

І. І. Дахно

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

3-тє видання, перероблене і доповнене

*Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2009

ББК 67.412.2я73
Д 21
УДК 341.23/24(075.8)

Дахно І.І.

Д 21 Міжнародне економічне право. — 3-тє вид., перероб. і доповн. Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 304 с.

ISBN 978-966-364-772-2

У навчальному посібнику розглянуто найважливіші аспекти міжнародного економічного права загалом та його підгалузей з урахуванням сучасних вітчизняних і зарубіжних даних.

Для студентів і слухачів системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, а також аспірантів, викладачів, наукових працівників, фахівців-практиків і всіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного міжнародного публічного права.

УДК 341.23/24(075.8)
ББК 67.412.2я73

ISBN 978-966-364-772-2

© Дахно І.І., 2009
© Центр учбової літератури, 2009

Передмова

Як свідчить досвід, з міжнародного економічного права існує обмаль підручників і навчальних посібників, доступних широкому читацькому загалу. Буквально на пальцях однієї руки можна перелічити науковців України та Росії, які створили такі підручники впродовж останнього десятиліття. Пропоновану книгу автор розглядає як внесок у ліквідацію прогалини з цієї галузі права. Вона є оновленим варіантом курсу лекцій, який вперше було опубліковано видавництвом МАУП 2000 року. Є гостра потреба у навчально-методичній літературі з міжнародного економічного права. Її аж ніяк не можна задовольнити лише відповідними розділами, навіть, з найкращих підручників з міжнародного публічного права. Міжнародне економічне право заслуговує на глибоке вивчення як окрема дисципліна.

Предметом міжнародного економічного права є двосторонні та багатосторонні економічні відносини. Економічними відносинами є відносини між суб'єктами міжнародного публічного права, в яких присутній комерційний аспект. Об'єктивними передумовами правового регулювання міжнародних економічних відносин є наявність суверенних держав (їх нині у світі близько двохсот) та інших суб'єктів міжнародного публічного права. Підтримка і розвиток зв'язків між ними в економічній сфері неможливі без міжнародного економічного права.

Розуміння суті міжнародного публічного права у цілому і міжнародного економічного права зокрема необхідне не лише політикам і дипломатам, а і досить широкому колу осіб. Міжнародне право активно впливає на багато сфер людської діяльності. Навіть ті фахівці, які безпосередньо не займаються міжнародними відносинами, періодично мають справу з нормативними актами міжнародного права, отже мусять правильно орієнтуватися у великій кількості норм міжнародного економічного права при розв'язанні тих чи інших проблем своєї професійної діяльності.

Найжорстокішим диктаторам не вдавалося згорнути міжнародні економічні відносини, керуючись лозунгами типу «Опора на власні сили!». Відносини є об'єктивним явищем, вони існують незалежно від суб'єктивних побажань. Об'єктивно існує і міжнародне економічне право, і хто не хоче його вивчати, — той сам собі шкодить. Міжнародне економічне право нікуди б не зникло, якби з нього взагалі не було б жодного підручника. Норми права у такому гіпотетичному варіанті опановувалися би фахівцями емпіричним шляхом, тобто у процесі практичної діяльності. Зрозуміло, що наявність підручників спрощує цю справу.

Автор цієї книги рекомендує читачам, особливо тим, хто не має базової правничої підготовки, якомога частіше користуватися текстами економічних міжнародних правових актів для того, щоб чітко собі уявляти не лише про що там пишуть, але і як там пишуть. Слід мати на увазі, що юристи можуть використовувати лише слова, формулюючи норми права. На відміну від правників, наприклад, математики можуть використовувати ще й символи, а композитори — ноти. Англійською мовою формулювання звучить як «wording». Відповідного слова-аналога в українській мові немає, тому перекладемо це як «словування». Слово, — і ніщо інше, — мусять використовувати у своїх текстах юристи.

Правові акти з міжнародного економічного права є складовою частиною цього підручника. Краще один раз побачити міжнародний нормативно-правовий акт, ніж сто разів про нього почути. Не завадить нашому правникові і вміння працювати з текстами актів на мові оригіналу. Рівень знань іноземних мов у наших юристів залишає бажати кращого. Вся освічена Європа розмовляє англійською мовою. А ми? Чи підняли наші правники рівень володіння англійською мовою за часів нашої ж незалежності? Впевнений, що ні. Можливо, у майбутньому не всі володітимуть, навіть, російською.

Цей варіант книги значно відрізняється від першого видання 2000 року та книг інших фахівців. Автор доклав зусиль, щоб пропонувана книга була у нагоді не лише під час навчального процесу, а й у професійній діяльності. Книгу можна буде використовувати і як довідник. Вона має нові розділи про міжнародне інвестиційне право, міжнародне митне право, право міжнародної економічної конкуренції, право міжнародної економічної інтеграції. Книга містить також розділ, у якому процитовано зміст найвідоміших сучасних підручників з міжнародного економічного права. Завдяки такому прийому читач матиме найповнішу яву про коло питань, висвітлених у підручниках різних авторів.

У процесі підготовки даної книги використано низку найновіших англомовних видань. У тексті вживаються офіційні англомовні назви організацій, договорів, спеціальних термінів. Це спростить читачеві пошук потрібної інформації, у тому числі з використанням комп'ютерних технологій.

Теми тексту безпосередньо стосуються міжнародного публічного економічного права. Тому у книзі не розглядаються аспекти міжнародного приватного права, а також ті питання міжнародного публічного права, які не стосуються його економічної галузі.

Викладений матеріал стане у нагоді студентам не лише під час навчання, а й у їх подальшому професійному житті.

Автор вдячний співробітникам бібліотеки Української правничої фундації (Київ, вул. Костьольна, 3) за допомогу, яку вони високопрофесійно і щиро надають автору ось уже багато років. У створенні цієї книги є частка їх копіткої праці.

*Контактний телефон І. І. Дахна у Києві —
494 47 32 з переключенням на 14 87*

Мета 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

1.1. Зміст і значення міжнародних економічних відносин

Торговельні взаємовідносини купців різних держав світу простежуються впродовж усієї зафіксованої історії людства. Важливу роль міжнародна торгівля відігравала за часів існування Афін, Стародавнього Єгипту, італійських міст-держав Венеції, Флоренції та Генуї, німецького Ганзейського торговельного союзу. На узбережжі сучасних Лівану та Сирії у I тисячолітті до н.е. виникла Фінікія. Її багатство базувалося на торгівлі та галузях обробної промисловості, які випускали тканини, скло, вироби з металу, слонової кістки та деревини, ювелірні прикраси. Фінікійці вели торгівлю з Азією, Північною Африкою (саме там вони заснували відоме місто Карфаген), Іспанією і, можливо, Британією. Згодом фінікійці потрапили під владу ассирійців та персів, а у 322 р. до н. е. — до грецької імперії Олександра Великого (Македонського). За античних часів у міжнародній торгівлі активну участь брали численні міста-держави, що розташовувалися на берегах Середземного та Чорного морів. Міжнародно-правове регулювання економічних, і передусім торговельних, взаємовідносин держав формувалося разом з формуванням інших міжнародних відносин. Торговельні взаємовідносини держав здавна були одним з найважливіших предметів міжнародних договорів. Відомо про існування торговельного договору між Єгиптом та Вавилоном, який було укладено за 2,5 тис. років до н. е. Митне регулювання зовнішньої торгівлі розпочалося практично водночас з появою перших міждержавних торговельних договорів.

Здавна визначальним моральним і правовим принципом торговельних відносин визнавалася їх свобода. Римський історик Флор (II ст.) зазначав, що з припиненням торговельних відносин порушується союз людського роду. Релігійно-політичний діяч Візантії Іоанн Златоуст (V ст.) стверджував: «Самим Богом надана нам легкість торговельних зносин, щоб ми могли споглядати на світ як єдине житло, а також щоб кожний, надаючи іншому

свої вироби, міг безперешкодно одержувати від іншого те, чого у того достатньо» [2, 5].

Засновник науки міжнародного права Гуго Гроцій (XVII ст.) ідеям вільної торгівлі (фрітрейдерству) надав правової форми, зазначивши, що «ніхто не має права перешкоджати торговельним відносинам якогось одного народу з будь-яким іншим народом» [2, 5]. Принцип свободи торгівлі здавна широко використовується у договірній практиці.

У Київській Русі перший відомий міжнародний договір було укладено в 907 р. між київським князем Олегом та візантійськими імператорами Леоном і Олександром. Умови цього договору передбачали безмитну торгівлю купців Київської Русі у столиці Візантії — Царгороді (Константинополі) та забезпечення їх істівними запасами.

У 1493 р. датський король і російський цар Іван III уклали договір про дружбу та вічний союз. Цей договір передбачав безперешкодний проїзд і торгівлю купців, їхній захист з боку місцевих властей, справедливий суд, стягнення звичайного мита, яке існувало в цих договірних державах [2, 5].

Людство не має речових доказів щодо того, відколи розпочався розвиток світового господарства: від першої міжнародної операції купівлі-продажу товару (тобто продажу за гроші) або від першої міжнародної бартерної операції (тобто обміну одного товару на інший). Невідомий також предмет першої зовнішньоекономічної угоди. Відомо лише, що міжнародні економічні зв'язки почали розвиватися дуже давно.

В епоху Середньовіччя Китай підтримував торгівлю з Індією, Аравією та Південною Африкою. Існували міжнародні потоки товарів і у Північній Європі, зокрема, у басейні Балтійського моря.

Великі географічні відкриття сприяли поширенню міжнародної торгівлі за межі Європи. За 300 років, упродовж XV—XVIII ст., було відкрито Америку, Австралію, Берингову протоку, тихоокеанські острови, північне узбережжя Сибіру, морський шлях навколо Африки до Індії та Індокитаю, морські течії в Атлантиці та Тихому океані. Нагадаємо, що географічні відкриття спонукалися не просто допитливістю до невідомого. Першопрохідці передусім керувалися досить прагматичними інтересами — шукали джерела сировини та ринки для постачання товарів з Європи. Фахівці вважають, що світове господарство остаточно сформувалося наприкінці XIX ст. завдяки розвитку світового ринку, транспорту та машинної промисловості. Саме остання зумовила масове виробництво товарів, обсягів яких вистачало не лише для задоволення внутрішніх потреб, а й для

задоволення внутрішніх потреб, а й для широкого постачання на міжнародний ринок.

Міжнародний географічний поділ праці став помітним явищем. Між країнами світу завжди існували, існують й існують відмінності щодо їх географічного положення, природних ресурсів, структури господарства, навичок і майстерності трудового населення тощо. Як жодна людина не може все знати й уміти, так і жодна держава незалежно від розміру території та чисельності населення не може виробляти все розмаїття потрібної їй продукції та послуг.

Унаслідок географічного поділу праці у країнах світу формуються галузі міжнародної спеціалізації. Кожна країна орієнтується на експорт власної продукції. Спеціалізація господарств країн світу здійснюється з урахуванням порівняльних переваг для виробництва товарів і послуг, які має кожна окрема країна.

Міжнародний географічний поділ праці відбувається здавна і триватиме й надалі. Країни, які дотримувались автаркії (від грецьк. *antärkeia* — самоврядування), згодом змушені відмовитися від такої хибної політики. Економікам країн стає тісно в національних межах. Економіка світу стає справді глобальною.

Нині у сфері міжнародного поділу праці спостерігається тенденція до створення єдиного планетарного ринку товарів, послуг, капіталів. Поступово світове господарство перетворюється у єдиний комплекс.

Економічні зв'язки між державами не лише необхідні, а й взаємовигідні. Окрім міжнародної торгівлі зовнішньоекономічне співробітництво розвивається і в інших формах: створюються спільні підприємства, вільні економічні зони, експортується капітал тощо.

Міжнародні економічні відносини — це форма зв'язку між державами, між державами та міжнародними організаціями, між міжнародними організаціями з різних аспектів міжнародного економічного життя.

1.2. Система та особливості міжнародних економічних відносин

Для сучасних міждержавних відносин, зважаючи на поглиблення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізацію економічного життя, питання зовнішньоекономічного співробітництва набуває пріоритетного значення.

Науково-технічна революція (НТР) прискорила процес інтернаціоналізації економічної діяльності. Економіки країн світу розвиваються не ізольовано, з епізодичним виходом на міжнародний ринок, а в постійній взаємодії суб'єктів господарювання як у межах країн, так і з відповідними суб'єктами інших держав світу.

Під впливом НТР міжнародні економічні відносини постійно розширюються, набирають масштабності та комплексності, із сучасними зовнішньоторговельними трансформуються у промислове та науково-технічне співробітництво. Співробітництво у сфері торгівлі, промислового виробництва, науки і техніки на стабільній великомасштабній, комплексній і довготривалій основі є об'єктивною потребою сучасного етапу розвитку цивілізації.

Міжнародні економічні зв'язки різняться як за предметним змістом, так і за суб'єктами. Термін «міжнародні економічні відносини» є узагальнюючим і охоплює *торговельні, виробничі, науково-технічні, валютні, кредитні, транспортні, інвестиційні* (наприклад, рух капіталу) та *інші господарські зв'язки*, що відбуваються на міжнародному рівні.

Валовий внутрішній продукт країн світу наприкінці ХХ століття становив щорічно понад 30 трильйонів доларів. Обсяг світової торгівлі товарами щорічно перевищував 10 трильйонів доларів, а обсяг щорічних прямих зарубіжних інвестицій — понад 300 млрд. доларів. Зазначені та інші показники вказують на те, що міжнародні економічні відносини є справді широким і усталеним явищем сучасного світу, яке людство не може залишити напризволяще і обійтися без його міжнародного правового регулювання.

Взаємодіючи у сфері міжнародних економічних правовідносин, держави світу набувають прав та обтяжуються зобов'язаннями. Множина зазначених правовідносин породжує міжнародний економічний правопорядок.

Сучасне світове господарство функціонує на засадах ринкової економіки, русійними силами якої є попит та пропозиція. Китай, Куба, Північна Корея, В'єтнам, Лаос продовжують бути країнами соціалістичної орієнтації, але у сфері міжнародної економіки вони змушені дотримуватися встановлених у ній правил гри.

Міжнародному економічному праву відомі такі методи регулювання відносин:

- 1) двосторонній;
- 2) багатосторонній;
- 3) наднаціональний;

- 4) диспозитивний;
- 5) імперативний.

Державні інтереси зумовлюють волю держав. Широковідомим є вислів про те, що «...у Британії немає постійних друзів чи ворогів, а є постійні інтереси». Державні інтереси відображаються у нормах міжнародного економічного права.

Впродовж історії людства найважливішим засобом забезпечення інтересів держав була сила. Батько Олександра Македонського, — король Македонії Філіп II, — зазначав, що гроші потрібні для того, щоб купити те, що не вдається взяти силою. Колишній лідер СРСР Микита Хрущов, даючи відсіч одному з перших дисидентських кроків вченого-ядерника Андрія Сахарова, вказував, що у цьому світі все вирішується силою. Початок XXI століття продемонстрував, що нині, як і раніше, державні інтереси забезпечуються воєнно-політичною та економічною силою, наприклад, інтервенція США та Великобританії до Іраку. Сила не зникла з міжнародного права. Той, хто стверджує зворотнє, нагадує страуса, який під час небезпеки ховає голову у пісок.

1.3. Предмет міжнародного економічного права

Предметом міжнародного економічного права є міжнародні економічні відносини: як дво-, так і багатосторонні. У межах міжнародного економічного права міжнародними вважаються відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного публічного права. Економічні відносини є комерційними в широкому розумінні. Отже, усі відносини сфери міжнародного публічного права, де присутній комерційний елемент, належать до сфери дії міжнародного економічного права. Такими елементами є купівля-продаж, оренда, підряд, міна, найм, позика, лізинг, франшиза та перевезення. Наприклад, норми транспортних конвенцій щодо міжнародних перевезень пасажирів і вантажів належать до міжнародного економічного права, якщо вони стосуються торговельно-економічних відносин між суб'єктами міжнародного права.

Слід зазначити, що таке явище як франшиза має й інші назви. У науковій та навчальній літературі воно широко відоме як франчайзинг. У Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 р. явище має назву — «комерційна концесія».

Замість словосполучення «предмет міжнародного економічного права» можна вживати й інше — «об'єкт міжнародного

економічного права». В обох випадках це — міжнародні економічні відносини, як багатосторонні, так і двосторонні за участю суб'єктів міжнародного публічного права. Такі відносини є відносинами публічно-правового характеру міжнародного рівня.

Об'єктивними передумовами міжнародно-правового регулювання економічних відносин є наявність суверенних держав та інших суб'єктів міжнародного права, необхідність підтримки та розвитку зв'язків між ними в економічній сфері. Міжнародно-правове регулювання відбувається як процес впливу норм міжнародного публічного права на систему міждержавних економічних зв'язків з метою наведення і підтримки певного бажаного порядку.

Міжнародне право є незамінним інструментом організації міжнародних економічних відносин. Воно є свідомим узгодженим впливом держав на їх розвиток у потрібному напрямі.

Ще у Стародавньому Римі поряд з національним цивільним правом (*jus civile*), яке поширювалося лише на римських громадян, виникла система правових норм, що регулювали відносини у сфері міжнародної торгівлі (від лат. *jus gentium* — право народів). Щоправда, право народів було національним, а не міжнародним. В епоху Юстиніана цивільне право та право народів злилися в єдине римське цивільне право. У Стародавньому Римі міжнародна торгівля не була пріоритетною, оскільки римляни віддавали перевагу пограбуванню інших народів, а не підтримці відносин з ними на комерційній основі. За такої політики у Римі був відсутній прошарок купців [14, 11].

У Європі саме завдяки діяльності купців склалося міжнародне регулювання їхньої діяльності. З'явилося міжнародне купецьке право (*jus mercatorum*), яке занепало у XVIII ст., оскільки дії абсолютних монархів виявили тенденцію до його «націоналізації». Монархам не подобалося, щоб право творив хтось інший, а не вони.

Першою країною Європи, яка надала торговельним звичаям силу закону, є Франція. Французький торговельний кодекс 1808 р. сприяв уніфікації торговельного права європейських країн.

Історія міжнародних відносин свідчить, що перші спеціально присвячені торгівлі міжнародні договори з'явились у XVII ст. На початок XX ст. міжнародне публічне право у сфері економіки опрацювало низку спеціальних принципів, інститутів і міжнародно-правових доктрин: «рівних можливостей», «відкритих две-

рей», «капітуляції», «консульської юрисдикції», «національного режиму», «режиму найбільшого сприяння», «набутих прав», «недискримінації» та ін. Вони відбивали суперечливість інтересів вільної торгівлі та політики монополізації колоніальних та інших зовнішніх ринків, протекціонізм власних ринків.

Із зародженням нових форм міжнародного економічного співробітництва з'явилися нові (окрім торговельних) види міжнародних економічних договорів. Створено численні міжнародні економічні організації. У другій половині ХХ ст. у Європі було створено дві міжнародні організації, метою яких стала економічна інтеграція їх членів, — Рада Економічної Взаємодопомоги та Європейське Економічне Співтовариство. У жовтні 1947 р. вперше в історії людства було укладено багатосторонній торговельний договір — Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ).

Окремі фахівці-міжнародники вважають, що міжнародне економічне право на початок 70-х років ХХ ст. було самостійною галуззю міжнародного публічного права. Хоча існують й інші думки: дехто вважає, що міжнародне економічне право як галузь міжнародного публічного права перебуває на стадії формування.

Отже, міжнародне економічне право — це галузь міжнародного публічного права, яка є сукупністю принципів і норм, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права і є їх узгодженим волевиявом.

Норми міжнародного економічного права спрямовані на сприяння безперешкодному здійсненню державами їх суверенних прав у галузі міжнародних економічних відносин, рівноправному співробітництву держав незалежно від соціально-економічних систем і політичних режимів, економічному прогресу планети в цілому та країн, що розвиваються, зокрема.

Оскільки міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, то ці сфери мають спільних суб'єктів — держави та подібні їм утворення, а також правосуб'єктні міжурядові організації. Серед останніх слід особливо виокремити заклади інтеграційного типу, найяскравішим прикладом яких є Європейський Союз (ЄС). Цей союз, як відомо, має тенденцію до перебирання на себе правоповноважень держав—членів. Він від свого імені укладає міжнародні торговельні договори і є колективним учасником багатосторонніх економічних міжнародних договорів та організацій.

1.4. Концепції міжнародного економічного права

Скільки фахівців з міжнародного економічного права, стільки й точок зору на його предмет, суб'єкти, систему та значення. Але якщо серед розмаїття поглядів зазначених фахівців спробувати виокремити найголовніше, то вирізняються дві основні концепції міжнародного економічного права [11, 7—8].

Згідно з *першою концепцією* міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, а економічні відносини суб'єктів міжнародного права — її предметом. Цієї концепції дотримуються Г. Шварценбергер, Я. Броунлі (Велика Британія), П. Верлорен ван Themaат (Нідерланди), В. Леві (США), П. Вейль (Франція), П. Піконе (Італія), І. Перетерський, М. Богуславський, Г. Тункін, Д. Фельдман, Є. Усенко, Г. Бувайлик, В. Лісовський (Росія).

Зокрема, на думку Г. Шварценбергера, міжнародне економічне право має такі компоненти: володіння природними ресурсами та їх використання; виробництво та розподіл товарів; «невидимі» міжнародні угоди господарського або фінансового характеру; кредити та фінанси; відповідні послуги; статус і організація суб'єктів, що здійснюють таку діяльність.

За Г. Шварценбергером, міжнародне економічне право охоплює лише ті економічні аспекти, які є об'єктом впливу міжнародного публічного права. Він виключає внутрішнє регулювання з огляду на те, що воно не створює єдині для всіх держав норми і принципи. Нідерландський правник П. Themaат вважав, що до міжнародного економічного права не можна зараховувати норми національного зовнішньоекономічного законодавства та норми міжнародного приватного права.

Друга концепція, можливо, поширеніша. Згідно з нею міжнародне економічне право розглядається як галузь не лише публічного, а й міжнародного приватного права, як галузь не лише міжнародного публічного права, а й частина національного права. Прихильники цієї концепції вважають, що міжнародне економічне право поширюється на суб'єктів не лише публічного права, а й приватного, які беруть участь у відносинах комерційного характеру, що виходять за межі однієї держави.

Відомими прихильниками цієї концепції є, наприклад, А. Левенфельд (США), Г. Еллер, В. Фікентшер, П. Фішер (Німеччина), В. Фрідман, Е. Пітерсман (Велика Британія), П. Рейтер (Франція) та ін.

В. Фікентшер у двотомній праці «Господарське право» (1983) зазначав, що будь-яка пов'язана з міжнародною економікою правова норма є нормою міжнародного економічного права.

Курси лекцій, підручники і монографії, що відбивають таку концепцію, як правило, називають «International Business Law» («Міжнародне підприємницьке право»), а не «International Economic Law» («Міжнародне економічне право»). Зокрема, у англomовному підручнику (США) «Contemporary Business Law» («Сучасне підприємницьке право») зазначається, що міжнародне підприємницьке право охоплює право різних суверенних держав, законодавство, прийняте регіональними торговельними співтовариствами на кшталт Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), та законодавство, що є результатом двох- та багатосторонніх договорів суверенних держав [20].

Друга концепція має багато спільного з теоріями транснаціонального права, спрямованими на те, щоб зрівняти держави і транснаціональні корпорації як суб'єкти міжнародного права.

Ще одна концепція пов'язана з іменем українського юриста академіка В. Корецького. Вона є поєднанням розглянутих двох концепцій. В. Корецький міжнародне господарське право вважав комплексною міжгалузеву дисципліною, що покликана регулювати міжнародні публічно- та цивільно-правові відносини. Цю концепцію було розроблено у 20-х роках.

Правники з країн, що розвиваються, намагаються обґрунтувати власні концепції «міжнародного права розвитку», «права економічного розвитку» та аналогічні. У цих концепціях окрім регулювання економічних відносин розглядаються політичні, соціальні та культурні аспекти, причому наголошується на пільгових правах економічно відсталих країн світу. Прихильниками таких концепцій є М. Беджуан (Алжир), О. Ріверро (Перу), М. Булаїч (Югославія) та ін. Ці концепції не можна вважати логічно послідовними. Вони ставлять під сумнів універсальність дії сучасного міжнародного публічного права.

Відомий французький юрист-компаративіст Е. Ламберт та його учні висунули ідею нового автономного купецького права (*lex mercatoria*). Цю ідею було втілено в концепції на Першому міжнародному конгресі порівняльного права, що відбувся у 1900 р. Після Другої світової війни певний внесок у розвиток цієї концепції зробили К. Шмітгофф (Велика Британія), Ф. Кан та Фушар (Франція) [14, 21].

До джерел автономного купецького права прихильники останньої концепції зараховують міжнародні конвенції, типові

закони (що розроблюються на міжнародному рівні), міжнародні торговельні звичаї, загальні принципи права, рекомендаційні рішення міжнародних організацій, арбітражні рішення.

Фахівці зазначають, що прихильники концепції автономного купецького права поки що не спромоглися подати її у вигляді упорядкованої, універсальної та загальноновизнаної системи правових норм. Можливо, за цією концепцією майбутнє. Проте між бажанням і реальністю — велика дистанція.

1.5. Система міжнародного економічного права

Як зазначалося, міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права. Воно перебуває у функціонально-структурних та взаємозумовлених і залежних зв'язках з іншими галузями міжнародного права — повітряним, морським, космічним та ін.

У міжнародному економічному праві виокремлюються підгалузі: торговельне, валютне, міжнародне, транспортне та ін. Як і в кожній галузі права, у системі міжнародного економічного права первинним елементом є норма; споріднені норми групуються в інститути.

Як навчальна дисципліна міжнародне економічне право складається із загальної та особливої частин. У загальній частині розглядаються суб'єкти, об'єкти, принципи та джерела міжнародного економічного права (тобто аспекти, що сприяють розумінню галузі в цілому), а в особливій — його підгалузі.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Коли зародилося митне регулювання зовнішньої торгівлі?
2. Хто вперше в історії людства надав ідеям фрітрейдерства (вільної торгівлі) правову форму?
3. Який найдавніший міжнародний договір Київської Русі відомий історії?
4. Коли розпочалися великі географічні відкриття та яке значення вони мають для міжнародної торгівлі?
5. Як юристи розуміють поняття «міжнародні економічні відносини»?
6. Предмет міжнародного економічного права.

7. Чому *jus gentium* Стародавнього Риму вважають національним правом, а не міжнародним?
8. Чому і коли занепало в Європі міжнародне купецьке право?
9. Коли з'явилися перші міжнародні договори, які спеціально присвячувалися торгівлі?
10. Як правники розуміють поняття «міжнародне економічне право»?
11. У чому полягає мета теорії транснаціонального права?
12. Зміст концепції про нове автономне купецьке право.
13. Система міжнародного економічного права.
14. Де було розташоване місто Карфаген та хто його заснував?
15. Які показники свідчать про розмах міжнародних економічних відносин?
16. Як Ви розумієте міжнародний економічний правопорядок?
17. Що вважається рушійними силами ринкової економіки?
18. Які методи регулювання відносин відомі міжнародному економічному праву?
19. Що зумовлює волю держав?

Мета 2

ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

2.1. Поняття та система джерел міжнародного економічного права

Джерела міжнародного права — це форми фіксації (зовнішнього відбиття) норм міжнародного права, створених узгодженим волевиявленням суб'єктів. Низка чинників вказує на те, що джерела міжнародного права є єдиними за суттю — їх основу становить угода суб'єктів.

У ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН зазначені такі основні джерела міжнародного права в сучасному міжнародному публічному праві: міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, визнані всіма націями загальні принципи права, міжнародні судові рішення та доктринальні праці найавторитетніших фахівців з міжнародного права різних націй. Роль допоміжного засобу для визначення норм міжнародного права відіграють резолюції міжнародних організацій, які мають характер рекомендацій. Сучасне міжнародне право формувалось протягом останніх чотирьох століть [21, 707].

У літературі зустрічається також термін «міжнародне законодавство». Його прихильники визнають, що міжнародне законодавство відсутнє, оскільки немає міжнародного органу, який би створював імперативні норми. Цим умовним терміном позначають міжнародні договори та рішення міжнародних організацій.

Поняття «міжнародне законодавство» охоплює міжнародно-правові акти універсального (планетарного) та регіонального характеру. Міжнародне законодавство формується як процес міжнародної уніфікації права. Завдяки міжнародній уніфікації ліквіднуються відмінності в регулюванні відносин і економічного характеру, внаслідок чого створюється одноманітне міжнародне економічне право.

2.2. Загальна характеристика джерел міжнародного економічного права

Основними джерелами міжнародного публічного права (нагадаємо, що його галуззю є й міжнародне економічне право) є міжнародний договір і міжнародно-правовий звичай. Форми регламентації взаємовідносин держав у міжнародному економічному праві відбивають загальний стан сучасного міжнародного публічного права. Міжнародний договір має пріоритетне значення серед джерел міжнародного економічного права. Цей пріоритет пояснюється не лише сучасними тенденціями розвитку міжнародного публічного права, а й специфікою міжнародних економічних відносин, які зароджувалися, усталювалися та розвивалися переважно як договірні та двосторонні.

Серед двосторонніх договорів, що регулюють міжнародні економічні відносини, є і так звані рамкові договори загальнополітичної спрямованості. Це передусім договори про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу. У них окрім політичних зобов'язань сторін фіксуються зобов'язання, пов'язані з розширенням економічного співробітництва.

Отже, міжнародне публічне право загалом, і міжнародне економічне право зокрема, — це право писане. Звичай відіграє обмежену роль у сфері регулювання міжнародних економічних відносин, оскільки підтримка широкого розмаїття стандартів міжнародного публічного права не сприяє застосуванню звичаєвого права. У цьому зв'язку потрібно зазначити, що усталені, усім зрозумілі й ніби такі, що ні в кого не викликають сумнівів, основні принципи міжнародного права (повага до державного суверенітету, рівноправність, обов'язкове дотримання міжнародних договорів та ін.) держави намагаються регулярно включати як у дво-, так і в багатосторонні договори та інші акти. Переваги писаного документа над усним словом очевидні.

Звичаєво-правові норми поділяються на:

- універсальні;
- регіональні;
- локальні.

Писане право може народжувати звичай. Це відбулося принаймні двічі. У процесі еволюції міжнародного права на основі договорів і практики держав з'явилися звичаї про свободу морів під час війни і миру та про застосування до іноземців національного режиму.

Слід зазначити і звичай, що склався у ХІХ ст. на основі латиноамериканської доктрини К. Кальво і Л. Драго. Доктрина передбачає недопустимість дипломатичного та/чи збройного втручання іноземних держав з метою стягнення боргів з держави чи її громадян. Цей звичай було зафіксовано у 1907 р. у Гаазькій конвенції, що стосувалася обмеження випадків застосування сили для стягнення за договірними борговими зобов'язаннями.

На думку окремих фахівців, допоміжні джерела міжнародного права — резолюції міжнародних організацій, рішення міжнародних судів та арбітражів, внутрішньодержавні закони, рішення національних судів, доктрини — не є джерелами права, оскільки не вважаються результатом процесу створення міжнародно-правових норм. Ці фахівці твердять, що процес формування договірних норм міжнародного права та відповідних норм, що базуються на звичаях, складається з двох етапів: на першому узгоджується волевияв держав щодо правил поведінки, а на другому ці правила визначаються як міжнародно-правова норма.

Якщо виходити з того, що допоміжні джерела міжнародного права не є власне джерелами, то постає питання про їх правову природу. Фахівці зазначають, що так звані допоміжні джерела або є певними стадіями у процесі утворення міжнародно-правових норм, або впливають на перебіг зазначеного процесу, або допомагають встановити існування чи зміст норми міжнародного права.

Резолюції міжнародних організацій, як правило, мають рекомендаційний характер. Відповідно до ст. 10 Статуту ООН її Генеральна Асамблея з основних питань діяльності ООН формує лише рекомендації. Такі норми не є імперативними. Їх виконання не може здійснюватися примусово. Вони надають правомірності діям, які були б неправомірними за відсутності рекомендаційної норми. Наприклад, Конференція ООН з торгівлі та розвитку 1964 р. рекомендувала надавати преференційні митні пільги країнам, що розвиваються. Якби не було цієї рекомендації, то винятки на користь країн, що розвиваються, з режиму найбільшого сприяння були б незаконними.

Західні фахівці з міжнародного права назвали рекомендаційні норми «м'яким законодавством» (тобто не обов'язковим, але таким, що має юридичне значення). Як свідчить досвід, резолюції Генеральної Асамблеї ООН використовують при розробці міжнародних договорів. Текст рекомендацій трансформується в текст статей договору. Положення резолюцій часто набирають обов'язкового характеру з огляду на те, що відбувається процес створення норм права за допомогою звичаю.

Резолюції можуть застосовуватись і для констатування чи тлумачення чинних міжнародно-правових норм.

Нагадаємо, що рішення окремих організацій мають обов'язковий характер. Наприклад, рішення Ради Європейського Союзу є обов'язковими для держав—учасниць.

Обов'язкову правову силу мали рекомендації та рішення колишньої Ради Економічної Взаємодопомоги.

Значну кількість рекомендацій з питань міждержавного економічного співробітництва приймають органи ООН та установи, що входять до її системи (наприклад, ЮНКТАД, ЮНІДО). Хоча рішення цих організацій мають рекомендаційний характер, проте істотним є їх морально-політичне значення, оскільки рекомендації поширюються на більшість держав планети, що входять до відповідних організацій.

Фундаментальними для міжнародного економічного права є такі прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 1974 р. документи, як Хартія економічних прав та обов'язків держав, Декларація про новий міжнародний економічний порядок, Програма дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку, а також резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1979 року «Об'єднання і прогресивний розвиток принципів і норм міжнародного права, які стосуються правових аспектів нового міжнародного економічного порядку». Фахівці зазначають, що ці документи, виконуючи в цілому позитивну роль щодо забезпечення справедливих недискримінаційних економічних відносин, містять і необґрунтовані положення. Це, зокрема, стосується солідарної відповідальності всіх розвинених держав за наслідки колоніалізму, перерозподілу світового суспільного продукту на користь країн, що розвиваються, шляхом прямих фінансових відрахувань.

Вимоги країн, що розвиваються, спрямовані на досягнення трьох груп цілей: *по-перше*, визнання світовим співтовариством таких принципів, як повний і постійний суверенітет держав над їх природними ресурсами, суверенна рівність, свобода вибору економічної і соціальної системи та недопущення дискримінації на цій підставі іншими країнами чи міжурядовими організаціями світу; *по-друге*, надання цим країнам можливості відігравати належну роль у міжнародному процесі прийняття рішень (ця претензія передусім передбачає такі організації, як Міжнародний валютний фонд і Світовий банк); *по-третє*, задоволення вимог цих країн щодо конкретних економічних сфер світового ринку.

Важливими нормотворчими документами з точки зору міжнародного економічного права є також резолюції Генеральної Асамблеї ООН та її органів щодо міжнародної економічної безпеки.

«Міжнародна економічна безпека» — це такий стан міждержавних економічних відносин, коли існують надійні матеріальні та правові гарантії захисту економічних інтересів кожної держави від неправомірного застосування економічної сили з боку інших держав, міжнародних організацій і транснаціональних корпорацій.

Система міжнародної економічної безпеки має базуватися на міцному правовому фундаменті — сукупності універсальних, регіональних і двосторонніх норм, що забезпечують ефективне запобігання та прискінення дискримінації й інших негативних намагань вирішити міжнародні економічні проблеми, спираючись на силу.

Система міжнародної економічної безпеки, як і система міжнародної безпеки загалом, може бути створена та функціонувати лише на основі неухильного дотримання основних принципів міжнародного права і спеціальних принципів міжнародного економічного права.

Опрацьованими вважаються норми інституту міжнародної економічної безпеки, які забороняють застосування економічної сили з політичних міркувань, дискримінацію, демпінг, обмежують використання протекціоністських засобів, забезпечують реалізацію суверенних прав держав щодо їх природних ресурсів.

Найважливішими міжнародно-правовими актами, що стосуються інституту міжнародної економічної безпеки, є такі:

- «Відмова від примусових економічних заходів» (резолюція IV сесії ЮНКТАД, 1983 р.);
- «Економічні заходи як засіб політичного та економічного примусу стосовно країн, що розвиваються» (резолюція 38-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1983 р.);
- «Про заходи зміцнення довір'я в міжнародних економічних відносинах» (резолюція 39-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1984 р.);
- «Міжнародна економічна безпека» (резолюція 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1985 р.);
- «Міжнародна економічна безпека» (резолюція 42-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1987 р.).

До джерел міжнародного економічного права належить також Лімська декларація про промисловий розвиток і співробітництво, прийнята в 1975 р. Конференцією ООН з промислового розвитку (ЮНІДО).

Рішення міжнародних судів-арбітражів є актами застосування міжнародно-правових норм до конкретних випадків. З цього випливає відсутність у них правотворчого характеру. Зокрема, ст. 59 Статуту Міжнародного суду ООН передбачає, що рішення цього суду обов'язкові лише для сторін, що беруть участь у справі й лише стосовно цієї справи.

До компетенції Міжнародного суду ООН належить також підготовка консультаційних висновків з юридичних питань. Такі висновки мають факультативний характер.

Рішення міжнародних судів можуть вважатися міжнародними прецедентами і використовуватися для тлумачення міжнародно-правових норм.

Зрозуміло, що певна держава може визнати норму внутрішньо-державного закону іншої країни чи рішення її національного суду як норму міжнародного права.

Не всі положення договорів, а тим більше рішення міжнародних організацій чи звичаї, можна вважати правовими нормами. Положення ж, які є нормами, можуть мати різну силу — імперативну, диспозитивну, рекомендаційну.

Особливою формою нормотворчості в межах ООН є кодекси та правила поведінки (*codes of conduct, sets of rules, guidelines*). Вони схвалюються резолюціями ООН. Прикладом є такі документи: Кодекс узгоджених на багатосторонній основі справедливих принципів правил для контролю за обмежувальною діловою практикою (ухвалений Генеральною Асамблеєю у 1980 р.); Кодекс поведінки в галузі технології та Кодекс поведінки для транснаціональних корпорацій (розроблені та ухвалені ЮНКТАД).

Одним з перших є Кодекс поведінки лінійних конференцій. Його також розробила ЮНКТАД 1974 р. Він стосується організації лінійних перевезень у галузі торговельного мореплавства.

Коротко зупинимось на правових актах ЄС та Співдружності Незалежних Держав (СНД).

У межах ЄС приймаються переважно такі правові акти: правила (*rules*; у нашій літературі цей документ ще називають регламентом), директиви (*directives*) та рішення (*decisions*) [12]. Найвищу юридичну силу мають *правила*. Вони є обов'язковими для всіх держав—членів. *Директиви* формулюють норми права, обов'язкові для ЄС загалом, а країнам—членам надають можливість трансформувати їх у норми національного законодавства. *Рішення* є переважно адміністративними актами і не вважаються нормами права.

Основним видом актів, що регулює міждержавні відносини країн—членів СНД, є дво- та багатосторонні договори.

Як організація СНД приймає протокольні рішення та протоколи. Вони не мають наддержавного характеру, а спрямовані на узгодження точок зору та координацію дій держав. Рішення органів СНД мають допоміжний характер або стосуються внутрішніх питань організацій. Серед рішень Ради глав держав і Ради глав урядів є й такі, що безпосередньо впливають на відповідні угоди суверенних держав.

Міжпарламентська асамблея країн СНД приймає рекомендаційні законодавчі акти. Це не що інше, як модельні закони. Наприклад, на 5-му пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї (29 жовтня 1994 р.) було прийнято першу частину Модельного цивільного кодексу країн СНД, на 6-му пленарному засіданні (13 травня 1995 р.) — другу.

Стосовно суб'єктів торговельного обороту в межах СНД прийняті:

- Угода про сприяння у створенні та розвитку виробничих, комерційних, кредитно-фінансових, страхових і змішаних транснаціональних об'єднань (Москва, 15.04.94);

- Конвенція про транснаціональні корпорації (Москва, 06.03.98).

Відносини у сфері купівлі-продажу регулюють такі акти:

- Угода про створення зони вільної торгівлі (Москва, 15.04.94);

- Правила визначення країни походження товару (Москва, 24.09.93);

- Угода про співробітництво в галузі зовнішньоекономічної діяльності (Ташкент, 15.05.92);

- Угода про реекспорт товарів і порядок видавання дозволів на реекспорт (Москва, 15.04.94);

- Угода про загальні умови поставок товарів між організаціями СНД (Київ, 20.03.92).

У сфері виробничої кооперації укладені:

- Угода про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей СНД (Ашгабат, 23.12.93);

- Примірня угода про виробничу кооперацію між суб'єктами СНД (Москва, 15.04.94).

У сфері перевезень укладені такі міждержавні акти:

- Угода про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних та інших відходів (Москва, 12.04.96);

- Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів та багажу (Бішкек, 09.10.97).

У сфері цінних паперів укладено Угоду про регулювання міждержавного ринку цінних паперів (Мінськ, 22.01.93).

Щодо недобросовісної конкуренції та обмежувальної ділової практики укладені:

- Угода про узгодження антимонопольної політики (Москва, 12.03.93);

- Договір про проведення узгодженої антимонопольної політики (Ашгабат, 23.12.93).

У сфері інвестицій укладені такі акти:

- Угода про взаємне визнання прав регулювання відносин власності (Бішкек, 10.10.92);

- Договір про створення Економічного союзу (Москва, 24.09.93);

- Угода про співробітництво у сфері інвестиційної діяльності (Ашгабат, 24.12.93);

- Конвенція про захист прав інвестора (Москва, 28.03.97).

Міждержавні акти, що стосуються розв'язання господарських спорів:

- Угода про порядок розв'язання спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності (Київ, 20.03.92);

- Конвенція про правову допомогу і правові відносини з цивільних, кримінальних та сімейних справ (Мінськ, 22.01.93);

- Угода про порядок взаємного виконання рішень арбітражних, господарських і економічних судів на території СНД (Москва, 06.03.98).

У сфері інтелектуальної власності укладені:

- Угода про заходи з охорони промислової власності та створення Міждержавної ради з питань охорони промислової власності (Москва, 12.03.93);

- Угода про співробітництво у сфері охорони авторського права і суміжних прав (Москва, 24.09.93);

- Євразійська патентна конвенція (Москва, 09.09.94).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Види джерел міжнародного права.
2. Що означає термін «міжнародне законодавство»?
3. Що означає поняття «рамкові договори загальнополітичної спрямованості»?

4. Чому міжнародне економічне право загалом є правом писаним?
5. Чи може писане право породжувати міжнародно-правовий звичай?
6. Як західні правники розуміють поняття «м'яке законодавство»?
7. Чи можуть рішення міжнародної організації мати імперативний характер?
8. Міжнародна економічна безпека.
9. Міжнародні правові акти у рамках СНД.
10. Міжнародно-правові акти Європейського Союзу.
11. Види звичаєво-правових норм.
12. Що передбачає доктрина Кальво—Драго?

Тема 3

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

3.1. Поняття та система принципів міжнародного економічного права

Принцип (від лат. *principium* — початок, основа) — це основне, визначальне положення певної теорії, вчення, а також керівна ідея, основне правило діяльності.

Слово «система» (від грецьк. *syŷstema* — ціле, що складене з окремих частин) має багатогранне значення. Це передусім множина закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів, знань тощо). Це також порядок, зумовлений планомірним правильним розташуванням частин у певному зв'язку і чіткій послідовності дій.

Міжнародне право охоплює універсальні, диспозитивні, імперативні (когентні) і партикулярні норми.

Система принципів міжнародного економічного права складається з двох великих груп — основні (загальні) та спеціальні принципи.

До основних принципів міжнародного економічного права належать основні принципи міжнародного публічного права. Останнє, як відомо, є ширшим поняттям, ніж перше: міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, а не окремою гілкою права.

Загальні принципи міжнародного економічного права:

- 1) мирного співіснування;
- 2) суверенної рівності держав;
- 3) співробітництва держав;
- 4) невторчання;
- 5) сумлінного виконання міжнародних зобов'язань;
- 6) взаємної вигоди.

Спеціальні принципи міжнародного економічного права:

- 1) розвитку економічних і науково-технічних відносин між державами;
- 2) юридичної рівності та неприпустимості економічної дискримінації держав;

3) свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків;

4) невід'ємного суверенітету держав над власними природними та іншими ресурсами, а також економічною діяльністю;

5) нації найбільшого сприяння;

6) національного режиму.

На принципах міжнародного економічного права створюються принципи зовнішньоекономічної діяльності держав світу. Принципи міжнародного економічного права запозичуються для формулювання, наприклад, мети і завдань зовнішньоекономічної діяльності.

Принципи зовнішньоекономічної діяльності України зафіксовані, зокрема, у ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який було прийнято 16 квітня 1991 р. та до якого неодноразово вносилися зміни та доповнення.

У розд. I «Основи міжнародних економічних відносин» Хартії економічних прав і обов'язків держав (далі — Хартія) від 12 грудня 1974 р. зазначається, що економічні, а також політичні й інші відносини між державами регулюватимуться, зокрема, такими принципами:

- суверенітет, територіальна цілісність та політична незалежність держав;
- суверенна рівність усіх держав;
- ненапад;
- невтручання;
- взаємна і рівна вигода;
- мирне співіснування;
- рівноправність і самовизначення народів;
- мирне регулювання спорів;
- усунення несправедливостей, що виникають через застосування сили, які позбавляють націю природних засобів, необхідних для її нормального розвитку;
- сумлінне виконання міжнародних зобов'язань;
- повага прав людини та основних свобод;
- відсутність потягу до гегемонії та сфер впливу;
- сприяння міжнародній соціальній справедливості;
- міжнародне співробітництво з метою розвитку;
- вільний доступ до моря та з нього для країн, що не мають виходу до моря, у межах зазначених принципів.

Набір принципів досить широкий. Він свідчить про різнобічні й багатопланові зусилля світового товариства, а також про нечітку структуру Хартії. У ній багато повторів і паралелізмів, тому

що до укладання Хартії 1974 р. було залучено тисячі фахівців і політиків усього світу.

Наведені в Хартії принципи стосуються переважно загальних принципів міжнародного публічного права.

У юридичній літературі існує й інша класифікація принципів міжнародного економічного права. До першої групи зараховують принципи, які безпосередньо впливають з основних принципів міжнародного публічного права і дотримання яких, як правило, є загальнообов'язковим. Другу групу принципів становлять договірні принципи, тобто такі, що діють у взаємовідносинах держав лише тоді, коли відповідні держави взяли на себе конкретні договірні зобов'язання щодо їх дотримання у дво- чи багатосторонніх відносинах.

Загальнообов'язкові принципи відомі ще як «когентні». Їх походження є звичаєво-правовим і згодом фіксується в договірному порядку. Спеціальні ж принципи мають конвенційний характер, їх дієвість базується на включенні до відповідних міжнародних договорів.

3.2. Нормативне закріплення принципів міжнародного економічного права — важлива умова їх дотримання

У багатьох статтях розд. II «Економічні права та обов'язки держав» Хартії відбито не лише загальні, а й спеціальні принципи міжнародного економічного права. Зауважимо, що принципи існують для того, щоб ними керувалися. Вони відбиваються в нормах права (у розглядуваному випадку — у нормах міжнародного публічного права), які, зокрема, фіксуються в міжнародно-правових актах. Перевтілення принципів у письмово зафіксовані норми права є важливою запорукою дотримання відповідних норм. Логіка тут така: закріпити, щоб знати, як діяти.

Наведемо переклад зазначеного розділу з нашими зауваженнями. Офіційний текст статей 1—28 Хартії прокурсивлено.

Стаття 1. *Кожна держава має суверенне і невід'ємне право вибирати власну економічну систему, а також власну політичну, соціальну і культурну системи згідно з волею свого народу, без втручання або застосування сили чи погрози ззовні в будь-якій формі.*

Юридичне значення Хартії та інших документів про встановлення нового економічного порядку полягає в тому, що незважа-

ючи на рекомендаційний характер норм цих документів згадані норми визнані державами. Ці принципи фіксуються у дво- та багатосторонніх економічних угодах. Принципи набирають статусу загальноновизнаних.

Дотримання принципу невторчання виключає можливість використання будь-яких санкцій, запровадження ембарго та інших обмежень, спрямованих проти певної країни чи групи держав. Принцип невторчання зафіксований і в конституціях окремих країн. На практиці цей міжнародно-правовий принцип часто порушується.

Принцип незастосування сили посідає чільне місце в системі принципів Статуту ООН. Цей принцип вважається розвитком принципу ненападу. Принцип було підтверджено, розвинуто та конкретизовано у численних дво- та багатосторонніх міжнародних документах.

Стаття 2. *Кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами та економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання та експлуатацію.*

Кожна держава має право:

а) регулювати і контролювати іноземні інвестиції в межах дії своєї національної юрисдикції згідно з власними законами та постановами і відповідно до власних національних цілей та першочергових завдань. Жодна держава не повинна змушуватися до надання пільгового режиму іноземним інвестиціям;

б) регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій у межах дії власної національної юрисдикції та вживати заходів для забезпечення того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нормам та постановам і відповідала її економічній та соціальній політиці. Транснаціональні корпорації не повинні втручатись у внутрішні справи приймаючої держави. Кожна держава повинна з урахуванням усіх власних суверенних прав співробітничати з іншими державами щодо здійснення права, викладеного в цьому підпункті;

в) націоналізувати, експропріювати або передавати іноземну власність. У цьому разі держава, яка застосовує такі заходи, має сплатити відповідну компенсацію з урахуванням її відповідних законів і постанов та всіх обставин, які ця держава вважає доречними. У будь-якому разі, коли питання про компенсації спричинюються до спору, він має врегульовуватися згідно з внутрішнім правом націоналізуючої держави і її судами, якщо лише всі заінтересовані держави добровільно і за взаємною згодою не

досягнуть домовленості щодо пошуків інших мирних засобів врегулювання на основі суверенної рівності і відповідно до принципу вільного вибору засобів.

Принцип невід'ємного суверенітету держав щодо їх природних ресурсів є конкретизацією принципу суверенної рівності держав. Цей принцип передбачає повний постійний суверенітет держав щодо всіх їх природних багатств та економічної діяльності; надає державам право на володіння, використання і експлуатацію їх багатств і ресурсів.

Окрім Хартії елементи цього принципу зафіксовані в Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку та в інших міжнародно-правових угодах.

Стаття 3. *При розроблюванні природних ресурсів, що належать двом чи більше країнам, кожна з них зобов'язана співробітничати на основі системи інформації та попередніх консультацій з метою досягнення оптимального використання цих ресурсів, не завдаючи шкоди законним інтересам інших країн.*

Дехто з фахівців у сфері міжнародного права вважає, що принцип співробітництва держав має не правовий, а декларативний характер. Можливо, в історичному минулому співробітництво було добровільною акцією держави. Проте враховуючи Статут ООН та інші міжнародно-правові документи, можна стверджувати, що добровільний акт перетворився на правовий обов'язок. Держави повинні використовувати методи співробітництва для вирішення існуючих між ними проблем, а не вдаватися до конфронтації.

Стаття 4. *Кожна країна має право брати участь у міжнародній торгівлі та інших формах економічного співробітництва незалежно від будь-яких відмінностей у політичних, економічних і соціальних системах. Жодна держава не підлягає будь-якій дискримінації, що базується лише на таких відмінностях. При здійсненні міжнародної торгівлі та інших форм економічного співробітництва кожна держава вільно обирає форми організації власних зовнішньоекономічних відносин і укладає дво- та багатосторонні угоди, що відповідають їх міжнародним зобов'язанням і потребам міжнародного економічного співробітництва.*

Зазначимо, що принцип співробітництва держав передбачає таке: економічне співробітництво є вільним від дискримінації.

Принцип співробітництва держав вважається невід'ємною складовою значно ширшого принципу міжнародного економічного права — мирного співіснування.

Стаття 5. *Усі держави мають право об'єднуватися в організації виробників товарів з метою розвитку власної національної економіки, досягнення стабільного фінансування цього розвитку та для досягнення власних цілей сприяти забезпеченню неухильного розвитку світової економіки, зокрема, шляхом підвищення темпів розвитку країн, що розвиваються. Тому всі держави зобов'язані поважати це право, утримуючись від застосування таких економічних і політичних заходів, які б обмежували це право.*

Принцип свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків надав можливість вільного вибору бажаних форм співробітництва в зовнішньоекономічних відносинах. Цей принцип тісно пов'язаний з більш загальним принципом — свободою вибору соціально-економічної системи. Останній же, у свою чергу, впливає з таких основних принципів міжнародного права, як суверенна рівність держав, рівноправність і самовизначення народів, невтручання у внутрішні справи держав та ін.

Існує понад двадцять міжнародних товарних угод країн—виробників (експортерів) сировинних товарів, зокрема укладених на регіональній основі.

Найвідомішою міжнародною організацією держав—експортерів є Організація країн — експортерів нафти — ОПЕК (див. тему 5).

Стаття 6. *Держави зобов'язані сприяти розвитку міжнародної торгівлі товарами, зокрема, за допомогою угод і укладення довгострокових багатосторонніх товарних угод, якщо це доцільно, і з урахуванням інтересів виробників і споживачів. Усі держави несуть відповідальність за сприяння регулярному потоку та доступу до всіх комерційних товарів, що продаються за стійкими, вигідними і справедливими цінами, підтримуючи в такий спосіб справедливий розвиток світової економіки та особливо враховуючи при цьому інтереси країн, що розвиваються.*

Принцип національного режиму передбачає, що на основі взаємності фізичні та юридичні особи іноземної держави повністю або частково прирівнюються у правах до фізичних та юридичних осіб певної держави. Національний режим з окремих видів прав може надаватися певною державою і в односторонньому порядку на основі її внутрішнього законодавства.

Стаття 7. *Кожна держава несе основну відповідальність за сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку свого народу. З цією метою кожна держава має право і несе відповідальність за вибір цілей і засобів розвитку, повну мобілізацію і використання власних ресурсів, упровадження прогресивних*

економічних і соціальних реформ, а також забезпечення повної участі свого народу у прогресі й вигодах розвитку. Держави зобов'язані індивідуально і сумісно співробітничати для того, щоб усунути перешкоди, що заважають такій мобілізації і використанню.

Державний суверенітет сучасна правнича наука і практика давно вже не трактують як щось абсолютне — таке, що нічим не обмежується, не відчужується, не ділиться тощо. Абсолютного суверенітету немає, є суверенітет, обмежений реальними чинниками.

Стаття 8. *Держави мають співробітничати у справі сприяння раціональним і справедливим міжнародним економічним відносинам та заохочення структурних перетворень у контексті гармонічної світової економіки відповідно до потреб та інтересів усіх країн, особливо тих, що розвиваються, і з цією метою вживати належних заходів.*

Правові режими «рівних можливостей», «відчинених дверей», «капітуляцій», що застосовувалися в історичному минулому до відносин розвинених держав і формально чи фактично залежних від них країн світу, нині не можуть вважатися правомірними, оскільки суперечать принципам суверенної рівності, поваги до прав, властивих суверенітету, невтручання у внутрішні справи тощо.

Стаття 9. *На всі держави покладається обов'язок співробітничати в економічній, соціальній, культурній та технічній галузях з метою сприяння економічному і соціальному прогресу всіх країн світу, зокрема тих, що розвиваються.*

Співробітництво в галузі економіки, науки і техніки має розвиватися між державами на основі рівності та взаємної вигоди. Принцип взаємовигідного економічного співробітництва у сфері торгівлі, економіки, науки і техніки базується на основних принципах міжнародного публічного права — співробітництва і суверенної рівності. Обов'язок держав — членів ООН — зміцнювати економічне співробітництво зафіксований і у Статуті цієї організації.

Стаття 10. *Усі держави юридично рівноправні і як члени міжнародного співтовариства мають право повністю і ефективно брати участь у міжнародному процесі прийняття рішень для врегулювання світових економічних, фінансових і валютних проблем. Між іншим, через відповідні міжнародні організації відповідно до їх правил, які існують та розроблюються, і справедливо користуватися вигодами, що випливають з цього.*

Принцип рівності та взаємної вигоди держав у міжнародних економічних відносинах безпосередньо впливає з принципу суверенної рівності держав. Їх економічні відносини мають будуватися на основі взаємної і справедливої вигоди.

Стаття 11. *Усі держави мають співробітничати з метою зміцнення та постійного поліпшення ефективності міжнародних організацій при здійсненні заходів, спрямованих на стимулювання загального економічного прогресу всіх країн, зокрема тих, що розвиваються, і тому мають співробітничати для пристосування їх, якщо необхідно, до потреб міжнародного економічного співробітництва, що змінюються.*

Стаття 12. *1. Держави мають право за згодою заінтересованих сторін брати участь у субрегіональному, регіональному та міжрегіональному співробітництві з метою економічного та соціального розвитку. Усі держави, що беруть участь у такому співробітництві, зобов'язані забезпечувати, щоб політика тих угруповань, до яких вони належать, відповідала положенням цієї Хартії та була орієнтована на зовнішні зв'язки, відповідала їх міжнародним зобов'язанням і потребам міжнародного економічного співробітництва і в повному обсязі враховувала законні інтереси третіх сторін, особливо країн, що розвиваються.*

2. Відносно угруповань, яким відповідні держави передали чи можуть передати певну компетенцію з питань, що належать до сфери дії цієї Хартії, її положення мають також застосовуватись до цих угруповань щодо подібних питань і відповідно до зобов'язань цих держав як членів подібних угруповань. Ці держави мають співробітничати стосовно виконання цими угрупованнями положень цієї Хартії.

Принцип добровільного виконання міжнародних зобов'язань виник у сфері міжнародно-правового звичаю і зафіксований у Статуті ООН як загальноновизнана норма поведінки суб'єктів міжнародного права (*pacta sunt servanda*). Принцип застосовується до міжнародних угод, добровільно укладених на основі рівноправності їх сторін.

Міжнародний договір, який суперечить Статуту ООН, вважається недійсним, і жодна держава не може посилатися на нього чи користуватися його перевагами.

Стаття 13. *1. Кожна держава має право отримувати вигоди від досягнень і розвитку науки та техніки на прискорення власного економічного та соціального розвитку.*

2. Усі держави мають сприяти міжнародному науковому і технічному співробітництву і передаванню технологій з ураху-

ванням усіх законних інтересів, включаючи, зокрема, права та обов'язки власників, постачальників і одержувачів технологій. Зокрема, усі держави мають полегшити доступ країнам, що розвиваються, до досягнень сучасної науки і техніки, передавання технологій і створення місцевої технології на благо країн, що розвиваються, у такій формі й відповідно до такої процедури, які відповідають їх економіці та потребам.

3. Відповідно розвинені країни повинні співробітничати з країнами, що розвиваються, щодо створення, зміцнення та розвитку їх наукової і технічної інфраструктури, а також у їх діяльності у науково-дослідницькій та технічній сферах для того, щоб допомогти розширити і перетворити економіку країн, що розвиваються.

4. Усі держави повинні співробітничати щодо розробки, подальшого розвитку, прийнятих у міжнародному аспекті керівних положень або постанов стосовно передавання технології з повним урахуванням інтересів країн, що розвиваються.

Стаття 14. Кожна країна зобов'язана співробітничати у забезпеченні постійного і зростаючого розширення та лібералізації світової торгівлі й підвищення добробуту та життєвого рівня всіх народів, зокрема народів країн, що розвиваються. Відповідно всі держави мають співробітничати, серед іншого, щодо поступового усунення перешкод на шляху торгівлі й покращення міжнародних умов для здійснення світової торгівлі і з цією метою держави повинні прикладати координовані зусилля, спрямовані на справедливе вирішення проблем торгівлі всіх країн з урахуванням конкретних проблем торгівлі країн, що розвиваються. При цьому держави мають вживати заходів щодо забезпечення додаткових вигід для міжнародної торгівлі країн, що розвиваються, з тим, щоб досягти суттєвого збільшення їх валютних надходжень, диверсифікації їх експорту, прискорення темпів розширення торгівлі з урахуванням їх потреб розвитку, збільшення можливостей щодо участі в розширенні світової торгівлі та сприятливішої участі для одержання вигід від такого розширення торгівлі за допомогою якнайсуттєвішого покращання умов доступу на ринки товарів, що становлять інтерес для країн, що розвиваються, і в разі потреби за допомогою заходів, спрямованих на встановлення стабільних, справедливих і вигідних цін на сировинні товари.

Принцип співробітництва між державами у сфері міжнародних економічних відносин охоплює також принцип *jus commercii* — право вільного розвитку торговельного співробітництва.

Стаття 15. Держави зобов'язані сприяти загальному і повному роззброєнню під ефективним міжнародним контролем і використовувати ресурси, вивільнені в результаті ефективних заходів щодо роззброєння, на економічний і соціальний розвиток країн, виділяючи значну частину додаткових коштів для розвитку країн, що розвиваються..

Стаття 16. 1. Право і обов'язок держав індивідуально і колективно ліквідувати як необхідну умову для розвитку колоніалізм, апартеїд, расову дискримінацію, неокolonіалізм і всі форми агресії ззовні, окупації і панування та економічні та соціальні наслідки, що випливають звідси. Держави, які здійснюють таку політику примусу, несуть економічну відповідальність перед країнами, територіями і народами за відшкодування й повну компенсацію за використання та скорочення природних і всіх інших ресурсів цих країн, територій і народів, а також завданої цим ресурсам шкоди. Обов'язок держав — розширити надання їм допомоги.

2. Жодна держава не має права заохочувати інвестиції, які можуть виявитися перепорою на шляху звільнення окупованих територій.

Стаття 17. Міжнародне співробітництво з метою розвитку є загальним обов'язком держав. Кожна держава має співробітничати з країнами, що розвиваються, у їх діяльності, спрямованій на прискорення економічного і соціального розвитку, забезпечуючи сприятливі зовнішні умови й розширюючи надання їм активної допомоги відповідно до їх потреб і цілей розвитку, суворо дотримуючись суверенної рівності держав.

Стаття 18. Розвинені країни повинні розширювати, удосконалювати і зміцнювати систему загальних невзаємних і недискримінаційних тарифних преференцій для країн, що розвиваються, разом з відповідними узгодженими висновками і відповідними рішеннями, прийнятними в цій галузі, у межах компетентних міжнародних організацій. Розвинені країни повинні також приділяти увагу застосуванню інших диференційованих заходів у галузях, де можливо й доцільно, і такими засобами, які забезпечать особливий і сприятливий режим для того, щоб задовольнити потреби країн, які розвиваються, у сфері торгівлі та розвитку. У міжнародних економічних відносинах розвинені країни повинні намагатись уникати заходів, що можуть негативно вплинути на розвиток національної економіки країн, що розвиваються, заохочувати загальні тарифні преференції та інші диференційні заходи на користь цих країн.

Суверенна рівність, яка передусім розуміється як рівність юридична (рівноправ'я), не означає, що світова спільнота не знає про фактично існуючу нерівність. Тому надання преференцій країнам, що розвиваються (а це було зафіксовано ще в Женевських принципах 1964 р.), означає намагання подолати фактичну нерівність і наблизити юридичну рівність до рівності фактичної.

Стаття 19. *З метою прискорення економічного зростання країн, що розвиваються, у подоланні економічного розриву між ними і розвиненими країнами останні повинні надавати країнам, що розвиваються, загальний преференційний, невзаємний і недискримінаційний режими в тих галузях міжнародного економічного співробітництва, де можливо.*

Отже, згідно з Хартією розвинені країни повинні надавати пільги країнам, що розвиваються, поширювати на них пільги, які розвинені країни надають одна одній, але не мають права вимагати від країн, що розвиваються, жодних поступок.

Стаття 20. *Країни, що розвиваються, мають у своїх зусиллях із розширення загального обсягу своєї торгівлі приділяти належну увагу можливості розширення цієї торгівлі із соціалістичними країнами, надаючи цим країнам не менш сприятливі торговельні умови порівняно з тими, які вони звичайно надають розвиненим країнам з ринковою економікою.*

Стаття 21. *Країни, що розвиваються, повинні намагатися сприяти розширенню торгівлі між ними і з цією метою можуть відповідно до процедур міжнародних угод, що вже існують і розроблюються, якщо можливо, надавати торговельні преференції іншим країнам, що розвиваються, не зобов'язуючись поширювати такі преференції на розвинені країни, якщо такі дії не створюють перепон для загальної лібералізації торгівлі та її розширення.*

Принцип взаємності полягає в наданні іноземній державі, її юридичним і фізичним особам певних прав, привілеїв, пільг за умови, що держава, яка їх надає, а також її особи користуються аналогічними правами у відповідній іноземній державі. Принцип взаємності може встановлюватися в односторонньому порядку у внутрішньому законодавстві або на підставі міжнародного договору.

Стаття 22. *1. Держави повинні реагувати на загальновизнані і взаємоузгоджені потреби та завдання розвитку країн, що розвиваються, шляхом сприяння чистому припливу реальних ресурсів, що збільшився, з усіх джерел до країн, що розвиваються,*

з урахуванням будь-яких зобов'язань, прийнятих відповідними державами, для підкріплення зусиль країн, що розвиваються, на прискорення їх економічного і соціального розвитку.

2. У цьому контексті відповідно до викладених цілей і завдань та з урахуванням прийнятих зобов'язань країни повинні намагатися збільшити чистий приплив фінансових коштів з офіційних джерел до країн, що розвиваються, та поліпшувати його умови.

3. Приплив ресурсів, що є допомогою розвитку, має охоплювати економічну і технічну допомогу.

Стаття 23. З метою сприяння ефективній мобілізації власних ресурсів країни, що розвиваються, можуть зміцнювати своє економічне співробітництво та розширяти взаємну торгівлю для того, щоб прискорювати власний економічний і соціальний розвиток. Усі країни, особливо розвинені, індивідуально, а також у межах відповідних міжнародних організацій, членами яких вони є, повинні забезпечувати відповідну й ефективну підтримку і співробітництво.

Стаття 24. Держави зобов'язані будувати взаємні економічні відносини так, щоб урахувати інтереси інших країн. Зокрема, держави повинні уникати заподіяння шкоди інтересам країн, що розвиваються.

Режим недискримінації означає зобов'язання не порушувати для певної країни умов, які є загальними для всіх інших зовнішньоекономічних партнерів.

Стаття 25. При сприянні розвитку світовій економіці міжнародне співтовариство, особливо розвинені країни—члени, приділяють особливу увагу конкретним потребам і проблемам найменш розвинених країн з тих, що розвиваються; країн, що розвиваються, які не мають виходу до моря; острівних країн, що розвиваються, з метою надання їм допомоги у подоланні їх особливих труднощів, і в такий спосіб сприяючи їх економічному та соціальному розвитку.

Стаття 26. Держави зобов'язані співіснувати в умовах терпимості одна до іншої і мирно жити незалежно від відмінностей у політичних, економічних, соціальних та культурних системах і мають сприяти торгівлі між державами з різними економічними та соціальними системами. Міжнародну торгівлю країни повинні здійснювати без шкоди для загальних недискримінаційних і невзаємних преференцій на користь країн, що розвиваються, і на основі взаємної вигоди, рівних переваг і взаємного надання режиму найбільшого сприяння.

Преференційний режим означає передусім митні пільги для певних держав. Надання країнам, що розвиваються, преференцій не вважається порушенням принципу найбільшого сприяння.

Режим найбільшого сприяння на відміну від принципу недискримінації, який у договірному порядку не фіксується, означає письмовезобов'язання держави надавати державі-партнеру (як правило, на основі взаємності) пільгові умови, які діють чи можуть бути запроваджені до будь-якої країни. Сфера застосування цього принципу визначається в конкретному застереженні (що називається «клаузула») до відповідної міжнародної угоди.

Виятки з режиму найбільшого сприяння застосовуються для надання митних преференцій країнам, що розвиваються, встановлення (наприклад, у прикордонних смугах) пільгового режиму для фізичних і юридичних осіб сусідніх країн тощо.

Стаття 27. 1. *Кожна держава має право повною мірою користуватися вигодами від світової торгівлі з невидимих статей і брати участь у розширенні такої торгівлі.*

2. Світова торгівля з невидимих статей, яка заснована на ефективності, а також на взаємній та справедливій вигоді і сприяє розвитку світової економіки, є спільною метою всіх держав. Роль країн, що розвиваються, у світовій торгівлі з невидимих статей має бути посилена відповідно до викладених цілей, причому особлива увага має приділятися особливим потребам країн, що розвиваються.

3. Усі держави мають співробітничати з країнами, що розвиваються, у їх зусиллях, спрямованих на підвищення їх здатності одержувати іноземну валюту від операцій з невидимих статей відповідно до потенційних можливостей і потреб кожної країни, що розвивається, і зазначених цілей.

Невидимими статтями, про які йдеться у цій статті, можуть бути надходження:

- від надання транспортних послуг (транспортування зовнішньоторговельних вантажів, міжнародні перевезення пасажирів, експлуатація каналів, обслуговування суден і літаків міжнародних ліній, ремонт транспортних засобів тощо);

- міжнародного туризму;
- страхової справи;
- заробітків громадян в іноземних країнах;
- експорту капіталу;
- реалізації об'єктів інтелектуальної власності (літературних, художніх та інших творів, винаходів, промислових зразків, корисних моделей, ноу-хау тощо);
- надання інших послуг.

Стаття 28. *Всі держави зобов'язані співробітничати щодо коригування цін на товари, які експортуються країнами, що розвиваються, стосовно цін на товари, що імпортуються ними, для того, щоб сприяти створенню для них справедливих і рівноправних умов торгівлі в такий спосіб, який був би вигідним для виробників і справедливим для виробників і споживачів.*

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Загальні та спеціальні принципи міжнародного економічного права.
2. Первинні та похідні суб'єкти міжнародного права.
3. Хартія економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 р. про принципи економічних, політичних та інших відносин між державами.
4. Когентні принципи міжнародного економічного права.
5. Договірні принципи міжнародного економічного права.
6. Який характер мають норми Хартії економічних прав і обов'язків держав — імперативний чи рекомендаційний?
7. Чи може національний режим встановлюватися державою в односторонньому порядку?
8. Чи вважається нині державний суверенітет чимось абсолютним?
9. Чи вважається дійсним міжнародний договір, що суперечить Статуту ООН?

Тема 4

ДЕРЖАВА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

4.1. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного економічного права

Відомий французький математик і філософ Р. Декарт (1596—1650) рекомендував уточнювати поняття перед тим, як сперечатися. На таку пораду слід звернути увагу.

Держава — це первинний і основний суб'єкт міжнародного права, який є учасником міжнародних відносин. Держава — це композиція з трьох елементів: певної території, населення, що мешкає на ній, і політичної організації (влади).

Основна ознака держави як суб'єкта міжнародного права — державний суверенітет.

Первинність держави як суб'єкта міжнародного права виявляється в тому, що вона як об'єктивна історична реальність створюється самостійно. Ніхто зовні не створив нинішню незалежну Україну. Вона з'явилася самостійно.

Як первинний суб'єкт держава має універсальну міжнародну правоздатність. Держави розроблюють норми міжнародного права, встановлюють відповідальність за їх порушення, визначають міжнародний правопорядок і функціонування міжнародних організацій. Можливість дій держав щодо зазначеного обмежується лише принципами та нормами міжнародного права, створеними ні ким іншим, як державами.

Держави як суб'єкти міжнародного права мають основні права і обов'язки. Вони фіксуються у відповідних міжнародних актах. Як відомо, поки що немає єдиного загальновизнаного переліку прав і обов'язків держав.

Суб'єктами міжнародного економічного права є учасники міжнародних економічних відносин. Вони — носії міжнародних прав і зобов'язань, які вони мають у межах і на основі міжнародного економічного права. *Первинними (або основними) суб'єктами міжнародного права є держави, народи і нації, які борються за незалежність і створення власної національної держави. Похідними (або вторинними) суб'єктами є міжнародні ор-*

ганізації, міжнародна правосуб'єктність яких визначається актом, що засновує ці організації (статутом чи угодою). Правосуб'єктність міжнародних організацій є похідною від правосуб'єктності держав — учасниць відповідної угоди. Обсяг прав і повноважень міжнародних організацій (а серед них є чимало й економічного характеру) визначається державами-засновницями (див. тему 5).

Окремі елементи міжнародної правосуб'єктності можуть мати так звані державоподібні утворення. Очевидно, до таких у недавній історії можна зарахувати міста Гданськ, Трієст, Західний Берлін. Дехто до цієї категорії зараховує квартал італійської столиці, відомий усьому світові як Ватикан.

Слід мати на увазі, що Ватикан відповідає всім трьом основним критеріям, які, як правило, висувають до держав. Він має:

- 1) територію (44 гектари);
- 2) населення (1 тис. осіб, з них 300 осіб мають ватиканські паспорти);
- 3) політичну організацію суспільства (римського папу та його канцелярію).

Ватикан як державу визнає багато країн світу. Папські нунції за своїм статусом є послами. Навіть комуністичний лідер Куби, — Фідель Кастро Рус, незважаючи на вказівку Карла Маркса про те, що релігія — це «опіум для народу», не поривав дипломатичних стосунків з Ватиканом.

Нині до гатунку державоподібних утворень можна, очевидно, зарахувати Косово. Де-юре, — частина Сербії, де-факто, — ні; є населення і територія, існує й політична організація суспільства. А у цілому — ніби і неповноцінна держава, оскільки жодна країна світу її не визнала. Талібівський Афганістан свого часу визнавала хоч одна країна — Пакистан. Щоправда, шлях від невизнання до визнання Косово може подолати досить швидко.

У світовій юриспруденції можна зустріти концепції про те, що фізичні особи (індивіди), внутрішньодержавні організації (промислові, торговельні тощо) є суб'єктами міжнародного публічного, у тому числі й економічного, права. Проте такі концепції ще не є панівними. Не вважаються суб'єктами міжнародного економічного права і транснаціональні корпорації (ТНК).

Якщо у правовідносинах беруть участь лише держави (чи інші суб'єкти міжнародного публічного права), то такі правовідносини завжди є публічними. Якщо ж відносини між державами та фізичними особами стосуються цивільної сфери, то відповідні правовідносини набувають характеру приватноправових. Вони

можуть оформлятися цивільно-правовими угодами, що мають назву «діагональних». Інша назва цих угод — державні контракти. Вони регулюються внутрішнім правом відповідних держав. Мабуть в абсолютній більшості випадків міжнародні договори є складовою частиною внутрішнього права.

Україна є самостійним суб'єктом міжнародного економічного права. Характер і зміст міжнародних відносин за участю України — найрізноманітніші. Широку участь Україна бере і в діяльності міжнародних економічних організацій (оцінювання ефективності такої участі перебуває поза межами цього курсу лекцій).

4.2. Імунітет держави за міжнародним правом

Імунітет держави — це принцип міжнародного права, що випливає із засад державного суверенітету. Імунітет держави виявляється в тому, що з огляду на рівність усіх держав (і велетенських за розмірами території та чисельністю населення, і карликових) певна держава не може здійснювати владу стосовно іншої держави. При цьому спрацьовує правило «рівний не має влади над рівним» («*par in parem non habet imperium*»).

Імунітетом користуються іноземна держава, її органи та майно, що належить державі. Майно іноземної держави не може піддаватись заходам примусового характеру (накладенню арешту тощо).

Теорія і практика розрізняють кілька видів імунітету держави: судовий; від попереднього забезпечення позову; від примусового виконання рішення; майновий (власності).

Судовий імунітет полягає в невідповідності держави без її згоди судам іншої держави. У цьому разі керуються правилом «рівний не має юрисдикції над рівним» («*par in parem non habet jurisdictionem*»). Держава не може бути притягнута до суду іншої держави як відповідач, окрім випадків чітко висловленої такою державою згоди. При цьому не мають значення чинники, спираючись на які певна держава хотіла б притягти до свого суду іншу державу.

Імунітет держави від попереднього забезпечення позову полягає в тому, що майно держави не може бути предметом забезпечення позову.

Імунітет держави від примусового виконання рішення означає, що без згоди держави не можна здійснити примусове виконання судового рішення, винесеного проти неї судом, третейсь-

ким судом іншої держави. Не можуть виконуватися примусові заходи у порядку забезпечення позову чи у порядку примусового виконання вже винесеного судового рішення стосовно, наприклад, державних морських суден, які навіть перебувають у територіальних водах держави, яка б хотіла їх конфіскувати.

Принцип імунітету держави відбитий у внутрішньому законодавстві більшості країн світу.

Застосування принципу імунітету держави вважається загальноновизнаним у сучасній міжнародно-правовій практиці. Образно кажучи, з тим, щоб будувати міст через річку, згодні всі. Проте як його будувати — уздовж річки чи поперек — думки різняться. Так і з імунітетом держави — відсутня єдність поглядів на розуміння обсягу та сфери застосування цього принципу. У доктрині та практиці різних правових систем є дві основні концепції імунітету держави — імунітету абсолютного та функціонального (обмеженого).

Згідно з *теорією абсолютного імунітету* державний імунітет базується на імперативному принципі сучасного міжнародного публічного права — суверенній рівності держав. Прихильники цієї концепції твердять, що держава завжди є єдиним суб'єктом, хоча її правосуб'єктність може виявлятися по-різному. Тому, наприклад, як суб'єкт міжнародного приватного права держава не втрачає властивості суверена (владної особи). Простіше кажучи, з цієї точки зору держава одночасно може бути у двох іпостасях — носія влади та торгівця.

Теорія абсолютного імунітету дає змогу широко тлумачити та застосовувати імунітет держави. Подання позову до іноземної держави, забезпечення позову і звернення стягнення на майно держави можуть бути вчинені лише тоді, коли є згода на те з боку відповідної держави.

Принцип абсолютного імунітету держави виник ще у середньовіччі. Держава в межах цього принципу є «священною короною». Зазначений принцип тривалий час був основним у міжнародно-правовій теорії та практиці. Нині ж коло держав, що «моляться священній корові», звузилося.

Радянський правничий менталітет, який, зрозуміло, не зник із розпадом Союзу, визнає принцип абсолютного імунітету. Правосвідомість продукує постулати: держава не перестає бути сувереном в економічному обороті; вона не відмовляється від нього і не позбавляється його. Правова доктрина СРСР та соціалістичних країн не визнавала розщеплення імунітету держави.

Основний зміст *теорії функціонального (обмеженого) імунітету* полягає в тому, що держава, діючи як суверен, завжди користується імунітетом. Якщо ж держава діє як приватна особа (наприклад, здійснює зовнішньоторговельні операції та/чи займається іншою комерційною діяльністю), то імунітетом вона не користується.

З огляду на цю теорію в різні роки було прийнято закони про імунітет держави у США (1976 р.), Великобританії (1978 р.), Австрії (1974 р.), Канаді (1981 р.), Пакистані (1981 р.), Сінгапурі (1979 р.). Відомо також, що засновані на таких же принципах закони про імунітет, були прийняті також у Південно-Африканській Республіці (1981 р.) та Австралії (1981 р.). Отже, цю проблему країни світу розпочали врегульовувати не так давно.

Теорія обмеженого імунітету застосовується в судовій практиці Греції, Данії, Італії, Норвегії, Фінляндії, Франції, Швейцарії. На її засадах базується й Європейська (Базельська) конвенція про державний імунітет — *European Convention on State Immunity* (далі — Конвенція). Конвенція була прийнята 16 травня 1972 р., а діє з 1976 р.

Якщо порівняти Конвенцію із Законом про імунітет США 1976 р., то виявиться, що в Конвенції йдеться про дії не лише комерційного, а й приватно-правового характеру загалом. Наголос у питанні про невизнання імунітету ставиться на наявності територіального зв'язку, необхідного для встановлення юрисдикції цієї держави.

Конвенція розмежовує публічно-правові та приватно-правові дії. Вона містить вказівки на випадок, коли держава не користується імунітетом. Зафіксовано також правовідносини, коли імунітет держави зберігається.

Оскільки ця Конвенція залишається для вітчизняного читача маловідомою, наведемо текст тих її статей, що стосуються абсолютного та функціонального імунітету.

Розділ I. ІМУНІТЕТ ВІД ЮРИСДИКЦІЇ

Стаття 1

1. Договірна держава, яка є позивачем чи третьою особою у судовому розгляді в суді іншої Договірної держави, визнає щодо застосованого судового розгляду юрисдикцію судів цієї держави.

2. Така Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в судах іншої Договірної держави стосовно зустрічного позову:

а) якщо цей зустрічний позов впливає з юридичного взаємозв'язку чи з фактів, на яких базується основний позов;

б) коли ця держава, якщо проти неї не було застосовано окремого судового розгляду в судах іншої держави, не змогла відповідно до положень цієї Конвенції посилатись на імунітет.

3. Договірна держава, яка в суді іншої Договірної держави подає зустрічний позов, визнає юрисдикцію судів цієї держави як стосовно основного позову, так і стосовно зустрічного позову.

Стаття 2

Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона взяла на себе зобов'язання визнати юрисдикцію цього суду відповідно:

а) до міжнародної угоди;

б) явно висловленого положення, що міститься в домовленості, складеній у письмовій формі, або

в) явно висловленої згоди, що була дана після виникнення спору.

Стаття 3

1. Договірна держава не користується імунітетом від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона посилається на імунітет від юрисдикції після прийняття рішення щодо суті питання. Але якщо Договірна держава встановлює, що факти, на яких вона могла базувати імунітет, могли стати їй відомі лише пізніше, то вона може посилатися на імунітет у тому випадку, якщо наведе ці факти якомога швидше.

2. Договірна держава не розглядається як така, що відмовилася від імунітету, якщо вона виступає у суді іншої Договірної держави для того, щоб зробити посилання на цей імунітет.

Стаття 4

1. За умови дотримання положень статті 5 Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд пов'язаний із зобов'язанням держави, яке з огляду на наявну угоду має бути виконане на території держави, де відбувається судовий розгляд.

2. Пункт 1 не застосовується:

а) якщо йдеться про угоду, яка була укладена між державами;

б) якщо сторони угоди домовилися про це;

в) якщо держава є стороною угоди, укладеної на її території, і зобов'язання держави регулюються її адміністративним правом.

Стаття 5

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, коли судовий розгляд пов'язаний з трудовою угодою, укладеною між державою і фізичною особою, і ро-

бота належить до виконання на території держави, де відбувається судовий розгляд.

2. Пункт 1 не застосовується:

а) якщо фізична особа на момент подання позову має громадянство держави-роботодавця;

б) якщо на момент укладення угоди особа не мала громадянства держави, де відбувається судовий розгляд, а також не мала звичайного місця перебування на території цієї держави, або

в) якщо сторони угоди письмово домовилися про інше, за винятком тих випадків, коли відповідно до законів держави, де відбувається судовий розгляд, лише суди цієї держави компетентні розглядати це питання.

3. Якщо робота виконується для закладу, агентства чи іншої організації, згаданої у статті 7, положення підпунктів а) та б) пункту 2 цієї статті застосовуються лише тоді, коли особа, з якою було укладено таку угоду, мала звичайне місце перебування на території держави-роботодавця на момент укладення угоди.

Стаття 6

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона бере участь з однією чи кількома фізичними особами у товаристві, асоціації чи у юридичній особі, що мають реальне чи офіційне місцезнаходження або головний заклад на території держави, де відбувається судовий розгляд, і якщо судовий розгляд пов'язаний з відносинами між державою, з одного боку, і організацією чи одним з її учасників — з іншого, що впливають з цієї участі.

2. Пункт 1 не застосовується, якщо письмово було досягнуто домовленість про інше.

Стаття 7

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо вона має на території держави, де відбувається судовий розгляд, бюро, агентство або інший заклад, через які вона здійснює в такий самий спосіб, як і приватна особа, промислово, комерційну або фінансову діяльність, і якщо судовий розгляд стосується такої діяльності бюро, агентства чи закладу.

2. Пункт 2 не застосовується, якщо всі сторони спору є державами і письмово домовились про інше.

Стаття 8

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується:

а) патенту на винахід промислового зразка, промислової моделі, виробничого або товарного знака, фірмового найменування або іншого аналогічного права, стосовно якого в державі, де відбувається судовий

розгляд, було подано або зареєстровано заявку чи яке охороняється в інший спосіб і стосовно якого держава є заявником або власником;

б) недотримання державою в державі, де відбувається судовий розгляд, згаданого права, яке в ній охороняється і належить третій особі;

в) недотримання державою в державі, де відбувається судовий розгляд, авторського права, яке в ній охороняється і належить третій особі;

г) права використовувати назву фірми в державі, де відбувається судовий розгляд.

Стаття 9

1. Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується:

а) права держави на нерухомість, на володіння і користування такою нерухомістю державою або

б) зобов'язання, що покладається на неї або як на власника права на нерухомість, або як на власника чи користувача такої нерухомості і якщо нерухомість розташовується на території держави, де відбувається судовий розгляд.

Стаття 10

Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується права на майно, рухоме чи нерухоме, яке залежить від права успадкування чи дарування, або на безгосподарне майно.

Стаття 11

Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд стосується відшкодування за тілесне ушкодження чи матеріальну шкоду, спричинені фактом, що мав місце на території держави, де відбувається судовий розгляд, і якщо особа, яка заподіяла шкоду, перебувала там у момент, коли цей факт мав місце.

Стаття 12

1. Якщо Договірна держава письмово погодилась передати до арбітражу спори, які вже виникли, або спори, що можуть виникнути з цивільних або комерційних питань, ця держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції в судах іншої Договірної держави, на території або відповідно до законодавства якої відбуватиметься чи відбувався арбітражний розгляд будь-яких дій, пов'язаних:

а) з юридичною дією чи тлумаченням Конвенції про арбітраж;

б) з процедурою арбітражу;

в) з відміною вироку, якщо Конвенція про арбітраж не передбачає іншого.

2. Пункт 1 не застосовується до Конвенції про арбітраж, укладеної між державами.

Стаття 13

Пункт 1 статті 1 не застосовується, якщо Договірна держава заявляє в суді іншої Договірної держави, що проваджує судовий розгляд, у якому вона не є стороною, що має право на майно, яке є предметом спору, тією мірою, якою вона могла б посилатися на імунітет, якби розгляд відбувався проти неї.

Стаття 14

Жодне положення цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що перешкоджає суду Договірної держави керувати майном, таким як опічне чи банкрута, а також організовувати таке керування чи нагляд за ним лише з огляду на те, що інша Договірна держава має право на таке майно.

Стаття 15

Договірна держава користується імунітетом від юрисдикції в судах іншої Договірної держави, якщо судовий розгляд не підпадає під статті 1—14; суд не може проваджувати такий судовий розгляд навіть тоді, коли представники держави не з'явилися до суду.

Розглядувана Конвенція містить також інші важливі положення. Наприклад, ст. 23 передбачає, що на території Договірної держави не може здійснюватися примусове виконання судового рішення чи охоронні заходи щодо майна іншої Договірної держави, за винятком випадків, коли відповідна держава дала на це чітко висловлену письмову згоду.

У ст. 26 Конвенції зафіксовано, що суди Договірних держав не мають права розглядати дії держав, які вони вчинили при здійсненні своєї публічної влади (*acta jure imperii*). Відповідно до ст. 28 автономні одиниці, що входять до складу федеративної держави, не користуються імунітетом. Але якщо федеративна держава хоче для своїх суб'єктів мати такий імунітет, то Конвенція передбачає механізм його надання.

Статтею 29 встановлено, що ця Конвенція не застосовується до судових розглядів з питань:

- а) соціального забезпечення;
- б) заподіяння шкоди у сфері ядерної енергетики;
- в) оподаткування, накладання штрафів, митних зборів та податків.

Згідно зі ст. 30 Конвенція не застосовується до судових розглядів, претензій у зв'язку з експлуатацією морських суден, що належать державі—учасниці Конвенції та експлуатуються нею, а також у зв'язку з перевезенням вантажів чи пасажирів цими суд-

нами чи у зв'язку з перевезенням вантажів, що належать державі, комерційними суднами.

У ст. 31 зафіксовано, що Конвенція визнає імунітети і привілеї Договірної держави, що стосуються будь-якої дії чи ухилення від дій з боку її збройних сил чи у зв'язку з ними, якщо ці сили розташовані на території іншої Договірної держави. Стаття 32 бере до уваги дипломатичний імунітет.

Конвенція не допускає жодних застережень з боку її держав—учасниць. Стаття 4 Додаткового протоколу до Конвенції передбачає заснування Європейського суду з питань імунітету держав. Додатковий протокол не допускає також жодних застережень. Цей протокол було укладено одночасно з Конвенцією.

Комісія з міжнародного права ООН (ЮНСІТРАЛ) у 1991 р. схвалила проект статей про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, а також рекомендувала ООН скликати міжнародну конференцію для прийняття відповідного міжнародно-правового документа.

Поки що відсутня інформація про прийняття універсальної міжнародної конвенції з цього питання. Суттєву роль у цій сфері продовжує відігравати судова практика окремих держав світу.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Загальна характеристика Хартії економічних прав та обов'язків держав.
2. Види імунітету держави.
3. Теорії абсолютного та обмеженого імунітету.
4. Основні положення Європейської конвенції про державний імунітет.
5. Чи можна Ватикан вважати державою?
6. Які державоподібні утворення існували у минулому та існують нині?
7. Чи можуть відносини між державами належати до міжнародного приватного права?
8. Що таке «діагональні угоди»?
9. Чи визнавала правова доктрина СРСР принцип розщеплення імунітету держав?

Мета 5

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ — СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

5.1. Поняття та правовий статус міжнародної економічної організації

Велику роль в економічних правовідносинах між державами відіграють міжурядові економічні організації, кількість яких постійно збільшується. Ці організації є постійно діючим механізмом, який дає можливість державам оперативно вирішувати (чи намагатися це зробити) питання міжнародного економічного життя. Організації використовуються як форуми для обговорення найважливіших економічних проблем світу загалом та його регіонів.

У таких організаціях концентруються фахівці світового рівня, здатні вирішувати найскладніші питання сьогодення.

Міжнародні економічні організації не мають самостійних економічних інтересів. Їх діяльність не спрямовується на пряме одержання прибутків. Ці організації існують для того, щоб забезпечити розвиток економічного співробітництва держав.

Час від часу виникають скандали з приводу марнотратства міжнародних організацій або їх бюрократизованості. Часто міжнародні чиновники намагаються діяти у власних, а не міждержавних інтересах. Проте в цілому переваги діяльності міжнародних організацій перевищують їх негативні аспекти. Отже, такі організації потрібні.

Міжнародні міжурядові економічні організації є постійним об'єднанням відповідних держав. Вони створюються на основі схваленої державами міжнародної угоди чи іншого установчого акта з метою координації зусиль для вирішення певних проблем. Функції та повноваження організації та її органів, як правило, визначаються так званим конституційним документом відповідної організації (статутом, конвенцією, угодою тощо). Міжнародні організації мають приблизно таку структуру: збори (що скликаються періодично) представників усіх держав—членів, виконавчий орган, а також у більшості випадків постійний секретаріат.

Міжнародні організації мають постійний або регулярний характер діяльності; вони проводять багатосторонні переговори, відкрите обговорення питань та прийняття рішень (які, як правило, не мають обов'язкової сили).

Міжнародні міждержавні організації бувають всесвітніми і регіональними. При деяких організаціях існують постійні представництва держав.

У підрозд. 5.2 наводяться довідки про найголовніші аспекти діяльності міждержавних економічних організацій. Що ж стосується діяльності організацій універсального характеру (таких, наприклад, як Європейський Союз і СНД), то навмисне залучалася інформація, яка переважно стосується лише міжнародного економічного права.

До спеціалізованих агенцій ООН економічного характеру належать Міжнародна морська організація, Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз електрозв'язку, Всесвітня метеорологічна організація, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Міжнародна організація цивільної авіації, Продовольча і сільськогосподарська організація, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Про кожну з них наводиться окрема довідка.

Для детального ознайомлення з діяльністю міжнародних економічних організацій рекомендується опрацювати книгу Х.-А. Шлеплера [15] та інші видання.

5.2. Короткі довідки про міжнародні економічні організації

5.2.1. Азіатський банк розвитку (АзБР) *Asian Development Bank (ADB)*

Створений у 1966 р. з метою сприяння економічному і соціальному розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону шляхом надання фінансової і технічної допомоги. До АзБР належать понад 50 країн. Його ресурси формуються з акціонерного капіталу (найбільшими акціонерами є США та Японія) і залучених сум. Найбільші боржники — Бангладеш, Пакистан, Індія. Штаб-квартира АзБР розташована у Манілі — столиці Філіппін.

5.2.2. Азійська зона вільної торгівлі *Asian Free Trade Area (AFTA)*

Утворена у Манілі у жовтні 1992 р. Країни зони 1 січня 1993 р. почали знижувати торговельні тарифи. За мету було взято

створення вільного ринку протягом 15 років щонайменше для 15 промислових товарів. Тарифи мають не перевищувати 5 %. До зазначених промислових товарів належать цемент, каучук, вироби з деревини, текстильні товари.

5.2.3. Азійське і Тихоокеанське кокосово-горіхове Співтовариство *Asian and Pacific Coconut Community*

Це — об'єднання азійських і тихоокеанських країн, що вирощують кокосові горіхи. Засноване у 1969 р. з метою обміну між країнами-членами інформацією, що стосується виробництва, переробки та проведення наукових досліджень кокосових горіхів та їх похідних продуктів.

До Співтовариства належать Індія, Індонезія, Малайзія, Папуа-Нова Гвінея, Філіппіни, Соломонові острови, Шрі-Ланка, Вануату, Західне Самоа.

Штаб-квартира розташована у столиці Індонезії — місті Джакарті.

5.2.4. Арабський банк економічного розвитку у Африці *Arab Bank of Economic Development in Africa (ABEDA)*

Створений у 1973 р. з метою використання арабських капіталів для розвитку неарабських країн Африки. Штаб-квартира розташована у столиці Судану — м. Хартумі.

5.2.5. Арабський валютний фонд *Arab Monetary Fund*

Ця міжнародна фінансова організація заснована у 1977 р. Штаб-квартира розташована в Абу-Дабі. Членами є 12 арабських країн та Палестинська автономія.

5.2.6. Арабський міжнародний банк *Arab International Bank*

Заснований у 1971 р. Штаб-квартира перебуває у столиці Єгипту — м. Каїрі. Покликаний фінансувати розвиток арабських країн та стимулювати їх зовнішню торгівлю.

5.2.7. Арабський спільний ринок *Arab Common Market*

Митний союз, створений у 1965 р. між Єгиптом, Іраком, Суданом, Сирією, Об'єднаними Арабськими Еміратами та Єменом під егідою Ради арабської економічної єдності.

5.2.8. Арабський фонд економічного і соціального розвитку *Arab Fund for Economic and Social Development (AFESD)*

Створено у 1968 р. Фінансує арабські програми у арабських країнах. Програми мають відповідати загальноарабським інтересам. Штаб-квартира розташована у Кувейті.

5.2.9. Арабо-африканський банк *Arab African Bank*

Створений у 1964 р. Його засновниками були кілька арабських банків. Покликаний забезпечувати фінансові та економічні зв'язки між арабськими та африканськими країнами. Банк розташований у Каїрі — столиці Єгипту.

5.2.10. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) *Association of South-East Asian Nations (ASEAN)*

Заснована в серпні 1967 р. Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром і Таїландом відповідно до Бангкокської декларації цих держав. Асоціація держав Південно-Східної Азії прийшла на зміну Асоціації країн Південно-Східної Азії (Малайзія, Таїланд, Філіппіни), яка існувала з 1961 р. У 1984 р. до цієї Асоціації приєднався Бруней, а у 1995 р. — В'єтнам. У 1997 р. її членами стали М'янма (Бірма) та Лаос.

Ця Асоціація веде боротьбу за розвиток і зміцнення регіональної стабільності та сприяє економічному, соціальному і культурному прогресу країн—учасниць.

Асоціація вирішила сформувати зону вільної торгівлі як перший крок у напрямку створення «Спільного ринку АСЕАН».

Для держав—членів Асоціації велику роль традиційно відіграє зовнішня торгівля з іншими країнами світу порівняно з торгівлею власне між країнами Асоціації. Тому Асоціація вважається колективним «рупором» у переговорах з країнами, що не входять до

неї, а також з міжнародними організаціями (такими, як, наприклад, Європейський Союз).

Найвищим органом Асоціації є Конференція глав держав і урядів. Вона скликається один раз на три роки. До складу центрального керівного органу входять міністри закордонних справ, які щорічно проводять зустрічі. Постійний секретаріат АСЕАН розташований у Джакарті — столиці Індонезії.

5.2.11. Асоціація країн—виробників натурального каучуку *Association of Natural Rubber Producing Countries*

Утворена у 1970 р. До неї ввійшли Індія, Індонезія, Малайзія, Папуа-Нова Гвінея, Сінгапур, Шрі-Ланка і Таїланд. Штаб-квартира розташована у Куала-Лумпурі (Малайзія). Мета діяльності — стабілізація цін та забезпечення справедливого і постійного доходу експортерів натурального каучуку.

5.2.12. Асоціація країн—експортерів залізничної руди *Association of Iron Ore Exporting Countries*

Створена у 1975 р. Штаб-квартира розташована у Женеві. До Асоціації належать Алжир, Австралія, Індія, Ліберія, Мавританія, Перу, Сьєрра-Леоне, Швеція, Венесуела. Покликана сприяти співробітництву країн—експортерів щодо добування і переробки залізної руди та підтриманню світових цін на неї.

5.2.13. Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (АРСКПА) *South Asian Association of Regional Cooperation (SAARC)*

Створена у 1985 р. відповідно до рішень Делійської конференції (1983 р.) міністрів закордонних справ Бангладеш, Бутану, Індії, Мальдівської республіки, Непалу, Пакистану та Шрі-Ланки. Декларація про офіційне створення Асоціації була прийнята у грудні 1985 р. у м. Дакка — столиці Бангладеш.

Метою Асоціації є сприяння економічному, соціальному та культурному прогресу країн—учасниць.

Передбачено, що глави держав і урядів щорічно проводитимуть зустрічі у верхах. Членами Ради міністрів Асоціації є міністри закордонних справ, які мають регулярно збиратися на засідання. Заступники міністрів закордонних справ входять до складу постійного комітету. Постійно діють також галузеві комітети.

5.2.14. Африканський банк розвитку (АфБР) *African Development Bank*

Заснований у 1964 р. Це міждержавний банк з кредитування програм економічного і соціального розвитку африканських країн. Розпочав діяти у 1967 р. До АфБР входять близько 80 держав, причому понад 20 з них розташовуються поза межами Африканського континенту (США, Японія, Німеччина та ін.). Банк утворений у формі акціонерного товариства. Він здійснює пряме фінансування програм розвитку, мобілізуючи з цією метою ресурси країн—учасниць.

Під егідою АфБР у 1972 р. розпочав діяти Африканський фонд розвитку, який надає кредити на пільгових умовах.

Правління АфБР розташоване у м. Абіджан (Кот-д'Івуар).

5.2.15. Балтійська асамблея *The Baltic Assembly*

Асамблея є координаційно-консультативним органом, що розглядає питання міждержавного співробітництва Естонії, Латвії і Литви.

5.2.16. Банк міжнародних розрахунків *Bank for International Settlements*

Утворений у 1930 р. у м. Базель (Швейцарія). Сприяє співробітництву між центральними банками країн світу, розширенню фінансових операцій між урядами. Також виступає агентом у міжнародних розрахунках.

2.5.17. Бенілюкс *Benelux*

Митний союз Бельгії, Нідерландів, Люксембургу. Союз було укладено у Брюсселі 25 липня 1921 р. між Люксембургом та Бельгією. Митний кордон між ними скасовано 1 травня 1922 р. У 1940 р. Союз було розпущено. Поновили його 1 травня 1945 р. Угода про митний союз була укладена між Люксембургом та Бельгією 14 березня 1947 р. До угоди невдовзі приєдналися Нідерланди. 1 січня 1948 р. митний союз розпочав діяти. Було запроваджено єдиний тариф, але продовжували використовуватись імпорتنі ліцензії. Об'єднання стало повним економічним союзом 1 листопада 1960 р.

5.2.18. *Всесвітній поштовий союз (ВПС)* *Universal Postal Union (UPU)*

Ця міжурядова організація була створена у 1874 р. з метою забезпечення організації і вдосконалення міжнародної поштової служби. Статус спеціалізованої агенції ООН отримала у 1947 р. Основними правовими основами діяльності є Статут, Загальний регламент та Всесвітня поштова конвенція.

Членами ВПС є близько 190 держав світу. Вищий орган — Конгрес. Він збирається один раз на 5 років і складається з представників усіх держав—членів. Передбачена можливість скликання Надзвичайного конгресу.

Конгрес обирає Генерального директора ВПС та Виконавчу раду. Рада збирається на сесії один раз щороку. Поточною роботою керує Міжнародне бюро, яке виконує функції секретаріату ВПС.

Комісії Ради займаються різними аспектами поштової служби світу.

Консультативна рада з поштових досліджень вивчає технічні, виробничі, економічні проблеми, а також питання технічного співробітництва, професійної підготовки та перепідготовки, які становлять інтерес для країн, що розвиваються.

Союз докладає зусиль щодо підтримки конкурентоспроможності поштових послуг держав—членів.

Офіційна мова ВПС — французька. Штаб-квартира розташована в Берні (Швейцарія).

Зазначимо документ — «Загальний регламент Всесвітнього поштового союзу». Дата підписання: 14.12.1989. Затверджено Указом Президента України від 17.03.1995 р. № 236/95. Реєстраційний код 41670/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 92).

5.2.19. *Всесвітня метеорологічна організація (ВМО)* *World Meteorological Organization (WMO)*

У 1873 р. було створено неурядову Міжнародну метеорологічну організацію. На зміну їй у 1947 р. засновано міжурядову Всесвітню метеорологічну організацію. Свою діяльність вона розпочала у 1951 р. Статус спеціалізованої агенції ООН одержала в тому ж році. Членами ВМО є понад 170 країн та 5 територій. Останні мають обмежені права при голосуванні.

Мета діяльності ВМО — сприяти всесвітньому співробітництву щодо створення мережі станцій для проведення метеорологічних спостережень, а також центрів, що забезпечують діяльність метеослужб. Організація сприяє налагодженню системи оперативного обміну метеорологічною інформацією, стандартизації метеоспостережень, забезпеченню однозначності інформації про метеоспостереження, що публікується, а також застосуванню метеорології в авіації, мореплавстві, сільському господарстві. Багато уваги в діяльності ВМО приділяється стимулюванню метеорологічних досліджень (зокрема, реалізується Всесвітня кліматична програма та глобальна програма атмосферних досліджень) і підготовці фахівців. У межах ВМО відбувається міжнародний обмін метеозведеннями. Організація надає допомогу державам у створенні та діяльності метеослужб, а також у застосуванні метеорології і гідрології для втілення проектів економічного розвитку.

Завдяки діяльності ВМО було, зокрема, створено Всесвітню службу погоди, яка спирається на інформацію з метеорологічних супутників і центрів.

Вищим органом ВМО є Всесвітній метеорологічний конгрес, який скликається щонайменше один раз на чотири роки. Виконавчими органами є Виконавчий комітет та Секретаріат. Виконавчий комітет збирається на сесії щонайменше раз на рік. Поточну роботу виконує Секретаріат. Його очолює Генеральний секретар.

Ця Організація охоплює шість регіональних метеорологічних асоціацій і вісім технічних комісій.

Штаб-квартира ВМО розташована в Женеві (Швейцарія).

5.2.20. Договір про Амазонське співробітництво Amazonian Cooperation Treaty

Договір стосується співробітництва країн басейну ріки Амазонки. Його підписали у 1978 р. Болівія, Бразилія, Колумбія, Еквадор, Гвіана, Перу, Суринам, Венесуела. Штаб-квартира організації розташована у столиці Бразилії — місті Бразилія.

5.2.21. Економічне співтовариство західноафриканських держав Economic Community of West African States (ECOWAS)

Утворене у 1975 році Беніном, Буркіна-Фасо, Зеленим Мисом, Кот-д-Івуаром, Гамбією, Гвінеєю, Гвінеєю-Біссау, Ганою, Ліберією, Малі, Мавританією, Нігером, Нігерією, Сенегалом, Того, Сьера-Леоне для формування спільного ринку.

5.2.22. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) *European Free Trade Association (EFTA)*

Цей митний союз західноєвропейських держав створений у 1960 р. Ініціатором його формування була Великобританія, яка тоді залишалась осторонь Спільного ринку шести західноєвропейських країн, створеного у 1957 р. Створення ЄАВТ вважалося противагою Спільному ринку. Спочатку до ЄАВТ входили Австрія, Великобританія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія та Швеція. Пізніше до неї приєдналися Ісландія, Фінляндія та Ліхтенштейн. У 1977 р. у торгівлі ЄАВТ та Європейського Економічного Співтовариства було відмінено мито на торгівлю промисловими товарами. Вільної торгівлі між країнами-учасниками було досягнуто в 1966 р. У 1973 р. Великобританія та Данія увійшли до Спільного ринку, залишивши ЄАВТ. Португалія вийшла з Асоціації у 1983 р. Торговельні тарифи між країнами ЄС та ЄАВТ були повністю ліквідовані у 1984 р. Протягом 1990–1993 рр. угоди про вільну торгівлю були укладені з Туреччиною, Чехією, Словаччиною, Ізраїлем, Польщею, Румунією, Угорщиною та Болгарією.

Відповідно до Угоди про Європейський економічний простір (набрала чинності у 1994 р.) країни ЄАВТ (за винятком Швейцарії та Ліхтенштейну) є його учасниками.

5.2.23. Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) *European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)*

Ця установа є регіональним міждержавним банком, покликаним надавати довгострокові кредити країнам Центральної, Східної Європи та СНД. Банк був заснований у 1990 р. і наступного року розпочав діяльність. Штаб-квартира ЄБРР розташована в Лондоні. Членами ЄБРР наприкінці ХХ ст. є близько 60 країн світу (у тому числі й країни СНД). У його діяльності беруть участь також Європейський інвестиційний банк та європейські співтовариства.

Мета діяльності ЄБРР — надавати фінансове сприяння зазначеним регіонам під час переходу від командно-адміністративної системи до ринкової економіки.

5.2.24. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) *European Investment Bank (EIB)*

Банк є фінансово-кредитною організацією країн—членів Європейського Союзу. Створений у 1958 р. згідно з Договором про за-

снування Європейського Економічного Співтовариства. Його мета — реалізовувати довгострокові інвестиційні проекти. Банк надає неприбуткові середньо- та довгострокові кредити для фінансування розвитку відсталих регіонів, модернізації транспорту, енергетики, телекомунікацій, охорони довкілля, підтримки дрібного та середнього підприємництва з метою стимулювання зайнятості.

Діяльністю Банку керують Рада керівників (це міністри, які призначаються державами-учасницями), Рада директорів, яка призначається відповідно до узгоджених квот, і Керівний комітет.

Фінансових дотацій з бюджету Європейського Союзу Банк не отримує. Кредитні ресурси на світовому ринку капіталів цей Банк акумулює за допомогою позик від свого імені та під власну відповідальність.

Банк чітко дотримується економічної та фінансової політики Європейського Союзу та керується у своїй діяльності принципом найбільшої раціональності.

Банк має 3 %-й пай у капіталі ЄБРР.

Штаб-квартира розташована у Люксембурзі; має представництва за кордоном.

5.2.25. Європейський Союз (ЄС) European Union (EU)

Європейський Союз виник на основі Європейського Співтовариства — Європейського економічного співтовариства, Європейського об'єднання вугілля та сталі й Європейського співтовариства з атомної енергії. Друге і третє з названих співтовариств були створені згідно з договорами, укладеними відповідно в Парижі (1951 р.) та Римі (1957 р.).

Своєрідною конституцією ЄС, на думку деяких фахівців, вважається договір, згідно з яким було створено Європейське економічне співтовариство (так званий Спільний ринок). Мається на увазі Римський договір 1957 р. У Договорі було сформульовано базові принципи економічного союзу первісної шістки країн — вільний рух товарів, людей, послуг і капіталу. Договір містить норми, спрямовані на реалізацію зазначених принципів. Заборонені мита на імпорту товарів і послуг з країн—членів, кількісні обмеження та прирівняні до них заходи, а також окремі види урядового субсидування промисловості. Окрім заборон на країни—члени покладаються й певні зобов'язання.

Єдиний європейський акт 1987 р. став першою великою реформою Європейського Співтовариства. Він встановив остаточну дату створення Спільного ринку — 31 грудня 1992 р. Було наба-

гато розширено компетенцію ЄЕС, зокрема у сфері регіональної, науково-технічної та природоохоронної політики. Підвищилась роль Європарламенту.

Важливою віхою на шляху європейської інтеграції став Маастріхтський договір. Його було укладено 7 лютого 1992 р. Цей договір відомий як договір про ЄС. Згідно з цим договором до тексту Римського договору 1957 р. було внесено суттєві зміни, і країни—члени перейшли від спільного ринку до більш високої форми інтеграції — економічного і валютного союзу, що передбачає запровадження і регулювання єдиної валюти ЄС. У західній літературі можна зустріти твердження, що саме Маастріхтський договір є «конституцією» ЄС. Договір набрав чинності 1 листопада 1993 р. До складу ЄС увійшли 12 держав: ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург (засновники), Великобританія, Данія, Ірландія, Греція, Португалія, Іспанія (увійшли до складу протягом 1973–1986 рр.).

Як організація ЄС замінив у 1993 р. Європейське Співтовариство. Європейський Союз перебрав собі всі інституції зазначеного Співтовариства, у тому числі Європарламент. Трьома «стовпами» ЄС вважаються:

- Європейське Економічне Співтовариство;
- координація зовнішньої політики та безпеки в межах оборонного крила, яке має назву «Західноєвропейський Союз»;
- координація діяльності у внутрішній судово-поліцейській сфері, зокрема з питань імміграції та надання політичного притулку.

У 1995 р. до ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія і Швеція, загальна кількість його держав—членів зросла до 15. Кілька країн подали заяви на вступ до ЄС. Європейський Союз уклав угоди про співробітництво з колишніми країнами соціалістичного табору. У 1994 р. ЄС та ЄАВТ утворили безмитну зону, відому як Європейський економічний регіон (European Economic Area).

Основна мета ЄС відповідно до Маастріхтського договору:

- сприяти економічному та соціальному прогресу, який має бути збалансований і стійкий, особливо шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, зміцнення процесу економічного і соціального зближення та заснування економічного і валютного союзу, у тому числі запровадження єдиної валюти;
- усталювати власний статус та призначення на міжнародній арені, особливо шляхом здійснення загальної зовнішньої політики та політики безпеки, включаючи можливе формулювання спільної оборонної політики і політики безпеки, яка в перспективі приведе до спільної оборони;

- посилювати захист прав та інтереси громадян держав—членів шляхом запровадження громадянства ЄС;
- розвивати співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ;
- зберігати і в разі потреби переглядати й удосконалювати систему зв'язків і відносин, що склалась у співтоваристві.

1 січня 1999 р. 11 держав—членів ЄС (Австрія, Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія, Франція) запровадили для розрахункових операцій (безготівкових платежів) єдину валюту — євро (з фіксацією її паритету). На початку 2002 р. були запроваджені монети і банкноти для готівкового обігу.

Валюти 12 країн Євросони припинили котирування на валютних біржах, а також використання для нарахування ставок процентів та індексів фондових бірж.

Головна особливість механізму ЄС полягає в тому, що його органи уповноважені з низки питань приймати рішення, які мають пряму обов'язкову силу для країн—членів. Це означає, що їм передані відповідні прерогативи національних властей.

До керівних органів ЄС належать такі:

1. *Європейська Рада*. На рівні глав держав і урядів її засідання відбуваються щонайменше двічі на рік. У її засіданнях бере участь також голова Комісії Європейських Співтовариств (це своєрідний уряд ЄС). Рада визначає генеральну політичну лінію Європейського Співтовариства.

2. *Європейський парламент*. Це представницький орган ЄС. Обирається прямим спільним голосуванням, беручи до уваги встановлену для кожної країни—члена квоту. Роль парламенту зростає. Він має прерогативи у сфері затвердження бюджету ЄС, ратифікує міжнародні договори. Сесії Європарламенту відбуваються у Стразбурзі (Франція) чи Брюсселі (Бельгія).

3. *Рада ЄС*. Складається з міністрів закордонних справ або галузевих міністрів, коли розглядаються відповідні питання. Рада уповноважена приймати обов'язкові до виконання рішення практично з усіх аспектів діяльності ЄС. Робочим органом Ради ЄС є Комітет постійних представників держав—членів.

4. *Комісія європейських співтовариств*. Це наднаціональний виконавчий орган, своєрідний уряд ЄС. Виконує поточну роботу, спрямовану на здійснення єдиної політики ЄС. Контролює дотримання державами і підприємцями правил конкурентної поведінки та стандартів, узаконених установчими договорами-актами. Готує проекти нормативних документів. Складається з 20 членів

(комісарів), які є міжнародними чиновниками і не залежать від національних урядів. Комісія у своїй діяльності спирається на апарат, що складається з 30 управлінь. Штаб-квартира розташована у Брюсселі (Бельгія). Комісія має представництва в кількох країнах світу.

5. *Європейський суд*. Складається з 15 суддів, які обираються на 6 років. Забезпечує однозначне тлумачення законодавства в межах визначеної юрисдикції. Розглядає справи за зверненнями держав—членів, інститутів ЄС, фізичних та юридичних осіб.

6. *Палата аудиторів*. Складається з 12 членів, які призначаються Радою ЄС на 6 років. Перевіряє фінансові звіти з надходжень і витрат ЄС, закладів та органів, створених ним, складає доповіді та узагальнює результати ревізій після закінчення кожного фінансового року.

1 травня 2004 р. до Європейського Союзу приєдналися Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія. Планується вступ Болгарії, Румунії і, можливо, Туреччини.

Згідно зі ст. «F» Маастрихтського договору для вступу до ЄС країна має відповідати 4 критеріям:

1) стабільність функціонування національних інститутів, що забезпечують демократію, верховенство закону, права людини та захист інтересів національних меншин;

2) наявність ринкової економіки, що склалася і функціонує;

3) здатність конкурувати та витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Євросоюзу;

4) готовність прийняти на себе у повному обсязі зобов'язання, пов'язані з членством у ЄС.

У третій декаді жовтня 2007 р. у резиденції португальських королів у м. Мафра відбулася зустріч у верхах країн Євросоюзу. На той час у ЄС головувала Португалія. Головна тема — обговорення нового базового договору Євросоюзу. Він мав замінити конституцію ЄС, відхилену на референдумах у Франції та Нідерландах та переглянути інституційні структури Євросоюзу. Договір передбачав запровадження посад президента ЄС (термін перебування на посаді — 2,5 роки), глави зовнішньоекономічної служби ЄС, верховного представника ЄС (за посадою він мав бути і заступником голови Єврокомісії). Президенту ЄС мали обирати лідери країн-членів. Передбачалася колективна відсіч зовнішньому агресору. До 2014 року зберігалися правила і принципи голосування, запроваджені Ніццьким договором. Після того для ухвалення рішення потрібно буде набрати 65% голосів кра-

їн—членів, що становлять 65% населення Євросоюзу. Впродовж 2014-1017 років будь-яка країна—член може звертатися з проханням використати правила Ніщцького договору для будь-якого голосування. Національні парламенти матимуть право повернути Єврокомісії ті пропозиції, які втручаються у сферу національної компетенції.

Не згадується у базовому договорі символіка ЄС, прапор та гімн. У новому парламенті країни матимуть таку кількість депутатів:

Німеччина — 98	Австрія — 19
Франція — 74	Болгарія — 18
Велика Британія — 73	Словаччина — 13
Італія — 72	Данія — 13
Іспанія — 54	Фінляндія — 13
Польща — 51	Литва — 12
Румунія — 33	Ірландія — 12
Нідерланди — 26	Латвія — 9
Греція — 22	Словенія — 8
Португалія — 22	Мальта — 6
Угорщина — 22	Люксембург — 6
Чехія — 22	Кіпр — 6
Бельгія — 22	Естонія — 6
Швеція — 20	

Європейський Союз став сусідом України.

13 грудня 2008 р. у Лісабоні відбулося підписання Базового договору Європейського Союзу. Він мав бути ратифікований всіма 27 країнами-членами ЄС.

21 грудня 2007р. Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія приєдналися до Шенгенської зон, учасниками якої вже були 15 країн.

28 січня 2008 р. у Євросоюзі запроваджено єдиний платіжний простір (СЄП). Ця система покінчила з розмежуванням Європейського платіжного ринку національними кордонами. Окрім 27 країн Євросоюзу до СЄП належать також Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн і Швейцарія. Кількість населення у єдиному платіжному просторі – 330 млн. чол.

Насамкінець даної статті-довідки наведемо перелік нормативно-правових актів України, пов'язаних з процесом її вступу до Європейського Союзу.

«Угода про партнерство і співробітництво». Укладена між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 14.06.1994 р. Ратифікована Законом України від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР.

Дата набуття чинності — 01.03.1998 р. Реєстраційний код 36581/2006. Текст Угоди міститься, зокрема, в «Офіційному віснику України», 2006, № 24.

«Тимчасова угода про партнерство і співробітництво». Укладена між Європейським Союзом і Україною у Брюсселі 01.06.1995 р. Дана Угода не містила тих положень Угоди від 14.06.1994 р., які вимагали ратифікації парламентами країн— членів ЄС. Діяла до набрання чинності Угоди від 14.06.1994 р.

Указ Президента України «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)» від 24.02.1998 р. № 148/98 (Офіційний вісник України, 1998, № 8).

«Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу». Затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 (Офіційний вісник України, 1998, № 24).

Указ Президента України від 02.09.1999 р. № 1104/99 «Про внесення змін та доповнень до Указу Президента України від 24 лютого 1998 р. № 148» [містив нові назви деяких посад в Уряді України та окремі адміністративні аспекти] (Офіційний вісник України, 1999, № 35).

«Положення про Центр перекладів актів європейського права». Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 02.11.1999 р. № 70/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 11.11.1999 р. № 782/4075 (Офіційний вісник України, 1999, № 46).

Указ Президента України «Про внесення змін до деяких Указів Президента України» від 12.04.2000 р. № 587/2000 (Указ стосувався кадрових питань Української частини Ради та переходу відповідних повноважень від Національного агентства України з питань розвитку та європейської інтеграції до Міністерства економіки України). (Офіційний вісник України, 2000, № 15).

Указ Президента України «Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 30.08.2000 р. № 1033/2000 (Офіційний вісник України, 2000, № 35).

Указ Президента України «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу» від 14.09.2000 р. № 1072/2000 (Офіційний вісник України, 2000, № 39).

«Про умови оплати праці працівників Центру перекладів актів європейського права та Центру порівняльного права». Наказ Мі-

ністерства праці та соціальної політики України від 17.10.2000 р. № 283. Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 18.10.2000 р. № 722/4943 (Офіційний вісник України, 2000, № 42).

«Положення про Центр порівняльного права при Міністерстві юстиції України». Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 01.11.2000 р. № 53/5. зареєстровано у Міністерстві юстиції України 01.11.2000 р. № 762/4983 (Офіційний вісник України, 2000, № 44).

Указ Президента України «Про внесення змін до Указу Президента України від 30 серпня 2000 р. № 1033» від 11.12.2000 р. № 1329/2000. [Стосувався кадрових змін у Національній раді з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС] (Офіційний вісник України, 2000, № 50).

Указ Президента України «Про внесення змін до Указу Президента від 11 червня 1998 р. № 615» від 11.01.2001 р. № 8/2001. [Стосувався змін у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу] (Офіційний вісник України, 2001, № 1-2).

«План дій щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до Європейського Союзу у 2001 році». Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10.04.2001 р. № 345 (Офіційний вісник України, 2001, № 15).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до п. 6 «Положення про Українську частину Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)» від 06.05.2003 р. № 424 (Офіційний вісник України, 2001, № 20).

«Положення про Уповноваженого України з питань європейської інтеграції». Затверджено Указом Президента України від 28.11.2001 р. № 1148/2001 (Офіційний вісник України, 2001, № 48).

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів» від 29.04.2002 р. № 587 (Офіційний вісник України, 2002, № 18).

«Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Схвалена Законом України від 21.11.2002 р. № 228-IV (Офіційний вісник України, 2002, № 50).

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до Європейського Союзу в 2003 році» від 27.12.2002 р. № 744-р. (Офіційний вісник України, 2003, № 1).

«Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом». Схвалені

Постановою Верховної Ради України від 28.11.2000 р. № 299-IV (Відомості Верховної Ради України, 2003, № 3).

Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» від 25.12.2002 р. № 368-IV (Офіційний вісник України, 2003, № 3). Текст Угоди міститься в «Офіційному віснику України, 2004; № 2, ч. 2.

«Положення про Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України». Затверджено Указом Президента України від 30.01.2003 р. № 48/2003 (Офіційний вісник України, 2003, № 6).

Указ Президента України «Про новий склад Національної ради з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21.02.2003 р. № 155/2003 (Офіційний вісник України, 2003, № 9).

«Положення про Міжвідомчу комісію» із забезпечення виконання в Україні вимог директив Європейського Союзу та гармонізації стандартів і санітарних, екологічних, ветеринарних, фітосанітарних норм з міжнародними та європейськими вимогами на сільськогосподарську сировину та продукцію. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2003 р. № 620 (Офіційний вісник України, 2003, № 18-19).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Центру європейського та порівняльного права» від 15.05.2003 р. № 716 (Офіційний вісник України, 2003, № 21).

«Положення про Центр європейського та порівняльного права». Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23.06.2003 р. № 68/5. Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 23.06.2003 р. № 504/7825 (Офіційний вісник України, 2003, № 26).

Указ Президента України «Про Уповноваженого України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції» від 26.02.2003 р. № 169/2003. [На зазначену посаду було призначено першого віце-прем'єра і міністра фінансів України М.Я. Азарова] (Офіційний вісник України, 2003, № 9).

Указ Президента України «Питання Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України» від 26.02.2003 р. № 170/2003. [Указ стосувався кадрових питань] (Офіційний вісник України, 2003, № 9).

«Положення про Уповноваженого України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції». Затверджено Указом Президента України від 05.07.2003 р. № 573/2003 (Офіційний вісник України, 2003, № 28).

«Положення про Національного координатора з питань технічної допомоги Європейського Союзу». Затверджено Указом Президента України від 01.11.2003 р. № 1238/2003 (Офіційний вісник України, 2003, № 45).

«Порядок перекладу актів європейського права на українську мову». Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 26.11.2003 р. № 144/5. Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 26.11.2003 р. № 1081/8402 (Офіційний вісник України, 2003, № 48).

Указ Президента України «Про державні програми з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки» від 13.12.2003 р. № 1433/2003.

Указом, зокрема, були затверджені:

— «Державна програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки»;

— «Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004-2007 роки».

(Офіційний вісник України, 2003, № 51, ч. 2).

«Концепція адаптації державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу». Схвалено Указом Президента України від 05.03.2004 р. № 278/2004 (Офіційний вісник України, 2004, № 10).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо посилення роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу» від 31.03.2004 р. № 417.

(Було утворено Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Затверджено «Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Кілька постанов Кабінету Міністрів України повністю або частково втратили чинність (Офіційний вісник України, 2004, № 14).

«Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Затверджена Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV (Офіційний вісник України, 2004, № 15).

«Про внесення змін до пункту 6 Положення про Українську частину Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)».

Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2004 р. № 557 (Офіційний вісник України, 2004, № 17).

«Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2005—1015 роки». Схвалено Указом Президента України від 28.04.2004 № 493/2004 код 78801/2004 (Офіційний вісник України, 2004, № 18).

Указ Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21.08.2004 р. № 965/2004.

(Офіційний вісник України, 2004, № 35).

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 15.10.2004 р. № 1365.

(Була утворена Координаційна рада з адаптації законодавства України, затверджено положення про неї та «Порядок підготовки та реалізації щорічного плану заходів з виконання законодавства України до законодавства ЄС).

(Офіційний вісник України, 2004, № 42).

«Положення про Центр європейського та порівняльного права». Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 28.10.2004 р. № 126/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28.10.2004 р. за № 1385/9984.

(Офіційний вісник України, 2004, № 44).

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання координації діяльності органів виконавчої влади у сфері європейської інтеграції» від 03.03. 2005 р. № 174.

(Офіційний вісник України, 2005, № 9).

«Критерії та порядок відбору вищих навчальних закладів і закладів післядипломної освіти для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської інтеграції». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 24.03.2005 р. № 182. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12.04.2005 р. за № 385/10665.

(Офіційний вісник України, 2005, № 5).

«Про впорядкування процесу здійснення експертних проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*».

Наказ Міністерства юстиції України від 28.04.2005 р. № 42/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28.04.2005 р. за № 451/10731.

(Офіційний вісник України, 2005, № 18).

«Порядок проходження мовної підготовки державних службовців, які займаються питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції».

Затверджено наказом Головного управління державної служби України та Міністерства освіти і науки України від 30.03.2005 р. № 75/191. зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20.05.2005 р. за № 544/10824.

(Офіційний вісник України, 2005, № 21).

«Порядок перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову». Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2005 р. № 56/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08.06.2005 р. за № 642/10922.

(Офіційний вісник України, 2005, № 23).

«Перелік вищих навчальних закладів й закладів післядипломної освіти для здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції».

Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 31.-5.2005 р. № 325. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2005 р. за № 633/10913.

(Офіційний вісник України, 2005, № 23).

«Угода між Урядом України і Комісією Європейських Співтовариств про заснування представництва Комісії Європейських Співтовариств в Україні та про його привілеї та імунітети». Дата підписання: 17.09.1993. Дата набуття чинності: 09.12.1993 Офіційний вісник України, 2005, № 38).

«Порядок проведення моніторингу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 02.09.2005 № 506. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19.09.2005 р. за № 1066/11346 (Офіційний вісник України, 2005, № 38).

Указ Президента України «Питання забезпечення впровадження програми *Twinning* в Україні» від 6.10.2005 р. 31424/2005.

(Офіційний вісник України, 2005, № 40).

Указ Президента України «Про ліквідацію Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України» від 29.11.2005 р. № 1661/2005.

(Офіційний вісник України, 2005, № 48).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості діяльності Урядового комітету з питань європейської та євроатлантичної інтеграції» від 17.12.2005 р. № 1214.

(Офіційний вісник України, 2005, № 51).

Постанова Верховної Ради України «Про утворення Спільної парламентсько-урядової комісії з інтеграції України до Європейського Союзу» від 22.03.2007 р. № 808-V. Реєстраційний код 39328/2007. Додаток 1 «Положення про Спільну парламентсько-урядову комісію з інтеграції України до Європейського Союзу».

(Офіційний вісник України, 2007, № 24).

Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2007 р. № 625 «Про внесення змін до пункту 6 «Положення про Українську частину комітету з питань співробітництва між Україною і Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)». Реєстраційний код 39459/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 28).

5.2.26. Західно-африканське економічне співтовариство *West African Economic Community (WAEC)*

Митний союз Кот-д'Івуара, Малі, Мавританії, Нігеру, Сенегалу, Буркіна-Фасо.

Утворено у 1973 р. Штаб-квартира розташована у м. Уагадугу — столиці Буркіна-Фасо.

5.2.27. Карибський спільний ринок *Caribbean Common Market (CARICOM)*

Спільний ринок країн Карибського басейну. Засновано у 1973 р. Належать до нього англломовні країни регіону. Об'єднання виступає за усунення всіх бар'єрів у міжнародній торгівлі, передусім, за зниження зовнішнього тарифу.

5.2.28. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) *United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)*

Цей орган ООН створений у 1964 р. Нині до його складу входять близько 170 держав. Основні завдання цього органу полягають у розвитку міжнародної торгівлі, рівноправного взаємовигідного співробітництва держав, розробці рекомендацій, що стосуються міжнародних економічних відносин.

ЮНКТАД була створена за ініціативи соціалістичних країн та країн, що розвиваються. Свого часу вона розглядалася як протипага Генеральній угоді з тарифів і торгівлі, у якій тон задавали США. На

Конференції 1964 року країни, що розвиваються, вперше виступили організаційним блоком, утворивши так звану «Групу 77».

На підставі резолюції Генеральної Асамблеї (ГА) ООН від 30 грудня 1964 року Конференція ООН з торгівлі і розвитку була визнана як постійний орган ГА ООН.

На Женевській конференції ЮНКТАД 1964 року було прийнято важливий документ, що мав назву «Принципи міжнародних торговельних відносин і торговельної політики, що сприяють розвиткові» та близько шестидесяти рекомендацій з багатьох аспектів міжнародної торгівлі. Зокрема, одна з них стосувалася запровадження «Загальної системи преференцій для країн, що розвиваються».

Конференція застосовує груповий метод діяльності — держави розподіляються на чотири групи за соціально-економічним і географічним принципом. Рішення Конференції ООН набирають форму резолюцій, заяв тощо. Вони мають рекомендаційний характер.

Під егідою ООН розроблюються багатосторонні конвенції та угоди. У роботі Конференції ООН беруть участь окремі міжнародні організації. Вищі органи — Конференція та Рада з торгівлі й розвитку. Рада складається з шести комітетів.

5.2.29. Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ) *Latin American Integration Association (LAIA)*

Асоціація є торговельно-економічною організацією. Створена в березні 1981 р. на базі Латиноамериканської асоціації вільної торгівлі. Остання була створена в 1960 р. До складу ЛАІ входять Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі.

Мета ЛАІ — створити латиноамериканський Спільний ринок, сприяти співробітництву у промисловості, сільському господарстві, валютно-фінансовій сфері.

Торгівля та інтеграція стимулюються шляхом укладення регіональних і субрегіональних багато- та двосторонніх угод з торговельних і митних питань.

Вищим органом ЛАІ є Рада міністрів. Штаб-квартира розташована в Монтевідео — столиці Уругваю.

5.2.30. Латиноамериканська економічна система (ЛАЕС) *Latin American Economic System (LAES)*

Це економічна консультативна організація, що об'єднує 26 країн Латинської Америки. Була створена в 1975 р. з метою

об'єднання зусиль латиноамериканських країн для співробітництва та сприяння інтеграційним процесам, координації планів розвитку, зовнішньоекономічної політики; розробки загальної регіональної економічної стратегії; складання економічних проектів, виконання досліджень тощо.

Вищий орган — Латиноамериканська Рада, що періодично скликається на сесії. Штаб-квартира ЛАЕС розташована в Каракасі — столиці Венесуели.

5.2.31. Ліга арабських держав (ЛАД) *The League of Arab States (LAS)*

Створена в березні 1945 р. на конференції керівників арабських країн, що відбулась у Каїрі. Засновниками були Йорданія, Ірак, Ємен, Ліван, Саудівська Аравія, Сирія, Єгипет.

Координація діяльності в економічній сфері посідає важливе місце. Керівним органом ЛАД є Рада, до якої належать глави держав та урядів або уповноважені ними особи. Діяльністю Ліги у проміжках між сесіями керує Генеральний секретар, якого обирають на 5 років. Штаб-квартира ЛАД розташована в Тунісі (за іншими джерелами — у Каїрі).

5.2.32. Митний і економічний союз Центральної Африки *Customs and Economic Union of the Central Africa (CEUCA)*

Габон, Камерун, Конго, Центральноафриканська республіка та Чад створили це інтеграційне об'єднання у 1964 р. з метою запровадження спільного ринку.

5.2.33. Міжамериканська зона вільної торгівлі (МАЗВТ) *Free Trade Association Area (FTAA)*

Рішення про створення МАЗВТ було прийняте у грудні 1994 р. на зустрічі у верхах, що відбувалася в Майямі.

Мета цього угруповання країн Західної півкулі полягає у гармонізації правил здійснення торгівлі та інвестицій. Діяльність МАЗВТ повинна відповідати принципам, що лежать в основі Світової організації торгівлі, та мати комплексний і недискримінаційний характер.

Асоціація поки що не діє. Створення її очікується до 2005 р. Процес переговорів відбувається в межах Комітету з торговельних переговорів і Комітету з цивільного суспільства. Останній

займається узгодженням питань у сфері праці, підприємницької діяльності, охорони довкілля тощо.

5.2.34. Міжнародна морська організація (ІМО) *International Maritime Organization (IMO)*

Це міжнародна міжурядова організація, що має статус спеціалізованої агенції ООН. Заснована в 1958 р. з метою сприяння міжнародному співробітництву у сфері морських перевезень і морської торгівлі. Функціонувати розпочала в 1959 р. До 22 травня 1982 р. мала назву «Міжурядова морська консультативна комісія». Нині до складу ІМО входять 150 держав.

Організація є форумом для обміну інформацією між урядами з технічних питань міжнародного торговельного судноплавства, сприяє гарантуванню безпеки на морі та уникненню забруднення моря морськими суднами.

У межах ІМО було проведено конференції, що завершилися укладенням конвенцій з різних аспектів морського судноплавства. Міжнародна морська організація прийняла велику кількість рекомендацій, кодексів, керівництв, настанов, резолюцій. Організації притаманна висока результативність у сфері кодифікації міжнародно-правових питань, пов'язаних з технічними та юридичними аспектами торговельного і рибальського плавання.

Вищим органом ІМО є Асамблея, до якої належать всі держава—члени. Скликається вона раз на 2 роки. Протягом міжсесійного періоду роботою ІМО керує Рада. Штаб-квартира організації розташована в Лондоні.

5.2.35. Міжнародна організація праці *International Labour Organization*

Створена 1919 року відповідно до Версальського мирного договору при Лізі Націй як Міжнародна комісія для розробки конвенцій і рекомендацій з питань трудового законодавства і покращення умов праці. Філадельфійська декларація про цілі і завдання МОП (1944) сформулювала сферу діяльності цієї міжурядової організації.

У 1946 р. МОП стала першою спеціалізованою агенцією ООН. Конвенції, укладені у рамках МОП, передбачають покращення умов праці, забезпечення прав профспілок, жінок і дітей, встановлення мінімальної зарплати, регламентують тривалість робочого дня, охорону здоров'я і безпеку праці.

МОП надає технічну допомогу країнам, що розвиваються, сприяє працевлаштуванню, науковим дослідженням, доповідь про тенденції у сфері зайнятості та практику і право з трудових відносин. МОП одержала Нобелівську премію миру у 1969 р. США у 1977 р. полишили МОП, звинувативши її у тому, що її заповнила політика, але повернулися до неї у 1980 р.

Штаб-квартира розташована у Женеві. Вищим органом МОП є Генеральна конференція. Інша її назва — Міжнародна конференція праці. Скликається щорічно. Кожний член МОП представлений двома делегатами від уряду і по одному делегату від підприємств (тобто роботодавців) і трудящих. Кожний делегат вважається незалежним від інших членів делегації і має право приймати самостійні рішення.

На Конференції обговорюються доповіді виконавчого органу МОП, — Адміністративної ради, а також держав—членів про застосування конвенцій і рекомендацій МОП, розглядаються проекти конвенцій. Один раз на два роки затверджуються програма і бюджет МОП, формулюються основні напрямки політики та принципи діяльності МОП.

Адміністративна рада вибирається на 3 роки. Складається з 56 членів. Двадцять вісім з них (тобто половина) представляють уряди, по чотирнадцять — підприємців і трудящих. Засідання Ради відбуваються тричі протягом року. Вона готує порядок денний для Конференції, вибирає Генерального директора, здійснює заходи щодо реалізації її рішень.

Постійним секретаріатом МОП є Міжнародне бюро праці. Виконує функції адміністративного органу, центру досліджень, документації та координації. При МОП створено міжнародний інститут соціально-трудова досліджень. Однією з його функцій є організація зустрічей представників держав з фахівцями у сфері трудових відносин. Бюро має своїх представників у сорока країнах.

Держави зобов'язані регулярно надавати Міжнародному бюро праці звіти про виконання конвенцій МОП, які вони ратифікували.

Щодо наданих МОП рекомендацій та нератифікованих конвенцій, то Міжнародне бюро праці може звертатися до урядів з проханням про надання відповідної інформації.

Основна сфера діяльності МОП — нормотворча. Другою за значенням є контролююча — МОП стежить за тим, як відбувається трансформація норм міжнародних конвенцій у норми національного трудового законодавства країн—учасниць. Під час першої міжнародної конференції МОП було прийнято 6 конвенцій. Конвенція МОП № 1 встановила 8-годинний робочий день у промисловості.

5.2.36. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) *International Civil Aviation Organization (ICAO)*

Організація є спеціалізованою агенцією ООН. Конвенцію про міжнародну цивільну авіацію (далі — Конвенція) було укладено в 1944 р., і ця дата вважається днем створення організації, хоча діяльність вона розпочала в 1947 р.

Мета цієї Організації — розроблювати принципи і методи міжнародної аеронавігації, сприяти плануванню і розвитку міжнародного повітряного транспорту, удосконалювати польотно-технічні правила, гарантувати безпеку польотів.

Вищим органом агенції є Асамблея. Вона скликається щонайменше раз на 3 роки. Асамблея визначає напрямки діяльності Організації. Роботою в міжасамблейний період керує Рада. Вона є постійним органом і підзвітна Асамблеї. До Ради входять близько 30 держав, що мають розвинений повітряний транспорт. Радою керує президент. Вона має обов'язкові та факультативні функції. До найважливіших обов'язкових функцій Ради належать розробка та прийняття міжнародних стандартів і рекомендацій, спрямованих на досягнення максимально можливої уніфікації правил у сфері міжнародної повітряної навігації. Міжнародні стандарти та рекомендації оформлені у вигляді 17 додатків до Конвенції 1944 р.

Постійним органом Організації є Аеронавігаційний комітет. Саме він розроблює нові міжнародні стандарти і рекомендації щодо правил польотів, керування повітряним рухом, надання інформації повітряним суднам тощо.

Авіатранспортний комітет займається вивченням економічних і комерційних аспектів авіаперевезень.

Юридичний комітет консультує Раду з питань тлумачення, застосування та зміни Конвенції, готує проекти міжнародно-правових актів, що регулюють діяльність цивільної авіації, тощо.

Фінансовий комітет готує для Ради рекомендації та пропозиції з фінансових аспектів діяльності Організації.

Комітет зі спільної підтримки аеронавігаційного забезпечення контролює виконання зобов'язань Організації щодо надання технічної і фінансової допомоги для створення засобів аеронавігаційного забезпечення польотів у Північній Атлантиці (на північ від 40-ї паралелі).

Комітет з незаконного втручання в діяльність цивільної авіації розглядає технічні аспекти, пов'язані з незаконним захопленням повітряних суден, збройним нападом на них, саботажем, що трапляються в міжнародному повітряному сполученні.

Організація має Постійний секретаріат. Очолює його Генеральний секретар. Секретаріат забезпечує роботу Асамблеї, Ради та інших органів; складається з п'яти спеціалізованих управлінь.

Штаб-квартира Організації розташована в Монреалі (Канада), а регіональні представництва — у Парижі (Франція), Каїрі (Єгипет), Бангкоку (Таїланд), Лімі (Перу), Мехіко (Мексика), Дакарі (Сенегал).

5.2.37. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) *International Atomic Energy Agency (IAEA)*

Агентство засноване в 1955 р. Статут його прийнятий у 1956 р. на міжнародній конференції. У тому ж році МАГАТЕ уклало угоду з ООН і належить до системи закладів ООН, хоча й не має статусу спеціалізованої агенції ООН.

Агентство уповноважене сприяти і підтримувати вивчення, розвиток і практичне використання атомної енергії в усьому світі в цивільних цілях; бути посередником в обміні послугами та матеріалами між своїми членами за їх бажанням; забезпечувати використання матеріалів, послуг та обладнання для розвитку атомної енергетики в мирних цілях; сприяти обміну наукової і технічної інформації у сфері мирного використання атомної енергії; вживати заходів безпеки для запобігання використанню ядерних матеріалів у військових цілях; разом з відповідними органами й інститутами системи ООН визначати й установлювати норми та сфери безпеки і охорони здоров'я.

Це Агентство сприяє мирному використанню атомної енергії в таких сферах, як медицина, сільське господарство, промисловість, енергетика. Надає технічну допомогу та здійснює керівництво стандартів безпеки. Здійснює контроль за станом збудованих у різних країнах атомних електростанцій, надає допомогу з ліквідації аварій на них і порятунку потерпілих. Здійснює заходи, спрямовані на те, щоб ядерні матеріали і обладнання, які призначені для мирного використання, не були спрямовані на досягнення воєнних цілей. Відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 р. МАГАТЕ здійснює інспекції ядерних установок у країнах-членах.

Гарантії МАГАТЕ поширюються приблизно на 95 % ядерних установок, що розміщені поза межами п'яти країн, які офіційно володіють ядерною зброєю (Великобританія, Китай, Росія, США, Франція). На невелику кількість цивільних ядерних установок у

цих п'яти країнах гарантії поширюються на основі особливих угод між ними і МАГАТЕ.

З метою контролю за використанням ядерного палива МАГАТЕ збирає інформацію про стан світових ринків і виробництво урану. Агентство має власні лабораторії в Австрії та Монако.

Штаб-квартира МАГАТЕ розташована у Відні (Австрія). Членами Агентства є понад 130 держав світу.

5.2.38. Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) International Bank of Reconstruction and Development (IBRD)

Банк є міждержавною валютно-фінансовою і кредитною організацією. Створений у 1944 р. (за деякими даними — у 1945 р.) як акціонерне товариство. Надає середньо- та довгострокові кредити державам—членам. Розпочав операції у 1946 р. Нині його членами є близько 180 держав світу. Членами Банку можуть бути держави, які належать до Міжнародного валютного фонду (МВФ). Цей Банк, а також три пов'язані (асоційовані) з ним організації — Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) та Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БАІГ) — утворюють так званий Світовий банк (World Bank). Поняття «Міжнародний банк реконструкції і розвитку» та «Світовий банк» часто вживаються як синоніми.

Штаб-квартира МБРР розташована у Вашингтоні — столиці США. Всесвітній банк проводить гнучку кредитну політику, здійснюючи довгострокове банківське кредитування інвестиційних проєктів у приватному секторі колишніх соціалістичних країн і держав, що розвиваються. Банк є спеціалізованою агенцією ООН.

5.2.39. Міжнародний валютний фонд (МВФ) International Monetary Fund (IMF)

Це — спеціалізована агенція ООН. Створена в 1944 р. для упорядкування валютно-фінансових відносин між країнами, підтримки валютних курсів та надання кредитної допомоги у вирівнюванні платіжних балансів.

Діє як акціонерне товариство. Капітал МВФ становлять внески держав—членів відповідно до їх квот. Останні, у свою чергу, ураховують питому вагу країн у світовій економіці та торгівлі. Процедури голосування враховують розміри квот держав—членів.

Цей фонд надає коротко- і середньострокові кредити для покриття дефіциту платіжного балансу та з метою підтримки еко-

номічної і структурної перебудови господарського механізму країн—членів. При цьому кредитні операції здійснюються лише з офіційними державними органами.

Фінансування виконується на порційній основі. Ці порції називаються траншами. Одержання кожного з них жорстко пов'язується з виконанням державою—позичальницею взятих на себе зобов'язань.

Штаб-квартира МВФ розташована у Вашингтоні (США).

Зазначимо документ — «Про порядок затвердження тимчасових наступників керуючих від України у Міжнародному валютному фонді та Світовому банку».

Постанова кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 320. Реєстраційниця код 35628/2006.

(Офіційний вісник України, 2006, № 11).

5.2.40. Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) International Telecommunication Union (ITU)

Ця організація була заснована в Парижі у 1865 р. як Міжнародний телеграфний союз.

У 1934 р. було укладено Міжнародну конвенцію електрозв'язку і назву організації змінено на Міжнародний союз електрозв'язку. Статус спеціалізованої агенції ООН організація отримала в 1947 р.

Статут МСЕ діє з 1 червня 1994 р. Головна мета діяльності МСЕ — підтримувати і розширювати міжнародне співробітництво з метою поліпшення та раціонального використання електрозв'язку, сприяти технічній допомозі країнам, що розвиваються, у сфері електрозв'язку, розвитку технічних засобів та їх оптимальній експлуатації для підвищення ефективності служб електрозв'язку, заохочення до співробітництва з іншими міжнародними організаціями. Отже, МСЕ у світовому масштабі сприяє розвитку та координації радіо-, телеграфної та телефонної служб, у тому числі космічної телекомунікації; відповідає за розподіл і реєстрацію діапазонів радіохвиль.

Конференція держав—членів МСЕ скликається раз на 4 роки. Вона визначає основні принципи роботи, затверджує бюджет організації, переглядає міжнародні конвенції з електрозв'язку, укладає договори з міжнародними організаціями та розглядає адміністративно-управлінські питання.

Керівним органом у проміжках між конференціями є Адміністративна рада. Складається із 43 членів МСЕ. Штаб-квартира розташована в Женеві (Швейцарія).

Для розв'язання регіональних проблем скликаються відповідні конференції.

Організаційна структура МСЕ така:

- Повноважна конференція;
- Адміністративна рада;
- Всесвітня конференція з міжнародних служб електрозв'язку;
- Сектор радіозв'язку, всесвітні та регіональні конференції, наради і наукові комісії з радіозв'язку, директор, бюро, комітет реєстрації частот, група радників з питань радіозв'язку;
- Сектор стандартизації електрозв'язку, всесвітні конференції зі стандартизації електрозв'язку, наукові комісії, директор, бюро, група радників з питань стандартизації електрозв'язку;
- Сектор розвитку електрозв'язку, всесвітні та регіональні конференції з розвитку електрозв'язку, наукові комісії, директор, бюро, група радників з питань розвитку електрозв'язку;
- Генеральний секретаріат, Рада з глобальних проблем телекомунікацій.

Генеральний секретаріат раз на 4 роки організовує всесвітні виставки з електрозв'язку (ТЕЛЕКОМ) і бере участь у регіональних виставках.

5.2.41. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР) International Fund of Agricultural Development (IFAD)

Цей фонд має статус спеціалізованої економічної агенції ООН. Створений у 1977 р. Пропозицію про його заснування було висунуто в 1974 р. під час роботи в Римі Всесвітньої продовольчої конференції. Рішення про створення Фонду прийняла 29 сесія Генеральної Асамблеї ООН. У діяльності фонду беруть участь понад 140 країн.

Мета МФСР — мобілізувати додаткові кошти на розвиток сільського господарства в економічно відсталих країнах світу. Проекти і програми фонду спрямовуються на задоволення інтересів бідних верств населення. Кошти МФСР надаються на пільгових засадах і мають використовуватися для збільшення обсягів виробництва продовольства, зайнятості та додаткових надходжень для бідних і безземельних фермерів, а також удосконалення систем харчування і розподілу продовольства.

Вищий орган МФСР — Рада керівників — складається з представників усіх держав—членів. Рада керівників обирає членів

Виконавчої ради. Загальна кількість — 18 осіб. Термін повноважень — 3 роки.

Виконавчі служби МФСР очолює президент, який є водночас головою Виконавчої ради.

Штаб-квартира розташована в Римі (Італія).

5.2.42. Міжнародний центр торгівлі Конференції ООН з торгівлі та розвитку і Світової організації торгівлі (МЦТ) International Trade Centre UNCTAD/WTO (ITC)

Міжнародний центр торгівлі ЮНКТАД/СОТ посідає чільне місце в системі ООН з технічного співробітництва з країнами, що розвиваються, у сфері сприяння торгівлі. Центр було створено в 1964 р. під егідою Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). У 1968 р. МЦТ розпочали спільно керувати ГАТТ і ООН. Від імені ООН діє ЮНКТАД. Центр вважається виконавчою агенцією Програми розвитку ООН (United Nations Development Programme — UNDP) і відповідає за впровадження проектів Програми розвитку ООН у країнах, що розвиваються, та державах, що переходять до ринкової економіки.

Діяльність МЦТ охоплює проекти, спрямовані на розширення експорту та імпорту в таких головних напрямках:

1. Продуктовий і ринковий розвиток (Product and market development).
2. Розвиток послуг для підтримки торгівлі (Development of trade support services).
3. Торговельна інформація (Trade information).
4. Розвиток людських ресурсів (Human resource development).
5. Керівництво міжнародними закупівлями та постачанням (International purchasing and supply management).
6. Оцінка потреб і розробка програм сприяння торгівлі (Needs assessment and programme design for trade promotion).

Проекти технічного співробітництва виконуються в усіх сферах на національному, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному рівнях. Вони розпочинаються на прохання заінтересованих країн. Тривають проекти від кількох тижнів до кількох років. Проекти національного рівня часто бувають комплексними, і їх результатом є рекомендації, спрямовані на розширення експорту та поліпшення імпорту.

Міжнародний центр публікує матеріали, що стосуються підвищення торгівлі, розвитку експорту, міжнародного маркетингу,

міжнародних закупівель, керування постачаннями, освіти у сфері міжнародної торгівлі, торговельної інформації та статистики. До зазначених матеріалів мають вільний доступ усі заінтересовані держави.

Фонд тісно працює також з Продовольчою і Сільськогосподарською Організацією ООН (ФАО), Організацією ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), ПРООН, а також з іншими організаціями системи ООН, регіональними банками розвитку, міжурядовими органами поза системою ООН, неурядовими організаціями та численними закладами, діяльність яких стосується торгівлі.

Кошти МЦТ складаються з внесків СОТ, ООН, ПРООН, інших міжнародних організацій, а також добровільних внесків країн світу.

Центр вважається спільним підпорядкованим органом (joint subsidiary organ) СТО і ООН. У своїй діяльності МЦТ керується рішеннями СОТ і ЮНКТАД. У межах МЦТ щорічно відбувається міжурядова зустріч Спільної Дорадчої Групи (Joint Advisory Group), де розглядається програма подальшої діяльності МЦТ, яка потім надсилається до СТО і ЮНКТАД. Дорадча група обговорює також пропозиції МЦТ щодо його діяльності на період 6 років. Програма такої діяльності вважається складовою середньострокового плану діяльності ООН.

Очолує МЦТ Виконавчий директор. Штаб-квартира налічує понад 200 чиновників і розташована у Швейцарії. Кілька сотень консультантів працюють над реалізацією програм у різних країнах.

5.2.43. Організація американських держав (ОАД) *Organization of American States (OAS)*

Заснована в 1890 р. для виконання переважно комерційних функцій. На 9-й Міжамериканській конференції, що відбулася 1948 р. у м. Богота (столиця Колумбії), було прийнято Статут і назву. Метою діяльності ОАД було проголошено, зокрема, мир і процвітання країн Західної півкулі.

До складу ОАД входять 35 держав. При ній акредитовані постійні спостерігачі від Японії, Німеччини, Франції, Росії, Ізраїлю, Італії, Іспанії та інших країн. Найвищим органом є Генеральна асамблея, що складається з представників держав—членів. Скликається Генеральна асамблея щорічно. Сесії відбуваються по чергову у столицях держав—учасниць.

Виконавчий орган — Постійна рада (в окремих джерелах — Генеральний секретаріат), розташована у Вашингтоні (США).

5.2.44. Організація арабських країн—експортерів нафти (ОАПЕК) Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC)

Організацію було створено в 1968 р. з метою координації діяльності арабських країн у нафтовому секторі економіки та відстоювання інтересів країн—учасниць. Штаб-квартира розташована в Ель-Кувейті (Кувейт).

5.2.45. Організація африканської єдності (ОАЄ) Organization of African Unity (OAU)

Це міжурядова організація, до якої входять понад 50 країн Африки. Створена в 1963 р. на конференції глав держав та урядів африканських країн. У листопаді 1984 р. до складу ОАЄ було прийнято Сахарську Арабську Демократичну Республіку (Західну Сахару). У відповідь на такий крок з ОАЄ вийшла Марокко, яка вважає Західну Сахару своєю територією.

Економічне співробітництво належить до пріоритетних сфер діяльності ОАЄ.

Найвищий орган — Асамблея глав держав та урядів, яка скликалася щорічно. Вищим виконавчим органом була Рада міністрів закордонних справ, засідання якої проводилися двічі на рік. Постійним управлінським органом є Генеральний секретаріат. Штаб-квартира розташовувалася в Адіс-Абебі (Ефіопія).

8 липня 2002 р. на зустрічі у верхах глав держав і урядів африканського континенту, яка відбулася у м. Дурбані (Південно-Африканська Республіка), було проголошено утворення Африканського Союзу, у зв'язку з чим ОАЄ своє існування припинила.

5.2.46. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)

Це міжурядова організація економічно розвинених країн Заходу. Створена в 1961 р. замість Організації європейського економічного співробітництва, яка існувала впродовж 1948—1960 рр. Діяльність ОЕСР спрямована на забезпечення економічного і соціального добробуту держав—членів та стимулювання допомоги країнам, що розвиваються. Засновниками ОЕСР були 24 країни, зокрема Австралія, Австрія, Бельгія, Німеччина, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нова Зеландія, Нідерланди, Норвегія, Португалія,

сембург, Нова Зеландія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Швейцарія, Швеція, Туреччина, США, Канада, Японія, Фінляндія та ін. Протягом 90-х років до ОЕСР увійшли ще 5 країн: Мексика, Чехія, Угорщина, Польща та Південна Корея, і загальна кількість держав—учасниць досягла 29. Заявку на вступ до ОЕСР подала, зокрема, Росія.

У межах ОЕСР розпочало свою діяльність у 1974 р. Міжнародне енергетичне агентство. Вищий орган ОЕСР — Рада представників держав—учасниць — проводить засідання один раз на рік. Штаб-квартира ОЕСР розташована в Парижі (Франція).

5.2.47. Організація за демократію та економічний розвиток — ГУАМ

У третій декаді травня 2006 р. у Києві відбулося пленарне засідання президентів Грузії (Михайло Саакашвілі), України (Віктор Ющенко), Азербайджану (Ільхам Алієв) та Молдови (Володимир Воронін).

Було проголошено про перетворення ГУАМ на міжнародну організацію «Організація за демократію і розвиток — ГУАМ».

Під час зустрічі глави держав обговорили питання співпраці у галузі енергетики, диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, посилення взаємодії щодо врегулювання «заморожених конфліктів», реалізації рамкової програми ГУАМ — США, подальшого розвитку галузевого співробітництва.

Президенти підписали Статут Організації. Створювалася чотирирівнева Рада — глав держав, міністрів закордонних справ, національних координаторів та постійних представників. Місцем перебування Постійного секретаріату було обрано Київ. Організація є відкритою для нових членів.

Країни—учасниці створюють зону вільної торгівлі.

Цілі Організації: утвердження демократичних цінностей, забезпечення стійкого розвитку, зміцнення міжнародної і регіональної безпеки, поглиблення європейської інтеграції.

5.2.48. Організація країн—експортерів нафти (ОПЕК) Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)

Це об'єднання основних країн Азії, Африки та Латинської Америки, що видобувають нафту. Їх частка перевищує третину світового обсягу видобування нафти.

Перші заходи в напрямку встановлення тісних зв'язків між країнами—експортерами нафти були здійснені Венесуелою, Іраном, Іраком, Кувейтом і Саудівською Аравією в 1949 р. Після того як у 1960 р. транснаціональні нафтові компанії знизили ціни на нафту, у Багдаді відбулася конференція представників зазначених країн. Було прийняте рішення про утворення постійно діючої організації, основною метою діяльності якої повинно бути регулювання цін на нафту. Наступного року така організація була створена під час конференції у Каракасі — столиці Венесуели. Згодом до ОПЕК увійшли Катар (1961 р.), Індонезія (1962 р.), Лівія (1962 р.), Об'єднані Арабські Емірати (1967 р.), Алжир (1969 р.), Нігерія (1971 р.), Еквадор (1973 р.) і Габон (1975 р.). Останні дві країни вийшли зі складу ОПЕК відповідно в 1993 та 1996 р.

Наприкінці 1973 р. країни—члени ОПЕК протягом трьох місяців підняли ціни на нафту вчетверо. Об'єднання ОПЕК встановлює єдині продажні ціни на нафту, сприяє збільшенню доходів від продажу видобутої нафти, стимулює освоєння національних нафтових джерел країн—учасниць.

Вплив ОПЕК на світові ціни на нафту послабився, коли Норвегія і Великобританія розпочали експлуатацію власних родовищ нафти з-під дна Північного моря. До того ж промислово розвинені країни світу зайнялися пошуком альтернативних джерел енергії та її економним використанням.

Вищим органом ОПЕК є конференція, що скликається двічі на рік. До органів керування належать Рада керівників і Генеральний секретар. Штаб-квартира ОПЕК розташована у Відні — столиці Австрії.

5.2.49. Організація Об'єднаних Націй (ООН) *United Nations Organization (UNO)*

Держави—засновники ООН підписали Статут про створення цієї Організації 26 червня 1945 р. на установчій конференції, що відбулася в Сан-Франціско. Статут набрав чинності 24 жовтня того ж року. На початку 1985 р. до складу ООН входили 185 держав.

Серед керівних органів ООН — Економічна і соціальна рада (ЕКОСОП). Вона уповноважена досліджувати та складати доповіді з міжнародних питань у сферах економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, прав людини, екології, соціальної сфери та надсилати відповідні рекомендації Генеральній Асамблеї ООН, її

членам, спеціалізованим агенціям ООН, координувати їх діяльність, укладати з ними угоди (їх затверджує Генеральна Асамблея), отримувати від них доповіді, надсилати відповідну інформацію до Ради Безпеки.

Економічна і соціальна рада збирається на сесії двічі на рік. Рада складається з 54 членів ООН. Їх обирає Генеральна Асамблея. Щороку склад ЕКОСОП поновлюється на третину. Цей орган має регіональні комісії.

Генеральні секретарі ООН:

1946—1953 рр. — Трігве Лі (Норвегія, Trygve Lie);

1953—1961 рр. — Даг Хаммаршельд (Швеція, Dag Hammarsjold);

1962—1971 рр. — У Тан (Бірма, U Thant);

1972—1981 рр. — Курт Вальдхайм (Австрія, Kurt Waldheim);

1982—1992 рр. — Хав'єр Перес де Куельяр (Перу, Javier Perez de Cuellar);

1992—1997 рр. — Бут рос Бут рос Галі (Єгипет, Boutros Boutros Ghali)

1997—2006 рр. — Кофі Аннан (Гана, Kofi Annan);

2007 — Пан Гі Мун (Південна Корея).

5.2.50. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)

Створена в 1966 р. з метою сприяння промислового розвитку та прискорення процесів індустріалізації країн, що розвиваються. Організація покликана також координувати діяльність ООН у сфері промислового розвитку. Членами Організації є понад 160 держав. Штаб-квартира розташована у Відні.

Основні органи — Генеральна конференція, Рада з промислового розвитку, Постійний комітет і Секретаріат. Організація має власний бюджет, що формується з внесків країн—членів.

Головними видами діяльності є оперативна і допоміжна. Оперативна охоплює надання технічної допомоги країнам, що розвиваються, у здійсненні конкретних проектів (надання консультацій, відрядження експертів, забезпечення кадрами тощо). Допоміжна діяльність стосується збирання, узагальнення, публікації інформації, виконання досліджень, організації конференцій тощо з питань промислового розвитку.

Під егідою цієї Організації опрацьовуються десятирічні регіональні стратегії розвитку. Діє Банк промислової і технологічної

інформації, втілюється Технологічна програма, спрямована на створення національних закладів з дослідження світового ринку технологій, зміцнення власного науково-технічного потенціалу.

5.2.51. Організація центральноамериканських держав (ОЦАД) *Organization of Central American States (OCAS)*

Створена в 1951 р. п'ятьма державами регіону — Гватемалою, Гондурасом, Коста-Рікою, Нікарагуа та Сальвадором — з метою сприяння політичному, економічному і культурному співробітництву. Згідно зі Статутом до ОЦАД може приєднатись Панама.

Первинною метою ОЦАД було створення центральноамериканського спільного ринку. Цієї мети було досягнуто ще в 1960 р., але угруповання продовжувало існувати. Сан-Сальвадорська хартія 1962 р. збагатила торговельні та фіскальні положення першопочаткового договору і передбачила постійне співробітництво в політичній, економічній та оборонній сферах.

Вищим органом ОЦАД є Нарада глав держав—членів. Основним органом вважається Нарада міністрів закордонних справ, а постійним — Центральноамериканське бюро. Розташоване ОЦАД у Сан-Сальвадорі — столиці Сальвадору.

5.2.52. Паризький клуб (ПК) *Paris Club (PC)*

Це неформальне об'єднання держав—кредиторів, ядром якого була Група десяти країн, які уклали в 1962 р. у Парижі з Міжнародним валютним фондом Генеральну угоду про позики. До Групи десяти входили Бельгія, Великобританія, Італія, Канада, Нідерланди, США, Німеччина, Франція, Швеція, Швейцарія. Наприкінці ХХ ст. до групи входило вже 19 держав—учасниць.

Паризький клуб розглядає питання, пов'язані з регулюванням і відстроченням платежів за державною заборгованістю країн, що розвиваються. У засіданнях Паризького клубу беруть участь як спостерігачі представники Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції і розвитку (Світового банку), Організації економічного співробітництва і розвитку, Організації ООН з промислового розвитку.

Проблемами приватної зовнішньої заборгованості країн—боржників (тобто заборгованості, що виникла за кредитами, одержаними не під урядові гарантії) займається *Лондонський клуб*. Він є об'єднанням понад 400 великих комерційних банків-кредиторів. Створився на початку 80-х років з огляду на загострення проблеми міжнародної заборгованості.

5.2.53. Південноамериканський спільний ринок (ПАСР) *South American Common Market (MERCOSUR)*

Створений у 1991 р. з метою сформувати в регіоні спільний ринок. Державами-учасницями є Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай. Після тривалих переговорів щодо тарифів 17 грудня 1994 р. було укладено угоду про створення Спільного ринку, і він офіційно розпочав діяти 1 січня 1995 р. Чилі приєдналася до цього ринку в 1996 р. на правах асоційованого члена. У 1995 р. цей ринок і ЄС уклали угоду про співробітництво та взяли зобов'язання розпочати переговори про поступове створення зони вільної торгівлі, яка б охоплювала обидва регіональні угруповання.

5.2.54. Північна рада (ПР) *The Northern Council (NC)*

Цю консультативну організацію представників парламентів та урядів країн Північної Європи з питань їх співробітництва було створено в 1952 р. Тоді до її складу увійшли Данія, Ісландія, Норвегія, Швеція. У 1955 р. до організації приєдналася Фінляндія (застерігши, що не братиме участі в обговоренні воєнно-політичних питань та у визначенні позицій щодо суперечок між великими державами).

Пленарна асамблея (щорічна сесія) є вищим органом. Поточними справами займаються Президія та комітети. Склад Північної ради обирається парламентами країн—учасниць за пропорційним принципом.

5.2.55. Північноамериканський банк розвитку (ПАБР) *North American Development Bank (NADB)*

Банк діє в межах укладеної в 1992 р. Угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі (NAFTA), яка набрала чинності з 1 січня 1994 р.

Метою діяльності є фінансування торговельних угод та інвестиційних проектів.

5.2.56. План Коломбо (ПК) *Colombo Plan for Co-operative Economic and Social Development in Asia and Pacific (CP)*

Створений у січні 1950 р. у столиці нинішньої Шрі-Ланки — місті Коломбо. Ідею створення висунула Австралія на конференції міністрів закордонних справ Британської Співдружності. Спо-

чатку організації спрямовувалася на обстоювання інтересів Британської Співдружності у цьому регіоні. До неї ввійшли 24 країни, згодом їх кількість збільшилась до 26. Великобританія залишила організацію в 1991 р., Канада — у 1992 р. У 1977 р. з неї вийшло кілька країн, які стали на шлях соціалістичного розвитку.

Країнами-кредиторами є США, Японія, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія.

5.2.57. Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО) Food and Agricultural Organization (FAO)

Має статус спеціалізованої агенції ООН. Була заснована 16 жовтня 1945 р., і саме цей день щорічно у світі відзначається як Всесвітній день продовольства. У середині 90-х років до складу ФАО входили близько 170 держав.

Мета діяльності ФАО — сприяти розвитку сільського господарства, рибальства та лісового господарства. Організація збирає, вивчає і поширює інформацію щодо харчування, продовольства, сільського господарства, поліпшення виробництва та збуту продовольства, надає технічне сприяння і продовольчу допомогу, готує прогнози та статистичні дані з питань розвитку сільського господарства світу тощо.

Вважається однією з найбільших і найефективніших агенцій ООН. Штаб-квартира ФАО розташована в Римі, регіональні відділення — у Аккрі (Гана), Бангкоку (Таїланд), Римі, Сантьяго (Чилі), Каїрі (Єгипет). У Вашингтоні та Нью-Йорку розташовані бюро зі зв'язків з Північною Америкою.

Вищим органом ФАО є Конференція. На ній кожний член та асоційований член представляються одним делегатом. Асоційовані члени не мають вирішального голосу. Як правило, конференції ФАО відбуваються раз на 2 роки. Передбачається можливість проведення позачергових сесій.

На конференціях затверджуються основні принципи діяльності ФАО, бюджет, аналізується ситуація у світі щодо продовольства та становище світового сільського господарства. Конференція в межах своєї компетенції приймає також рекомендації щодо міжнародних та національних заходів і програму подальшої діяльності.

Виконавчим органом ФАО протягом міжсесійного періоду є Рада. Вона складається з 49 обраних Конференцією держав-членів. Рада виконує рекомендаційні, консультативні та контрольні функції.

У межах ФАО створено п'ять комітетів, які займаються питаннями продуктів, рибальства, лісів, сільського господарства та всесвітньої продовольчої безпеки.

Найвища посадова особа ФАО — Генеральний директор. Його обирає Конференція на термін 6 років. Секретаріат ФАО поділяється на сім департаментів (економічної та соціальної політики, сільського господарства, рибальства, лісів, розвитку, керування фінансів та інформації).

Діяльність ФАО фінансується за рахунок переважно трьох джерел: внесків держав—членів, Програми розвитку ООН, коштів Всесвітнього банку. Як додаткове джерело використовуються також кошти Опікунського фонду.

Верховна Рада України 25 листопада 2003 р. прийняла Закон України «Про прийняття Статуту Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй» № 1334-IV. Зазначений Статут було прийнято 16 жовтня 1945 р. у м. Квебек.

5.2.58. Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) Council for Mutual Economic Assistance (CMED)

Ця міжурядова організація соціалістичних країн існувала протягом 1949–1991 рр. Албанія залишила її в 1961 р., НДР — у 1990 р. Крім цих країн до складу РЕВ входили Болгарія, В'єтнам, Куба, Монголія, Польща, Румунія, Радянський Союз, Угорщина, Чехословаччина. Югославія вважалася асоційованим членом. Секретаріат був розташований у Москві.

Існували комітети з питань співробітництва у плановій діяльності, науки і техніки та машинобудування. Було створено 20 комісій з різних аспектів діяльності РЕВ.

Вищим органом РЕВ була сесія, яка скликала щонайменше раз на рік на рівні глав урядів. Керівництво діяльністю РЕВ у міжсесійний період здійснював виконавчий комітет. Він складався із заступників глав урядів країн—членів і скликався щонайменше раз на три місяці.

На Заході у роки «холодної війни» була поширеною скорочена назва цієї організації, — COMECON. Літери CO означали «Council» (Рада), літера M — «Mutual» (взаємний), ECON — «Economy» (економіка). Тобто аббревіатура означала «Рада взаємоекономіки». Організацію було створено з ініціативи Й. Сталіна з метою сприяння взаємозалежності соціалістичних країн у виробничо-торговельній сфері. Вважалася однією з двох найважливіших опор соціалістичного табору; другою була Організація Вар-

шавського договору. Розпалася РЕВ внаслідок падіння комуністичних режимів у країнах—членах. На 46-й сесії РЕВ, що відбулась у червні 1991 р., було прийняте рішення про припинення її існування.

Проіснувала РЕВ 42 роки. Свою діяльність здійснювала на основі Статуту та Конвенції про правоздатність, які були підписані 14 грудня 1959 р. у Софії — столиці Болгарії та набрали чинності 13 квітня 1960 р. після ратифікації цих документів країнами—членами РЕВ. До наріжних документів РЕВ належать: Основні принципи міжнародного соціалістичного поділу праці (1962 р.), Комплексна програма подальшого поглиблення і вдосконалення співробітництва і розвитку соціалістичної економічної інтеграції РЕВ (1971 р.), Комплексна програма науково-технічного прогресу країн—членів РЕВ до 2000 р. (1985 р.).

Рада сприяла розвитку народного господарства країн—членів на планових засадах, прискоренню економічного і технічного прогресу, підвищенню рівня індустріалізації країн, які історично мали невеликий промисловий потенціал; РЕВ намагалася поступово зблизити і вирівняти рівні економічного розвитку країн—членів.

Країни співробітничали на засадах суверенної рівності та цілковитої добровільності. Рішення РЕВ з організаційних і процедурних питань мали для країн—членів обов'язковий характер. Якщо ж рішення РЕВ стосувались економічного та науково-технічного співробітництва, то вони мали рекомендаційний характер. Такі рекомендації надсилалися країнам-членам і якщо вони їх приймали, то ці рекомендації набирали статусу обов'язкових.

Рада Економічної Взаємодопомоги співробітничала з Фінляндією, Іраном, Мексикою, Нікарагуа та деякими іншими країнами. З РЕВ співробітничали понад 20 міжнародних організацій.

Стаття «СОМЕCON» на стор. 336 «Oxford Paperback Encyclopedia» містить пояснення: «Англійська назва економічної організації країн радянського блоку. Вона була заснована Сталіним серед комуністичних країн Східної Європи у 1949 р. для сприяння взаємозалежності у торгівлі і виробництві як друга опора (second pillar), поряд з Варшавським договором, радянського впливу у Європі. До 1962 р. вона досягла небагато, коли набрали чинності угоди, що прив'язували країни—сателіти до обмеженого виробництва і економічної залежності (economic dependency) від Радянського Союзу. Її країнами-членами були Болгарія, Куба, Чехословаччина, Німецька Демократична Респуб-

бліка, Угорщина, Монгольська Народна Республіка, Польща, Румунія, Радянський Союз та В'єтнам (Югославія мала статус асоційованого члена). Албанію виключили у 1961 р. У 1987 році вона (РЕВ. — І. Дахно) розпочала обговорювати співробітництво з Європейським Співтовариством і була розпущена у 1990 р. після краху комуністичних режимів у Східній Європі.

5.2.59. Рада Європи (РЕ) Council of Europe (CE)

Це найбільш представницька міждержавна консультативна організація Європейського континенту. Заснована в 1949 р. 10 західноєвропейськими країнами з метою сприяння «європейській згуртованості». Штаб-квартира розташована у Страсбурзі (Франція). Поряд з іншими питаннями організація приділяє увагу і соціально-економічному співробітництву.

Двічі на рік відбуваються засідання на рівні міністрів закордонних справ. При Раді Європи акредитуються постійні представники. Повсякденною роботою керує Бюро у складі голови та двох заступників.

Парламентська асамблея Ради Європи виконує дорадчі функції. Складається з 286 представників і такої ж кількості їх заступників. Квота для країни визначається чисельністю її населення. Існує п'ять партійних фракцій. Під час голосування представники керуються не національними, а партійними інтересами. Серед 14 галузевих комітетів Парламентської асамблеї є й економічний. Більшість рішень РЕ має форму «Європейських конвенцій».

5.2.60. Рада співробітництва арабських держав Персидської затоки (РСАДПЗ) Council of Cooperation of the Arab States of the Persian Gulf (CCASPG)

Це регіональне політико-економічне угруповання шести арабських монархій — Саудівської Аравії, Кувейту, Об'єднаних Арабських Еміратів, Оману, Катару та Бахреїну. Раду було створено в 1981 р. з метою співробітництва та досягнення тісної координації в усіх галузях діяльності.

Глави держав збираються на зустрічі у верхах двічі на рік. Рада міністрів скликається на засідання раз на три місяці. Організація має Генеральний секретаріат, розташований у Ер-Ріяд — столиці Саудівської Аравії.

5.2.61. Світова Організація Торгівлі (СОТ) World Trade Organization (WTO)

Питання про створення Міжнародної торговельної організації (МТО) виникло у 1943 р. на американсько-британських консультаціях з питань міжнародної торгівлі. У 1945 р. США запропонували союзникам провести Міжнародну конференцію з торгівлі і розвитку та створити МТО. Подальша робота над її створенням здійснювалася у рамках Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОП) ООН. Перша сесія ЕКОСОП, що відбулася у лютому 1946 р. прийняла резолюцію про проведення Конференції ООН з торгівлі і зайнятості. Було утворено Підготовчий комітет з представників 19 держав. Цей комітет створив проекти Статуту МТО та Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Свій внесок у цю справу внесли Лондонська (жовтень 1946 р.) та Женевська (серпень 1947 р.) конференції.

Проект Статуту МТО було надіслано у вересні 1947р. урядам на розгляд, а між державами, що брали участь у роботі зазначеного Підготовчого комітету, розпочалися переговори про взаємне зниження мит.

Заключний акт Другої сесії Підготовчого комітету містить текст ГАТТ, переліки тарифних поступок, Протокол про тимчасове застосування ГАТТ.

Конференція ООН з торгівлі і зайнятості відбувалася у Гавані (Куба) з 21 листопада 1947 р. до 24 березня 1948 р. Вона прийняла Статут МТО, який одержав назву Гаванської хартії. Його підписали понад 50 держав. Планувалося, що він набере чинності після ратифікації його більшістю держав, які його підписали. 1 січня 1948 р. набрав чинності текст ГАТТ, підписаний 23 державами 30 жовтня 1947 р. Передбачалося, що він буде діяти до набрання чинності Статутом МТО.

Новий склад Конгресу США (де переважали представники Республіканської партії) відмовився ратифікувати Статут. Його також не ратифікували й інші держави. МТО так і не була створена. СРСР участі в утворенні МТО не брав.

Організація є відповідальною за впровадження багатосторонніх договорів, що були укладені під час Уругвайського раунду переговорів у межах ГАТТ, а також тих, які укладатимуться в майбутньому. Основна мета діяльності Організації багато в чому збігається з метою діяльності ГАТТ, яка перестала вважатися окремою інституцією, тому що перетворилась на складову СОТ. Але якщо ГАТТ охоплювала лише товарну торгівлю, то СОТ поле своєї дія-

льності поширила і на торгівлю послугами. Сприяючи економічному розвитку шляхом розширення торгівлі, СОТ запоручилася приділяти належну увагу захисту та збереженню довкілля.

ГАТТ не мала засновницького документа, який, як правило, визначає організаційну структуру інституції, її компетенцію, сферу дії тощо. Тобто ГАТТ була своєрідною параорганізацією.

Сесія Договірних Сторін вважалася вищим органом ГАТТ. Скликалася вона, як правило, один раз на рік. Могла і додатково скликатися залежно від потреби.

На XVI Сесії було створено постійний керівний орган — Раду представників Договірних Сторін. Засідання Ради відбувалися один раз на місяць. ГАТТ мала Секретаріат. Функції Секретаріату спочатку виконувала Тимчасова комісія для Міжнародної торговельної організації. Очолював Секретаріат Генеральний директор. Він виконував також функції Виконавчого секретаря. ГАТТ поступово обростала комітетами, підкомітетами, групами.

Отже, СОТ є наступницею ГАТТ, укладеної в 1947 р., що набрала чинності в 1948 р. Колишній СРСР одержав у ГАТТ статус спостерігача в 1990 р.

У преамбулі угоди про утворення СОТ зазначається, що Організація покликана сприяти піднесенню рівня життя та доходів, забезпеченню повної зайнятості, розширенню виробництва і торгівлі, оптимальному використанню світових ресурсів.

Головні функції СОТ:

1. Сприяння впровадженню та використанню міжнародно-правових актів Уругвайського раунду ГАТТ і договорів, що укладатимуться в майбутньому.

2. Виконання ролі форуму для переговорів між державами—членами з питань міжнародної торгівлі.

3. Забезпечення функціонування механізму розв'язання суперечок між країнами—членами у сфері міжнародної торгівлі.

4. Здійснення періодичних оглядів торговельної політики країн—членів.

Ця організація вважається «зонтичною», оскільки до її компетенції належать також окремі міжурядові угоди. Створення СОТ означало відмову від практики проведення періодичних переговорів у межах раундів ГАТТ. Ця Організація є інституцією для проведення переговорів на постійній основі.

Організація регулює міжнародну торгівлю та регламентує торговельну і тарифну політику країн—членів. У полі її зору перебувають принципи та правила міжнародної торгівлі, мито, договірні зобов'язання, стандартизація та сертифікація продукції,

ліцензування імпорту, субсидування експорту. Важливим напрямком діяльності СОТ вважає лібералізацію міжнародної торгівлі, зниження торговельно-політичних бар'єрів і розробку правил застосування неторговельних обмежень (зокрема, технічних бар'єрів та інших форм нетарифних обмежень).

Угода про заснування СОТ складається з 16 статей, які визначають компетенцію, функції, структуру, статус цієї міжурядової організації, а також її привілеї, імунітети, процес прийняття рішень тощо.

Свою діяльність СОТ розпочала 1 січня 1995 р. Спочатку до неї входила 81 країна. Було встановлено дворічний перехідний період (починаючи з 01.01.95) для приєднання до СОТ усіх 125 країн—членів ГАТТ після ратифікації ними Заключного акта Уругвайського раунду. За станом на 25 жовтня 1995 р. кількість членів СОТ збільшилась до 110. Україна, Росія та інші країни ведуть переговори про вступ до СОТ. Необхідною умовою приєднання до СОТ нових членів є вжиття ними заходів щодо приведення національного законодавства відповідно до норм міжнародних договорів, що належать до компетенції СОТ. «Новачки» повинні знизити тарифи та модифікувати правила з метою поліпшення доступу на їх ринки іноземних товарів і послуг. Відповідні зобов'язання «новачків» одержали назву «вступний квиток». Він дає право на користування результатами лібералізації міжнародної торгівлі, здійсненої іншими країнами—членами СОТ у минулому.

Вищим органом СОТ є Міністерська конференція, яка відбувається раз на два роки. У проміжку між конференціями її функції виконує Генеральна рада.

Генеральна рада діє як орган з вирішення спорів між державами-членами. Вона розглядає скарги та вживає необхідних заходів для вирішення суперечностей між країнами—членами. Рада здійснює також огляди торговельної політики конкретних країн, спираючись на доповіді, що їх готує Секретаріат СОТ.

Генеральній раді допомагають виконувати її функції:

- Рада з торгівлі товарами;
- Рада з торгівлі послугами;
- Рада з торговельних аспектів прав на інтелектуальну власність.

До складу СОТ входять також кілька комітетів з різних аспектів світової торгівлі.

Рішення приймаються за принципом консенсусу. Він означає, що на час прийняття рішення жодна країна не висунула свого заперечення (хоч рішення їй може і не подобатися). Коли ж досягти

консенсусу неможливо, то рішення приймаються більшістю голосів, причому кожна країна має лише один голос. Спеціальні правила голосування передбачені щодо випадків тлумачення укладених міжнародних договорів (вимагається 3/4 голосів) і внесення поправок до них (вимагається 2/3 голосів).

У більшості ситуацій застосовується принцип консенсусу, оскільки він дає змогу уникнути явища, яке дістало назву «тиранія більшості», — ситуація, за якої не враховується навіть значна опозиція щодо рішень, які приймаються.

Перша конференція відбулася в грудні 1996 р. у Сінгапурі. На ній, зокрема, було прийнято Угоду про торгівлю товарами для інформаційних технологій. Основні підсумки п'ятдесятиріччя діяльності ГАТТ / СОТ підвели на другій конференції, яка відбулася у травні 1998 р. у Женеві. Там також було прийнято рішення про підготовку до нового (дев'ятого) раунду багатосторонніх торговельних переговорів.

30 листопада — 3 грудня 1999 р. у Сіетлі (США) відбулася третя конференція. На ній обговорили хід виконання країнами-членами угод Уругвайського раунду, а також питання дев'ятого раунду переговорів.

Четверта конференція у м. Доха (Катар), яка відбулася протягом 9—13 листопада 2001 р. прийняла рішення про початок дев'ятого раунду переговорів. Його охрестили «раундом розвитку».

У мексиканському місті Канкун у вересні 2003 р. відбулася п'ята конференція. Вона підбила проміжні підсумки нового раунду. Його планували завершити до початку 2005 року.

Штаб-квартира СОТ розташована в Женеві (Швейцарія). Очолює СОТ Генеральний директор. Він має 4 заступників, які допомагають йому у поточній діяльності. Заступники призначаються Генеральним директором після консультацій з країнами—членами.

З вересня 2002 р. Генеральним директором СОТ є Супачай Панічпакді. Він був свого часу віце-прем'єр-міністром Таїланду.

Чисельність Секретаріату — 450 осіб. Вони є громадянами різних країн. Під час виконання своїх обов'язків Генеральний директор і члени Секретаріату вважаються незалежними від урядів своїх та інших країн, організацій тощо. Секретаріат має міжнародний статус.

На початку XXI ст. понад тридцять держав мали у СОТ статус спостерігача. Більшість з них були на різних стадіях приєднання до СОТ. Статус спостерігача мав також ряд міжурядових організацій. Серед них була ООН та кілька її спеціалізованих агенцій.

Бюджет СОТ формується за рахунок внесків країн—членів.

Члени Світової організації торгівлі (за станом на 04.04.2003)

Країна	Дата членства
Австралія	1 січня 1995
Австрія	1 січня 1995
Ангола	23 листопада 1996
Албанія	8 вересня 2000
Аргентина	1 січня 1995
Антигуа і Барбуда	1 січня 1995
Барбадос	1 січня 1995
Бангладеш	1 січня 1995
Беліз	1 січня 1995
Бахрейн	1 січня 1995
Бенін	22 лютого 1996
Бельгія	1 січня 1995
Болівія	12 вересня 1995
Болгарія	1 грудня 1996
Бразилія	1 січня 1995
Ботсвана	31 травня 1995
Буркіна Фасо	3 червня 1995
Бруней	1 січня 1995
Бурунді	23 липня 1995
Великобританія	1 січня 1995
Венесуела	1 січня 1995
Вірменія	5 лютого 2003
Габон	1 січня 1995
Гаїті	30 січня 1996
Гамбія	23 жовтня 1996
Гана	1 січня 1995
Гаяна	1 січня 1995
Гватемала	21 липня 1995
Гвінея	25 жовтня 1995
Гвінея Бісау	31 травня 1995
Гондурас	1 січня 1995
Гонконг	1 січня 1995
Гренада	22 лютого 1996
Греція	1 січня 1995
Грузія	14 червня 2000
Данія	1 січня 1995
Джибуті	31 травня 1995
Домініка	1 січня 1995
Домініканська республіка	9 березня 1995
Еквадор	21 січня 1996

Естонія	13 листопада 1999
Європейський Союз	1 січня 1995
Єгипет	30 червня 1995
Замбія	1 січня 1995
Зімбабве	5 березня 1995
Ізраїль	21 квітня 1995
Індія	1 січня 1995
Індонезія	1 січня 1995
Ірландія	1 січня 1995
Ісландія	1 січня 1995
Іспанія	1 січня 1995
Італія	1 січня 1995
Йорданія	11 квітня 2000
Камерун	13 грудня 1995
Канада	1 січня 1995
Катар	13 січня 1996
Кенія	1 січня 1995
Киргизстан	20 грудня 1998
Китай	11 грудня 2001
Кіпр	30 липня 1995
Колумбія	30 квітня 1995
Конго (Браззавіль)	27 березня 1997
Конго (Кіншаса)	1 січня 1997
Корея (Південна)	1 січня 1995
Коста-Ріка	1 січня 1995
Кот-д'Івуар	1 січня 1995
Куба	20 квітня 1995
Кувейт	1 січня 1995
Латвія	10 лютого 1999
Лесото	31 травня 1995
Литва	31 травня 2001
Ліхтенштейн	1 вересня 1995
Люксембург	1 січня 1995
М'янма	1 січня 1995
Маврикій	1 січня 1995
Мавританія	31 травня 1995
Мадагаскар	17 листопада 1995
Макао	1 січня 1995
Македонія	4 квітня 2003
Малаві	31 травня 1995
Малайзія	1 січня 1995
Малі	31 травня 1995

Мальдіви	31 травня 1995
Мальта	1 січня 1995
Марокко	1 січня 1995
Мексика	1 січня 1995
Мозамбік	26 серпня 1995
Молдова	26 липня 2001
Монголія	26 січня 1997
Намібія	1 січня 1995
Нігер	13 грудня 1996
Нігерія	1 січня 1995
Нідерланди	1 січня 1995
Нікарагуа	3 вересня 1995
Німеччина	1 січня 1995
Нова Зеландія	1 січня 1995
Норвегія	1 січня 1995
Об'єднані Арабські Емірати	10 квітня 1996
Оман	9 листопада 2000
Пакистан	1 січня 1995
Панама	6 вересня 1997
Папуа-Нова Гвінея	9 червня 1996
Парагвай	1 січня 1995
Перу	1 січня 1995
Південно-Африканська Республіка	1 січня 1995
Польща	1 липня 1995
Португалія	1 січня 1995
Руанда	22 травня 1996
Румунія	1 січня 1995
Сальвадор	7 травня 1995
Свазіленд	1 січня 1995
Сенегал	1 січня 1995
Сент-Люсія	1 січня 1995
Сент-Вінсент і Гренадіни	1 січня 1995
Сент-Кітс і Невіс	21 лютого 1996
Сінгапур	1 січня 1995
Словаччина	1 січня 1995
Словенія	30 липня 1995
Соломонові острови	26 липня 1996
Суринам	1 січня 1995
США	1 січня 1995
Сьєрра-Леоне	23 липня 1995
Таїланд	1 січня 1995
Тайвань	1 січня 2002

Танзанія	1 січня 1995
Того	31 травня 1995
Тринідад і Тобаго	1 березня 1995
Туніс	29 березня 1995
Туреччина	26 березня 1995
Уганда	1 січня 1995
Угорщина	1 січня 1995
Уругвай	1 січня 1995
Фіджі	14 січня 1996
Філіппіни	1 січня 1995
Фінляндія	1 січня 1995
Франція	1 січня 1995
Хорватія	30 листопада 2000
Центрально-Африканська Республіка	31 травня 1995
Чад	19 жовтня 1996
Чехія	1 січня 1995
Чилі	1 січня 1995
Швейцарія	1 липня 1995
Швеція	1 січня 1995
Шрі-Ланка	1 січня 1995
Ямайка	9 березня 1995
Японія	1 січня 1995

Спостерігачі СОТ: Алжир, Андорра, Азербайджан, Багами, Білорусь, Бутан, Боснія і Герцеговина, Камбоджа, Кабо-Верде, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Ватикан, Казахстан, Лаос, Ліван, Непал, Росія, Самоа, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сербія і Чорногорія, Сейшели, Судан, Таджикистан, Тонга, Україна, Узбекистан, Вануату, В'єтнам, Ємен.

Насамкінець, зазначимо найосновніші нормативні віхи на шляху вступу України до Світової організації торгівлі.

Указ Президента України «Про призначення спеціального представника Уряду України при Генеральній угоді з тарифів і торгівлі» від 28 березня 1994 р. № 115.

Указ Президента України «Про призначення заступників спеціального представника Уряду України при Генеральній угоді з тарифів і торгівлі» від 29 червня 1994 р. № 338.

Указ Президента України «Про міжвідомчу комісію з питань вступу України до Світової організації торгівлі» від 4 червня 1999 р. № 619/99.

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо прискорення вступу України до Світової організації торгівлі» від

5 вересня 2001 р. № 797/2001 (Офіційний вісник України, 2001, № 37).

Указ Президента України «Про Програму заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі» від 5 лютого 2002 р. № 104/2002 (Офіційний вісник України, 2002, № 6).

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо інформаційного забезпечення процесу вступу України до Світової організації торгівлі» від 16 травня 2002 р. № 248-р. (Офіційний вісник України, 2002, № 20).

«Рекомендації парламентських слухань про стан підготовки до вступу України до Світової організації торгівлі». Схвалені Постановою Верховної Ради України від 15.03.2003 р. № 780-IV. (Відомості Верховної Ради України, 2003, № 30).

Указ Президента України «Про заходи щодо прискорення вступу України до Світової організації торгівлі» від 18 листопада 2003 р. № 1313/2003 (Офіційний вісник України, 2003, № 47).

Постанова Верховної Ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України про хід виконання заходів щодо вступу України до Світової організації торгівлі» від 09.07.2003 р. № 1054-IV (Відомості Верховної Ради України, 2004, № 1).

Постанова Верховної Ради України «Про створення Спільної парламентсько-урядової комісії з інтеграції України до Світової організації торгівлі» від 19.02.2004 р. № 1532-IV.

(Офіційний вісник України, 2004, № 9).

Указ Президента України «Про ліквідацію Міжвідомчої комісії з питань вступу України до Світової організації торгівлі» від 11.04.2005 р. № 614/2005.

(Були скасовані Укази Президента України від: 19.02.1996 р. № 35, 04.06.1999 р. № 619, 01.06.2000 р. № 741, 25.02.2003 р. № 161, 06.10.2003 № 1152, а також статті 3 і 5 Указу від 05.09.2001 р. № 797).

(Офіційний вісник України, 2005, № 15).

Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2005 р. № 391 про визнання такими, що втратили чинність, постанов Кабінету Міністрів України від: 15.10.1999 р. № 1967 та 6.05.2000 р. № 762.

(Зазначена постанова ухвалена відповідно до Указу Президента України від 11.04.2005 р. № 614).

(Офіційний вісник України, 2005, № 22).

«Положення про Центр обробки запитів країн — членів Світової організації торгівлі і Світової організації торгівлі та їх інформування».

Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2005 р. № 408.

(Офіційний вісник України, 2005, № 22).

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки й оборони України від 20 травня 2005 р. «Про заходи щодо забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі» від 15.06.2005 р. № 951/2005.

(Офіційний вісник України, 2005, № 24).

«План невідкладних заходів щодо забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі». Затверджено Указом Президента України від 15.06.2005 р. № 951/2005.

(Офіційний вісник України, 2005, № 24).

Закон України «Про деякі питання ввезення на митну територію України транспортних засобів» від 6.07.2005 р. № 2739-IV.

(Офіційний вісник України, 2005, № 30).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про розвиток автомобільної промисловості України (щодо скасування умов локалізації)» від 6.07.2005 р. № 2740-IV.

(Офіційний вісник України, 2005, № 30).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про аудиторську діяльність» (щодо приведення його окремих положень у відповідність до вимог щодо вступу України до СОТ) від 6.07.2005 р. № 2738-IV.

(Офіційний вісник України, 2005, № 30).

Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 7 липня 2005 р. № 2773-IV.

(Офіційний вісник України, 2005, № 30).

Закон України «Про внесення зміни до Закону України «про страхування» від 7 липня 2005 р. № 2774-IV. (Офіційний вісник України, 2005, № 32).

Указ Президента України «Про новий склад делегації України на переговорах зі вступу України до Світової організації торгівлі» від 13.07.2005 р. № 1102/2005 (Офіційний вісник України, 2005, № 29).

Указ Президента України «Про питання делегації України на переговорах зі вступу України до Світової організації торгівлі» від 28.02.2006 р. № 156/2006. Реєстраційний код 35398/2006.

(Офіційний вісник України, 2006, № 9).

Вище зазначено перші закони України, пов'язані зі вступом до СОТ. ухвалювалися вони бурхливо. 2005 року Верховна Рада України не ухвалила кілька наріжних законів, необхідних для

вступу до СОТ. Залишилися неузгодженими деякі питання аграрного сектора, ціноутворення та надання послуг.

Під час свого дворазового президентства Л. Д. Кучма неодноразово запевняв Україну і світ про швидке приєднання до СОТ, але цього так і не сталося.

Оптимістичні прогнози залунали з новою силою, коли президентське крісло посів В. А. Ющенко. Сплив 2005 рік, промайнув 2006 рік, але Україна продовжувала залишатися поза СОТ. З'явився новий документ, — «Указ Президента України «Про призначення делегації України на переговорах зі вступу України до Світової організації торгівлі» від 28.02.2006 р. № 156/2006. Реєстраційний код 35398/2006. (Офіційний вісник України, 2006, № 9).

Залишалися неузгодженими процедурні економічні взаємини з деякими країнами. Українські урядовці долали бар'єри. Певні політичні сили виступали за те, щоб вступати до СОТ одночасно з Росією. Ті, хто виступав від імені аграрного сектору вітчизняної економіки, прогнозували його знищення у разі приєднання до СОТ.

Починаючи з 1 лютого 2006 р. США визнали Україну країною з ринковою економікою. Президент України В. А. Ющенко наприкінці першої декади березня 2006 р. вітав підписання Україною і США протоколу про взаємний доступ на ринки товарів і послуг.

На початку другої декади березня 2006 року Сенат США проголосував за остаточне скасування щодо України поправки Джексона-Веніка. За голосуванням спостерігав з гостьової галереї тодішній міністр закордонних справ України Борис Тарасюк. Одним з ініціаторів законопроекту був голова сенатського комітету у закордонних справах сенатор-республіканець Ричард Лугар.

В третій декаді березня 2006 р. президент США Дж. Буш підписав закон про скасування поправки Джексона-Веніка щодо України. На урочистій церемонії були присутні посол України Олег Шамшур, сенатор Ричард Лугар, конгресмени Курт Велдан, Том Лантос, Джим Гермак, Кендіс Міллер, Майкл Фітцпатрік.

26 березня 2006 р. в Україні відбулися парламентські вибори. Коаліція, як відомо, формувалася суперечливо. Руки до сотівських законів у неї довго не доходили.

Станом на червень 2006 р. Киргиз стан залишався єдиною державою з якою Україна не уклала угоду про взаємний доступ до ринків товарів та послуг. Дехто вважав, що киргизи навмисне гальмували укладання угоди щоб Росія вступила до СОТ раніше, ніж Україна.

1 листопада 2006 р. відбулися парламентські слухання про СОТ. Полеміки про доцільність вступу практично не було.

3 доповідями виступали: міністр економіки В. Макуха, голови парламентських комітетів В. Заплатинський і П. Порошенко, міністр агропромислового комплексу Ю. Мельник, міністр закордонних справ Б. Тарасюк. Особливо активно обговорювалися ризики.

2 листопада Верховна Рада у першому читанні ухвалила 7 законопроектів, необхідних для вступу України до СОТ.

14 листопада 2006 р. Верховна Рада розглянула близько 10 законопроектів. Більшість з них стосувалися вступу України до СОТ. У першому читанні було схвалено 6 документів. Два проголосовані як закони.

13 грудня 2006 р. Верховна Рада України ухвалила останній закон, необхідний для вступу України до Світової організації торгівлі. Закон скасував заборону на експорт лому чорних і кольорових металів та напівфабрикатів з їх використанням. На зазначене встановлено нові ставки мита.

Отже, у жовтні — грудні 2006 р. Верховна Рада України ухвалила наступні закони України, пов'язані із вступом до СОТ:

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість щодо спеціальних режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників» від 19.10.2006 р. № 273-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 46).

Закон України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 02.11.2006 р. № 316-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 47).

Закон України «Про внесення змін до статті Закону України «Про видавничу справу» від 02.11.2006 р. № 317-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 48).

Закон України «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» від 14.11.2006 р. № 335-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 50).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру» від 16.11.2006 р. № 355-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вивіз (експортне) мито на живу худобу та шкур'яну сировину» від 16.11.2006 р. № 356-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 16.11.2006 р. № 357-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 16.11.2006 р. № 358-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення через митний кордон України» від 16.11.2006 р. № 359-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.11.2006 р. № 360-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про ветеринарну медицину» від 16.11.2006 р. № 362-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про лікарські засоби» від 16.11.2006 р. № 362-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 49).

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо плати за ліцензії та акцизного збору на виробництво спиртів, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 17.11.2006 р. № 374-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 50).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» від 30.11.2006 р. № 400-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 51).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 30.11.2006 р. № 401-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 51).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про молоко та молочні продукти» від 30.11.2006 р. № 402-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 50).

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізацію цукру» від 30.11.2006 р. № 403-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 50).

Закон України «Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру — сирця з тростини» від 30.11.2006 р. № 404-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 50).

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо реєстрації транспортних засобів» від 06.12.2006 р. № 427-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 52).

Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита та брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикатів з їх використанням» від 13.12.2006 р. № 441-V.

(Офіційний вісник України, 2006, № 52).

У другій декаді березня 2007 р. перший віце-прем'єр міністр, міністр фінансів Микола Азаров повідомив, що Киргизія готова підписати з Україною протокол про доступ на ринки товарів і послуг з метою вступу України до Світової організації торгівлі. Про це було домовлено на початку березня 2007 р. під час телефонної розмови Президента України В. Ющенко і прем'єр-міністра В. Януковича з президентом Киргизстану Курманбеком Бакієвим.

Киргизстан вимагав обнулити імпорتنі мита на широкий перелік сільгосппродукції. Киргизстан також вимагав від України сплати боргів, що з'явилися після розпаду СРСР. Україна заявила, що на ті борги не було урядової гарантії з її боку. Сума боргів була незначною — 27 млн. доларів.

Якщо такі борги і були, то вони були боргами українських приватних структур.

31 травня 2007 р. Верховна Рада України ухвалила ще 9 законопроектів, що стосуються вступу України до СОТ.

Ними були:

— «Про внесення змін до статті 26 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів». 31.05.2007 р. № 1104-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 44).

— «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів». 31.05.2007 р. № 1105-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №44).

— «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикатів з їх використанням». 31.05.2007 р. № 1106-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №44).

— «Про внесення змін до Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності». 31.05.2007 р. № 1107-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №44).

— «Про внесення змін до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» 31.05. 2007 р. № 1108-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №44).

— «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» 31.05. 2007 р. № 1110-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №43).

— «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності стосовно виконання вимог, пов'язаних із вступом України до СОТ» 31.05. 2007 р. № 1111-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №43).

— «Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників». 31.05. 2007 р. № 1112-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №43).

— «Про внесення змін до статті 2 Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» 31.05. 2007 р. № 1113-V.

(Офіційний вісник України, 2007, №43).

У другій декаді листопада 2007 р. Президент В. Ющенко повідомив, що Україна підписала з Киргизстаном двосторонній протокол про вступ до Світової організації торгівлі. Запевнив, що на Раді СОТ 15-20 грудня 2007 року Україну офіційно приймуть до СОТ. Протокол з Киргизстаном було підписано під час візиту до Бішкека першого віце-прем'єр-міністра України М. Я. Азарова.

7 грудня 2007 р. перший заступник голови Секретаріату Президента України Олександр Шлапак повідомив, що Євросоюз надіслав Світової організації торгівлі подання про необхідність скасування Україною експортного мита до її вступу до СОТ.

20 грудня 2007 р. міністр економіки Богдан Гаврилишин заявив, що для вступу України до Світової організації торгівлі необхідно опрацювати ще 16 документів.

5 лютого 2008 р. о 17:15 за київським часом у Женеві (Швейцарія) на засіданні Генеральної ради СОТ відбулася церемонія підписання «Протоколу про вступ України до СОТ». Україна мала ратифікувати «Протокол» до 4 липня 2008 р. Через 30 днів після ратифікації «Протоколу» Україна ставала повноправним членом СОТ. На засіданні Генеральної ради був присутнім Президент В.Ющенко. Від імені України він постави свій підпис під «Протоколом». Від імені СОТ «Протокол» підписав Генеральний директор СОТ Паскаль Ламі.

Україна, зокрема, зобов'язалася:

- не встановлювати мінімальні ціни на імпортовану продукцію;
- публікувати перелік товарів та послуг, ціни на які визначаються урядом;
- імпортне мито має не перевищувати 50%;
- не субсидувати експорт сільськогосподарської продукції;
- обмежити підтримку сільгоспвиробникам, яка має вплив на торгівлю, до 3,04 млрд. грн. щорічно;
- обмежити податкову скидку до 5% вартості внутрішнього сільськогосподарського продукту;
- доповідати країнам-членам СОТ про здійснення приватизації та інших економічних реформ;
- привести відповідно до норм СОТ законодавство про торгівлю у державному секторі;
- привести відповідно до норм СОТ реєстраційний збір з виробників медикаментів, пестицидів, сільгоспхімікатів, а також ліцензійний збір з операцій імпорту – експорту алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- відмовитися від заборони імпорту автобусів, грузовиків і легковиків віком понад 8 років;
- відмовитися від заборони на ввезення телячого фаршу;
- відмовитися від оцінки експертами Торгово-промислової палати для отримання експортних та імпортних ліцензій;
- скасувати заборону на експорт лому кольорових металів;
- усунути обмеження на експорт зернових, благородних металів і каміння (окрім золота, срібла, алмазів);
- скасувати субсидії, спрямовані на заміщення експорту та імпорту.

У зв'язку з приєднанням України до СОТ потрібна буде модифікація величезної кількості законів та підзаконних актів. У подальших перевиданнях цієї книги, можливо, не буде змоги зазначати всі без винятку нормативні акти України у зв'язку з СОТ. Автор має намір і надалі відслідковувати еволюцію вітчизняного законодавства, що стосується СОТ.

5.2.62. Співдружність Незалежних Держав (СНД) Commonwealth of Independent States (CIS)

Це міждержавна організація. Засновниками її були Білорусь, Росія та Україна. В угоді про створення СНД, яку було підписано 8 грудня 1991 р. у Біловезькій пущі, констатувалося, що СРСР за умов глибокої кризи і розпаду припиняє існування. Лідери назва-

них країн — С. Шушкевич, Б. Єльцин і Л. Кравчук — заявили про намір розвивати співробітництво в політичній, економічній і гуманітарній сферах.

До угоди 21 грудня 1991 р. приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Того ж дня всі зазначені країни підписали в Алма-Аті Декларацію про цілі та принципи СНД. Статут СНД було прийнято в Мінську 22 січня 1993 р. Він передбачає сфери спільної діяльності держав, у тому числі співробітництво у формуванні загального економічного простору, розвитку систем транспорту і зв'язку.

Поряд з дійсними членами до СНД можуть входити й асоційовані. Вони беруть участь в окремих видах діяльності. Деякі держави представлені на засіданнях глав країн СНД як спостерігачі.

Україна формально не є стороною Статуту СНД, оскільки Угоду про створення СНД не ратифікувала.

Керівними органами СНД є Рада глав держав, Рада глав урядів, Рада міністрів закордонних справ, Міждержавна економічна рада, Міжпарламентська асамблея (штаб-квартира якої розташована в Санкт-Петербурзі). Постійно діючий орган СНД — Координаційно-консультативний комітет (виконавчий секретаріат), розташований у Мінську. Це означає, що білоруська столиця є водночас і столицею СНД.

До інших консультативних і координаційних органів належать Економічний суд СНД, Міждержавна рада з космосу, Консультаційна рада з праці, міграції та соціальному захисту населення, Рада з культурного співробітництва, Рада керівників державних інформаційних агентств, Міждержавна рада з питань охорони промислової власності, Правова консультативна рада, Статистичний комітет, Міждержавна комісія з воєнно-економічного співробітництва.

У межах СНД створюються і звужені союзи. 2 квітня 1996 р. Росія і Білорусь уклали Угоду про створення Співтовариства Суверенних Республік; Росія, Білорусь, Казахстан і Киргизстан утворили Митний союз.

Співдружність є класичним прикладом конфедерації, яка, з історичної точки зору, не є тривалим явищем. Вона (або окремі її складові) перетворюється на федерацію або ж зникає з історичної арени.

Візьмемо до уваги Указ Президента України «Про представництво України у Групі високого рівня з формування Єдиного економічного простору» від 10.02.2006 р. № 123/2006. Реєстраційний код 35194/2006.

(Офіційний вісник України, 2006, № 7).

5.2.63. Форум «Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво» (АТЕС) *Asia and Pacific Ocean Economic Cooperation Forum (APOECF)*

Цей міжурядовий форум створений у листопаді 1989 р. У його діяльності брали участь Австралія, Бруней, Гонконг (Сянган), Індонезія, Канада, КНР, Республіка Корея, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Папуа—Нова Гвінея, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі, Японія. З 1998 р. у роботі АТЕС беруть участь Росія, В'єтнам і Перу.

Форум має консультативний статус. У його межах розробляються регіональні правила здійснення торговельної та інвестиційної діяльності, а також інших видів економічного та технічного співробітництва. Форум, зокрема, має Комітет з торгівлі та інвестицій і Економічний комітет. Діють робочі групи, що займаються питаннями сприяння розвитку торгівлі, промислової науки та технологій, телекомунікацій, транспорту, людських ресурсів, енергетичного співробітництва, рибальства, туризму, сфери послуг, збереження морських ресурсів, а також питаннями продовольства, інфраструктури.

Секретаріат АТЕС розташований у Сінгапурі. Щорічно, починаючи з 1993 р., скликаються неформальні зустрічі глав держав та урядів учасників Форуму. Паралельно із зустрічами у верхах відбуваються щорічні наради міністрів, до компетенції яких входить також вирішення питання зовнішньої політики та економіки.

На другій зустрічі у верхах, що відбулася 1994 р. в Індонезії, було прийнято Декларацію про спільну рішучість економічних лідерів АТЕС. Декларація поставила за мету сформуванню до 2020 р. систему вільної і відкритої торгівлі та інвестицій у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Під час третьої зустрічі у верхах, яка відбулася 1995 р. у м. Осака (Японія), було прийнято Програму дій щодо реалізації проголошених цілей. Учасники Форуму прийняли зобов'язання про підготовку індивідуальних планів дій щодо лібералізації торговельного та інвестиційного режимів, а також розвитку економічного і технічного співробітництва.

Четверта зустріч у верхах відбулася в листопаді 1996 р. у Манілі — столиці Філіппін. Було прийнято Манільський план дій АТЕС, основою якого стали індивідуальні плани діяльності учасників Форуму щодо лібералізації торгівлі та інвестицій.

Була прийнята також Декларація АТЕС про створення рамкових умов для економічного і технічного співробітництва та роз-

витку. У 1996 р. було задоволене клопотання Росії стосовно підключення до діяльності робочих груп.

На п'ятій зустрічі у верхах у листопаді 1997 р., що відбулась у Ванкувері (Канада), було прийнято критерії участі держав у АТЕС, і до складу Форуму ввійшли три нових члени — Росія, Перу, В'єтнам. Приймання інших країн було призупинено на найближчі 10 років. Чергова декларація підтвердила намір про посилення економічного і науково-технічного співробітництва та висловила занепокоєність загостренням фінансової кризи у Східній Азії. Під час Форуму міністри визначили 15 секторів «прискореної добровільної лібералізації», у яких торговельні обмеження мають бути усунуті ще до 2010 р. У дев'яти секторах конкретні заходи розпочалися у 1999 р. Шоста зустріч у верхах у листопаді 1998 р., яка відбулась у столиці Малайзії м. Куала-Лумпур, була присвячена спільному пошуку шляхів подолання фінансової кризи і забезпеченню економічної стабільності регіону та створенню сприятливих умов для торгівлі, інвестицій, технічного та економічного співробітництва, спрямованого до наступного століття. Зокрема, було прийнято План дій щодо підготовки кваліфікованих кадрів з метою посилення процесу керування економікою.

5.2.64. Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА) North American Free Trade Agreement (NAFTA)

Цей економічний пакт передбачає вільну торгівлю між США, Канадою та Мексикою. Його попередником була двостороння угода, укладена в 1988 р. між США та Канадою. Трестороння угода була укладена в 1992 р., ратифікована у 1993 р. і набрала чинності 1 січня 1994 р.

Угода передбачає поетапну відмову протягом 10 років (у окремих випадках — протягом 15 років) від усіх мит і нетарифних обмежень у сфері внутрізональної торгівлі, взаємне надання національного режиму інвесторам з країн—учасниць Угоди, лібералізацію торгівлі послугами, взаємне відкриття ринків для державних закупівель, високий рівень захисту прав на інтелектуальну власність.

У 1994 р. заявку на вступ до Угоди подала Чилі. Розпочався переговорний процес, який триває досі.

Виконавчими органами цього економічного угруповання є комісії з торгівлі, праці та екологічного співробітництва.

5.2.65. *Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР) Central American Common Market (CACM)*

У 1960 р. у межах Організації центральноамериканських держав було створено економічне об'єднання — Центральноамериканський спільний ринок. До нього спочатку ввійшли Гватемала, Гондурас, Нікарагуа та Сальвадор, у 1962 р. — Коста-Ріка.

5.2.66. *Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) Black Sea Economic Cooperation (BSEC)*

Це регіональна міжурядова економічна організація, створена 25 червня 1992 р. на зустрічі глав держав та урядів 11 країн, що відбулась у Стамбулі (Туреччина).

Мета ЧЕС — поглибити дво- та багатостороннє співробітництво як у межах регіону, так і з іншими заінтересованими країнами, сприяти економічному, технологічному і соціальному прогресу та свободі підприємництва. До ЧЕС входять Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина, Україна.

Міністри закордонних справ країн—членів зустрічаються один раз щороку. Діють постійні та тимчасові робочі групи, парламентська асамблея і секретаріат. Наприкінці 1993 р. було прийняте рішення про утворення Чорноморського банку співробітництва, торгівлі та розвитку (Black Sea Cooperation Trade and Development Bank).

Пріоритетними сферами діяльності є транспорт, зв'язок, інформатика, обмін економічною інформацією, стандартизація і сертифікація товарів, енергетика, гірничодобувна та переробна промисловість, сільське господарство і переробка його продукції, ветеринарно-медична профілактика, охорона здоров'я, фармацевтика, наука і техніка, іноземний туризм.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чи мають міжнародні економічні організації самостійні інтереси?
2. Спеціалізовані агенції ООН економічного характеру.
3. Європейський Союз.
4. Міжнародний банк реконструкції і розвитку.
5. Світова Організація Торгівлі.

6. *Співдружність Незалежних Держав.*
7. *Актів якого органу влади в Україні найбільше у зв'язку з її вступом до СОТ?*
8. *Коли країни, що розвиваються вперше виступили організаційним блоком?*
9. *Яке значення для міжнародного економічного права має Женевська (1964) Конференція ЮНКТАД?*
10. *Чому ГАТТ вважають «параорганізацією»?*
11. *Про що йшлося на Міністерських конференціях СОТ?*
12. *Що означає абревіатура COMECON?*
13. *Які критерії містить стаття «F» Маастрихтського договору щодо вступу до ЄС?*
14. *Що Ви знаєте про Міжнародну торговельну організацію?*
15. *Функції Міжнародної організації праці.*
16. *Коли і ким була затверджена «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу»?*

Тема 6

ПРАВО ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6.1. Роль транснаціональних корпорацій у системі міжнародних економічних відносин

У вітчизняній літературі поняття «транснаціональна корпорація» (ТНК) почали широко вживати порівняно недавно. До того віддавали перевагу поняттям «міжнародні корпорації» та «багатонаціональні корпорації».

У тлумачних словниках іншомовних слів пояснюється, що слово «корпорація» походить від лат. *corporatio*, одне із значень якого — «форма акціонерного товариства» або «одна з форм монополістичних об'єднань». Префікс «транс» означає явще чи об'єкт, що розташовується за чимось. Оскільки в англійській мові слово «*nation*» вживається як синонім слова «державна», то слово «транснаціональний» означає дещо таке, що виходить за межі якоїсь однієї держави.

Транснаціональні корпорації — це акціонерні товариства, діяльність яких не обмежена державними кордонами однієї країни. Наприклад, це фірма, корпорація, компанія, які виконують основну частину своїх операцій за межами країни, де вона зареєстрована, найчастіше — у кількох країнах, де існує мережа відділень, філій, підприємств.

У літературі радянських часів поняття «транснаціональна корпорація» вживалося майже виключно з лайливим відтінком. Яскравими фарбами змальовувалась їх хижацька суть і те, яке горе вони принесли, наприклад, країнам, що розвиваються. При цьому не аналізувалося, чи стали б африканські, азійські та латиноамериканські країни щасливішими, якби ТНК зникли.

Транснаціональні корпорації мають багато ознак: це економічно єдина система; це група самостійних, юридично виокремлених підприємств; вони діють на території кількох держав; їх структурні підрозділи діють у строкатому правовому доквілі, оскільки є суб'єктами національного права; керівництво корпораціями та контроль за їх діяльністю здійснюються з єдиного

центру; корпорація перебуває поза юрисдикцією окремої держави, якогось об'єднання держав або міжнародної організації.

Найхарактернішою ознакою ТНК є невідповідність між їх економічним змістом та юридичною формою — економічна єдність оформлюється юридичною множинністю.

Оскільки ТНК є сукупністю юридичних осіб різної державної належності, а ці особи наділені правосуб'єктністю за законами різних країн, то ТНК як такі не можуть бути об'єктом регулювання права певної окремо взятої країни — ані тієї, де розташовані материнська компанія і штаб-квартира, ані тієї, де діють дочірні компанії та інші відділення ТНК.

У своїй діяльності ООН використовує термін «багатонаціональні компанії», якщо вони належать державам або контролюються ними. Термін «транснаціональні корпорації» застосовується тоді, коли власність чи контроль перебувають у руках осіб приватного права.

Компанії є надзвичайно важливими учасниками міжнародних економічних відносин. За своїм економічним потенціалом ряд ТНК переважає держави, а то й цілі регіони планети.

За характером відносин з материнською компанією залежні підприємства поділяються на філії, дочірні та спільні підприємства. *Філія* не вважається окремою юридичною особою. Вона діє на основі положення, яке затверджує її материнська компанія.

Дочірнє підприємство є самостійною юридичною особою, яка відокремилася від основного (материнського) підприємства. Дочірнє підприємство може засновуватися шляхом передання йому частини майна материнського підприємства. Засновник дочірнього підприємства затверджує його статут і зберігає за собою певні управлінсько-контрольні функції. Стосовно дочірнього підприємства вживається ще термін «афілійована компанія», тобто така, що має пакет акцій основної компанії, але його розмір не перевищує контрольного пакету акцій. Така компанія може бути філіалом або представництвом основної (материнської) компанії. При цьому материнська компанія бере участь у керуванні афілійованою компанією на основі відповідного договору. Афілійована компанія часто створюється в разі перенесення підприємницької діяльності до регіону, віддаленого від місцезнаходження основної компанії. Афілійовані компанії неминуче виникають при створенні ТНК. Проте материнська компанія завжди володіє контрольним пакетом акцій дочірньої компанії.

Спільним вважається *підприємство*, у діяльності якого беруть участь фірми чи фізичні особи інших країн. Організаційно воно

оформлюється як єдине, загальне підприємство. Спільні підприємства створюються з метою об'єднання зусиль і налагодження коопераційної діяльності підприємств, розташованих у різних країнах, а також підвищення ефективності виробництва та збуту продукції, товарів і послуг. Слід зазначити, що спільне підприємство не є специфічною організаційно-правовою формою. Назва вказує лише на те, що власність має різне національне забарвлення.

Транснаціональні корпорації поділяються на групи: національні за капіталом, але міжнародні за сферою діяльності; міжнародні як за капіталом, так і за сферою діяльності; картелі, синдикати, об'єднання виробничого та науково-технічного характеру (підприємства цієї групи не вважаються юридичними особами).

Найбільшого поширення ТНК дістали після Другої світової війни. За статистико-фактичними даними, діяльність ТНК різнобічна. Економічний потенціал деяких ТНК перевищує економічний потенціал не лише окремих країн, а й регіонів світу. Діяльність ТНК одержує найрізноманітніші оцінки (від найпозитивнішої до найнегативнішої) економістів і політиків. Існує точка зору, що ТНК є ефективною формою міжнародної підприємницької діяльності, яка забезпечує вдале використання світових ресурсів і міжнародне передавання технології. Водночас ТНК мають надмірну владу, що виходить за межі контролю з боку урядів, і здатні експлуатувати країни, передусім «третього світу».

Транснаціональні корпорації утворюють у відповідних країнах компанії з правами самостійних юридичних осіб, якщо місце законодавство прихильніше ставиться до вітчизняних компаній. Виявом цього процесу є, зокрема, створення офшорних компаній.

6.2. Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій

Поки що у світі не існує універсального (глобального) міждержавного нормативно-правового акта, який би регулював діяльність ТНК. Нечисленні міжнародно-правові акти з цієї проблематики є або регіональними, або такими, яким бракує імперативного характеру.

Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 р., Керівні принципи для багатонаціональних підприємств (що є додатком до цієї Декларації) мають диспозитивний характер, хоча й містять такі принципи, як

дотримання норм міжнародного права, підпорядкованість праву країни перебування, співробітництво з країною перебування.

Діяльності ТНК стосуються також положення Кодексу іноземних інвестицій (його прийняли в 1970 р. латиноамериканські країни—члени Андського пакту 1969 р. — Болівія, Колумбія, Перу, Еквадор, Чилі). Контролює діяльність ТНК Комісія Картахенської угоди, яку було створено в межах зазначеної групи держав.

У правничій літературі опрацьовується концепція про те, що правове регулювання діяльності ТНК повинне виконуватися на двох рівнях — національному та міжнародному. Сконцентруємо увагу на міжнародному рівні. При цьому зазначимо, що висувуються пропозиції щодо розгляду ТНК як міжнародних юридичних осіб. Очевидно, більшість фахівців з цим не згодні, оскільки міжнародними юридичними особами є такі, що безпосередньо створюються міжнародним договором або ж на основі національного законодавства, прийнятого відповідно до міжнародного договору. Цим двом критеріям ТНК не відповідають, отже, згідно з нинішньою правосвідомістю вони не можуть мати статус міжнародної юридичної особи.

Генеральна Асамблея ООН 12 грудня 1974 р. більшістю голосів при поіменному голосуванні (120 — «за», 6 — «проти», 10 — «утрималися») прийняла Хартію економічних прав і обов'язків держав.

У пп. 6 п. 2 ст. 2 Хартії зафіксовано, що кожна держава має право регулювати і контролювати діяльність ТНК у межах дії національної юрисдикції та вживати заходів для забезпечення того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нормам та постановам і відповідала економічній та соціальній політиці країни. Транснаціональні корпорації не повинні втручатися у внутрішні справи приймальної держави. Кожна держава з урахуванням своїх суверенних прав повинна співробітничати з іншими державами щодо здійснення права, викладеного в цьому підпункті.

На вимогу країн, що розвиваються (а вони мають особливі антипатії до діяльності ТНК), у межах ООН ще 1974 р. було створено Міжурядову комісію ООН з ТНК та Центр з ТНК. Перед ними було поставлено завдання створити Кодекс поведінки ТНК. Кодекс вважався спробою формалізувати підпорядкування діяльності ТНК певним правилам. Він мав стати своєрідним «прокрустовим ложе», де б «відрубувалися загарбницькі руки» ТНК. У Директивних принципах для транснаціональних корпорацій, прийнятих Організацією Економічного Співробітництва і Розви-

тку у 1976 р., було сформульовано рекомендації щодо діяльності ТНК. Ці рекомендації у 1984 р. були викладені в новій редакції. Директивні принципи, зокрема, згадують про дотримання податкового законодавства, правил конкуренції, необхідність публікації інформації тощо.

На створення «правил гри» для ТНК були спрямовані підготовлений ЮНКТАД і прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1980 р. Комплекс узгоджених на багатосторонній основі принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою, а також резолюція № 3514 XXX сесії Генеральної Асамблеї ООН «Заходи проти корупції, яка практикується ТНК та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними до справи сторонами».

Застережемо, що зазначені документи мають лише рекомендаційний характер, а цього замало для справді дієвого регулювання такої великої і потенційно небезпечної сили, як ТНК.

Щоб ТНК поводитися чемно, потрібно не «м'яке» законодавство (*soft law*) рекомендаційного гатунку, а жорстке й рішуче.

Минуло вже понад чверть століття, як правники світу заходилися формувати правила поведінки для ТНК. Комісія ООН з ТНК досить оперативно створила проект «Кодексу поведінки ТНК». Останній складається з таких частин [11, 57]:

I. Преамбула і цілі.

II. Визначення та сфера застосування.

III. Діяльність ТНК:

A. Загальні та політичні положення.

B. Економічні, фінансові та соціальні положення.

C. Надання гласності інформації.

IV. Режим ТНК.

V. Міжурядове співробітництво.

VI. Здійснення Кодексу поведінки.

У Кодексі поведінки, зокрема, зафіксовані принципи, якими мають керуватися ТНК у своїй діяльності:

- повага до суверенітету країн, де вони здійснюють свою діяльність;

- підпорядкування законам цих країн;

- урахування економічних цілей і завдань політики, що здійснюється в цих країнах;

- повага до соціально-культурних цілей, цінностей і традицій країн, де вони здійснюють свою діяльність;

- невторчання у внутрішні справи країн;

- відмова від того, щоб займатися діяльністю політичного характеру;
- утримання від практики корупції;
- дотримання законів і постанов, що стосуються обмежень у діловій практиці, утримання від застосування цих обмежень;
- дотримання положень, що стосуються передання технологій та охорони довкілля.

Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) схвалила зазначений проект і він одержав позначення Док. ООН Е/С. 10.1996.S.2. Зауважимо, що його норми мають рекомендаційний характер. У Кодексі збереглися ті положення, які формулювалися і у його проекті.

У межах СНД 6 березня 1998 р. у Москві було підписано Конвенцію про транснаціональні корпорації. Верховна Рада України 13 липня 1999 р. прийняла закон № 921-XIV про ратифікацію цієї Конвенції. Цей невеликий за обсягом закон містить такі статті-застереження:

1. Транснаціональні корпорації на території України та за її межами у разі, коли їх створення може призвести до монополізації товарних ринків в Україні, впливає чи може вплинути на економічну конкуренцію на її території, створюються за згодою Антимонопольного комітету України в порядку, передбаченому антимонопольним законодавством України.

2. Україна зобов'язується застосовувати положення Конвенції про транснаціональні корпорації, за винятком другого та восьмого абзаців преамбули і слів у ст. 19 «Економічний Суд Співдружності Незалежних Держав чи інші».

Стисло про таке явище як промислово-фінансові групи.

27 січня 1995 р. Президент України підписав Указ № 85/95, яким затвердив «Положення про фінансово-промислові групи в Україні». Згодом, 21 листопада 1995 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні». Постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781 було затверджено «Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп».

У ч. 1 ст. 1 зазначеного вище закону йдеться: «... промислово-фінансова група (ПФГ) — об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові й проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на великий термін з

метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції».

Промислово-фінансова група не має статусу юридичної особи. Від її імені діє її головне підприємство. Промислово-фінансова група створюється постановою Кабінету Міністрів України. Її приймають не пізніше шести місяців після подання до Уряду України проекту про створення відповідної групи. Кабінет Міністрів України приймає рішення про створення промислово-фінансової групи, якщо про це є міждержавний договір, ратифікований Верховною Радою України

Транснаціональні корпорації не зникли. Їх діяльність не припинилася. Отже, сучасні й майбутні правники мають широке поле для діяльності, пов'язаної зі створенням ефективної міжнародно-правової бази, що регламентує діяльність ТНК.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Суттєві ознаки транснаціональної корпорації.
2. Філії, дочірні та спільні підприємства транснаціональних корпорацій.
3. Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій.
4. Правове регулювання в СНД діяльності транснаціональних корпорацій.
5. Як ООН розуміє «багатонаціональні компанії» і «транснаціональні компанії»?
6. Що таке «промислово-фінансові групи» у рамках СНД?
7. Чи існує у світі кодекс поведінки транснаціональних компаній?

Мета 7

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ДОГОВОРИ

7.1. Поняття та значення міжнародних економічних договорів

Як відомо, міжнародний договір є основним джерелом міжнародного права. Це, зокрема, зафіксовано у Статуті ООН та Статуті Міжнародного суду ООН. Договір покликаний чітко і у визначеній формі відбивати угоду між суб'єктами міжнародного права про створення обов'язкових для них правил, тобто міжнародно-правових норм, що регламентують встановлення, зміну чи припинення їх взаємних прав і обов'язків. Усі міжнародні договори незалежно від кількості їх учасників є джерелами міжнародного права. Посилюється значення міжнародного договору як головного джерела міжнародного права. Це, зокрема, визнано у Віденській конвенції (1969 р.) про право міжнародних договорів.

Міжнародний економічний договір є різновидом міжнародного публічного договору.

Міжнародний економічний договір — це добровільна угода між двома або більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, відповідно до якої встановлюються, змінюються чи припиняються їх взаємні права та зобов'язання.

Міжнародному економічному праву відомі «договори-закони» (правовстановлюючі) та «договори-угоди».

У сфері міжнародного публічного права договори поділяються на:

- 1) міждержавні;
- 2) міжурядові;
- 3) міжвідомчі.

Міжнародні договори у міжнародному економічному праві можна також класифікувати і за об'єктом регулювання. Саме на такій класифікації зупинимось далі у цьому розділі.

Отже, основою міжнародного правового регулювання економічних відносин між державами є дво- та багатосторонні договори. Вони бувають різними як за змістом, так і за назвою. Розрізняють кілька видів таких договорів.

7.2. Види договорів та угод

7.2.1. Торговельні договори

У назві торговельних договорів окрім слова «торгівля» часто присутні й інші слова та словосполучення: наприклад, «про торгівлю і співробітництво», «про дружбу і торгівлю», «про торгівлю і мореплавство». Договорами встановлюється правовий режим, який сторони взаємно надають одна одній щодо регулювання порядку ввезення та вивезення товарів, митного оподаткування, торговельного мореплавства, інших видів транспорту, транзиту, діяльності юридичних і фізичних осіб кожної зі сторін на території іншої. Основою торговельного договору є норми про торговельно-політичний режим.

Як правило, торговельні договори, мають тривалий термін дії — 5 років і більше. Часто торговельні договори укладаються «навічно», тобто без формального терміну їх дії.

Обсяг статусу найбільшого сприяння визначається конкретно в кожному міжнародному економічному договорі. Застосовується метод перелічення випадків (сфер, товарів тощо), коли застосовується принцип найбільшого сприяння. В окремих випадках зазначений принцип фіксується невизначено широко.

Практиці укладення міжнародних економічних договорів відомі й винятки щодо застосування режиму найбільшого сприяння. Уявімо собі сусідні держави А і Б. Часто такі держави запроваджують пільговий економічний режим у прикордонних смугах, яким користуються лише юридичні та фізичні особи, які перебувають (проживають) у таких смугах. Третя держава В у нашому прикладі не є суміжною. Отже, коли держави А і В укладатимуть між собою зовнішньоекономічну угоду, то суб'єктам держави В можуть не надаватися такі пільги, які держава А надає суб'єктам з прикордонної зони держави Б.

На обсяг режиму найбільшого сприяння впливає належність до митного союзу, до групи країн, що розвиваються, тощо.

7.2.2. Контингентні угоди

Це угоди між урядами відповідних країн про поставки товарів. Їх називають ще «угодами про товарообіг». Традиційно такі угоди укладаються щонайбільше на рік. Але іноді термін їх дії досягає п'яти років.

Контингенти взаємних поставок товарів наводяться в переліках, що додаються до угод. Ці переліки вважаються складовими відповідних угод. У переліках зазначається як загальна кількість товару кожної з позицій, так і його річні обсяги протягом терміну дії угоди. За згодою сторін переліки можуть щорічно доповнюватися й уточнюватися. Уряди, як правило, щорічно укладають протоколи про взаємні поставки товарів на основі довгострокових угод.

Уклавши контингентні угоди, уряди зобов'язуються безперешкодно видавати дозволи на експорт та імпорт товарів у межах узгодженої кількості та виду. Іноді уряди на основі взаємності надають гарантії про поставки відповідних товарів.

7.2.3. Кредитні угоди

Цей вид міжнародних економічних договорів передбачає, що певні держави (кредитори) надають іншим державам (боржникам) певні грошові кошти, а одержувачі коштів беруть зобов'язання погасити суму боргу на передбачених угодами умовах (твердою валютою, банківськими металами, поставками товарів тощо). Замість коштів кредитори можуть надавати боржникам товар у натуральній формі. За таких угод боржник, як правило, зобов'язується ще й сплатити винагороду за користування кредитом.

Міжурядова кредитна угода — це угода про зобов'язання погасити борг. Кредит надається не для безпосереднього його використання урядом, а в інтересах суб'єктів відповідної країни. У міжнародній практиці часто постає потреба залучити додаткові гарантії для укладення міжурядової кредитної угоди. Такими гарантіями вважаються:

- ратифікація кредитної угоди згідно із законодавством про міжнародні договори;
- видача боржником урядових боргових зобов'язань;
- видача боржником боргових зобов'язань казначейства чи векселів національного банку.

До угод про поставки товарів у кредит входять певні положення. Ось вони:

1. Сума кредиту є чітко визначеною.
2. Поставки товарів кредитора передують поставкам товарів боржника.
3. За користування кредитом уряд-боржник сплачує уряду-кредитору певний відсоток від суми кредиту. Такий відсоток має назву «вартість кредиту».

7.2.4. Угоди про міжнародні розрахунки

Ці угоди є міждержавними угодами про порядок здійснення розрахунків за товари, послуги та інші торговельні й неторговельні операції. Такі угоди можуть укладатися окремо. Часто ж положення про механізм розрахунків включаються до інших угод, наприклад, угод про товарообіг.

У сфері міжнародних економічних відносин існують такі види угод з міжнародних розрахунків:

- *Платіжні*. Уряди беруть зобов'язання дозволяти перекази конвертованої чи обмежено конвертованої валюти в межах здійснення платежів між відповідними країнами.

- *Клірингові*. Передбачають встановлення країнами централізованого порядку безготівкових розрахунків щодо взаємного товарообігу та інших платежів. Види платежів обумовлюються в угодах. За клірингових угод відбувається взаємне зарахування боргів і вимог щодо зовнішньоекономічних операцій без переказу валют.

- *Платіжно-клірингові*. Передбачають можливість сплати боржником заборгованості за клірингом банківськими металами або конвертованою валютою.

7.2.5. Довготермінові комплексні угоди про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво

В угодах уряди визначають загальні перспективи, нові напрями та сфери промислового і торговельного співробітництва та його організаційні форми.

Уряди беруть зобов'язання сприяти співробітництву між заінтересованими організаціями і підприємствами відповідних країн шляхом створення для цього належних умов.

Очевидно до таких угод можна зарахувати і «Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями». Дата підписання: 21.05.1980 р. Дата набуття чинності: 22.12. 1993 р. Реєстраційний код 35386/2006.

(Офіційний вісник України, 2006, № 9).

Див також розділ 2 в книзі «Управління зовнішньоекономічною діяльністю» за ред. д. е. н., проф. І. І. Дахна. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 328 с.

Інші приклади угод:

«Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва». Дата підписання: 22.11.1994. Дата набуття чинності: 22.11.1994. Реєстраційний код 38766/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 11);

«Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між Україною та Республікою Грузія». Дата підписання Україною: 13.04.1933. Ратифіковано постановою Верховної Ради України від 24.02.1994 р. № 4021. Реєстраційний код 38744/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 11);

«Угода про торговельно-економічні відносини між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам». Дата підписання: 23.01.1992. Дата набуття чинності: 18.10.1994. Реєстраційний код 38747/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 11).

Торговельна угода між Урядом України та Урядом Гвінейської Республіки. Дата підписання: 04.11.1994. Дата набуття чинності: 04.11.1994. Реєстраційний код 38746/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 11).

7.2.6. Міжнародні товарні угоди

Такі угоди укладаються між країнами-імпортерами та країнами-експортерами мінеральної та сільськогосподарської сировини. Мета таких угод — запобігти різким коливанням цін на сировину. Цей вид товарних угод є важливою складовою Інтегрованої програми для сировинних товарів, схваленої IV сесією ЮНКТАД у 1976 р. Програма спрямована на стабілізацію світових ринків сировини.

7.2.7. Міжнародний факторинг

Слово «факторинг» походить від лат. *factor*, що означає «діяти», «здійснювати». Міжнародний факторинг здійснюється з метою фінансування якоюсь організацією (фактором) експорту іншої особи (виробника продукції) за умови передання виробником фактора права на одержання плати від імпортера-боржника. Факторинг досить широко використовується в міжнародній торгівлі. Якщо постачальник відвантажив продукцію одержувачу, він може одразу отримати від фактора плату за неї. В Оттаві 28 травня

1988 р. було укладено Конвенцію про міжнародний факторинг. Поява її була зумовлена необхідністю уніфікації правовідносин цього виду. Конвенцію підписали 14 держав. Вона набула чинності у 1995 р., коли Італія, Нігерія і Франція ратифікували її [14, 407].

У ст. 1 Конвенції про міжнародний факторинг зазначається, що під факторингом мається на увазі договір, укладений між постачальником і фактором, відповідно до якого:

1) постачальник доручає чи бере на себе зобов'язання доручати фактору збирання дебіторської заборгованості за договорами купівлі-продажу товарів, укладених між постачальником та його клієнтом (дебіторами). При цьому товаром за зазначеними договорами не можуть бути предмети чи інше майно, придбане передусім для особистого, сімейного чи домашнього використання;

2) фактор має виконувати щонайменше дві із зазначених функцій:

- фінансування постачальника, у тому числі шляхом надання позики чи попередньої оплати;

- ведення рахунків (бухгалтерського обліку), пов'язаних з одержанням дебіторської заборгованості;

- збирання дебіторської заборгованості;

- захист від несплати суми боргу дебіторам;

3) дебітори (боржники) мають отримати письмове повідомлення про передання права на одержання дебіторської заборгованості.

Фахівці виявили окремі ознаки факторингу ще у Стародавньому Вавилоні. Але бурхливими темпами факторинг почав розвиватися у Північній Америці у другій половині XIX ст. У країнах Західної Європи факторинг поширився у другій половині XX ст. Почали створюватись факторингові банки та товариства.

Оттавська конвенція відіграла велику роль у світовому розвитку факторингу. Вона стала основою при розробці факторингового законодавства багатьох країн. Глава про факторинг міститься, зокрема, у Модельному Цивільному кодексі держав—учасниць СНД.

Міжнародний факторинг — це тристоронні правовідносини, у яких беруть участь:

- кредитор (експортер товарів, робіт, послуг);

- боржник (імпортер зазначених товарів тощо);

- фактор (банк або спеціалізована факторингова організація), що набирає права вимоги.

Факторинг буває з гарантією постачальника (факторинг з правом регресу) та без такої гарантії (факторинг без права регресу).

За обсягом грошової вимоги, що передається, факторинг може бути повним або факультативним, а за характером проведення — прямим або опосередкованим.

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про приєднання України до Конвенції ЮНІДРУА про міжнародний факторинг» (11 січня 2006 р. № 3302-IV).

Текст конвенції українською мовою було опубліковано в «Офіційному віснику України», 2006, № 6 (Див. також розділ 1 «Міжнародний фінансовий лізинг, міжнародний факторинг і форфейтинг» в книзі «Управління зовнішньоекономічною діяльністю» за ред. д. е. н., проф. І. І. Дахна. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 328 с.

7.2.8. Міжнародний форфейтинг

Договір міжнародного форфейтингу є різновидом договору міжнародного факторингу, за яким поступаються не правом вимоги платежу, а простим і перевідним векселями (траттами) шляхом вчинення індосаменту та форфейтора (фактора).

7.2.9. Міжнародний фінансовий лізинг

Як зазначалося, 9—28 травня 1988 р. у Оттаві (Канада) відбулась конференція, на якій було прийнято Конвенцію про міжнародний фінансовий лізинг.

Серед держав—учасниць конференції були США, Франція, ФРН, Великобританія та ін.

У ст. 1 Конвенції зазначається, що під *міжнародним лізингом* розуміється угода, відповідно до якої одна сторона (лізингодавець) згідно зі специфікою та умовами, схваленими іншою стороною (лізингоодержувачем), укладає договір поставки з третьою стороною (постачальником), відповідно до якого лізингодавець придбає промислову установку, засоби виробництва чи інше обладнання та вступає в договір про лізинг з лізингоодержувачем, надаючи йому право використання обладнання в обмін на періодичні платежі.

Прийняття Конвенції про міжнародний фінансовий лізинг сприяло уніфікації законодавства країн світу у сфері міжна-

родного фінансового лізингу. Комісія Європейського Співтовариства рекомендувала всім його країнам приєднатися до Конвенції.

Міжнародний фінансовий лізинг є тристороннім договором, що має такі ознаки:

- лізингодавець і лізингоодержувач є суб'єктами різних держав;
- лізингоодержувач самостійно вибирає обладнання і постачальника;
- лізингодавець купує у постачальника обладнання спеціально для подальшого надання лізингу;
- у розрахунках лізингових платежів ураховується термін амортизації обладнання;
- цей договір укладається на комерційній основі, оскільки його сторони є суб'єктами підприємницької діяльності.

Договір фінансового лізингу може ускладнюватися тим, що в договірні правовідносини послідовно можуть вступати два чи більше лізингодавців та(або) два чи більше лізингоодержувачів.

Розрізняють лізинг фінансовий і оперативний. Згідно з *фінансовим (інвестиційним) лізингом* лізингоодержувач отримує предмет лізингу на термін, співставлений з терміном можливого господарського використання цього обладнання. Не є обов'язковою умова про перехід права власності на об'єкт лізингу до лізингоодержувача з огляду на те, що після закінчення терміну лізингу предмет угоди може не становити жодного інтересу ні для лізингодавця, ні для лізингоодержувача. Наприклад, бульдозер перетворюється на металобрухт.

Згідно з *оперативним лізингом* лізингоодержувач отримує обладнання на короткий чи середній термін. Після закінчення терміну договору його предмет може бути переданий іншій особі або ж договір з цим лізингоодержувачем може бути продовжений.

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг» (11 січня 2006 р. № 3301 — IV).

Текст Конвенції українською мовою було опубліковано в «Офіційному віснику України», 2006, № 6. (див також розділ 1 «Міжнародний фінансовий лізинг, міжнародний факторинг» і форфейтинг в книзі «Управління зовнішньоекономічною діяльністю» за ред. д. е. н., проф. І. І. Дахна. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 328 с).

7.2.10. Міжнародні ліцензійні договори на об'єкти промислової власності

Об'єктами промислової власності вважаються винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, що охороняються відповідними документами, а також секрети виробництва (ноу-хау), фірмові найменування, вказівки географічного походження товарів тощо.

Міжнародна уніфікація положень ліцензійних договорів поки що відсутня. Стосовно ліцензійних договорів на ноу-хау є Керівництво, розроблене у 1969 р. за участю Європейської економічної комісії ООН. Воно має рекомендаційний характер.

Комісія Європейських співтовариств розробила:

1) Правило № 2349-84 від 23.06.84 «Про застосування статті 85(3) Римського договору до деяких категорій патентних ліцензійних угод»;

2) Правило № 556-89 від 30.11.88 «Про застосування статті 85(3) Римського договору до деяких категорій ліцензійних угод з ноу-хау».

Зазначені міжнародно-правові акти спрямовані на досягнення компромісу між патентною (на винахід тощо) чи фактичною (на ноу-хау) монополією на об'єкти промислової власності та економічною конкуренцією. В актах досить детально регламентовано, які з положень ліцензійних договорів і за яких умов вважаються такими, що не порушують антимонопольне (антитрастівське) законодавство ЄС.

7.2.11. Міжнародний договір франчизи

Незважаючи на широкий розвиток франчизи (наприклад, ресторани «Мак-Дональдс» поширилися практично на весь світ), поки що відсутнє глобальне міжнародне регулювання цих правовідносин. Певні кроки до франчизи міжнародне регулювання право вже зробило. Передусім зазначимо Правило Комісії Європейського Співтовариства № 4087/88 від 30 листопада 1988 р. «Про застосування статті 85(3) Римського договору до категорій франчизних угод». У Європейському Співтоваристві під франчизною розуміється така угода, відповідно до якої певне підприємство (франчизіар) надає іншому (франчизіату) в обмін на пряму чи опосередковану винагороду право на використання франчизи з

метою маркетингу «спеціальних» видів товарів чи послуг. Франчизна угода містить щонайменше зобов'язання, які стосуються:

- використання загальної назви чи магазинного знака та однотипного оформлення (*presentation*) контрактних приміщень та/або транспортних засобів;
- передання ноу-хау франчизіаром франчизіату;
- надання франчизіаром франчизіату комерційної або технічної допомоги протягом терміну дії угоди.

Франчизні угоди переважно є складними і комплексними, основу яких становить ліцензія на використання товарного знака. Право на використання товарного знака узгоджується з багатьма іншими умовами (наприклад, розміщенням підприємства, режимом його роботи, внутрішнім оформленням, одягом працівників, методом надання послуг, їх обсягом тощо).

Зазначене Правило стосується франчизи у сфері роздрібного продажу товарів і надання послуг й містить перелік обмежень конкуренції, які вважаються прийнятними згідно із зазначеними у Правилах умовами.

7.2.12. Міжнародно-правове регулювання економічної допомоги

Джерелами права міжнародної економічної допомоги є міжнародні звичаї, міжнародні договори про економічне, промислове, науково-технічне співробітництво, економічну та технічну допомогу, воєнно-технічне співробітництво, кредитні договори, договори про безплатну допомогу тощо.

Предметами правовідносин у сфері міжнародної економічної допомоги є матеріальні і грошові засоби, послуги, інвестиції.

Пересування грошових і матеріальних засобів, послуг, капіталу через державні кордони, яке здійснюється у рамках економічної, гуманітарної та іншої допомоги і не передбачає матеріальної компенсації за себе або ж відбувається на пільгових умовах, є саме тим явищем, що перебуває у полі зору права міжнародної економічної допомоги.

До гатунку світових ринків можна зарахувати і квазіринки міжнародної економічної допомоги. Префікс «квазі» у даному випадку означає своєрідність цього ринку. Так, на ньому, як і на іншому, є попит і пропозиція. Але оскільки речі та послуги не вступають у процеси обміну, то їх не можна вважати товарами.

Слід мати на увазі, що безплатна економічна допомога відображається у платіжних балансах держав—донорів та держав—одержувачів. До економічної допомоги можна застосувати ряд класифікацій. Вона може бути одноразовою або регулярною, двосторонньою або багатосторонньою, державною чи приватною.

Для надання міжнародної економічної допомоги держави-донори створюють спеціальні органи (інституції). Ось, наприклад, у США двосторонніми програмами допомоги відає Агентство міжнародного розвитку (US Aid). Його вважають складовою частиною уряду США.

У середині 1990-х років за обсягами міжнародної допомоги, що надавалася іншим країнам, перше місце посідала Японія. Друге місце було за США.

Кабінет Міністрів України своєю постановою від 14 січня 2004 р. № 15 затвердив «Стратегію залучення міжнародної технічної допомоги на 2004–2005 роки» (Див. Офіційний вісник України, 2004, № 2, ч. 1).

Указом Президента України від 19.04.2007 № 325/2007 Україну приєднано до «Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги» (див. «Офіційний вісник України», 2007, № 31).

7.2.13. Міжнародний договір з будівництва комплектного промислового об'єкта

Поки що відсутні багатосторонні міжнародні договори, які б регламентували правовідносини при спорудженні комплектних промислових об'єктів. Комісія ООН з міжнародного торговельного права (ЮНСІТРАЛ) розпочала вирішувати цю проблему в 1981 р. і продовжує працювати над нею.

Європейська економічна комісія ООН у 1979 р. розробила Керівництво зі складання контрактів, що стосуються комплектних промислових об'єктів. У 1988 р. Комісія опублікувала Керівництво зі складання міжнародних контрактів на будівництво промислових об'єктів. Рекомендації, що містяться в цьому документі, спрямовані на досягнення рівноваги інтересів виконавця і замовника.

7.2.14. Договори про міжнародну торгівлю послугами

Надання послуг — це сфера немайнових правовідносин. Предметом договору між постачальником і споживачем послуги є на-

дання відповідної послуги. Договір про надання послуг вважається складнішим, ніж договір купівлі-продажу матеріальних благ. З огляду на складність правового регулювання послуг універсальне міжнародне торговельне право уникало послуги і обмежувалося регулюванням лише товарної торгівлі. Міжнародне постачання послуги не є простою одноразовою дією, тобто не є автономною дією. Постачання послуг є комплексом взаємопов'язаних операцій, що стосуються різних сфер (пересування і поселення осіб, іноземне інвестування, валютна конвертованість тощо).

У 1951 р. Європейська організація економічного співробітництва (ЄОЕС), яку згодом перейменували в Організацію економічного співробітництва і розвитку — ОЕСР, розпочала опрацювання кодексів про лібералізацію поточних невидимих операцій (до яких належить і торгівля послугами).

У зв'язку з міжнародною торгівлею послугами держави-члени ОЕСР брали на себе такі зобов'язання:

- не посилювати існуючі обмеження;
- здійснювати її лібералізацію;
- не вдаватися до дискримінації.

Фахівці вважають, що ЄОЕС/ОЕСР досягла позитивних результатів, — держави-учасниці скасували практично всі обмеження на поточні невидимі операції. Це означає, що була лібералізована не лише торгівля, але і валютна сфера.

Сфера послуг є занадто складною для уніфікованого правового режиму. Деяким видам послуг замало загальних принципів, їм ще потрібні спеціальні норми регулювання.

Історія західноєвропейської економічної інтеграції свідчить про те, що процес лібералізації міжнародної торгівлі послугами рухається повільно. Він вимагає паралельного розвитку інших свобод, — транскордонного руху працівників та капіталів.

Неавтономний характер надання послуг врахували творці Римського договору про ЄЕС (1957). Міжнародна торгівля послугами найкомфортніше себе відчуває у рамках спільного ринку.

Справжніми спільними ринками охоплена нині далеко не вся територія планети. Отже, неминуче країни світу мають укладати між собою двосторонні та багатосторонні договори про міжнародну торгівлю послугами. Дещо вже зроблено, — у цьому розділі книги міститься стисла інформація про Генеральну угоду з торгівлі послугами.

Основні види послуг:

- перевезення товарів, подорожі, туризм;
- переказ трудових доходів та капіталу;

- страхування;
- банківські та фінансові;
- телекомунікаційні та інформаційні;
- технічні.

До технічних послуг передусім належать монтаж, нагляд за монтажем (шеф-нагляд), послуги сервісу.

Національне законодавство країн світу поки що недостатньо пристосоване до регулювання правовідносин у цій сфері.

Європейська економічна комісія ООН підготувала Загальні умови № 188 А і № 574 А щодо поставки обладнання та виконання монтажних робіт при експорті та імпорті.

Низку документів про надання технічних послуг розроблено неурядовими організаціями. Проте універсальної міждержавної конвенції в цій сфері поки що немає.

7.2.15. Договори в рамках Світової Організації Торгівлі

У 1944 р. у Бреттон-Вудсі (штат Нью-Гемпшир, США) союзниками з антигітлерівської коаліції США та Великобританією було укладено угоду, що дістала назву Бреттон-Вудської, про міжнародне економічне співробітництво. Угода передбачала створення МВФ, завдання якого полягало у підтриманні стабільності валютних курсів і наданні допомоги країнам, що мають дефіцит платіжного балансу, МБРР, початковою метою якого було надання капіталу для відбудови економіки тих країн, які зазнали нищівного впливу війни, та Міжнародної торговельної організації, завдання якої вбачалося в нагляді за переговорами і керуванні новим багатостороннім ліберальним торговельним режимом. Зазначені фонд та банк були створені. Однак Міжнародної торговельної організації так і не було створено, передусім з огляду на опозицію Конгресу США, який вбачав у Організації загрозу національному суверенітету. Гаванській декларації, згідно з якою мала створитися ця Організація, так і не судилося втілитись у життя.

У 1947 р. 23 найбільші країни світу уклали Угоду (яка передбачалась як тимчасова) про тарифи та торгівлю (ГАТТ).

У межах ГАТТ було проведено вісім раундів переговорів. Перші шість раундів, включаючи раунд, що завершився в 1967 р. (названий на честь президента США «раундом Кеннеді»), концентрували увагу на переговорах про взаємні тарифні поступки. Фахівці зазначають, що переговори були успішними, тому що уможливили зниження світових тарифів із 40 до 5 %.

Сьомий (Токійський) раунд закінчився у 1979 р. Він позначився подальшим суттєвим зниженням тарифів. На цьому раунді вперше було звернуто серйозну увагу на нетарифні перепони для торгівлі (державні замовлення, субсидування, митна оцінка товарів, технічні стандарти тощо).

Восьмий (Уругвайський) раунд був найскладніший. Розпочався він у вересні 1986 р. у м. Пунта-дель-Есте і повинен був тривати протягом чотирьох років. Насправді ж раунд тривав понад сім років з огляду на перепони та кризи, що траплялися час від часу. Формально раунд завершився у квітні 1994 р. у м. Маракеш (Марокко). Заключний акт, що містив результати раунду, набрав чинності 1 січня 1995 р. [7, 1—2]*.

Головними міжнародно-правовими актами у межах Світової організації торгівлі є такі:

1. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) (General Agreement on Tariffs & Trade — GATT). Стосується торгівлі товарами.

2. Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС) (General Agreement on Trade in Services — GATS). Стосується торгівлі послугами.

3. Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність (ТРИПС) (Agreement of Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights — TRIPS). Це ланка, що пов'язує інтелектуальну власність з торгівлею.

Саме на цих трьох «опорах» зведена «будівля» Світової організації торгівлі.

Результати Уругвайського раунду зафіксовані в наведених далі документах:

А. Маракеська угода про заснування Світової Організації Торгівлі (Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization).

Б. Багатосторонні угоди (Multilateral Agreements):

1. У сфері торгівлі товарами (trade in goods) — Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 р. (ГАТТ, 1994).

Пов'язані угоди (Associated Agreements):

- Угода про застосування ст. VII ГАТТ 1994 р. (Угода про митну оцінку) (Agreement on Implementation of Article VII of GATT, 1994, Customs Valuation);

- Угода про довідвантажувальну інспекцію (ПСІ) (Agreement on Preshipment Inspection — PSI);

- Угода про технічні бар'єри для торгівлі (ТБТ) (Agreement on Technical Barriers to Trade — TBT);

- Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (СПС) (Agreement on the Application of Sanitary & Phytosanitary Measures — SPS);
  - Угода про процедури імпортного ліцензування (ІЛП) (Agreement on Import Licensing Procedures — ILP);
  - Угода про заходи безпеки (АС) (Agreement on Safeguards — AC);
  - Угода про субсидії та врівноважені заходи (СКМ) (Agreement on Subsidies & Countervailing Measures — SCM);
  - Угода про застосування ст. VI ГАТТ 1994 р. (Антидемпінгова — АДП) (Agreement on Implementation of Article VI of GATT 1994, Anti-dumping — ADP);
  - Угода про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею (ТРІМС) (Agreement on Trade-Related Investment Measures — TRIMs);
  - Угода про текстиль та одягу (АТК) (Agreement on Textiles & Clothing — ATC);
  - Угода про сільське господарство (АА) (Agreement on Agriculture — AA);
  - Угода про правила походження (АРО) (Agreement on Rules of Origin — ARO).
- Домовленості й рішення:*
- Домовленість про положення ГАТТ 1994 р. про платіжні баланси (Understanding of Balance-of-Payments Provisions of GATT, 1994);
  - Рішення про випадки, за яким митні адміністрації мають підстави сумніватися у правдивості чи точності задекларованої вартості (Рішення про перенесення тягаря доведення). Decision Regarding Cases Where Customs Administrations Have Reasons & Doubt the Truth or Accuracy Of the Declared Value (Decision on Shifting the Burden of Proof).
  - Домовленість про тлумачення ст. XVII ГАТТ 1994 р. (Державні торговельні підприємства). Understanding on the Interpretation of Article XVII GATT 1994 (State trading enterprises).
  - Домовленість про правила і процедури, що застосовуються для врегулювання спорів. Understanding on Rules & Procedures Governing the Settlement of Disputes.
  - Домовленість про тлумачення п. 1(6) ст. II ГАТТ 1994 р. (Прив'язуваність тарифних поступок). Understanding on the Interpretation of the Article II: 1(6) of GATT, 1994 (Binding of tariff concessions).

- Рішення про торгівлю і довкілля (Decision on Trade & Environment).

2. Торгівля послугами.

Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС).

3. Права інтелектуальної власності (ІПР) (Intellectual Property Rights — TRIPS).

В. Кількасторонні торговельні угоди (Plurilateral trade agreements):

- Угода про торгівлю цивільними літаками (Agreement on Trade in Civil Aircraft);

- Угода про державні замовлення (Agreement on Government Procurement);

- Міжнародна молочна угода (International Dairy Agreement);

- Міжнародна угода з м'яса (International Bovine Meat Agreement).

Чотири основні правила ГАТТ. Головна мета ГАТТ — створити у світі ліберальну і відкриту торговельну систему, яка дасть змогу підприємствам країн—членів здійснювати торговельну діяльність на засадах добросовісної конкуренції. Основні правила ГАТТ:

1. Захист національної промисловості лише за допомогою тарифів. Країнам—членам забороняється запроваджувати кількісні обмеження. Існує дуже обмежена кількість винятків з цього правила.

2. Прив'язування тарифів. Кожна країна має власний графік знижування тарифів. Знижені тарифи забороняється підвищувати.

3. Правило «нації найбільшого сприяння» (ННС) (Most Favored Nation — MFN). Означає, що тарифи застосовуються на бездискримінаційній основі до всіх країн. Винятки з цього правила стосуються країн—членів регіональних економічних угруповань і країн, що розвиваються. Для таких країн можуть застосовуватися преференційні тарифи, і це не вважається порушенням правила.

4. Правило «національного режиму». Забороняє дискримінацію імпорتنних товарів щодо еквівалентних товарів, виготовлених національними економіками.

Правила загального застосування. Окрім основних чотирьох правил існують також правила загального застосування (*rules of general application*). Ці правила використовуються для товарів, що надходять до митної території країн—членів. Передбачається, що вартість товарів для митних цілей визначається на основі сплаченої ціни чи такої, що може бути сплачена. Якщо ж

митні органи матимуть резонні сумніви щодо правдивості чи точності задекларованої вартості, то імпортерам має надаватися можливість аргументувати задекларовану вартість. Якщо митні органи продовжуватимуть сумніватися, то ГАТТ передбачає, що вони для підтвердження своєї позиції можуть спиратися лише на п'ять способів визначення вартості.

Країнам—членам дозволяється застосовувати примусові стандарти з метою охорони здоров'я і безпеки населення. Розглядувана Генеральна угода передбачає, що стандарти щодо продуктів мають формуватися і використовуватися так, щоб не створювалися штучні нетарифні бар'єри для торгівлі. Країни заохочуються використовувати міжнародні стандарти у сферах, де ці стандарти існують, і створювати примусові стандарти, спираючись на наукову інформацію.

Санітарні та фітосанітарні правила дозволяється використовувати, але так, щоб не створювались нерезонні бар'єри для торгівлі.

Ці правила мають, наскільки це можливо, базуватися на міжнародних стандартах і постановах.

Передбачено правила, що застосовуються до видачі імпортерських ліцензій.

Інші правила. До цієї категорії належать правила, що регулюють надання урядових субсидій, вжиття урядами заходів на прохання національних підприємств, а також інвестування, яке негативно впливає на торгівлю.

Угода СКМ забороняє чи обмежує використання субсидій, що спотворюють торгівлю. Розрізняються субсидії *дозволені* та *заборонені*. Останні охоплюють експортні субсидії та субсидії, які мають на меті стимулювати використання національних товарів. До прийняття рішень у межах Уругвайського раунду використовувати експортні субсидії заборонялося лише розвиненим країнам. Нині правило про експортні субсидії не поширюється лише на найбідніші країни світу (що мають розмір валового національного продукту в розрахунку на душу населення до 1000 дол. США). Для інших країн, що розвиваються, було встановлено восьмирічний перехідний період.

Дозволені субсидії, у свою чергу, поділяються на такі, що можна використовувати, і такі, що не підлягають оскарженню.

Якщо субсидування експорту було дозволене і відповідні імпортовані товари негативно вплинули на обсяг торгівлі у країні імпорту, то вона може здійснювати захисні заходи.

Якщо національна промисловість звертається до уряду з петицією про захист, відповідний уряд може тимчасово обмежити ім-

порт відповідного продукту за допомогою підвищення тарифів або квотування.

Уряди мають право вживати такі заходи лише після проведення належного розслідування. При цьому необхідно, щоб шкідливого впливу зазнала значна частка національної промисловості, а не окремі підприємства.

Максимальний термін обмежень не може перевищувати 8 років для конкретного продукту. Цей період вважається достатнім для того, щоб відповідні галузі національної промисловості змогли підготуватись до міжнародної конкуренції.

Угода АДП передбачила, що демпінгом є ситуація, коли експортна ціна експортного продукту є нижчою від його ж продавної ціни на ринку країни—експортера. Недобросовісна конкуренція може завдячуватися субсидуванню продукту урядом країни—експортера. В угодах АДП і СКМ передбачаються чинники, на які повинні зважати уряди, що здійснюють розслідування, спрямоване на встановлення факту заподіяння імпортом шкоди.

Угодою ТРИМС передбачено п'ять видів заходів, що суперечать ГАТТ, які уряди країн—членів не можуть використовувати для стимулювання іноземних інвесторів у вкладанні капіталів відповідно до національних пріоритетів.

Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС). Ця угода спрямована на пристосування правил, що використовуються, до торгівлі товарами та послугами. Угода, наприклад, поширюється на банківську та страхувальну справу, освіту, телекомунікації тощо.

Перелік Світової організації торгівлі охоплює понад 150 видів послуг.

Товари — це речі, які можна відчувати і бачити. *Послуги* — це явища, які є неосяжними і які не можна побачити.

Мета цієї Угоди полягає в лібералізації світової торгівлі послугами. Цього можна досягти шляхом модифікації національного законодавства й усунення з нього положень, що є дискримінаційними для іноземних надавачів послуг. Угода передбачає, що до іноземців застосовуватимуться принципи найбільшого сприяння та національного режиму.

Угода ТРИПС. Права інтелектуальної власності — це авторські й суміжні з ними права, а також права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування тощо. У світі набуло значного поширення таке явище, як торгівля товарами, які несанкціоновано втілюють результати інтелектуальної праці відповідних авторів та/або власників таких прав.

Угода передбачає єдині мінімальні стандарти щодо правової охорони різних об'єктів інтелектуальної власності та їх охорони, посилення режиму нагляду за дотриманням національного законодавства з інтелектуальної власності, усунення дискримінації між національними та іноземними власниками щодо набуття, обсягу і підтримки прав.

Правило єдиного заходу (Single Undertaking Rule). Багато-сторонні угоди та домовленості Уругвайського раунду вважаються єдиним комплектом. Країни—члени СОТ повинні узгодити своє законодавство з положеннями ГАТТ і пов'язаними з нею угод, а також угоду з положеннями ГАТС та ТРІПС. До Уругвайського раунду від країн не вимагалось, щоб вони приєднувалися до пов'язаних угод. Нині ситуація змінилася. «Право єдиного заходу» означає, що країни—члени СОТ автоматично є сторонами пов'язаних та інших багатосторонніх угод. Для країн, що розвиваються, і країн перехідної економіки були передбачені періоди, протягом яких вони мали прийняти всі зобов'язання, що впливають з угод. Для найвідсталіших країн світу збережені певні звільнення від зобов'язань.

Покращання доступу до ринків. Угоди Уругвайського раунду передбачають подальше зниження тарифів на 40 %. Це має бути здійснено п'ятьма рівномірними річними частками. Країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою можуть мати нижчі темпи зниження тарифів. Передусім це стосується текстилю, одягу, шкіри та виробів з неї.

Угодою про текстиль і одяг (АТК) передбачена чотирифазна ліквідація до 1 січня 2005 р. кількісних обмежень на імпорт цих товарів з країн, що розвиваються. До Уругвайського раунду кількісні обмеження існували і вважалися дозволеним винятком з принципів ГАТТ.

У минулому правила ГАТТ не завжди використовувалися щодо сільськогосподарського сектора. Деякі розвинені країни захищали своє неефективне сільське господарство помірної кліматичної зони за допомогою тарифів і кількісних обмежень. Врешті-решт така сільськогосподарська продукція виявлялась дорогою і могла реалізовуватися, лише спираючись на значні урядові субсидії. Це шкодило економічній конкуренції на міжнародному сільськогосподарському ринку.

Укладена внаслідок рішень Уругвайського раунду Угода про сільське господарство спрямована на застосування правил ГАТТ до торгівлі аграрною продукцією. З метою лібералізації цієї торгівлі розвинені країни погодилися відмінити кількісні та інші не-

тарифні обмеження. Тарифи у розвинених країнах мають скоротитися на 30 %. Країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою мають скоротити свої тарифи на дві третини. Усі країни взяли зобов'язання не підвищувати визначених тарифів. Розвинені країни погодилися знизити субсидії як на виробництво сільськогосподарської продукції, так і на її експорт.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Поняття «міжнародний економічний договір».
2. Торговельні договори.
3. Контингентні угоди.
4. Кредитні угоди.
5. Угоди про міжнародні розрахунки.
6. Довготермінові комплексні угоди про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво.
7. Міжнародні товарні угоди.
8. Міжнародний факторинг та форфейтинг.
9. Міжнародний фінансовий лізинг.
10. Міжнародні ліцензійні договори на об'єкти промислової власності.
11. Міжнародний договір франчизи.
12. Міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності.
13. Міжнародний договір з будівництва комплектного промислового об'єкта.
14. Коротка історія ГАТТ.
15. Головні міжнародно-правові акти Світової організації торгівлі.
16. Багатосторонні угоди у рамках СОТ.
17. Чотири основні правила ГАТТ.
18. Правила ГАТТ загального застосування.
19. Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС).
20. Угода ТРІПС.
21. Чим відрізняються у міжнародному економічному праві «договори-закони» від «договорів-угод»?
22. Як можна класифікувати договори у сфері міжнародного публічного права?

Тема 8

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ

8.1. Загальна характеристика правового забезпечення зобов'язань і засобів розв'язання міжнародних економічних спорів

Міжнародне економічне право зокрема, як і міжнародне публічне право загалом, не передбачає міжнародних інститутів, які б забезпечували у примусовому порядку виконання норм права. Сторони міжнародних економічних договорів мусять діяти так, щоб укладені ними договори виконувалися самостійно. Як зазначалося, з часів Стародавнього Риму відомо: «*Pacta sunt servanda*» («Договори слід виконувати»).

Слід відверто зазначити, що міжнародному публічному праву у цілому і міжнародному економічному праву зокрема притаманна нерозвиненість санкцій. Інститут відповідальності ще не набув достатнього поширення. Коли ж є правопорушення, а санкція за його здійснення фактично відсутня, то користь від такого права невелика. Це чимось нагадує лозунг, що був популярним у Радянському Союзі за часів Леоніда Брежнєва — «Лучший контролер — рабочая совесть!».

Міжнародним правопорушенням з боку суб'єкта міжнародного економічного права вважається:

- порушення правових заборон;
- невиконання правових обов'язків;
- зловживання своїми правами та порушення прав іншої держави чи держав.

Об'єктом правопорушення, кажучи у цілому, є міжнародний економічний правопорядок. Існує велике розмаїття конкретних об'єктів правопорушень. Шкоду від правопорушень поділяють на матеріальну і нематеріальну. Міжнародна відповідальність має місце і тоді, коли шкідливі наслідки є результатом дій, які міжна-

родне право не забороняє. Її ще називають об'єктивною або абсолютною відповідальністю.

Відповідальність поділяють на матеріальну і політичну. Первинна відповідальність настає тоді, коли до правопорушника висувуються претензії. Якщо ж він не припиняє правопорушення і не відновлює статус-кво, — до нього застосовуються контрзаходи, які розглядаються як вторинна відповідальність. Контрзаходами можуть бути: бойкот, блокада, ембарго, арешт активів, секвестр фондів тощо. Людству відомо чимало прикладів колективного та індивідуального застосування контрзаходів.

Розділ VI Статуту ООН передбачає мирні засоби розв'язання всіх спорів між державами. Це стосується і спорів на терені економіки.

Беручи до уваги те, що міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права, розв'язання спорів у межах міжнародного економічного права має відбуватися на відомих загальних засадах урегулювання спорів.

Зазначимо, що Статут ООН окрім спорів згадує ще й про ситуації, продовження яких може загрожувати миру й безпеці. Існують спори юридичні і політичні. Зазначимо, що економічні спори можна зарахувати і до тих, і до інших.

У Хартії економічних прав і обов'язків держав (прийнято в 1974 р. на 29-й сесії Генеральної Асамблеї ООН) зазначається, що жодна держава не може здійснити щодо іншої держави або загрожувати їй вжиттям економічних, політичних або будь-яких інших заходів примусового характеру, спрямованих на утиснення її суверенних прав або отримання будь-якої вигоди.

Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (серпень 1975 р.) зафіксував, що держави-учасниці:

- розв'язують спори між ними мирними засобами так, щоб не піддати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість;
- добросовісно і в дусі співробітництва використовують такі засоби, як переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд або інші мирні засоби за їх вибором, включаючи будь-яку процедуру врегулювання, погоджену до виникнення спорів, у яких вони були сторонами;
- утримуються від будь-яких дій, що можуть погіршити становище такою мірою, що буде поставлено під загрозу підтримання міжнародного миру та безпеки і тим самим мирне врегулювання спорів стане важким.

Питання про застосування економічної сили з точки зору міжнародного публічного права ще не можна вважати повністю вре-

гульованим. У певних випадках економічний вплив можна розглядати як контрзахід у зв'язку з правопорушенням, в інших — він може бути власне правопорушенням.

Заборона на застосування економічної сили вбачається у низці міжнародних актів. До них, зокрема, належать:

- Резолюція Генеральної Асамблеї (ГА) ООН 2131/XX 1965 р.;
- Декларація про принципи міжнародного права (1970);
- Резолюція ГА ООН 37/249 про захист економічних відносин від негативних наслідків політичної напруженості;
- Резолюція ЮНКТАД-VI 152/VI (1983);
- Резолюція ГА ООН «Економічні заходи як засіб політично-го і економічного примусу щодо країн, що розвиваються»;
- Резолюція ГА ООН «Міжнародна економічна безпека» (1985).

У тих випадках, коли внутрішнє право країн виходить за межі відповідних держав, то має місце «екстериторіальна дія права». З такою дією давно змирилося міжнародне приватне право. Ще не все опрацьовано і врегульовано міжнародне публічне право у сфері проникнення внутрішнього права у просторову сферу дії іншої національної правової системи.

Як відомо, політичні спори не передаються на розгляди до міжнародних судів та арбітражів. Політичні спори між державами можуть тривати роками, десятиліттями, а то й століттями, якщо їх не вдається вирішити шляхом переговорів чи іншим способом представникам сторін, що сперечаються.

Отже, вважатимемо, що безпосередні переговори держав, які конфліктують, є першим прийомом вирішення міжнародних економічних спорів.

Окрім переговорів застосовують також інші прийоми узгоджувальної процедури.

«Добрі послуги» — це ситуація, коли в конфлікт держав втручається третя сторона. Ця сторона організовує контакти між конфліктуючими сторонами та докладає зусиль для того, щоб їх посадити за стіл переговорів. Коли конфліктуючі сторони розпочали переговорний процес, третя сторона може вважати себе вільною. Проте часто такі доброзичливі треті сторони беруть участь і у процесі переговорів.

Посередництво означає активну участь третіх сторін у процесі безпосередніх переговорів між сторонами, що сперечаються.

Іноді конфліктуючі сторони не хочуть сидіти за одним столом в одній кімнаті зі своїм опонентом і третій стороні — доброзичливиці — доводиться виконувати «човникову дипломатію» між

двома приміщеннями, передаючи усні чи письмові точки зору сторін переговорів.

Стороною-доброзичливицею, або стороною-посередником, може бути держава, міждержавна організація, міжнародна посадова особа, керівні діячі держав, а то й просто приватні особи, які мають необхідні для такої місії авторитет і досвід. Такими приватними особами часто стають державні діячі, які вийшли у відставку.

Слідчі комісії створюють, як правило, на паритетних засадах сторін, що сперечаються. Завдання комісій — виявити фактичні обставини конфліктів. Уперше утворення таких комісій передбачили Гаазькі конвенції 1889 та 1907 р. (укладені на так званих Першій та Другій Гаазьких конференціях миру), які стосувалися мирного розв'язання міжнародних зіткнень. Процедура їх утворення була передбачена Загальним актом про мирне розв'язання спорів, який Ліга Націй прийняла в 1928 р. Згодом Загальний акт переглянула ООН (1949 р.). Якщо сторони не домовилися про інше, то кожна з них призначає до комісії двох представників, причому лише один з них має бути громадянином цієї країни. П'ятою особою в комісії є голова, якого обирають зазначені чотири представники.

Узгоджувальні комісії утворюються за процедурою, яка практично аналогічна процедурі слідчих комісій. Завдання узгоджувальних комісій полягає у досягненні згоди з предмета конфлікту.

8.2. Міжнародний суд і міжнародний арбітраж

8.2.1. Міжнародний суд ООН

Першим в історії судовим органом, що створений на основі міжнародного договору і є таким, що поширював на договірних засадах юрисдикцію на певні суперечки країн—учасниць договору, була Постійна палата міжнародного правосуддя. Її було створено в 1921 р. згідно зі Статутом Ліги Націй. Існувала Постійна палата міжнародного правосуддя 20 років. За цей час вона розглянула 37 спорів і підготувала 28 консультативних висновків.

Нині діє Міжнародний суд ООН у Гаазі. Статут суду вважається складовою Статуту ООН. Суд розглядає справи, що передаються йому за згодою держав, які сперечаються. Він готує також консультативні висновки за запитами міжнародних органі-

зацій. Рішення Міжнародного суду ООН є обов'язковим для зазначених сторін, але не може використовуватись як прецедент для аналогічних справ. Якщо рішення суду не виконується, то заінтересована сторона може поскаржитися до Ради Безпеки ООН.

Суд переважно використовується для розгляду територіальних суперечок і вважається одним із шести найважливіших органів ООН [21, 707].

У минулому столітті Міжнародний суд розглянув близько восьмидесяти справ, сформулював понад двадцять консультативних висновків. Багато справ стосувалися саме міжнародних економічних відносин. Зокрема, у 1957 р. Міжнародний суд ООН розглядав спір між Францією та Норвегією щодо норвезьких позик. Ще раніше, — у 1952 р., — до Суду звернулася Велика Британія зі скаргою на націоналізацію іранським урядом англоіранської нафтової компанії. Суд погодився з точкою зору Ірану про те, що цей спір не підлягає розгляду у цьому суді і не взяв справу до провадження.

8.2.2. Рада Безпеки ООН

Розглядає лише спори, які можуть створювати загрозу миру. Спори розглядаються за скаргами заінтересованих суб'єктів міжнародного права або з власної ініціативи (*ex-officio*) Ради Безпеки ООН. Її рішення юридично обов'язкові.

8.2.3. Співдружність Незалежних Держав

З метою розв'язання міждержавних економічних спорів між країнами—членами СНД 6 липня 1992 р. на основі Угоди Ради глав країн СНД було створено Економічний суд СНД (Україна та Туркменистан цієї угоди не підписали).

Спочатку Суд було створено як «Господарський суд Співдружності» на підставі ст. 5 «Угоди про заходи щодо забезпечення розрахунків між господарськими організаціями країн—учасниць СНД», яка була укладена 15 травня 1992 року. 6 липня 1992 р. було підписано «Угоду про статус Економічного Суду СНД» та «Положення про Економічний Суд СНД».

Свою діяльність Суд розпочав у 1994 р. Того року було схвалено Регламент та прийнято перше рішення Суду.

Компетенція Економічного суду СНД стосується розгляду міждержавних економічних спорів, що виникають при виконанні економічних зобов'язань, передбачених угодами, рішеннями Ради глав держав, Ради глав урядів співдружності та інших її інститутів.

Суд розглядає спори про відповідність нормативних та інших актів з економічних питань країн СНД міждержавним угодам та іншим актам СНД. Положення про Економічний суд СНД передбачає, що за згодою країн СНД суд має право розглядати й інші спори, пов'язані з виконанням угод і прийнятих на їх основі інших актів.

За наслідками розгляду спору Економічний суд СНД може прийняти рішення (якщо для того будуть підстави), де зазначатиметься факт порушення країною-учасницею угод інших актів СНД та її інститутів (або факт відсутності порушення) і визначатимуться заходи, яких рекомендується вжити відповідній державі з метою усунення порушень та їх наслідків. Держава, стосовно якої прийнято рішення Економічного суду СНД, забезпечує його виконання.

До компетенції Суду належить також тлумачення угод і рішень органів СНД, актів законодавства СРСР протягом періоду їх застосування. В 1990-х роках Суд розглянув два десятки справ та питань.

8.2.4. Механізм урегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі

Угодою про створення СОТ встановлено систему правил і процедур, що застосовуються для врегулювання спорів, які виникають у межах договорів, віднесених до компетенції СОТ. Передбачено, що органом розв'язання спорів є Генеральна Рада СОТ (Dispute Settlement Body — DSB) [17, 39—43]. Вона приймає до розгляду спори, які не вдалося вирішити на двосторонній основі, у тому числі із залученням «добрих послуг» Генерального секретаря СОТ чи іншої особи. Коротко опишемо дію зазначеного механізму.

Уряд певної країни подає до Генеральної Ради СОТ клопотання про розгляд спору. Рада протягом 60 днів після отримання клопотання має призначити склад комісії (*panel*) для розгляду клопотання. Як правило, комісія складається з трьох осіб. З урахуванням побажань конфліктуючих сторін Рада може складатися

з п'яти осіб. Світова організація торгівлі веде перелік як урядових, так і неурядових експертів, — висококваліфікованих фахівців, які добре обізнані з міжнародного торговельного законодавства і політики. Із цих фахівців і обираються члени комісії. Для об'єктивного вивчення матеріалів справи та складання доповіді, що містить відповідні рекомендації, комісії надається 6—9 місяців.

Якщо одна, а то й обидві сторони справи, тобто уряди, залишаються незадоволені доповіддю комісії, процедура СОТ передбачає апеляційний (касаційний) орган. Він складається з 7 осіб, які мають авторитет, знають право, обізнані у справах міжнародної торгівлі та предметами різних угод, віднесених до компетенції СОТ. Члени апеляційного органу не повинні бути пов'язані з будь-яким урядом. Для касаційного розгляду справи із семи членів Ради призначається «трійка». Для касаційного розгляду спору відводиться 60—90 днів. Протягом цього терміну «трійка» має представити Раді доповідь з відповідними рекомендаціями та рішеннями. Останні мають бути прийняті протягом 9 місяців з часу утворення комісії, якщо її доповідь не оскаржується в касаційному порядку, або 12 місяців, якщо зазначена доповідь оскаржується.

Сторона, яку було визнано порушницею, повинна негайно виконати рекомендації комісії. Якщо це неможливо зробити, Рада має право призначити оптимальний термін для виконання (*reasonable period*). Якщо сторона-порушниця не вкладається в цей термін, сторона-скаржниця може подати заяву про відшкодування їй збитків. Сторона-порушниця може також запропонувати сплатити компенсацію.

Якщо сторона-порушниця не виконує рекомендації і відмовляється сплатити компенсацію, то сторона-скаржниця може просити Генеральну Раду СОТ уповноважити її призупинити надання країні-порушниці пільг і прав, що передбачені міжнародними угодами, які належать до сфери СОТ. Зокрема, це означає підвищення країною-скаржницею тарифів на товари, що імпортуються з країни—порушниці. Такі санкції мають бути сумірними зі шкодою, заподіяною країною-порушницею. Процедура СОТ передбачає, що Рада контролює виконання рекомендацій комісії та апеляційного органу.

8.2.5. Міжнародні третейські суди (арбітражі)

Арбітражі можуть бути постійними або створюватись для конкретного випадку (*ad hoc*). Постійні третейські суди існують

при деяких регіональних міжнародних організаціях (наприклад, при Організації африканської єдності).

Відповідно до ст. 33 Статуту ООН сторони, що беруть участь у будь-якому спорі, продовження якого може загрожувати миру і безпеці, повинні розв'язати його мирним шляхом. Ця норма Статуту ООН є підставою для розв'язання спорів, зокрема, з використанням процедури міжнародного третейського суду.

Міжнародний третейський суд як один із засобів розв'язання спорів передбачений Декларацією про принципи міжнародного права, прийнятою в 1970 р., та Манільською декларацією про мирне розв'язання міжнародних спорів. Міжнародний арбітраж передбачають Пакт Ліги арабських держав, Статут Організації американських держав та ін.

Для передачі спору на розгляд арбітражу країнам, що спорять, необхідно взяти зобов'язання щодо виконання рішення арбітражу та досягнення домовленості про процедуру розгляду спору. Значений Загальний акт 1949 р. передбачає залучення п'яти арбітрів, якщо сторони не домовились про інше.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 1958 р. рекомендувала країнам—членам у процесі міжнародного третейського розгляду спорів користуватися Зразковими правилами арбітражного розгляду, що були розроблені Комісією міжнародного права ООН і прийняті на 10-й сесії в 1958 р.

Угодою між Урядами України і США про сприяння інвестиціям від 6 травня 1992 р. передбачається, що можливі між ними спори можуть передаватися з ініціативи будь-якого з двох урядів до арбітражного суду. При цьому кожний з урядів призначає одного арбітра. За взаємною згодою вони обирають голову арбітражного суду, який має бути громадянином третьої держави. Його призначення має бути схвалене обома урядами.

Арбітри мають бути призначені протягом трьох місяців, а голова — шести місяців з дня одержання прохання від будь-якого з урядів про проведення арбітражу. Якщо ж такі призначення не будуть здійснені в зазначені терміни, то будь-який з урядів може за умови відсутності іншої домовленості просити Генерального секретаря постійного арбітражного суду виконати необхідне (або необхідні) призначення, і уряди, що спорять, мають погодитися з таким (або такими) призначенням (призначеннями).

Кожний з урядів бере на себе утримання обраного ним арбітра та витрати з представництва в арбітражному суді. Витрати, пов'язані з діяльністю голови, та інші витрати у справі сплачуються рівними частками обома урядами. Арбітражний суд може

на власний розсуд встановити частку витрат обох урядів. З інших питань арбітражний суд, передбачений цією угодою, встановлює власні правила процедури.

8.2.6. Міжнародні угоди з міжнародного комерційного арбітражу

Розглянемо угоди, які уряди країн світу укладають для арбітражного вирішення спорів, що виникають між їх суб'єктами—підприємцями у процесі зовнішньоекономічної діяльності.

Існує думка, що третейське судочинство виникло раніше, ніж державне правосуддя. Третейські суди існували ще у Стародавньому Римі. Спочатку їх рішення не виконувалися засобами державного примусу. Сторони в арбітражній угоді самостійно передбачали заходи стягнення та інші способи, що забезпечували виконання арбітражних рішень. Імператор Східної Римської імперії (Візантії) Юстиніан (VI ст. н. е.) уперше в юриспруденції надав рішенням третейських судів силу, еквівалентну рішенням державних судів [14, 608].

Для розвитку комерційного арбітражу епоха феодалізму не була сприятливою, тому що феодал мав абсолютну владу над підлеглими. Інтерес до створення міжнародного комерційного арбітражу з'явився на межі XVIII—XIX ст.

У 1905 р. було створено Конгрес торговельних палат. На його засіданні, що відбулось у 1912 р. у Бостоні (США), було схвалено резолюцію про необхідність створення міжнародно-правових норм для розв'язання міжнародних комерційних спорів.

У Парижі (Франція) 10 червня 1914 р. було створено Міжнародну торговельну палату, що позитивно позначилось на розвитку міжнародного комерційного арбітражу.

Найважливішими міжнародно-правовими актами з міжнародного комерційного арбітражу є такі:

1. *Женевський протокол про арбітражні застереження* (1923 р.). Це перший міжнародний акт конвенційного характеру у сфері міжнародного комерційного арбітражу. Держави-учасниці зобов'язалися визнавати чинність третейської угоди.

2. *Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень* (1923 р.). Женевський протокол передбачав можливість виконання рішень, виданих арбітражними судами лише на території тієї держави, де такі рішення було прийнято. Цією конвенцією передбачається можливість виконання рішень і на території інших держав.

3. *Ньюйоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень* (1958 р.). Вважається основним правовим актом світового масштабу в цій сфері. Мета цієї конвенції — замінити Женевську конвенцію 1923 р. Більшість країн—учасниць Женевської конвенції та Женевського протоколу 1923 р. вийшли з них і приєдналися до Ньюйоркської конвенції. Остання передбачає визнання і виконання всіх арбітражних рішень, а не лише тих, що винесені на територіях країн—учасниць або виникли з укладених між сторонами арбітражних угод, які належать до юрисдикції держав—учасниць цієї конвенції.

Фахівці зазначають, що Ньюйоркська конвенція охоплює всю тематику арбітражу, тому залишила для майбутніх міжнародних актів лише розвиток і деталізацію відповідних аспектів. Конвенція не застосовується до мирових угод, що укладені в ході арбітражного судочинства.

4. *Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж* (1961 р.). Укладено в Женеві 21 квітня 1961 р. 22 європейськими державами. Положення конвенції були компромісом між державами Західної та Східної Європи, які належали тоді до протилежних соціально-економічних систем, — капіталізму і соціалізму. Конвенція надає арбітражному суду можливість винесення рішення не лише на основі норм права, а за певних умов на дружній основі. Очевидно, що це дещо нагадує англосаксонське «право справедливості».

Основними положеннями Європейської конвенції є наступні.

Конвенція застосовується для арбітражного вирішення спорів, що виникають у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій.

Арбітражною угодою вважається арбітражне застереження у письмовій угоді або окрема арбітражна угода, що підписана сторонами або міститься в обміні листами, телеграмами, у телетайпних повідомленнях.

Передбачено одноразові арбітражі (*ad hoc*) та постійні арбітражні органи.

До послуг арбітражу можуть звертатися і юридичні особи публічного права.

Іноземні громадяни можуть бути арбітрами. Сторони арбітражної угоди можуть за власним розсудом передавати спір на розгляд постійному арбітражному органу або одноразовому арбітражу.

Передбачено призначення як одного арбітра, так і їх більшої кількості залежно від обставин спору.

Керівнику торговельної палати, під егідою якої утворюється арбітражний суд, надано право за певних умов призначати одноособового арбітра, арбітра-голову, суперарбітра, третього арбітра, а також встановлювати місцезнаходження арбітражного суду. Щоправда, за рішенням арбітрів може бути обране інше місце арбітражу. Якщо сторони та арбітри не встановили регламенту розгляду спору, то керівник торговельної палати має право встановлювати правила процедури. Передбачено механізм відводу арбітражного суду.

Сторони можуть на свій розсуд встановлювати за спільною згодою право, яке належить застосовувати арбітрам. Якщо вказівка сторін про це відсутня, то арбітри застосовують закон, обраний відповідно до тієї колізійної норми, яку вони вважають за таку, що має застосовуватися. Арбітри беруть до уваги положення відповідних зовнішньоторговельних контрактів та торговельні звичаї.

Арбітражне рішення може бути, залежно від побажань сторін, як вмотивованим, так і невмотивованим.

Передбачається обмежене коло підстав для визнання арбітражного рішення недійсним. Наприклад, арбітражне рішення було прийнято щодо спору, не передбаченого арбітражною угодою.

З повним текстом даної Конвенції читач може ознайомитися, наприклад, у навчальному посібнику Г.К. Дмитрієвої та М.В. Філімонової «Международное частное право. Действующие нормативные акты», надрукованого у 1999 році.

5. *Московська конвенція про розв'язання арбітражним шляхом цивільно-правових спорів, що впливають з відносин економічного та науково-технічного співробітництва* (1972 р.). Було укладено в Москві представниками країн—членів РЕВ 26 травня 1972 р. Після припинення існування РЕВ, а також виходу з конвенції кількох країн постала проблема щодо застосування цієї конвенції.

6. *Панамська конвенція* (1975 р.). Це міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж. Значною мірою повторює положення Ньюйоркської конвенції 1958 р. Новинкою її є норма про те, що арбітражне рішення має силу остаточного судового рішення.

Для арбітражів типу *ad hoc* (одноразових) прийнято:

- Арбітражний регламент Європейської економічної комісії (1963 р.);
- Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ (одностайно схвалений Генеральною Асамблеєю ООН у 1976 р.).

У 1985 р. ЮНСІТРАЛ розробила Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж, який відбиває тенденцію про уніфікацію права міжнародного комерційного арбітражу у світовому масштабі. Міжнародна торговельна палата (Париж) у 1923 р. створила постійно діючий Арбітражний суд.

Помітну роль у розвитку міжнародного комерційного арбітражу відіграє Міжнародна рада з комерційного арбітражу (МРКА) (International Council for Commercial Arbitration — ICCA). Діє також Міжнародна федерація закладів комерційного арбітражу (International Federation of Commercial Arbitration Institutions).

До відомих арбітражних закладів належать:

- Американська арбітражна асоціація (American Arbitration Association);
- Лондонський міжнародний арбітражний суд (London Court of International Arbitration);
- Арбітражний центр при федеральній господарській палаті (Scredsgericht der Bundesbammer der Gewerblichen Wirtchft);
- Арбітражний інститут Стокгольмської торговельної палати (The Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Прийоми вирішення міжнародних економічних спорів.
2. Економічний Суд СНД.
3. Механізм урегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі.
4. Міжнародні арбітражі.
5. Що і чому виникло раніше — третейське судочинство чи державне правосуддя?
6. Найважливіші міжнародно-правові акти з міжнародного комерційного арбітражу.
7. Розкажіть про діяльність Міжнародного суду ООН.
8. Функції Економічного Суду СНД.
9. Наскільки розвинені санкції міжнародного економічного права?
10. Міжнародні акти про заборону застосування економічної сили.
11. Основні положення Європейської конвенції про зовнішньо-торговельний арбітраж.
12. Що таке об'єктивна відповідальність у міжнародному економічному праві?

Тема 9

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

9.1. Значення та правові засади правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

За площею, чисельністю населення, природоресурсним, промисловим і науково-освітнім потенціалом Україна є великою світовою країною. Чому вона нині не посідає чільного місця у світовому співтоваристві — тема, що перебуває поза межами пропонованого курсу лекцій. Для того щоб здійснювати економічне співробітництво із зарубіжними країнами, Україні потрібна належна правова база.

Коли Україна була суб'єктом СРСР, її зовнішньоекономічна діяльність відбувалась у межах правового поля, якому були притаманні командно-адміністративна економіка та наявність монополії зовнішньої торгівлі.

Фактично правова база зовнішньоекономічної діяльності України почала створюватись після здобуття країною незалежності.

22 грудня 1993 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про міжнародні договори України» (далі — Закон). Положення Закону визначають загальний порядок укладення і виконання міжнародних договорів незалежно від їх характеру. Зазначений Закон є правовою основою укладення Україною міжнародних економічних договорів.

Міжнародні договори України з іноземними державами та міжнародними організаціями укладаються від імені України, її Уряду, міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

Міністерство закордонних справ України подає Уряду пропозиції щодо укладення міжнародних договорів. Інші міністерства та центральні органи державної виконавчої влади подають Уряду такі пропозиції разом з Міністерством закордонних справ України чи за погодженням з ним. Міжнародні договори міжвідомчого

характеру укладаються відповідно до порядку, який встановлено Кабінетом Міністрів України. Пропозиції містять обґрунтування необхідності укладення міжнародного договору, його проект і в разі потреби — рекомендації делегації чи представнику України щодо ведення переговорів з укладення договору.

Ведення переговорів, прийняття тексту міжнародного договору, його підписання здійснюються лише уповноваженими особами.

У ст. 7 Закону визначено міжнародні договори, яким потрібна ратифікація Верховною Радою України. Зокрема, загальноекономічні міжнародні договори, а також угоди про участь України в міждержавних організаціях (об'єднаннях) підлягають ратифікації парламентом.

Закон передбачає також порядок приєднання України до вже укладених іншими державами (міжурядовими організаціями) міжнародних договорів.

У ст. 12 Закону зафіксовано, що Україна має дотримуватись укладених нею міжнародних договорів. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України здійснює Міністерство закордонних справ України. Ратифіковані міжнародні договори України (відповідно до ст. 9 Конституції) вважаються невід'ємною складовою національного законодавства України.

Міжнародні договори, що набрали чинності в Україні, реєструє Міністерство закордонних справ України у Секретаріаті ООН та у відповідних органах інших міжнародних організацій. Акти про ратифікацію міжнародних договорів та їх тексти (останні — не завжди) публікуються в «Офіційному віснику України».

У ст. 68 «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» Господарського кодексу України, прийнятого 16 січня 2003 р., зазначається:

«1. Підприємство самостійно здійснює зовнішньоекономічну діяльність, яка є частиною зовнішньоекономічної діяльності України і регулюється законами України, іншими прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

2. Порядок використання коштів підприємства в іноземній валюті визначається цим Кодексом та іншими законами.

3. Підприємство, яке здійснює зовнішньоекономічну діяльність, може відкривати за межами України свої представництва, філії та виробничі підрозділи, утримання яких здійснюється за кошти підприємства».

Розділ VII. «Зовнішньоекономічна діяльність» Господарського кодексу України має таку структуру:

- Глава 37 «Загальні положення»
- Стаття 377 «Поняття зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 378 «Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 379 «Види зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічні операції»
  - Стаття 380 «Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 381 «Ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій»
  - Стаття 382 «Зовнішньоекономічні договори (контракти)»
  - Стаття 383 «Державна реєстрація зовнішньоекономічних договорів (контрактів)»
  - Стаття 384 «Митне регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 385 «Принципи оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 386 «Валютні рахунки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 387 «Валютна виручка від зовнішньоекономічної діяльності»
  - Стаття 388 «Одержання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності кредитів в іноземних фінансових установах»
  - Стаття 389 «Захист державою прав та законних інтересів зовнішньоекономічної діяльності»
- Глава 38 «Іноземні інвестиції»
- Стаття 390 «Іноземні інвестори»
  - Стаття 391 «Види іноземних інвестицій»
  - Стаття 392 «Форми здійснення іноземних інвестицій»
  - Стаття 393 «Оцінка іноземних інвестицій»
  - Стаття 394 «Правовий режим іноземних інвестицій»
  - Стаття 395 «Державна реєстрація іноземних інвестицій»
  - Стаття 396 «Діяльність суб'єктів господарювання з іноземними інвестиціями в Україні»
  - Стаття 397 «Гарантії здійснення іноземних інвестицій»
  - Стаття 398 «Гарантії переказу та використання доходів від іноземних інвестицій»
  - Стаття 399 «Гарантії іноземним інвесторам у разі припинення інвестиційної діяльності»
  - Стаття 400 «Законодавство про іноземні інвестиції»
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» було прийнято ще в СРСР 16 квітня 1991 р. У ньому визначаються такі види зовнішньоекономічної діяльності та її суб'єктів:

- експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, у тому числі виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо або у виключній формі не заборонені законами України;
- надання зазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних і страхових установ за межами України;
- створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що охоплює створення спільних підприємств різних видів і форм, виконання спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;
- підприємницька діяльність на території України, що пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;
- організація та здійснення діяльності, пов'язаної з проведенням виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібної торгівлі на території України за іноземну валюту у випадках, передбачених законами України;

- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності; орендні, у тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності; операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку;

- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами;

- роботи іноземних фізичних осіб на контрактній основі із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;

- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо або у виключній формі законами України.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є такі:

- фізичні особи — підприємці;
- юридичні особи;
- об'єднання фізичних осіб — підприємців і юридичних осіб;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- спільні підприємства;
- інші передбачені законом.

Для здійснення зовнішньоекономічної діяльності фізичні особи, які мають доміцилій* на території України, повинні бути зареєстровані як підприємці згідно із Законом України «Про підприємництво».

Фізичні особи, які не мають доміцилію на території України, повинні бути суб'єктами господарської діяльності згідно із законом доміцилію або законом їх громадянства.

Юридичні особи мають бути суб'єктами господарської діяльності України або іноземними суб'єктами господарської діяльності відповідно до своїх засновницьких документів.

Стороною зовнішньоекономічного договору обов'язково має бути іноземний контрагент. Угода повинна містити так звані базові умови, тобто розподіл обов'язків між сторонами, положення про платежі в іноземній валюті, застереження захисні (умови, спрямовані на зменшення можливих витрат контрагентів) та арбітражне.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності здійснюють право на діяльність після державної реєстрації їх як учасників такої діяльності.

Державним органам забороняється втручатись у зовнішньоекономічну діяльність у випадках, не передбачених законодавством України. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України мають право відкривати представництва на території інших держав згідно з їх законами. Іноземні суб'єкти господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право відкривати в ній представництва. Сторони зовнішньоекономічного договору мають бути здатними до його укладення.

Зовнішньоекономічні угоди укладаються відповідно до законодавства України, міжнародних угод, міжнародних звичаїв, рекомендацій міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо або у виключній формі законодавством України.

Зовнішньоекономічна угода складається в письмовій формі, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором України. Якщо така угода укладається фізичною особою, то достатньо лише її підпису. Від імені інших суб'єктів контракт підписують дві особи.

Для укладення зовнішньоекономічного договору не потрібний дозвіл органів влади та вищої організації, крім випадків, спеціально обумовлених законодавством. Можуть укладатись будь-які зовнішньоекономічні контракти, окрім прямо і у виключній формі заборонені законодавством України.

Зовнішньоекономічна угода може бути визнана недійсною у судовому або арбітражному порядку, якщо вона суперечить законам України та її міжнародним договорам. Передбачено, законодавство якої саме країни застосовується до визначення прав та обов'язків сторін.

Окрім Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» існують ще й такі нормативно-правові акти:

- Цивільний кодекс України;
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91;
- Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.94;
- Закон України «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»» від 07.05.96;
- Закон України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» від 15.09.95;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.93;

- Указ Президента України «Про індикативні ціни на товари при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України експортно-імпортних операцій» від 18.11.94;
  - Указ Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 04.10.94;
  - Указ Президента України «Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, які укладають суб'єкти підприємницької діяльності України» від 04.11.94;
  - Указ Президента України «Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності» від 27.01.95;
  - Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності» від 26.07.95;
  - Постанова Кабінету Міністрів і Національного банку України «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті» від 21.06.95;
  - Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Затверджене наказом МЗЕЗторгу України від 05.10.95 (zareєстровано у Міністерстві юстиції України 09.10.95 за № 367/903).
  - Порядок реєстрації та обліку зовнішньоекономічних договорів. Затверджений наказом Міністерства економіки України від 29.06.2000 № 136 (zareєстровано у Міністерстві юстиції України 17.07.2000 за № 420/4641).
- Зазначений перелік не є вичерпним.

9.2. Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

У ст. 9 і 10 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зафіксовано компетенцію органів державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

До компетенції *Верховної Ради України* входить:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;
- затвердження основних напрямків зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- укладення міжнародних договорів України відповідно до законодавства України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства відповідно до правил, встановлених цими договорами;

- встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України відповідно до затверджених переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню або забороняється.

Кабінет Міністрів України виконує такі функції у сфері зовнішньоекономічної діяльності:

- розробляє заходи, спрямовані на здійснення зовнішньоекономічної політики України;

- координує діяльність міністерств, державних комітетів і відомств України щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах;

- приймає нормативні акти з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;

- здійснює переговори і укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України; забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів, та залучає до їх виконання інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;

- відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, вносить на розгляд Верховної Ради пропозиції щодо системи міністерств, державних комітетів і відомств — органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть перевищувати повноваження Кабінету Міністрів України;

- забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;

- здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України.

Національний банк України має такі повноваження щодо зовнішньоекономічної діяльності:

- зберігає і використовує золотовалютний резерв України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України;

- представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами і укладає відповідні міжбанківські угоди;

- регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав;

- здійснює облік і розрахунки за наданими та одержаними державними кредитами й позиками, виконує операції з центральними валютними ресурсами, що виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;

- здійснює інші функції відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України.

Національний банк України може делегувати виконання покладених на нього функцій Банку для зовнішньоекономічної діяльності України.

Важливе місце у зовнішньоекономічній діяльності посідає *Міністерство економіки України*. Воно забезпечує здійснення єдиної зовнішньоекономічної політики у разі виходу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на зовнішній ринок, координує їх зовнішньоекономічну діяльність, у тому числі відповідно до міжнародних договорів України, а також виконує інші функції відповідно до законів України.

Питання митного контролю в Україні належать до компетенції *Державної митної служби*.

Певні повноваження у сфері зовнішньоекономічної діяльності мають деякі інші центральні органи влади. До органів місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю належать місцеві ради народних депутатів України та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. Компетенція місцевих рад народних депутатів України та їх виконавчих і розпорядчих органів визначається Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та чинним законодавством.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Механізм укладання міжнародних економічних договорів представниками України.

2. Хто і як в Україні здійснює загальний нагляд за виконанням її міжнародних договорів?

3. Де і ким реєструються чинні міжнародні договори України?
4. Основні законодавчі акти України у сфері зовнішньоекономічної діяльності.
5. Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.
6. Основні положення Господарського кодексу України, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності.
7. Чи передбачає Господарський кодекс України державну реєстрацію зовнішньоекономічних контрактів?
8. Чи гарантуються в Україні іноземні інвестиції?
9. Що таке правовий режим іноземних інвестицій?
10. Чи виконує в Україні держава реєстрацію іноземних інвестицій?

Мета 10

МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО

10.1. Міжнародне торговельне право — підгалузь міжнародного економічного права

Міжнародне торговельне право є системою принципів і норм, що регулюють відносини у сфері міжнародної торгівлі. Міжнародне торговельне право є підгалуззю міжнародного економічного права. У деяких підручниках з міжнародного торговельного права це поняття вживається в набагато ширшому значенні, принципи і норми міжнародного публічного права злиті з принципами і нормами міжнародного приватного права. Інакше кажучи, міжнародне торговельне право розглядається або як дисципліна, що створена двома зазначеними гілками права, або як така, що стоїть на межі між ними. У пропонованому курсі лекцій поняття «міжнародне торговельне право» розумітимемо класично, тобто без урахування сфери міжнародного приватного права.

Джерела міжнародного торговельного права:

- міжнародні договори (зокрема, торговельні);
- міжнародні правові акти міжнародних організацій;
- міжнародні торговельні звичаї;
- міжнародні прецеденти міжнародних арбітражів і судів;
- національне законодавство, якщо воно за згодою відповідних держав застосовується до регулювання міжнародних торговельних відносин.

Міжнародна торгівля здійснюється у рамках правопорядку, що складається з принципів і норм, зафіксованих у системі двосторонніх і багатосторонніх договорів, а також у міжнародно-правових звичаях. Синонімом поняттю правопорядок вважається режим (наприклад, національний режим, режим найбільшого сприяння тощо).

У сфері міжнародної торгівлі держави застосовують такі основні методи міжнародно-правового регулювання:

- метод двостороннього регулювання;
- метод багатостороннього регулювання.

Прикладом багатостороннього регулювання можуть бути міжнародні товарні угоди, предметом яких є цукор, олово, каучук, бавовник тощо.

Значний вклад у правовий режим міжнародної торгівлі здійснює Конференція ООН з торгівлі і розвитку.

10.2. Принципи міжнародної торгівлі

Принципи міжнародної торгівлі сформульовані в багатьох міжнародно-правових актах. Зокрема, у заключному акті Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) від 15.06.64 міститься досить довгий їх перелік. Наведемо деякі з них.

1. Торгові відносини базуються на основі поваги до принципу суверенної рівності, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших держав.

2. Недопущення дискримінації, що може відбуватись через те, що держави належать до різних соціально-економічних систем.

3. Кожна країна має суверенне право на вільну торгівлю з іншими країнами.

4. Економічний розвиток і соціальний прогрес мають стати загальною справою міжнародного співробітництва, сприяти зміцненню мирних відносин між країнами.

5. Національна і міжнародна економічна політика повинна спрямовуватись на досягнення міжнародного поділу праці відповідно до потреб та інтересів країн, що розвиваються, і світу в цілому.

6. Міжнародна торгівля має регулюватися правилами, які сприяють економічному і соціальному прогресу.

7. Розширення і всебічний розвиток міжнародної торгівлі залежать від можливості доступу на ринки й вигідності цін на сировинні товари, що експортуються.

8. Міжнародна торгівля має бути взаємовигідною і здійснюватись у режимі найбільшого сприяння, в її межах не повинні застосовуватись дії, які шкодять торговельним інтересам інших країн.

9. Розвинені країни, які беруть участь у регіональних економічних угрупованнях, повинні робити все, що від них залежить для того, щоб не завдавати шкоди і не впливати негативно на поширення їх імпорту з третіх країн, особливо з тих, що розвиваються.

10. Міжнародна торгівля має сприяти розвитку регіональних економічних угруповань, інтеграції та інших форм економічного співробітництва між країнами, що розвиваються.

11. Міжнародні установи і країни, що розвиваються, мають забезпечити збільшення припливу міжнародної фінансової, технічної й економічної допомоги для підкріплення і підтримки шляхом поповнення експортної виручки країн, що розвиваються, їхніх зусиль для прискорення економічного розвитку.

12. Значна частина коштів, які вивільнюються внаслідок роззброєння, повинна спрямовуватися на економічний розвиток країн, що розвиваються.

13. Державам, які не мають виходу до моря, необхідно надати максимум можливостей, які б дали їм змогу подолати вплив внутріконтинентального положення на їх торгівлю.

14. Повна деколонізація відповідно до Декларації ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам є необхідною умовою економічного розвитку та здійснення суверенних прав країн на природні багатства.

10.3. Міжнародні торговельні договори

Міжнародні торговельні договори — це угоди між двома чи більшою кількістю держав, які встановлюють їх взаємні права та обов'язки.

Торговельні договори можуть укладатись як на дво-, так і на багатосторонній основі. Прикладами багатостороннього економічного договору є Генеральна угода з тарифів і торгівлі, Генеральна угода з торгівлі послугами, Угода про регулювання взаємовідносин країн СНД у сфері торговельно-економічного співробітництва (1992 р.).

Ідею створення конвенцій про уніфікацію права міжнародної купівлі-продажу товарів висунув голландський юрист Е. Рабле [14, 216—218]. Робота розпочалася 1926 р. З 1928 р. її виконувала Конференція з міжнародного приватного права під контролем голландського уряду. У 1930 р. цю тему почав розвивати Міжнародний Інститут уніфікації приватного права (УНІДРУА, фр. — UNIDROIT) у Римі, що діяв під егідою Ліги Націй. Проект конвенції був поданий до Ради Ліги Націй у 1935 р., а потім переданий на розгляд державам—членам Ліги. 24 уряди надіслали свої зауваження. Рада директорів УНІДРУА у травні 1941 р. схвалила доопрацьований проект. Подальшу роботу зупинила війна.

У 1951 р. уряд Голландії скликав у Гаазі Дипломатичну конференцію за участю 25 держав, представників Європейської економічної комісії, УНІДРУА, Міжнародної торговельної палати. Конференція схвалила основні положення проекту конвенції та створила робочу комісію для його доопрацювання. Новий проект у 1955 р. був переданий урядом Голландії заінтересованим країнам. У 1963 р. Європейська економічна комісія завершила роботу над остаточним проектом. 2—25 квітня 1964 р. відбулася Дипломатична конференція за участю 28 держав. Результатом її роботи стали дві конвенції. Одна з них стосувалася уніфікованого права з міжнародної купівлі-продажу матеріального рухомого майна, інша — уніфікованого права про укладення договорів з міжнародної купівлі-продажу матеріального рухомого майна.

Конвенції мали складну внутрішню структуру, громіздку і малокорисну систему критеріїв суб'єкта та об'єкта. Стало зрозумілим, що конвенції не дістануть широкого міжнародного схвалення. Постає потреба створити кращий і водночас простіший міжнародно-правовий акт.

Резолюція XXI сесії Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1966 р. зафіксувала, що відмінності в законах різних країн з питань торгівлі є однією з перепон на шляху її розвитку. Того ж року Генеральна Асамблея ООН створила Комісію з права міжнародної торгівлі ООН (ЮНСІТРАЛ). Унаслідок її діяльності в 1980 р. у Відні на дипломатичній конференції було прийнято Конвенцію ООН про договори міжнародного продажу товарів (United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods) (Документ А/CONF, 97/18). Конвенція була спрямована на подолання суперечностей між національними системами регулювання договору купівлі-продажу та міжнародним характером нинішнього торговельного обміну. Конвенція є компромісом між різними правовими та соціально-економічними системами. Вона застосовується під час укладення договорів купівлі-продажу товарів між сторонами, якщо їх торговельна діяльність здійснюється в різних державах і якщо обидві держави є учасницями Віденської конвенції або ж норми приватного міжнародного права вказують на право Договірної держави.

Конвенція не застосовується до продажу товарів:

- що купуються для особистого, сімейного або домашнього вжитку;
- з аукціону;
- у порядку виконавчого провадження іншим способом згідно із законом;

- цінних паперів і грошей;
- суден водного та повітряного транспорту, а також суден на повітряній подушці;
- електроенергії.

Положення Віденської конвенції не застосовуються також до договорів:

- на постачання товарів, які підлягають виготовленню, якщо сторона-замовник зобов'язується поставити значну частину матеріалів, необхідних для їх виготовлення;
- у яких обов'язки сторони, що поставляє товари, переважно полягають у виконанні роботи та наданні інших послуг.

Віденська конвенція диспозитивна. Вона надає сторонам широку автономію. Сфера її застосування може бути обмежена використанням державою-учасницею заяв і застережень, чим і скористались у процесі її ратифікації окремі країни.

Україна є учасницею Віденської конвенції з 1 лютого 1991 р. Одне із застережень України визначає, що суб'єкти підприємницької діяльності, які перебувають в Україні, повинні обов'язково укладати зовнішньоторговельні угоди в письмовій формі незалежно від місця їх укладення.

До міжнародного договору купівлі-продажу товарів, на який поширюється і Віденська конвенція 1980 р., національне законодавство може застосовуватись тоді, коли сторони договору відмовилися від застосування Конвенції повністю чи частково або коли постають питання, не врегульовані Конвенцією.

Конвенція ООН регулює договори купівлі-продажу, укладені шляхом обміну офертою та акцентом. *Оферта* — це пропозиція щодо укладення договору, адресована одній чи кільком особам. *Акцентом* вважається заява чи інша поведінка адресата оферти, що виражає згоду з офертою.

Країни—учасниці Гаазьких конвенцій 1964 р. повинні денонсувати їх для того, щоб стати учасниками Віденської конвенції 1980 р.

Конвенція ООН 1980 р. містить лише матеріально-правові норми, тому існувала потреба у прийнятті міжнародно-правового акта, що стосувався б уніфікації колізійних правил.

У 1986 р. було прийнято Конвенцію про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Цю Конвенцію розробила надзвичайна сесія Гаазької конвенції міжнародного приватного права, що відбулась у 1985 р.

У практиці діяльності РЕВ купівля-продаж товарів між підприємствами різних держав—членів РЕВ здійснювалася відпові-

дно до Загальних умов поставок РЕВ. Уперше такий акт було застосовано в 1958 р. У подальшому він неодноразово доповнювався (останнього разу — у 1988 р.).

Загальні умови поставок РЕВ охоплюють широке коло питань (укладення, зміна та припинення контракту, базис поставки, терміни поставки, якість товару, гарантії якості, кількість товару, упаковка та маркування, технічна документація, перевірка якості товару, права та обов'язки сторін щодо поставки товару з недоліками, його кількості та якості, порядок платежів, загальні положення щодо відповідальності, санкцій, арбітражу тощо).

Унаслідок ліквідації РЕВ Загальні умови поставок РЕВ втратили практичне значення. Проте й нині вони вважаються значним здобутком юридичної науки. Загальні умови поставок було високо оцінено розробниками Конвенції ООН про договори міжнародного продажу товарів.

Європейська економічна комісія ООН розробила Загальні умови поставок обладнання, машин, пилотеріалів, хвойних порід тощо. Цей акт застосовується лише за наявності посилання на нього в конкретних договорах.

У межах ЄЕС було розроблено керівництва щодо міжнародних договорів зустрічної торгівлі, міжнародних компенсаційних договорів та правових засад зустрічної торгівлі.

Формулювання, що зустрічається у міжнародних договорах, про надання режиму найбільшого сприяння (MFN — most — favoured nation) має назву, — клаузула про націю найбільшого сприяння. Тобто, дана клаузула — це форма договірної конкретизації принципу. Клаузул може бути багато, але принцип — лише один. Нагадаємо читачеві, що в англійській мові формулювання позначається словом «wording» («word» + «ing»). На думку автора, найкращим перекладом цього слова було б «словування».

Односторонні клаузули про режим найбільшого сприяння зустрічаються порівняно рідко. Більш поширеними є двосторонні клаузули (вони вписуються у формулу: «Ти — мені, я — тобі.»).

Права та обов'язки, що випливають з клаузули про націю найбільшого сприяння залишаються такими, що не діють доти, поки не виникнуть відповідні правовідносини з третьою державою чи державами. «Все пізнається у порівнянні», — казали ще стародавні греки. Режим нації найбільшого сприяння можна зрозуміти лише на фоні тієї країни, якій він не наданий.

Зумовленою клаузулою про націю найбільшого сприяння є таке формулювання, яке фіксує надання режиму найбільшого сприяння з «умовою про віддачу», наприклад, надання зазначеного режиму у відповідь.

Виділяють такі види мита:

- імпортне;
- експортне;
- транзитне.

Залежно від визначення рівня мито буває:

- специфічним;
- адвалорним;
- комбінованим (альтернативним).

Митні тарифи мають такі ставки:

- загальні (інакше кажучи, — максимальні, генеральні, автономні);
- мінімальні (найбільш сприятливі);
- преференційні.

Антидемпінгове мито — це додаткове мито, що стягується з товарів, які надійшли для реалізації на зарубіжному ринку за ціною, що є нижчою, ніж їх ціна на національному.

Компенсаційне мито — це додаткове мито, яке стягується з метою нейтралізації дії субсидії чи іншої пільги щодо імпортованого товару.

Регулювання міжнародної торгівлі відбувається також за допомогою нетарифних обмежень (ліцензій, квот, заборон, добровільних обмежень експорту, податків, технічних бар'єрів).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Джерела міжнародного торговельного права.
2. Принципи міжнародної торгівлі.
3. Конвенція ООН про договори міжнародного продажу товарів 1980 р.
4. Конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів.
5. Загальні умови поставок Ради Економічної Взаємодопомоги.
6. Чи вважаються ідентичними у міжнародному економічному праві поняття «правопорядок» і «режим»?

7. Основні методи міжнародно-правового регулювання міжнародної торгівлі.

8. Що означає поняття «клаузула»?

9. Односторонні та двосторонні клаузули.

10. Види мита.

11. Ставки митного тарифу.

12. Антидемпінгове мито.

13. Компенсаційне мито.

14. Основні види нетарифних обмежень.

Тема 11

МІЖНАРОДНЕ ВАЛЮТНЕ ПРАВО

11.1. Поняття та джерела міжнародного валютного права

Термін «валюта» має кілька значень, зокрема, вживається для позначення іноземних грошей, що беруть участь у міжнародному платіжному обороті.

Після світової економічної кризи 1929—1933 рр. усі валюти є паперовими грошима. Останньою країною, яка в 1971 р. припинила розмін валюти на дорогоцінні метали, були США, тобто відбулась демонетизація. *Демонетизація* — позбавлення золотих монет статусу законного засобу платежу та обігу, яке здійснюється державою.

Розрізняють валюти *конвертовані* (такі, що підлягають обміну на інші валюти), *обмежено конвертовані* (такі, що обмінюються лише на певні валюти) та *замкнуті* (використовуються лише в межах окремої країни).

Конвертованість може бути повною або частковою: зовнішньою або внутрішньою. *За зовнішньої конвертованості* вільна конверсія в інші валюти поширюється лише на іноземців, а для громадян валютної зони необхідний особливий дозвіл валютних органів країни. *За внутрішньої конвертованості* правом вільної конверсії користуються громадяни конкретної країни, а іноземцям необхідно одержувати на це особливий дозвіл.

До грудня 1958 р. конвертованими валютами були долар США, швейцарський франк і португальське ескудо. У грудні 1958 р. конвертованими стали більшість західноєвропейських валют. Країни—члени Міжнародного валютного фонду перейшли до багатовалютної системи згідно з Ямайською угодою 1976 р.

Золотовалютні резерви — це золото у зливках і монетах, іноземна валюта, а також кошти в іноземній валюті на рахунках в іноземних банках. Зазначене належить певній державі в особі її казначейства або центрального банку.

Гроші існують давно, і світ без них уявити неможливо. У стародавні часи вже існував обмін валюти однієї країни на ва-

люту іншої. Займалися цим передусім приватні особи (мінjali). (Не ігнорував наявність іноземної валюти і Й. Сталін. Навіть у роки «холодної війни», коли існувала «залізна завіса». Волонтаристські, кумедно і примітивно, «вождь усіх народів» на довгі роки визначив, що один долар США дорівнює чотирьом радянським карбованцям. Правильність позиції генералісимуса сумнівів не викликала, щоправда, не в усьому світі. Паритет явно був завищений на користь СРСР.)

У літературі зазначається, що міжнародне валютне право своїми витокami має міжнародне публічне та приватне право. Певно, з цим можна погодитись. Як відомо, система права має таку ієрархію: норма — інститут — підгалузь — галузь. Отже, чи є міжнародне валютне право самостійною галуззю права? Однозначно ствердні відповіді можна почути від не багатьох фахівців. Деякі з них залишають осторонь нагадану вже ієрархію і кваліфікують міжнародне валютне право як «систему норм», не вказуючи при цьому, що ж ця система охоплює — лише норми чи інститути та підгалузі.

Проте немає великої біди у невизначеності «вагової категорії» міжнародного валютного права як дисципліни. Головне — знати предмет правового регулювання, а саме: міжнародні валютні відносини. Класично ці відносини слід розуміти як відносини «між народами» (іншими словами, міждержавні валютні відносини). Аспекти валютних відносин, у яких беруть участь юридичні та фізичні особи різних держав, особи без громадянства, іноземна валюта, вважатимемо як такі, що належать до міжнародного приватного права і залишимо їх поза увагою. Під час ознайомлення з основами міжнародного валютного права розглянемо дії, учасниками яких є держави та міждержавні організації.

У вітчизняній і зарубіжній юридичній науці використовується кілька назв дисципліни, що регулює міжнародні валютно-фінансові відносини, наприклад: «Міжнародні кредитні та розрахунково-фінансові відносини», «Міжнародні розрахунки та кредитні відносини», «Міжнародні кредитні та розрахункові відносини», «Міжнародне фінансове право», «Міжнародне валютно-банкнське право», «Право міжнародних платежів і кредитів», «Міжнародне валютне та фінансове право». Проте найчастіше використовують найкоротшу назву — «Міжнародне валютне право».

Отже, вважатимемо, що міжнародне валютне право є підгалуззю міжнародного економічного права, а предметом його правового регулювання — міжнародні валютні відносини.

Норми міжнародного валютного права мають певні джерела. У цих джерелах вони юридично зафіксовані. Джерелами міжнародного валютного права є міжнародні угоди, судова та арбітражна практика, міжнародно-правові звичаї.

11.2. Організаційно-правовий механізм міжнародної валютної системи

Світова валютна система — це форма організації міжнародних валютних відносин, що зумовлені розвитком світового господарства та юридично зафіксовані в міжнародних угодах. Найголовнішими елементами цієї системи є національні та колективні валютні одиниці, склад і структура міжнародних ліквідних активів (валютні кошти та золоті резерви), механізм валютних паритетів і курсів, умови взаємної конвертованості валют, обсяги валютних обмежень, форми міжнародних розрахунків, режим міжнародних валютних ринків і світових ринків золота, статус міждержавних валютно-кредитних організацій, що регулюють валютні відносини.

Першою багатосторонньою валютно-фінансовою системою світового масштабу була Паризька валютна система. Вона існувала протягом 1867—1922 рр., була спрямована на регулювання платіжних балансів. До неї входили Німеччина, Італія, Франція, Норвегія, Голландія, Данія, Швеція, Росія, США, Японія. Система передбачала встановлення фіксованого курсу національної валюти до вагової одиниці золота. Паперові гроші вільно обмінювалися на золото. Паризька система — це система золотого стандарту.

На зміну Паризькій системі прийшла система золотодевізного стандарту. Вона утворилася відповідно до рішень Генуезької конференції 1922 р. Згідно з цим стандартом національні валюти обмінювалися не на золото, а на банкноти, векселі, чеки (девізи) інших країн, зокрема США. Такі девізи, у свою чергу, підлягали обміну на золото.

Розвиток світової валютної системи після Другої світової війни пов'язаний із Бреттон-Вудською угодою 1944 р. Вона була важливим джерелом міжнародного валютного права. Наріжним її каменем був *золотовалютний стандарт* — світова валютна система, за якої зв'язок валют окремо взятих країн із золотом здійснюється опосередковано — через обмін на валюту, яка продовжує зберігати статус такої, що переводиться в золото.

З огляду на тривалу і провідну роль долара США система золотовалютного стандарту була фактично системою золотодоларового стандарту.

Золотовалютний стандарт почав формуватись у 30-х роках і закінчився в 50—60-х роках. Цю систему юридично було оформлено в 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції [21, 205]. Відповідно до її рішень було створено МВФ і МБРР (див. тему 5).

У ст. 1 Угоди про створення Міжнародного валютного фонду зафіксовано таку мету його діяльності:

- сприяння міжнародному валютному співробітництву через постійні заклади, що становлять механізм для консультацій і співробітництва з міжнародних валютних проблем;

- полегшення рівномірного розширення міжнародної торгівлі й тим самим сприяння розширенню та підтримці високого рівня зайнятості й реальних доходів населення та розвитку продуктивних сил всіх країн—членів як основних цілей економічної політики;

- сприяння стабільності валют, підтримка впорядкованих валютних відносин між країнами—членами і запобігання знеціненню валют з метою конкуренції;

- допомога у створенні багатосторонньої системи розрахунків за поточними операціями між країнами—членами і в усуненні валютних обмежень, що перешкоджають розширенню світової торгівлі;

- створення у країнах—членах шляхом тимчасового надання їм загальних коштів за належні гарантії впевненості, що в такий спосіб їм буде надана можливість виправити порушення рівноваги платіжних балансів без необхідності вдаватися до заходів, що завдають шкоди національному і міжнародному процвітанню;

- скорочення відповідно до викладеного тривалості й зниження ступеня порушення рівноваги міжнародних платіжних балансів країн—членів.

Фонд у своїй політиці та рішеннях керується цілями, викладеними в цій статті.

Бреттон-Вудська система передбачала фіксований курс долара США до золота — 35 доларів за одну трійську унцію — 31,1 г, а також фіксовані курси решти валют до долара. Обмін доларів на золото міг виконуватися лише центральними банками та урядовимикладами країн світу у Казначействі США.

Наприкінці 60-х років золотовалютна система перестала відповідати потребам досягнутого рівня інтернаціоналізації господарського життя планети. Для забезпечення функціонування

Бреттон-Вудської системи США купували на світовому ринку золото (коли його ціна знижувалася) та продавали золото (коли його ціна зростала), вирівнюючи цим ціни на даний банківський метал. Передбачалося використання національних валютних резервів для покриття негативного сальдо платіжного балансу. Могли залучатися і резерви Міжнародного валютного фонду у формі спеціальних кредитів, обумовлених конкретними вимогами. Насамкінець, не виключалася і девальвація національної валюти.

У грудні 1971 р. була укладена Смітсонівська угода. Вона передбачала модифікацію Бреттон-Вудської системи. Ціна золота зростала до 38 доларів за одну унцію. Обмін доларів на золото припинявся. Відбулася ревальвація валют інших країн. Межі коливань курсів розширювались з 1 до 2,25 % у кожний бік.

У 70-х роках після укладення Ямайської угоди золотодоларова система припинила існувати.

Ямайська угода — це домовленість про основні принципи формування нової світової валютної системи замість Бреттон-Вудської системи золотовалютного стандарту. Домовленості було досягнуто на нараді країн—учасниць МВФ, яка відбулась 1976 р. у Кінгстоні — столиці Ямайки. Ямайська угода запровадила Спеціальні правила запозичення (СПЗ) (Special Drawing Rights — SDR) як базу нової валютної системи, юридично зафіксувала демонетизацію золота та узаконила режим «плаваючих» валютних курсів.

Спеціальні правила запозичення — це міжнародні резервні кредитно-розрахункові кошти країн—членів МВФ, призначені для покриття дефіцитів їх платіжних балансів. Були вперше запроваджені в 1970 р. згідно з рішенням МВФ, прийнятим у 1969 р. як допоміжний засіб міжнародних розрахунків. Золота і доларів США виявилось недостатньо для обслуговування міжнародних економічних відносин, тому СПЗ вважались додатком до них. Спеціальні правила запозичення було названо «паперовим золотом».

Зазначимо, що надання МВФ і Світовим банком позик та кредитів узгоджується з виконаннями країнами-боржниками рекомендацій фінансово-економічного і соціального характеру, наданням відповідними державами звітів та іншої інформації щодо використання коштів. Надання кредитів, зокрема, зумовлюється дотриманням країнами-одержувачами зобов'язань не перевищувати певного темпу інфляції (як правило, не більше 5—10 % щомісяця), не допускати дефіциту державного бюджету понад 5—10 %, підтримувати певний рівень соціального захисту широких

%, підтримувати певний рівень соціального захисту широких верств населення тощо.

У процесі прийняття керівними органами МВФ та Світового банку рішень обов'язкового характеру тривалий час застосовувався принцип «зваженого голосування». Це означало, що кількість голосів держав—членів залежала від розміру капіталу, вкладеного відповідною державою. Фактично країни «Групи десяти» (США та інші розвинені країни) мали необхідну кількість голосів для прийняття потрібних їм рішень.

З огляду на зазначене та інші чинники Радянський Союз не брав участі в діяльності МВФ та Світового банку. Після розпаду СРСР колишні його суб'єкти у 1992 р. увійшли (за винятком Азербайджану) до МВФ, розраховуючи на одержання від нього валютних позик, а також на сприяння у відкладенні оплати боргів колишнього СРСР.

До речі, свого часу відносини між країнами—учасницями РЕВ базувалися на перевідному карбованці, а також на національних валютах країн колишнього соціалістичного табору.

Міжнародні організації та фонди, які причетні до міжнародних валютних відносин, за регіональною ознакою розподіляються на п'ять груп: Європи, Азії, Африки, Латинської Америки, арабських країн.

Організації та фонди ООН становлять окрему групу глобального масштабу.

Країни світу постійно працюють над удосконаленням своїх валютних систем і пошуком найефективніших форм координації своєї валютної політики.

Міжнародні кредитні організації та фонди створюються на основі угод, укладених відповідними державами і функціонують на основі міжнародно-правових аспектів. Такі організації та фонди, як правило, мають міжнародно-правову суб'єктність і від свого імені укладають договори як з країнами-учасницями, так і з іншими державами та міжнародними організаціями.

11.3. Європейська валютна система

Європейську валютну систему (European Monetary System) створили країни—члени Європейського Співтовариства в 1979 р. У той час до його складу входили дев'ять держав. Система була покликана забезпечити валютну стабільність шляхом накладання обмежень на коливання валютних курсів [21, 487].

Розглядувана система складається з трьох основних елементів: європейської валютної одиниці (ЕКЮ) (European Currency Unit — ECU), яку використовували у валютних операціях Європейського Співтовариства, механізму обмінного курсу (МОК) (Exchange Rate Mechanism — ERM), згідно з яким країни—члени, що брали в ньому участь, погоджувались утримувати коливання валюти в обумовлених межах, та Європейського валютного фонду співробітництва (ЄВФС) (European Monetary Cooperation Fund — EMCF), до завдань якого належали емісія ЕКЮ і нагляд за МОК.

Голова Комісії європейських співтовариств Жак Делор у 1989 р. запропонував створити Економічний і валютний союз (ЕВС) (Economic and Monetary Union — EMU). Цю ідею було зафіксовано в Маастрихтській угоді 1992 р. про створення ЄС. Для реалізації цієї угоди було створено Європейський валютний інститут (European Monetary Institute), завдання якого полягало в координації економічної та валютної політики ЄС, Європейський центральний банк (European Central Bank) з метою керування цією політикою, а також запроваджено єдину європейську валюту — євро.

1 липня 1998 р. було створено Європейський центральний банк і Європейську систему центральних банків. З 1999 р. нова валюта євро була запроваджена у безготівкових розрахунках. Екю припинило своє існування. Остаточний перехід до єдиної валюти євро відбувався з 1 січня 2002 р. по 30 червня 2002 р. З 1 січня 2002 р. (Е-day) євро стало єдиною законною валютою на території Європейського валютного союзу. Національні валюти обміняли на євро 12 країн ЄС. Осторонь залишилися Велика Британія, Швеція, Данія. На референдумі 2003 р. більшість шведських виборців проголосували проти запровадження у країні євро.

11.4. Міжнародні валютно-кредитні відносини

У сфері міжнародного економічного співробітництва валютно-кредитні відносини поділяються на чотири великі групи:

- торговельні та платіжні угоди, які передбачають виконання кредитних операцій на основі довгострокового клірингу;
- угоди про економічне та промислово-технічне співробітництво;
- міждержавні угоди про поставки товарів на компенсаційній основі;
- спеціальні кредитні угоди.

Коротко розглянемо міжнародно-правові аспекти у валютній сфері, які укладаються державами, але призначаються для врегулювання відповідної діяльності.

У темі 7 вже згадувались дві оттавські конвенції 1988 р.: про міжнародний факторинг і міжнародний лізинг. У 1988 р. було укладено Ньюйоркську конвенцію ООН про міжнародні переказні векселі та міжнародні прості векселі. У Женеві 7 червня 1930 р. було укладено конвенцію, мета якої — вирішувати окремі колізії щодо законів про перевідні та прості векселі, а також конвенцію про уніфікований закон з переказних і простих векселів.

Верховна Рада України своїми законами від 6 липня 1999 р. № 827-XIV і № 826-XIV приєднала Україну до зазначених женецьких конвенцій.

Згодом, а саме 19 березня 1931 р., у Женеві було укладено конвенцію, що мала на меті вирішити окремі колізії законів про чеки.

Велику кількість правил і керівництв (що мають факультативну силу) з правового забезпечення міжнародних фінансових розрахунків розроблено в межах Міжнародної торговельної палати (МТП), що розміщується в Парижі. Наведемо основні з них.

- Уніфіковані правила і звичаї для документальних акредитивів (1988 р.).
- Керівні зауваження до стандартних форм документарного кредиту (документ МТП № 416).
- Стандартні заявки на документарний кредит та керівні зауваження для заявників на кредит (документ МТП № 416А).
- Міжнародні правила з інкассо (1978 р.).
- Уніфіковані правила з інкассо (редакція 1995 р.; набрали чинності 01.01.96; документ МТП № 522).
- Уніфіковані правила для договірних гарантій (1978 р.).
- Уніфіковані правила для гарантій з вимог (документ МТП № 458).

Спеціальні міждержавні кредитні угоди передбачають надання державою-кредитором (позикодавцем) державі-боржниці (позикодержувачу) певної грошової суми у кредит. У цих угодах визначаються сума позики, відсоткова ставка, строк повернення позики тощо.

Держави-кредитори часто вимагають призначення гаранта щодо іноземних кредитів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. *Поняття «конвертація валют».*
2. *Поняття «світова валютна система».*
3. *Золотовалютний стандарт.*
4. *Спеціальні правила запозичення.*
5. *Європейська валютна система.*
6. *Міжнародні валютно-кредитні відносини.*
7. *Принципи Паризької валютної системи.*
8. *Генуезька валютна система.*
9. *Механізм дії Бреттон-Вудської валютної системи.*
10. *Ямайська валютна система.*
11. *Коли у ЄС настав «E-day»?*

Тема 12

МІЖНАРОДНЕ ТРАНСПОРТНЕ ПРАВО

12.1. Поняття та джерела міжнародного транспортного права

Економічні відносини між державами та їх юридичними й фізичними особами без застосування транспорту неможливі. Конвенції та інші міжнародно-правові акти у сфері транспорту створюють уніфіковане право і зменшують застосування до перевезень колізійних норм.

Міжнародне транспортне право — це система принципів і норм, що регулюють правовідносини, які виникають між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням транспортних засобів у процесі міжнародного економічного співробітництва.

Коротко розглянемо джерела права щодо кожного з найважливіших міжнародних транспортних засобів.

Рекомендуємо читачеві ознайомитися з:

- розділом 10 «Міжнародні перевезення пасажирів та вантажів» навчального посібника І.І. Дахна «Міжнародне приватне право» (К.: МАУП, 2001, 2004);

- розділом 8 «Транспортне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності» навчального посібника «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» за ред. д. е. н, проф. І. І. Дахна — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 304 с.

- Врахуємо, що існують і:

- «Угода про міждержавні перевезення небезпечних і розрядних вантажів». Дата підписання Україною: 23.12.1993. Дата набуття чинності для України: 23.12.1993. Реєстраційний код 33686/2005 // (Офіційний вісник України, 2005, № 37);

- «Угода про міжнародні перевезення швидкопсувних харчових продуктів та про спеціальні транспортні засоби, які призначені для цих перевезень (УПС)».

Учинена 01.09.1970 р. в м. Женеві.

Приєднано Указом Президента України від 02.04.2007 р. № 262/2007. Реєстраційний код 39318/2007.

(«Офіційний вісник України», 2007, № 24 містить офіційний текст «Угоди»).

12.2. Основи міжнародно-правового регулювання видів транспорту

Залізничний транспорт. Першу залізницю було введено в дію в Європі (Англія) в 1825 р. [21, 1128]. Коли залізничні національні мережі з'єдналися і потяги розпочали перетинати державні кордони, постала потреба в міжнародно-правовому регулюванні залізничних перевезень.

У 1890 р. у Берні дев'ять європейських держав (у тому числі й Росія) уклали дві конвенції — про залізничні перевезення вантажів (КІМ, фр. — СІМ) і про залізничні перевезення пасажирів (КІВ, фр. — СІV). У 1966 р. як додаток до останньої було укладено Угоду про відповідальність залізниць при перевезенні пасажирів. На конференції з перегляду Бернських конвенцій, що відбулась у 1980 р., було прийнято Угоду про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) (Convention relative aux transports internationaux ferroviaires — COTIF) та додатки до неї — *A* і *B*. Додаток *A* стосувався умов перевезення пасажирів і був відомий як Єдині правила Міжнародної пасажирської конвенції (КІВ), додаток *B* — Єдині правила Міжнародної вантажної конвенції (КІМ).

Бернські конвенції 1890 р. зберігали чинність до 1985 р. Нині правову основу міжнародних залізничних перевезень становить КОТІФ і зазначені додатки. Зауважимо, що КОТІФ є об'єднанням текстом зазначених двох Бернських конвенцій.

У КОТІФ беруть участь майже 40 країн Європи, Азії та Північної Африки.

Угода КОТІФ і додатки *A* та *B* регулюють загальні принципи міжнародних залізничних перевезень. Якщо виникає непередбачувана цими угодою і додатками ситуація, то застосовується право держав—учасниць конвенцій. Додаток *B* застосовується лише до перевезень залізницями, перелік яких визначений учасниками Угоди про міжнародний залізничний транспорт. Плата за перевезення визначається міжнародними і національними тарифами. Передбачені також максимально сприйнятні терміни доставки вантажів.

Перевезення вважається можливим за наявності звичайних засобів перевезень і якщо їм не перешкоджають обставини, яких залізниця не може уникнути чи усунути. Компетентні органи мають право припинити рух, заборонити чи обмежити приймання окремих вантажів до перевезень, якщо цього потребують суспільні інтереси чи умови виробничої діяльності. Угода КОТІФ

передбачає відповідальність перевізника, встановлює порядок висування претензій і позовну давність, визначає товаросупровідні документи.

Країни соціалістичного табору у 1950 р. уклали свою Угоду у сфері залізничного транспорту. Угода 1950 р. про міжнародне вантажне сполучення зберігає чинність. У ній беруть участь Росія, окремі країни Східної Європи, Монголія, Китай, Північна Корея, В'єтнам. Угода діє в редакції 1992 р. Згідно з Угодою про міжнародне вантажне сполучення та Міжнародним транзитним тарифом можливе перевезення вантажів у країни Західної Європи та з них.

Радянський Союз не був учасником Бернських конвенцій та КОТІФ, але його правова база у сфері залізничного транспорту враховувала їх норми.

5 червня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 943-IV «Про приєднання України до Конвенції про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ)».

Країни світу укладають двосторонні угоди про пасажирське і вантажне сполучення зі своїми сусідами. Ці угоди втілюють загальноприйнятну практику перевезень і спираються на правила Бернських конвенцій.

Усі суб'єкти колишнього СРСР уклали Угоду про розподіл інвентарних парків вантажних вагонів і контейнерів колишнього Міністерства шляхів сполучень СРСР та їх подальше спільне використання (22.01.93) й Угоду про спільне використання вантажних вагонів і контейнерів (12.03.93). Дванадцять країн СНД 9 вересня 1994 р. уклали Угоду про співробітництво у сфері технічного переоснащення та поновлення залізничного рухомого складу.

Конвенцію про статус і міжнародне облаштування залізниць було укладено в Женеві 9 грудня 1923 р. Вона містить уніфіковані норми стосовно організаційних питань міжнародного залізничного сполучення.

У 1950 р. соціалістичні країни Європи та Азії уклали також Угоду про міжнародне залізничне пасажирське сполучення. На відміну від Угоди про міжнародне вантажне сполучення вона передбачала змішане залізнично-морське сполучення.

Перевезення вантажів у прямому залізничному сполученні між Україною та державами, які не є учасниками Угоди про міжнародне вантажне сполучення, здійснюється на основі дво- та багатосторонніх договорів. Для перевезень вантажів у міждержавному сполученні між суб'єктами колишнього СРСР засто-

совується Статут Залізниць СРСР і Правила перевезення вантажів. Рішення про це було прийняте 19—20 жовтня 1992 р. на нараді керівників центральних органів залізниць.

Перевезення пасажирів і вантажу відбувається відповідно до Тимчасової угоди країн СНД від 12.03.93.

Штаб-квартира Організації міжнародних залізничних перевезень розташована в Берні (Швейцарія).

Авіаційний транспорт. Літак американських братів Райт здійнявся в небо в 1903 р. — і авіація розпочала настільки нестримно розвиватися, що вже через чверть століття після цієї події постала потреба укласти перший багатосторонній міждержавний договір. У Варшаві 12 жовтня 1929 р. було підписано Конвенцію з уніфікації окремих правил міжнародних повітряних перевезень. Варшавську конвенцію було доповнено Гаазьким протоколом 1955 р., а потім конвенцією, укладеною у Гвадалахарі в 1961 р. Ця конвенція стосувалася уніфікації окремих правил міжнародних перевезень повітряним транспортом, що здійснюються особами, які не є перевізниками згідно з договором.

Варшавську конвенцію суттєво змінили Гватемальський протокол 1971 р. і Монреальські протоколи 1975 р. Для України є чинним Гаазький протокол. Понад 100 держав світу є учасниками Варшавської конвенції. Більшість з них ратифікували також Гаазький протокол. Радянський Союз був учасником Варшавської конвенції з 1934 р., а Гаазького протоколу — з 1957 р.

Адміністративні питання повітряного транспорту регламентуються Чиказькою конвенцією про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. Ця конвенція належить до компетенції Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Авіакомпанії, які об'єднані в Міжнародну асоціацію повітряного транспорту (ІАТА), керуються Умовами перевезення, складеними ІАТА. Ці умови друкуються на зворотних сторінках міжнародного авіаквитка.

Варшавська та Чиказька конвенції найбільшою мірою стосуються міжнародного економічного права, хоча міжнародного авіатранспорту стосуються й інші, зокрема Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р.) і Монреальська конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (1971 р.).

Автомобільний транспорт. Автомобільний транспорт з'явився наприкінці ХІХ ст. Женевська конвенція Про договір міжнародного перевезення вантажів (КМР) (Convention relative au contract de transport international des marchandises par rout — CMR)

вважається основною у сфері автомобільного транспорту. Її було укладено 19 травня 1956 р. Водночас у Берні відбулась конференція з Конвенції з міжнародного перевезення вантажів залізничним транспортом (КІМ). До зазначеної Женевської конвенції першими увійшли країни Західної та Центральної Європи. Радянський Союз приєднався до Женевської конвенції у 1983 р., і від 1 серпня 1986 р. міжнародні перевезення вантажів радянським автомобільним транспортом регулювалися цією конвенцією.

Женевська конвенція 1956 р. є чинною і для України. Ця Конвенція поширюється на перевезення вантажів автомобільним транспортом між двома державами, якщо принаймні одна з них є учасницею Конвенції. Такий прийом сприяє поширенню сфери застосування уніфікованого режиму перевезень, встановленого Женевською конвенцією. Норми останньої мають імперативний характер.

Досі відсутня глобальна міжнародна конвенція, яка б регламентувала міжнародні перевезення людей; тому вони здійснюються на основі двосторонніх угод. Щоправда, країни СНД 9 жовтня 1997 р. уклали Конвенцію про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу.

Перелічимо основні джерела міжнародного автотранспортного права:

- Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення. Укладено в 1959 р. Діє в редакції 1975 р.

- Конвенція про дорожній рух (1968 р.) і Протокол про дорожні знаки та сигнали від 19.09.49 (у редакції 1968 р.). Встановили правила дорожнього руху.

- Митна конвенція про міжнародні перевезення вантажів. Укладено в 1959 р. Діє в редакції 1978 р.

- Європейська угода про роботу екіпажів транспортних засобів, що виконують міжнародні автомобільні перевезення, від 01.07.70.

- Конвенція про договір з міжнародного перевезення пасажирів і вантажів від 01.03.73 та Протокол до неї від 05.07.78.

- Митна конвенція про тимчасове вивезення дорожніх засобів перевезення, що використовуються з комерційною метою, від 18.05.56.

- Міжнародна конвенція про узгодження умов здійснення контролю вантажів на кордоні від 21.10.82.

- Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів від 30.09.75.

Міжнародний союз автомобільного транспорту (ІРУ, фр. — IRU) є недержавною організацією. Він відіграє велику роль у створенні міжнародно-правової бази, що регламентує автомобільний транспорт.

Морський транспорт. Морський транспорт використовується в міжнародному сполученні з давніх часів, але лише у ХХ ст. з'явилися універсальні конвенції економічного характеру. Поступово в міжнародному судноплаванні склалися дві форми організації перевезень — лінійна (регулярна) та трампова (нерегулярна). Міжнародне лінійне перевезення почало оформлюватись коносаментом, який видавався морським перевізником вантажовідправнику в момент передавання вантажу перевізнику.

У 1924 р. у Брюсселі було укладено дві Конвенції:

- про уніфікацію принципів, що стосуються коносаментів;
- про уніфікацію принципів, що стосуються обмеження відповідальності власників морських суден.

Перша Конвенція відома ще як Гаазькі правила (діє з 2 червня 1931 р.). Конвенцію було доповнено Брюссельськими протоколами від 23.02.68 і 21.02.79, відомими як Правила Візбі. У доповненому варіанті розглядувану конвенцію називають Гаазько-Візбзькими правилами.

Новий варіант другої Конвенції 1924 р. було прийнято в 1957 р. Потім Конвенцію було доповнено Брюссельським протоколом від 23.02.79.

Радянський Союз не був учасником Брюссельської конвенції про коносамент, але її основні норми використовував, зокрема, у Кодексі торговельного мореплавання СРСР (1968 р.).

У березні 1978 р. на конференції в Гамбурзі було прийнято Конвенцію ООН про морське перевезення вантажів. Вона замінила першу Брюссельську конвенцію 1924 р. Конвенція ООН 1978 р. (її ще називають Гамбурзькі правила) має ширшу сферу дії (зокрема, поширюється на перевезення тварин і палубних вантажів), передбачає низку нововведень. Наприклад, у ній відсутнє правило про звільнення морського перевізника від відповідальності через навігаційну помилку; підвищено умови відповідальності за збереження вантажу; детально регламентовано порядок пред'явлення претензій заявнику тощо. Гамбурзькі правила на відміну від Гаазьких містять норми і про юрисдикцію, і про арбітраж.

Конвенція ООН про морське перевезення вантажів набрала чинності 11 листопада 1992 р. після ратифікації її 20 державами. Використовують її також окремі держави, які формально не є учасницями Конвенції.

Поки що більшість морських держав світу користуються Брюссельськими конвенціями 1924 р. з відповідними змінами та доповненнями. Ці конвенції більшою мірою вигідні судовласникам і перевізникам й меншою — контрагентам та іншим заінтересованим особам.

Більшість морських ліній експлуатується великими судовласницькими компаніями, які утворюють групи, що мають назву «лінійні конференції».

З ініціативи країн, що розвиваються, під егідою ООН було укладено Конвенцію про Кодекс поведінки лінійних конференцій. Ця Конвенція спрямована на викорінення дискримінаційних елементів у діяльності зазначених конференцій і досягнення балансу інтересів перевізників і вантажовласників. У СРСР ця Конвенція діє з жовтня 1983 р.

Міжнародного економічного права стосуються також два акти:

- Афіньська конвенція про перевезення морем пасажирів і їх багажу від 13.12.74.

- Лондонська конвенція про обмеження відповідальності за претензіями на певні ділянки моря від 19.11.76.

Важливе значення має також Конвенція ООН з морського права (1982 р.), оскільки стосується питань, пов'язаних із судноплаванням.

Міжнародний транспорт внутрішніх водойм. Цей вид транспорту називають ще річковим. Таке поняття є звуженим, оскільки для міжнародного сполучення використовуються не лише річки, а й озера та канали. Такі транспортні засоби людство використовує давно. Згадаймо, що Дніпром пролягав шлях «з варяг у греки».

Міжнародними вважаються річки, що протікають територією двох або більше держав та використання яких є предметом міжнародно-правових взаємовідносин відповідних держав. Річки використовують не лише для судноплавання, а й для рибальства, зрошення тощо. Міжнародними річками є Дунай, Рейн, Амазонка, Нігер, Конго та ін. Відповідно до умов міжнародних договорів міжнародні річки відкриті для вільного судноплавання. Для міжнародного судноплавання використовують, наприклад, окремі озера в Африці та Великі озера в Північній Америці.

Правовий режим Дунаю визначений Белградською конвенцією про режим судноплавання цією річкою (1948 р.). Для контролю за дотриманням умов Белградської конвенції створено спеціальну Дунайську комісію. Стосовно Дунаю укладено низку угод,

що визначають загальні умови перевезення вантажів, буксирування суден, тарифи тощо.

Судна, що використовують Дунай, мають дотримуватись санітарних, митних та інших правил, встановлених відповідними придунайськими країнами. Такі правила не повинні штучно перешкоджати вільному судноплавству.

Міжнародно-правовий режим міжнародних річок визначають відповідні узбережні держави. Вони укладають угоди про судноплавство та інше ненавігаційне використання. В угодах часто беруть участь і неузбережні держави. Серед міжнародних річок є й така категорія, як прикордонні. Вони поділяють території кількох держав і не завжди відкриті для міжнародного судноплавства.

У Женеві 15 березня 1960 р. було укладено Конвенцію про уніфікацію окремих принципів щодо відповідальності при зіткненні річкових суден. Цей акт можна вважати єдиною універсальною конвенцією, бо інші визначають правовий режим конкретного водного об'єкта. Відомо, що розробляється конвенція про міжнародні перевезення річковими суднами.

Поштові перевезення та транзит. Всесвітня поштова конвенція та додатки до неї регулюють питання щодо перевезення поштових вантажів у міжнародному сполученні. Конвенцію було затверджено у Вашингтоні в 1989 р. на XIX Конгресі Всесвітнього поштового союзу.

Перевезення вантажів територією двох чи більше держав є транзитом, що регулюється Барселонською конвенцією про свободу транзиту (1921 р.). Положення Барселонської конвенції мають загальний характер і стосуються всіх видів транспорту. Насправді Конвенція стосується лише річкового транспорту, оскільки в цій сфері не застосовуються інші міжнародно-правові акти з питань перевезення. Щодо інших видів транспорту міжнародні конвенції торкаються й питань транзиту.

Читачеві, який докладно бажає ознайомитися зі складеними переліками міжнародно-правових актів у різних галузях транспорту, рекомендуємо звернутися до розділу 10 навчального посібника І. І. Дахна «Міжнародне приватне право». У ньому можна дізнатися і про офіційні англійські назви зазначених у переліках документів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Міжнародно-правове регулювання залізничного транспорту.
2. Основні джерела міжнародного автотранспортного права.

3. Міжнародно-правові акти про авіаційний транспорт.
4. Основні міжнародно-правові акти у сфері морського транспорту.
5. Міжнародний транспорт внутрішніх водойм та правове регулювання його діяльності.
6. Чи належить Україна до держав—учасниць КОТІФ?
7. Найголовніші міжнародно-правові акти у сфері автомобільного транспорту.
8. Морський транспорт та його міжнародно-правове регулювання.
9. Транспорт внутрішніх водойм.

Тема 13

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОМИСЛОВІСТІ ТА СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

13.1. Загальносвітові тенденції розвитку промисловості та сільського господарства

Промисловість є провідною галуззю господарства. Вона справляє вирішальний вплив на рівень економічного розвитку суспільства. Складається з двох великих груп галузей — видобувної та обробної. Умовно промисловість поділяється на виробництво засобів виробництва та виробництво предметів споживання.

Перехід від мануфактури до машинного виробництва в історії людства відомий як «промисловий переворот». Першою країною, яка стала на шлях промислового розвитку, є Нідерланди (XVII ст.). У другій половині XVIII — на початку XIX ст. «промисловий переворот» відбувся у Великобританії. У середині XIX ст. на шлях індустріалізації стали США, Франція, Німеччина, Італія та Японія. У Росії «промисловий переворот» розпочався наприкінці 80-х років XIX ст.

Процес створення великого машинного виробництва і на цій основі перехід від аграрного суспільства до індустріального дістали назву «індустріалізація». Джерелами коштів для індустріалізації можуть бути як внутрішні ресурси, так і кредити та капіталовкладення з країн, що досягли найвищого економічного рівня. Терміни і темпи індустріалізації в різних країн різні. Наприклад, Великобританія перетворилась на індустріальну країну в середині XIX ст., Франція — на початку 20-х років XX ст. У Росії індустріалізація започаткувалась наприкінці XIX — на початку XX ст. Після Жовтневої революції, наприкінці 20-х років, індустріалізація здійснювалась форсованими темпами. При цьому, як відомо, застосовувались насильницькі методи за рахунок обмеження рівня життя більшості населення та експлуатації селянства.

Найвищого рівня промислового розвитку досягли країни Європи, Північної Америки та Японія. З'явилися теорії про індустріальну Північ та сільськогосподарський Південь планети.

Поняття «промислово розвинені країни» традиційно ототожнюється з поняттям «економічно розвинені країни». Країни, що не пройшли індустріалізації, належать до економічно відсталих країн світу, які для шляхетності називаються країнами, що розвиваються. Це позначення застосовується до незалежних, зокрема колишніх колоніальних та напівколоніальних, країн, що відстали від інших країн за рівнем соціально-економічного розвитку з огляду на особливості їх історичного шляху. Деякі з раніше відсталих країн протягом останніх десятиліть досягли вражаючого рівня промислового розвитку і тому були названі «економічними драконами» (наприклад, Сінгапур, Таїланд, Південна Корея, Тайвань).

Нині (як і в історичному минулому) сільське господарство є сферою господарської діяльності, де людина якнайтісніше контактує з навколишнім середовищем. Земля була, є й, очевидно, завжди буде основним засобом виробництва в сільському господарстві.

У сільському господарстві економічно розвинених країн переважає високотоварне агропромислове виробництво. Фермери виробляють такий обсяг сільськогосподарської продукції, який набагато перевищує їх власні потреби. У країнах, що розвиваються, переважає дрібнотоварне сільське господарство. Дрібнотоварне виробництво орієнтується переважно на задоволення власних потреб фермерських господарств у продуктах харчування.

У сільському господарстві окремих країн, що розвиваються, поширені плантації. Плантаційну систему запровадили португальці ще в XIV ст. на тропічних островах західноєвропейського узбережжя. Плантації — це великі сільськогосподарські підприємства, що спеціалізуються на вирощуванні певного тропічного продукту, який постачається на ринок.

Широкомасштабні перетворення на основі сучасної агротехніки було названо «зеленою революцією» [21, 600]. У США, Канаді, Великобританії та інших економічно розвинених країнах «зелена революція» відбулась ще перед Другою світовою війною. Механізація сільськогосподарського виробництва, запровадження передової агротехніки, укрупнення фермерських господарств зумовили небачений до того рівень продуктивності аграрної праці. Згодом «зелена революція» поширилась і на країни, що розвиваються, де примітивне сільське господарство розвивається шля-

хом, який вже пройшли країни Заходу. А в останніх у цей час сільське господарство опинилось в умовах нового етапу «зеленої революції» — «біотехнологічної революції», яка передбачає широке застосування біотехнології, комп'ютерної техніки, нових засобів захисту рослин, обробки ґрунтів тощо.

Інакше кажучи, поки країни, що розвиваються, займаються механізацією сільського господарства, розвинені країни світу задіяні у його біотехнологізації.

До «зеленої революції» голод періодично загрожував населенню окремих (а іноді й групі) країн, що розвиваються. Завдяки «зеленій революції» багато з цих країн зуміли повністю задовольнити свої потреби, спираючись на власне виробництво сільськогосподарської продукції. Деякі з країн цієї групи спромоглися навіть перетворитись на експортерів продуктів сільського господарства.

Загроза голоду чатує в окремих країнах, що розвиваються. Цьому значною мірою сприяє демографічний вибух, що відбувається там.

13.2. Правове регулювання міжнародного співробітництва у промисловості

Питанням промислового співробітництва відведене чільне місце в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (укладено 1 серпня 1975 р.). У цьому акті зазначається, що промислове співробітництво, яке ґрунтується на економічних інтересах, може створити стабільні зв'язки і зміцнити довготривале економічне співробітництво в цілому; воно здатне також прискорити економічний розвиток усіх держав, які беруть у ньому участь.

Країни—учасниці зазначеної Наради зобов'язались сприяти поширенню нових форм промислового співробітництва, укладати двосторонні угоди з різних його аспектів.

Важливу роль у правовому регулюванні міжнародних економічних відносин у сфері промислового співробітництва відіграють міжнародні економічні органи та організації.

Передусім слід зазначити Організацію об'єднаних націй з промислового розвитку, Конференцію ООН з торгівлі та розвитку, Комітет з промислового розвитку Економічної і соціальної ради ООН та її регіональні комісії. Інформація про діяльність цих органів і організацій є у відповідних довідках про них (див. тему

5). Ці органи та організації досліджують шляхи промислового піднесення країн, що розвиваються, проводять семінари і конференції з питань прискорення промислового розвитку країн, опрацьовують робочі програми індустріалізації та надають відповідні консультації заінтересованим країнам. У світі поки що відсутня багатостороння конвенція глобального масштабу, яка б регулювала комплекс питань промислового співробітництва на міжнародному рівні. Тому країни укладають двосторонні угоди стосовно промислового співробітництва.

13.3. Правове регулювання міжнародного співробітництва в сільському господарстві

З огляду на кліматичні та інші чинники сільське господарство є досить спеціалізованою галуззю економіки планети. Продукція сільського господарства часто стає предметом міждержавних економічних відносин. Обмін продукцією сільського господарства набрав глобальних масштабів. (Про це, зокрема, свідчить наявність величезної кількості бананів там, де вони не вирощуються).

Сприяння міждержавному співробітництву в галузі сільського господарства та вдосконалення його міжнародно-правового регулювання належать до пріоритетних завдань міжнародних економічних організацій (див. тему 5, наприклад, довідки про Продовольчу і сільськогосподарську організацію і Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку).

Певну роль у міждержавному сільськогосподарському співробітництві відіграють Міжнародна асоціація з контролю якості насіння, Міжафриканське бюро з ґрунтів і економіки сільського господарства, Міжнародна комісія з переробки сільськогосподарських продуктів, Міжнародне бюро з виноградарства і виновиробництва, Міжнародний комітет з чаю, Союз із захисту прав на сорти рослин (УПОВ, англ. — UPOV) та ін.

Практично всі регіональні економічні комісії Економічної і соціальної ради ООН вирішують питання міждержавного співробітництва в галузі сільського господарства. В Економічній комісії ООН для Європи ці функції виконує Комітет з питань сільського господарства.

Вищим органом ООН з проблем продовольства та суміжних з ними питань є Всесвітня продовольча рада (ВІПР), яку було ство-

рено у грудні 1974 р. відповідно до рішень Всесвітньої продовольчої конференції, що відбулась у Римі того ж року.

Всесвітня продовольча рада вивчає актуальні питання продовольчої ситуації у світі та опрацьовує відповідні рекомендації.

На сесіях ВПР, що відбулись у Китаї (1987 р.), Кіпрі (1988 р.) та Єгипті (1989 р.), було сформульовано пропозиції, які передбачали зупинення тенденції до загострення у світі голоду. Рада сприяла розробці концепції національних продовольчих стратегій та створенню механізму продовольчих кредитів у межах МВФ. Всесвітня продовольча рада зробила великий внесок у створення в 1980 р. Міжнародного надзвичайного продовольчого резерву.

Нині міжнародне співробітництво в галузі сільського господарства відбувається переважно на двосторонній основі. Угода про сільське господарство, яку було укладено в межах Уругвайського раунду ГАТТ, стосується не сільськогосподарського співробітництва, а лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією. Угода передбачає створення справедливої ринково орієнтованої системи торгівлі продукцією сільського господарства шляхом модифікації заходів, пов'язаних із допуском на кордоні імпортованої продукції, зміни політики субсидування сільськогосподарського виробництва та торгівлі продукцією.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Міжнародно-правове регулювання співробітництва у сфері промисловості.
2. Міжнародно-правове регулювання співробітництва у сфері сільського господарства.
3. Міжурядові організації світу, до компетенції яких належать питання розвитку промисловості.
4. Міжнародні організації, що займаються сільським господарством.

Тема 14

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО- ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

14.1. Розвиток науки як чинник економічного піднесення

Наука — це сфера людської діяльності, функція якої полягає у створенні та теоретичній систематизації об'єктивних знань про дійсність. Як відомо, наука є однією з форм суспільної свідомості. Безпосередня мета науки полягає в описі, поясненні та передбаченні процесів і явищ дійсності, що є предметом її вивчення. Наука поділяється на природничі, суспільні, гуманітарні та технічні галузі.

Зародилася наука ще у стародавньому світі у зв'язку з потребами практики. Як система наука почала формуватись у XVI—XVII ст. і у процесі історичного розвитку перетворилась на соціальний інститут надзвичайного значення, що істотно впливає на всі сфери життя суспільства і його культуру в цілому.

За підрахунками, починаючи з XVI ст. обсяг наукової діяльності збільшувався вдвічі протягом кожних 10—15 років (показниками тут беруться кількість відкриттів, обсяг наукової інформації, кількість наукових працівників тощо).

У розвитку науки почергово відбуваються екстенсивні та інтенсивні періоди — науково-технічні революції. Вони зумовлюють зміну структури науки, принципів її пізнання, категорій і методів, а також форм її організацій.

Науці притаманне поєднання процесів її інтеграції і диференціації, розвитку фундаментальних і прикладних досліджень.

Науково-технічна революція вважається докорінним перетворенням виробничих сил на основі трансформації науки у провідний чинник розвитку суспільного виробництва. Широко відомий постулат про те, що наука перетворилася на безпосередню продуктивну силу.

Розпочалася НТР у середині 30-х років (на думку деяких фахівців, у 50-х роках) під впливом величезної взаємодії науки з технікою і виробництвом, що сприяло різкому прискоренню науково-технічного прогресу. У свою чергу, це істотно вплинуло на всі сфери суспільного життя, висунуло підвищені вимоги до рівня освіти, кваліфікації, культури, організованості та відповідальності працівників усіх рівнів.

Науково-технічним прогресом вважається спільний поступальний розвиток науки і техніки. Перший його етап припав на XVII—XVIII ст. Тоді мануфактурне виробництво, потреби торгівлі та мореплавства висунули вимогу про теоретичне і експериментальне розв'язання низки практичних завдань. Другий етап науково-технічного прогресу розпочався наприкінці XVIII ст. Тоді наука і техніка взаємно стимулювали свій розвиток. Траплялося, що на окремих напрямках техніка випереджала науку і потім «підтягувала» її до свого рівня, і навпаки.

Сучасний етап науково-технічного прогресу — це не що інше, як НТР, яка охоплює промисловість, сільське господарство, зв'язок, медицину, освіту й побут.

Аналіз чинників, що впливають на темпи економічного розвитку, свідчить про те, що збільшення обсягу суспільного виробництва нерозривно пов'язане з використанням результатів науково-дослідних робіт і підвищенням рівня загальної та професійної освіти кадрів.

Нові знання реалізуються на практиці у створенні нових конструкцій машин, підвищенні кваліфікації робочої сили, раціональних організаційно-маркетингових рішеннях. Збільшення обсягу знань дає змогу досягти реальної економії при використанні матеріальних ресурсів, знижувати фондо- та матеріаломісткість виробництва тощо. Англійський філософ Ф. Бекон справедливо зазначав: «Ми можемо стільки, скільки знаємо».

Особливу економічну роль знання відіграють тоді, коли досягаються поліпшення економіки засобами виробництва і високий рівень фондоозброєності праці.

В окремих країнах світу витрати на наукові дослідження є домірними з капіталовкладеннями, а то й перевищують їх.

Витрати на дослідження дають можливість інтенсивно оновлювати номенклатуру виробництва, різко скорочувати терміни масового освоєння новинок, підвищують технічний рівень виробництва і сприяють зміцненню конкурентних позицій відповідних країн.

14.2. Значення та правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва

Міжнародне науково-технічне співробітництво — одна з форм міжнародної економічної співпраці, що охоплює торгівлю ліцензіями, спільні наукові розробки, реалізацію великих технічних проєктів, будівництво підприємств та інших об'єктів, геолого-розвідувальні роботи, підготовку національних кадрів, обмін загальною науково-технічною інформацією тощо.

Перспективні напрямки світового науково-технічного прогресу формуються у процесі розвитку інтеграційних науково-технічних зв'язків між економічно розвиненими країнами. Цьому, зокрема, сприяє встановлення прямих науково-виробничих зв'язків між фірмами, що посідають провідні місця у розвитку відповідних напрямків світового науково-технічного прогресу.

Спільні науково-технічні програми реалізуються у межах міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань. Основні напрямки цих досліджень — інформатика, телекомунікації, енергетика, біо- та електронно-обчислювальна робототехніка, нові матеріали та ін.

У межах діяльності колишньої РЕВ науково-технічне співробітництво розглядалось як складова багатостороннього співробітництва. Воно організовувалось комітетом РЕВ з науково-технічного співробітництва і здійснювалось шляхом систематичних взаємних консультацій з основних питань науково-технічної політики; координації державних планів країн—членів РЕВ з наукових і технічних проблем, що становили взаємний інтерес; розробки науково-технічних прогнозів на 10—15 років; спільного планування та здійснення заінтересованими сторонами проєктів у сфері важливих наукових і технічних проблем; співробітництва у сфері науково-технічної інформації та підготовки наукових кадрів; забезпечення наукових досліджень апаратурою, матеріалами, приладами; надання допомоги країнам РЕВ, які перебувають на нижчому рівні щодо техніки та економіки.

Основними формами науково-технічного співробітництва були координація, кооперація і спільне виконання наукових розробок. З метою ефективного проведення спільних наукових і технічних досліджень створювались міжнародні інститути, організації, координаційні центри, лабораторії.

На 41-му позачерговому засіданні сесії РЕВ (1985 р.) було прийнято «Комплексну програму науково-технічного прогресу країн—членів РЕВ до 2000 року». У ній визначено п'ять пріори-

тетних напрямків співробітництва: електронізація народного господарства; комплексна автоматизація; атомна енергетика; розробка нових матеріалів і технологій їх виробництва та обробки; біотехнологія. Програма стала основою для розробки узгодженої, а в окремих випадках спільної науково-технічної політики країн— членів РЕВ. Основною ланкою були головні організації — координатори проблем. Вони мали право укладати господарські договори і контракти, здійснювати взаємне передання результатів робіт.

У сучасному світі наукові дослідження виконують переважно організації та підрозділи, які займаються цим видом діяльності професійно.

Сукупність науково-дослідних і дослідно-конструкторських організацій стала специфічною галуззю економіки, що продукує відкриття, винаходи та інші об'єкти так званої промислової власності.

Міждержавне співробітництво в галузі науки і техніки — така сама об'єктивна реальність, як промислове та сільськогосподарське співробітництво. Наука і техніка розвиваються під впливом чинників міжнародного поділу праці.

Той факт, що різні країни світу беруть участь у міжнародному науково-технічному співробітництві, є доказом його економічної та політичної доцільності.

Проте зазначимо, що регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва на універсальному (глобальному) рівні поширене значно менше, ніж в інших сферах.

До міжнародно-правових актів у сфері міжнародно-правового регулювання науково-технічного співробітництва належать такі:

- Статут Міжнародного союзу електров'язку (від 22.12.92).
- Конвенція Міжнародного союзу електров'язку (від 22.12.92).
- Статут Міжнародного агентства з атомної енергії (за станом на 28.12.89).
- Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації (від 26.09.86).
- Конвенція про оперативне повідомлення у випадку ядерної аварії (від 26.09.86).

Отже, міжнародно-правове забезпечення співробітництва держав світу у сфері науки і техніки потребує подальшого опрацювання.

У 1963 р. у Женеві відбулась перша конференція ООН з питань застосування досягнень науки і техніки в інтересах країн, що розвиваються. Друга конференція ООН з питань розвитку на-

уки і техніки відбулась у Відні в 1973 р. На ній було схвалено Програму дій щодо використання досягнень науки і техніки для економічного розвитку країн світу (особливо тих, що розвиваються).

Спираючись на рекомендації зазначеної конференції, 34-та сесія Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1979 р. заснувала Міжурядовий комітет з розвитку науки і техніки. Основними його функціями є такі:

- надання допомоги Генеральній Асамблеї в розробці директивних принципів для погодження політики органів, організацій і підрозділів ООН з питань науково-технічної діяльності;
- виявлення першочергових завдань для оперативного планування розвитку науки і техніки на національному, субрегіональному, регіональному, міжрегіональному та глобальному рівнях;
- упровадження заходів, пов'язаних із виявленням та оцінюванням нових науково-технічних досягнень, які можуть позитивно вплинути на науково-технічний потенціал країн, що розвиваються;
- сприяння оптимальному залученню ресурсів і здійснення керівництва системою фінансування науки і техніки ООН.

Допоміжним органом зазначеного Міжурядового комітету є Консультативний комітет з питань розвитку науки і техніки, який було створено у липні 1980 р. Економічною і соціальною радою ООН. Цей комітет, як видно з його назви, надає консультативні послуги Міжурядовому комітету, Генеральній Асамблеї, ЕКОСОП та іншим міжурядовим організаціям.

У межах Секретаріату ООН Генеральною Асамблеєю було створено Центр з питань розвитку науки і техніки.

Питаннями розв'язання проблем науково-технічного прогресу займаються також регіональні міжнародні організації, що мають статус спеціалізованих агенцій ООН. Провідну роль серед них відіграє Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). До неї входять понад 160 держав—членів. Основна її мета — сприяти миру та безпеці у світі шляхом надання допомоги країнам у міжнародному співробітництві у сфері освіти, науки, культури, інформації.

Згідно з існуючою класифікацією Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури належить до спеціалізованих закладів ООН культурно-гуманітарного характеру. З огляду на це в темі 5 про неї відсутня окрема довідка. Діяльність цієї організації широко відома, а інформацію про неї можна знайти в багатьох джерелах.

Важливу роль у світовому розвитку науки і техніки відіграє Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) (World Intellectual Property Organization — WIPO). Вона, як і щойно розглядувана, є асоційованою агенцією ООН культурно-гуманітарного характеру. Діяльність її дуже близька до сфери інтересів міжнародного економічного права. Це, зокрема, зазначається і в Угоді ТРІПС (див. тему 7).

Окремі багатосторонні договори, хоча й торкаються галузей міжнародного публічного права, але стосуються більшою мірою питання розвитку науки і техніки в контексті міжнародного економічного права. Прикладом є Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1966 р.). Цей договір забороняє державам привласнювати космос, але не забороняє привласнювати його ресурси. Проголошено свободу наукових досліджень космічного простору. У Договорі містяться й інші принципи положення, які тут не розглядатимуться.

Космосу стосуються такі документи:

- Угода про врятування космонавтів, повернення космонавтів і об'єктів, запущених у космос (1967 р.);
- Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (1971 р.);
- Конвенція про реєстрацію об'єктів, які запускаються в космічний простір (1974 р.).

Правовою основою міжнародного співробітництва у сфері науки і техніки у Світовому океані є Конвенція ООН з морського права (1982 р.). Вона, зокрема, регулює питання мореплавства, польотів над океанами і морями, розвідки і експлуатації ресурсів, охорони довкілля, рибальства тощо.

Звернемо увагу на аспект, який ще, на жаль, не висвітлюється нашим законодавцем — узгодження науково-технічної діяльності з антимонопольним законодавством.

У Брюсселі 19 грудня 1984 р. було прийнято Правило Комісії Європейського Співтовариства про застосування статті 85/3 Римського договору до категорії угод з науково-дослідницької та дослідно-конструкторської роботи (НДДКР) (*research and development* — R&D дослідження та розвиток) [19, 158—163].

Це Правило мало попередника. Рада Європейського Співтовариства 20 грудня 1971 р. прийняла Правило № 2821/71, відповідно до якого конкурентне законодавство Спільного ринку не поширювалось на такі контракти між підприємствами:

- щодо застосування стандартів і типів;

- щодо здійснення НДДКР, пов'язаних з питаннями продуктів, технологічних процесів до стадії промислового застосування та використання результатів, включаючи положення про права на промислову власність (простіше кажучи, патентів) і конфіденційну технічну інформацію;

- щодо спеціалізації, у тому числі угод про її досягнення.

У Правилі 1971 р. йшлося про те, що будь-які угоди з НДДКР є законними з точки зору конкурентного законодавства. Через 13 років європейський законодавець змушений був задуматись.

У ст. 1 Правила 1971 р. зафіксовано, що конкурентне законодавство не поширюється на угоди між підприємствами щодо окремих питань:

- про спільні НДДКР, пов'язані із продуктами або технологічними процесами і суспільним використанням результатів цих НДДКР;

- про спільне використання результатів НДДКР, пов'язаних з продуктами та процесами, які стосуються раніше укладених угод між цими ж підприємствами;

- про спільні НДДКР, пов'язані з продуктами та технологічними процесами, за винятком спільного використання відповідних результатів, якщо таке використання підпадає під дію конкурентного законодавства.

Спільне використання може стосуватись поліпшень, одержаних у межах спільних НДДКР, але застосованих з метою, що не є природним наслідком саме цих НДДКР. Таке використання може здійснюватись шляхом ліцензування прав на промислову власність, організації спільного виробництва та спеціалізації.

Зазначені угоди не одержують індульгенцію на порушення антимонопольного законодавства. Немає такої індульгенції і тоді, коли угоди між підприємствами про непроведення НДДКР у певній галузі погіршують їх конкурентне становище стосовно третіх осіб.

Спільні НДДКР можуть виконуватись спільною командою, організацією чи підприємством, спільним дорученням третій особі, шляхом спеціалізації сторін.

Правило № 418/85 [3, 4] рясніє «червоними прапорцями», тобто формулюваннями умов, за яких надається індульгенція про не застосування конкурентного законодавства. Зафіксовано, які саме умови договорів не вважаються такими, що суперечать антимонопольному законодавству. У спеціальній статті Правила перелічено умови договорів, що є неприйнятними з точки зору конкурентного законодавства.

14.3. Правове регулювання науково-технічного співробітництва СНД

Країни СНД 13 березня 1992 р. уклали «Угоду про науково-технічне співробітництво». Вона визначала такі основні напрями міждержавного науково-технічного співробітництва:

- вибір пріоритетних форм спільної науково-технічної діяльності;
- визначення і вибір форм спільної науково-технічної діяльності;
- надання державної підтримки спільним дослідженням і розробкам;
- формування міждержавних програм;
- регулювання питань створення і експлуатації науково-технічних об'єктів спільного використання;
- підготовка фахівців з вищою освітою, наукових і науково-педагогічних кадрів;
- охорона інтелектуальної власності і обмін науково-технічною інформацією.

Країни—учасниці Угоди зобов'язалися підтримувати фундаментальні дослідження, координувати міжнародні науково-технічні зв'язки, створювати правові, економічні і організаційні умови, що гарантують рівні права і відповідальність всіх організацій, підприємств і громадян, які беруть участь у міждержавному науково-технічному співробітництві, добиватися сумісності правових норм, що регулюють науково-технічну діяльність.

Крім зазначених вище, зобов'язаннями країн—учасниць були такі:

- створення умов для розвитку прямих науково-технічних зв'язків між ученими, науковими колективами і організаціями;
- проведення консультацій і обмін інформацією між органами управління держав, до компетенції яких належить формування і реалізація науково-технічної політики;
- забезпечення гармонізації систем охорони промислової власності, науково-технічної інформації, стандартизації, метрології і сертифікації, а також забезпечення відповідності статистичних показників у сфері науково-технічної діяльності;
- співробітництво у сфері науково-технічної експертизи.

Координує взаємодію держав у рамках даної Угоди Міждержавна науково-технічна рада (МНТР). Положення про цю Раду було затверджено Радою глав держав СНД.

Згідно з угодою виділяти такі види програм:

- міждержавні програми фундаментальних досліджень;
- міждержавні науково-технічні програми;
- міждержавні програми і проекти з розвитку та освоєнню нових технологій;
- інші міждержавні програми і проекти.

Держава СНД вважається учасницею відповідної міждержавної програми, якщо для її реалізації така держава виділяє ресурси. Їх види і обсяги мають бути узгоджені з іншими учасниками програми. Участь держави у програмі є добровільною.

Принципи формування, реалізації і фінансування програм визначаються «Положенням про міждержавні програми» та іншими документами. Їх приймає МНТР. Пропозиції про формування програми має право вносити кожна країна—учасниця Угоди. МНТР приймає рішення про формування програми. Держави, які беруть участь у програмі, укладають угоду, яка визначає умови участі у ній та порядок її фінансування. Держави мають рівні права на наукові результати програми. Розподіл прибутків від використання результатів робіт за науково-технічними програмами здійснюються відповідно до угоди щодо конкретної програми.

13 березня 1992 р. була укладена також «Угода про сумісне використання науково-технічних об'єктів» у рамках СНД.

Науково-технічними об'єктами вважається:

- науково-технічна організація;
- науково-дослідний і експериментальний полігон;
- інформаційні ресурси та мережі;
- бібліотеки;
- інші об'єкти.

Якщо є згода власника такого об'єкта і результати його діяльності використовуються кількома державами, то відповідний об'єкт набуває статусу об'єкта спільного використання.

У рамках СНД укладена також Угода про співробітництво у сфері підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів і нострифікацію документів про їх кваліфікацію.

26 липня 1992 р. укладена Угода про міждержавний обмін науково-технічною інформацією.

Угода про розвиток державних систем стандартизації, метрології і сертифікації укладена 13 березня 1992 р.

12 березня 1993 р. укладена Угода про заходи з охорони промислової власності і створення Міждержавної ради з питань охорони промислової власності.

Угода про співробітництво у сфері охорони авторського права і сумісних прав була підписана у рамках СНД 24 вересня 1993 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду Законом України від 27 січня 1995 р. № 34/95-ВР. Для України Угода набрала чинності 27 червня 1995 р.

6 березня 1998 р. у Москві була укладена Угода про припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності. Цю Угоду Верховна Рада України ратифікувала Законом України від 21 вересня 2000 р. № 1972-III.

Слід зазначити і Угоду про заходи щодо запобігання і припинення використання оманливих товарних знаків і географічних зазначень. Її уклали у рамках СНД у Москві 4 червня 1999 р. Угода ратифікована Законом України від 21 вересня 2000 р. № 1971-III.

Насамкінець цього розділу — про співробітництво країн СНД у сфері дослідження і використання космічного простору.

«Угода про спільну діяльність з дослідження і використання космічного простору» країнами Співдружності укладена 30 грудня 1991 р. Країни СНД взяли зобов'язання досліджувати і використовувати космічний простір відповідно до чинного міжнародного права та координувати свої зусилля у сфері розв'язання міжнародно-правових проблем дослідження та використання космічного простору.

15 травня 1992 р. країнами СНД укладена Угода про порядок утримання і використання об'єктів космічної інфраструктури в інтересах виконання програм». 13 листопада 1992 р. укладена Угода про порядок фінансування спільної діяльності з дослідження і використання космічного простору.

Спільну діяльність у космосі країни Співдружності здійснюють відповідно до міждержавних програм. Вони затверджуються Радою глав урядів СНД. Перелік тем космічних досліджень є надзвичайно великим. Фінансування міждержавних космічних програм здійснюється за рахунок внесків зацікавлених держав Співдружності.

Держави, які взяли участь у фінансуванні програми, мають право на одержання і використання у своїх інтересах відповідної космічної інформації. Вони зобов'язані її не розголошувати. Держави, які не є учасниками Угоди, одержують космічну інформацію на комерційній основі через Міждержавну раду з космосу. Положення про Раду було затверджено Протоколом урядів СНД від 13 листопада 1992 р. Рада — координуючий орган з формування і реалізації міждержавних програм у сфері космосу.

До складу Міждержавної ради з космосу країни—учасниці Угоди делегують по одному представнику, який має право одного вирішального голосу. Якщо держава не бере участі у фінансуванні певного проекту чи програми, то її представник бере участь у засіданні Ради з правом дорадчого голосу. Засідання Рада відбуваються не рідше ніж двічі на рік, по чергово у кожній з держав—учасниць Угоди. Наявність 2/3 членів Ради вважається кворумом. Рішення Рада приймає на основі консенсусу. Рада має робочий орган — Виконавчий комітет. Штаб-квартира цього органу розташована у Москві. Виконавчий комітет очолює виконавчий директор. Його на цю посаду призначає Рада.

14.4. Правове регулювання науково-технічного співробітництва між Україною і Європейським Союзом

4 липня 2002 р. була укладена «Угода між Україною і Європейським Союзом про наукове і технологічне співробітництво». Угода ратифікована Законом Україною від 25 грудня 2002 р. № 368-IV. Дата набрання чинності — 11 лютого 2003 р.

Угода має таку структуру:

Преамбула

Стаття 1 «Мета».

Стаття 2 «Визначення».

Стаття 3 «Принципи».

Стаття 4 «Напрямки співробітництва».

Стаття 5 «Форми співробітництва».

Стаття 6 «Координація та сприяння спільній діяльності».

Стаття 7 «Фінансування та податкові пільги».

Стаття 8 «В'їзд персоналу та ввіз обладнання».

Стаття 9 «Координація та сприяння спільній діяльності».

Стаття 10 «Інші угоди і перехідні положення».

Стаття 11 «Територіальна сфера дії».

Стаття 12 «Набуття чинності, припинення дії, врегулювання суперечок».

Стаття 13 (назви не має, містить перелік мов, на яких вона складена).

Додаток 1 «Визначальні риси плану розпорядження технологіями».

Додаток 2 «Права на інтелектуальну власність».

Принципами співробітництва є:

- а) взаємна вигода;
- б) своєчасний обмін інформацією, яка може мати значення для спільної діяльності;
- в) збалансоване отримання Україною та Співтовариством економічних і соціальних результатів із врахуванням внесків у спільну діяльність, зроблених відповідними учасниками та/або Сторонами.

Угода фіксує такі напрями співробітництва у сфері фундаментальних досліджень, технологічного розвитку та демонстраційної діяльності:

- дослідження навколишнього середовища та клімату, включаючи спостереження земної поверхні;
- біомедичні дослідження та дослідження у галузі охорони здоров'я;
- дослідження в галузі сільського господарства та рибальства;
- промислові та виробничі технології;
- матеріалознавство та метрологія;
- неядерна енергетика;
- транспорт;
- технології інформаційного суспільства;
- дослідження у галузі соціальних наук;
- науково-технологічна політика;
- навчання та обмін науковими кадрами.

Інші напрями додаються до зазначеного переліку після розгляду та рекомендації спільного комітету Україна-Співтовариство.

Передбачаються наступні форми співробітництва:

1) участь українських організацій у проектах Співтовариства у сферах спільної діяльності та, відповідно, участь організацій, створених у Співтоваристві, в українських проектах в цій сфері. Така участь має регламентуватися чинним законодавством Сторін. У проектах можуть також брати участь наукові та технологічні організації Сторін; проекти можуть також здійснюватися із залученням агентств і офіційних органів Сторін;

2) вільний доступ та спільне використання дослідницького обладнання, включаючи установки та об'єкти для проведення моніторингу, спостереження та експериментів, а також збору даних, що стосуються спільної діяльності;

3) візити та обмін науковими, технічними та іншими кадрами з метою участі у семінарах, симпозіумах і робочих нарадах, які мають відношення до спільної діяльності в рамках цієї Угоди;

4) обмін інформацією про практику, законодавство і програми, які стосуються співробітництва в рамках цієї Угоди.

Можуть бути і інші форми, які взаємно визначаються Сторонами. Сторони можуть спільно здійснювати співробітництво з третіми Сторонами. Спільні дослідницькі проекти відповідно до цієї Угоди здійснюються лише після того, як учасники проекту затвердять спільний план розпорядження технологіями.

З метою координації та сприяння спільній діяльності створено «Спільний комітет Україна — Співтовариство зі співробітництва в галузі науки та технологій».

Як правило, кожна зі сторін несе витрати на виконання своїх обов'язків згідно з цією Угодою, включаючи витрати, що пов'язані з участю в засіданнях Комітету. Передбачено, що Європейське Співтовариство може надавати пряму чи непряму фінансову допомогу учасникам Української Сторони.

Угода укладалася на початковий період до 31 грудня 2002 року та було передбачено її продовження за взаємною згодою Сторін на наступні п'ятирічні періоди.

Текст Угоди та додатків № № 1,2 міститься в «Офіційному віснику України», 2004, № 4 ч. 2.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. *Правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва.*
2. *Регулювання науково-технічного співробітництва у колишній РЕВ.*
3. *Основні форми науково-технічного співробітництва РЕВ.*
4. *Назвіть відомі Вам міжнародно-правові акти у сфері науково-технічного співробітництва.*
5. *Регулювання угод з науково-дослідної діяльності у ЄС.*
6. *Нинішній стан науково-технічного співробітництва СНД та його правового регулювання.*
7. *Форми науково-технічного співробітництва між Україною і Європейським Союзом.*
8. *Правова основа науково-технічного співробітництва між Україною і Європейським Союзом.*

Тема 15

МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПРАВО

Міжнародним інвестиційним правом вважається сукупність норм, що регулюють міждержавні економічні відносини щодо інвестицій.

Предметом правовідносин є інвестиції у будь-якій формі (прямі, портфельні, позиковий капітал, цінні папери, боргові зобов'язання тощо).

Джерелами міжнародного інвестиційного права є двосторонні та багатосторонні угоди, що передбачають сприяння інвестиціям та їх захист. Положення про інвестиції можуть, зокрема, міститися у двосторонніх договорах про торгівлю, економічне і промислове співробітництво, уникнення подвійного оподаткування тощо.

У цьому розділі, передусім, буде йтися про дві найвідоміші у світі міжнародні багатосторонні конвенції у сфері інвестицій.

Це конвенції справді планетарного масштабу. Зрозуміло, що ними не вичерпується перелік міжнародно-правових актів, пов'язаних з інвестиціями. Такі акти зустрічаються і на регіональному та двосторонньому рівнях.

15.1. Вашингтонська конвенція про порядок розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами

Вашингтонська конвенція укладена 18 березня 1965 р. під егідою Міжнародного банку з реконструкції та розвитку. Взяла до уваги велике значення прямих іноземних інвестицій для економічного розвитку держав та потребу у примиренні інвестиційних спорів, що можуть виникати між державою та особами інших договірних держав. Її підписали 46 держав—членів МБРР. Нині учасниками конвенції є понад 160 держав. Конвенція набрала чинності 14 жовтня 1966 р.

Далі стисло зупинимося на основних положеннях Конвенції.

У штаб-квартирі Міжнародного банку з реконструкції та розвитку створювався Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів. Він мав розв'язувати спори за допомогою примирення та арбітражу. Має у своєму складі посередників та арбітрів, а також Адміністративну раду і Секретаріат. Кожна країна-учасниця має право призначити чотирьох посередників і чотирьох арбітрів. Голова Адміністративної ради має право призначити по 10 арбітрів та посередників. Центр має повну міжнародно-правову правосуб'єктність, володіє всіма видами імунітету (за винятком випадків, коли він відмовляється від нього). Спори між державою та іноземною особою передаються за їх письмовою згодою на вирішення Центру. Сторони, що досягли такої згоди, не мають права відмовитися від неї в односторонньому порядку. Держави-учасниці не мають права використовувати засоби дипломатичного захисту чи звертатися з позовами міжнародно-правового характеру.

Будь-яка договірна держава або особа будь-якої договірної держави для розв'язання інвестиційних спорів може обрати арбітражну процедуру, звернувшись з письмовою заявою до Генерального секретаря Центру. Він посилає копію іншій стороні.

Арбітраж розглядає спір згідно з нормами права, відповідно до угоди сторін. Якщо угода сторін відсутня, то застосовується право договірної сторони, яка є стороною спору, а також норми міжнародного права, які можна застосувати. Арбітражу не надано прав виносити невизначені рішення (рішення *non liquet*), посилаючись на відсутність чи неясність правових норм. Арбітраж має право виносити рішення, спираючись на справедливість та добру совість (*ex sequo et bono*), якщо сторони спору домовляться про це.

Рішення приймається більшістю голосів арбітрів. Воно має бути сформульоване письмово та підписане арбітрами, які за нього голосували.

Рішення виносяться щодо кожного з питань, які були предметом арбітражного розгляду, і мають бути вмотивованими, тобто містити підстави. Арбітр має право додати заяву про свою незгоду з прийнятим рішенням, а також свою особисту думку щодо рішення, незалежно від того, збігається вона з рішенням чи ні. Центр не має права публікувати схвалені рішення без згоди на це сторін спору.

Рішення вважається прийнятим у день надіслання його засвідчених копій сторонам. За заявою однієї з сторін, протягом 45 днів

після прийняття рішення, арбітраж має право, попередньо повідомивши іншу сторону, прийняти додаткове рішення, яке не було включене у раніше схвалене рішення, а також зобов'язати виправити арифметичні, текстові та інші помилки. Додаткове рішення вважається частиною арбітражного рішення і повідомляється сторонам таким же чином, як і основне.

Якщо між сторонами виникає спір щодо змісту і предмету арбітражного рішення, то кожна з них має право вимагати письмове тлумачення. Заява про це подається Генеральному секретареві Центру. Якщо це можливо, то тлумачення надає той арбітраж, який схвалив рішення. Якщо ж ні, то утворюється арбітраж у новому складі. Арбітражу надано право призупиняти виконання основного рішення до схвалення додаткового рішення.

Кожна з сторін спору має право вимагати скасування арбітражного рішення. Стаття 52 конвенції встановлює підстави для такого скасування:

- арбітраж було створено неналежним чином;
- арбітру дали хабаря;
- арбітраж суттєво ухилився від процедури;
- відсутність належного обґрунтування схваленого арбітражного рішення.

Рішення арбітражу є для сторін обов'язковим. Воно не може бути оскаржене в апеляційному чи іншому порядку.

Кожна з сторін зобов'язана підкоритися і виконати дії, що відповідають арбітражному рішенню. Виняток допускається лише щодо випадків, коли виконання арбітражного рішення призупиняється відповідно до положення конвенції.

Договірні держави визнають арбітражне рішення як обов'язкове і забезпечують виконання грошових зобов'язань у межах своїх територій таким же чином, якби це було остаточне рішення судового органу цієї держави.

Сторона, яка зацікавлена у виконанні арбітражного рішення на території договірної держави, мусить подати відповідному судовому чи іншому органу копію арбітражного рішення, засвідчену Генеральним секретарем. Виконання арбітражного рішення здійснюється відповідно до процесуального права держави, де виконується рішення.

Конвенція передбачає процедуру заміщення та відводу посередників або арбітрів. Статті 62 та 63 стосуються місця розгляду спору. Спори між договірними державами щодо тлумачення або застосування даної конвенції можуть передаватися на розгляд Міжнародного суду ООН. У такому випадку одна з сторін подає

відповідну заяву. Держави мають право домовитися і про інші способи розв'язання цього виду спору.

9 червня 2006 р. Президент України підписав Указ № 505/2006 «Про порядок призначення представників від України до списків Посередників та списків Арбітрів Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів». Реєстраційний код 36586/2006.

(Офіційний вісник України, 2006, № 24).

15.2. Сеульська конвенція про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій

Укладена у вересні 1985 р. Набрала чинності 12 квітня 1988 р. Спрямована на нейтралізацію ризиків некомерційного характеру, сприянню потоку іноземних інвестицій. Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій покликане доповнити національні та регіональні програми гарантій інвестицій, а також діяльність страхових компаній, що надають гарантії від некомерційного ризику.

У статті 2 «Мета і завдання Агентства» Сеульської конвенції йдеться: «Завдання Агентства — стимулювати потік інвестицій у виробничих цілях між країнами—членами і особливо у країнах, що розвиваються, доповнюючи таким чином діяльність Міжнародного банку з реконструкції і розвитку, Міжнародної фінансової корпорації та інших міжнародних фінансових закладів розвитку.

Для досягнення цієї мети Агентство:

а) надає гарантії, включаючи спільне й повторне страхування від некомерційних ризиків щодо інвестицій, що здійснюються у будь-які країни—члени з інших країн—членів;

б) проводить відповідну додаткову діяльність із надання сприяння потокові інвестицій до країн—членів, що розвиваються, і між ними, а також

с) користується такими іншими додатковими повноваженнями, які можуть бути потрібними для досягнення цієї мети.

При прийнятті всіх своїх рішень Агентство керується положеннями цієї статті».

Членами Агентства мають право бути всі члени Міжнародного банку реконструкції і розвитку та Швейцарія.

Статутний акціонерний капітал Агентства встановлюється у розмірі 1 млрд. Спеціальних прав запозичення (SDR). Він поділяється на 100 тис. акцій з номінальною вартістю 10 тис. SDR кожна. Акції надаються членам за підпискою. Платіжні зобов'язання

членів щодо акціонерного капіталу врегульовуються на основі середньої вартості 1 SDR = \$1082. Якщо до Агентства приймається новий член, то акціонерний капітал збільшується на таку кількість акцій, якої не вистачає для забезпечення такому члену підписки.

Рада управляючих Агентства може будь-коли кваліфікованою більшістю збільшити акціонерний капітал Агентства.

Стаття 6 конвенції встановлювала механізм підписки на акції Агентства. Поділ підписного капіталу і його оплата за вимогою передбачалися у статті 7. Оплаті підписки на акції відведена восьма стаття Конвенції. Коротенька дев'ята стаття стосується визначення курсів валют. Стаття 10 передбачає порядок повернення сум за оплату підписки, якщо є вимога.

Ризики, проти яких встановлювалися гарантії, перелічені у статті 11.

У цій статті йдеться про запровадження обмежень на переказ за межі країни її валюти у вільно конвертовану валюту або іншу валюту, прийнятну для володільця гарантії. Далі призначається експропріація або аналогічні заходи. Вказана також відмова приймаючої інвестиції держави від договору або порушення такого договору за певних умов. Згадані війна і безпорядки як ризики, при яких Агентство надає гарантії. Передбачена можливість розширення сфери некомерційних ризиків.

Інвестиції, що підпадають під гарантії, охоплюють акціонерну участь, у тому числі середньо- та довгострокові позики, надані власниками акцій зацікавленим підприємствам або гарантовані ними.

Рада директорів Агентства може поширити можливість надання гарантії і на іншу форму середньострокових та довгострокових капіталовкладень. Гарантії обмежуються капіталовкладеннями, здійснення яких розпочинається після реєстрації заяви на одержання гарантій Агентства.

Перед наданням гарантій Агентство пересвідчується у тому, що інвестиції:

- є економічно доцільними і забезпечують внесок в економічний розвиток приймаючої країни;
- відповідають законам, правилам і пріоритетам приймаючої країни.

У статті 13 конвенції йдеться про особи, яким можуть надаватися гарантії.

Інвестиції гарантуються лише тоді, якщо вони здійснюються на території країни, що розвивається, яка є членом Агентства.

Агентство не укладає жодного договору про гарантії доти, поки приймаючий уряд не затвердить надання гарантії за встановленими для покриття ризиками.

Агентство визначає умови кожного договору про гарантії.

Президент під керівництвом Ради директорів приймає рішення про плату за вимогою володільця гарантій відповідно до договору.

Після надання згоди на виплату компенсації чи після такої виплати Агентство одержує права або вимоги, пов'язані з гарантованими інвестиціями.

Агентство співробітничает з національними і регіональними структурами, що займаються діяльністю, яка є аналогічною до діяльності Агентства, зокрема страхуванням та перестраховуванням. Співробітничает з приватними страховиками та перестраховиками.

Передбачені обмеження гарантії. Агентство має право надавати гарантії спонсорським інвестиціям. Воно сприяє також капіталовкладенням, наприклад поширюючи інформацію про можливості інвестування, надаючи своїм членам технічні консультації для поліпшення умов інвестування.

Агентство не втручається у політичні справи. Співробітничает з ООН та іншими міжурядовими організаціями. Може створювати інші заклади, якщо це необхідно для його роботи.

Активи, майно і доходи Агентства, його операції і угоди звільнюються від податків з них.

Україна бере участь у роботі Агентства відповідно до Закону України «Про вступ України до МВФ, МБРР, МФК, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.06.1992 р. № 2402-ХІІ.

15.3. Міжнародне інвестиційне право Європейського Союзу

Таке право, передусім, є правом про свободу пересування капіталу на інтегрованому економічному просторі.

Про свободу руху капіталу йдеться у статті 67-73 Договору про ЄЕС 1957 р. Ця свобода вважалася складовою частиною спільного ринку. У Маастрихтському договорі (1992), як до нього у Римському, немає чітко сформульованого поняття про рух капіталу. З огляду на це, Європейський Суд визнав відсутність пря-

мої дії положень про рух капіталу у Договорі про ЄЕС. Суд сформулював такі найважливіші ознаки руху капіталу:

- фінансові операції, пов'язані з інвестуванням;
- кошти інвестуються в іншу державу;
- інвестовані фінансові ресурси не повертаються до країни свого першопочаткового розміщення протягом розумного терміну.

Зазначимо, що рух капіталу і рух поточних платежів — речі різні.

На думку Суду, найсуттєвішими ознаками поточних платежів є такі:

- прості перекази іноземної валюти;
- перекази між державами;
- перекази, що є платою за надані послуги;
- валютою переказу є валюта однієї з держав—членів, де перебуває його одержувач чи відсилач.

На початку 1960-х років згідно з директивами Європейської Ради були складені чотири переліки — А, В, С, D — що стосувалися руху капіталу. Лібералізація рухів капіталу, що були перераховані у переліках А і В, була практично безумовною. Щодо переліку С, то дозволялося збереження чи запровадження валютних обмежень. Перелік D не передбачав лібералізації руху капіталу.

Директиви від 20 грудня 1985 р. № 83/583, 17 грудня 1986 р. № 86/566 спрямовувались на завершення лібералізації операцій з рухом капіталів. 24 червня 1988 р. була прийнята директива № 88/361 про рух капіталу. Вона набрала чинності 1 червня 1990 р. Згідно з директивою у ЄЕС запроваджувалася повна свобода всіх рухів капіталу (окрім перехідних положень для окремих держав—членів). Щоправда, директива містила захисні застереження, які дозволяли країнам-членам знову запроваджувати обмеження на короткотермінові (до 6 місяців) рухи капіталів у випадку кризи валютної політики чи політики обмінного курсу.

Маастрихтський договір підтвердив повну свободу руху капіталу, що вперше була зафіксована у зазначеній вище директиві від 24 червня 1988 р. № 88/361. Пункт 1 ст. 73 «В» Договору про ЄС заборонив всі обмеження на рух капіталу між країнами-членами та між ними та третіми країнами. Збережено лише окремі обмеження на свободу руху капіталу між країнами-членами. Державам, зокрема, дозволено керуватися положеннями національного податкового права, що вирізняють платників податку за місцем проживання і місцем інвестування їх капіталу. Країни—члени ЄС мають право вживати заходи щодо запобігання пору-

шенням національного законодавства у сфері оподаткування, вимагати декларування рухів капіталу.

Щодо свободи руху капіталу між ЄС і третіми країнами, збережено більше винятків, ніж у випадку руху капіталів між країнами-членами.

На відміну від руху капіталу між державами-членами не передбачено жодних обмежень на свободу платежів. Що ж стосується платежів між державами-членами і третіми країнами, то збережене лише одне обмеження, — на підставі ведення єдиної зовнішньої політики.

15.4. Інші джерела права про зарубіжні інвестиції

У зв'язку з міжнародним інвестиційним правом слід згадати, зокрема, Договір про створення Економічного союзу СНД. Він був укладений у Москві 24 вересня 1993 р. Глава III договору передбачала, що Договірні Сторони:

- забезпечать національний правовий режим для діяльності господарюючих суб'єктів-резидентів держав—учасниць даного Договору на своїх територіях;

- сприятимуть розвитку прямих економічних зв'язків між суб'єктами господарювання;

- створюватимуть сприятливі умови для зміцнення виробничої кооперації;

- сприятимуть створенню спільних підприємств, транснаціональних виробничих об'єднань, мережі комерційних та фінансово-кредитних закладів і організацій;

- координуватимуть свою інвестиційну політику, включаючи залучення іноземних інвестицій і кредитів у сферах, що становлять взаємний інтерес;

- здійснюватимуть спільні капіталовкладення, у тому числі і на компенсаційній основі.

Варто зупинитися і на Угоді про співробітництво у сфері інвестиційної діяльності. Вона була укладена 24 грудня 1993 року у Ашгабаті у рамках СНД.

У статті 2 зазначалося хто може бути інвестором (юридичні особи, фізичні особи, держави-учасниці та розташовані на їх території державні та адміністративно-територіальні утворення).

Згідно з ст. 3 інвестиціями визнавалися всі види майнових, фінансових, інтелектуальних цінностей, що вкладаються інвесторами Сторін у об'єкти підприємницької та інших видів діяльності.

Інвестування, як це передбачила ст. 4, здійснюється шляхом:

— створення підприємств, що повністю належать інвесторам Сторін, а також філіалів таких підприємств;

— часткової участі у підприємствах, що спільно створюються з юридичними та фізичними особами за місцем інвестування;

— придбання підприємств, споруд, будинків, часток участі у підприємствах, паїв, акцій, облігацій, а також цінних паперів відповідно до національного законодавства;

— іншої діяльності, що не суперечить законодавству, що діє на території інвестування.

Національний режим щодо іноземних інвестицій проголошувався у ст. 6.

Інвестиціям гарантувався повний та безумовний захист держави за місцем інвестування. Націоналізація і реквізиції не може на них поширюватися (хіба що у виняткових передбачених законами випадках). Націоналізація і реквізиції можуть бути лише з компенсацією.

Передбачалося право інвесторів Сторін на відшкодування збитків, спричинених неправомірними діями державних органів та посадових осіб (ст. 7).

Стаття 8 гарантувала безперешкодне переведення прибутків та інших сум, одержаних у зв'язку з інвестиціями. У наступній статті йдеться про можливість реінвестування прибутків або використання їх з іншою метою, що не суперечить законодавству цієї держави.

Сторони зобов'язувалися зближувати своє законодавство у сфері інвестиційної діяльності (ст. 10). Створення підприємства, його придбання чи частки у ньому має відбуватися відповідно до законодавства України, в якій відбувається інвестування (ст. 11).

В Угоді зафіксовано, що Сторони сприятимуть прямим інвестиціям та реалізації багатосторонніх економічних проектів (ст. 12). Передбачене право підприємства на створення дочірніх підприємств з правами юридичної особи, а також філіалів і представництв (ст. 13).

Підприємства з інвестиціями Сторін визначають умови реалізації продукції, що ними випускається, відповідно до законодавства держави за місцем інвестування (ст. 14).

Передбачено звільнення від мита і податків за майно, що ввозиться як внесок інвестора до статутного фонду. Мито не стягується також з майна, що ввозиться для задоволення особистих потреб працівників підприємства з інвестиціями Сторін (ст. 15).

Імпорт-експорт продукції підприємства з інвестиціями Сторін має відбуватися відповідно до законодавства держав, де вони розташовані (ст. 16).

Стаття 17 передбачала, що страхування майна та ризиків відбувається відповідно до законодавства країни за місцем інвестування.

Наступна стаття стосується податків. У ній згадуються міждержавні угоди про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна, податкові пільги тощо.

Стаття 19 присвячена трудовим відносинам, соціальному страхуванню і соціальному забезпеченню працівників підприємства з інвестиціями Сторін.

Наступна стаття стосується права користування землею та іншими природними ресурсами. До таких правовідносин, як і слід було чекати, застосовується законодавство за місцем інвестування.

Спори інвесторів Сторін розглядаються у судах (третейських судах) за місцем інвестування (ст. 21). Згідно зі ст. 22 Сторони зобов'язувалися дотримуватися узгодженого підходу до залучення інвестицій з країн, які не є учасницями Угоди. Взяли на себе Сторони і зобов'язання про співробітництво у справі усунення недобросовісної конкуренції (ст. 23).

Ті пільги, які Сторони взаємно надають одна одній, не вважаються підставою для їх надання інвесторам з третіх держав (ст. 24).

Угода не стосується зобов'язань Сторін щодо третіх держав (ст. 25). Поправки можуть прийматися за взаємною згодою всіх Сторін та оформляються спеціальним протоколом (ст. 26). Угода була відкрита для підписання державами СНД (ст. 27). Укладалася угода на 5 років. Передбачалося, що вона автоматично продовжується на наступні 5-річні періоди за взаємною згодою Сторін. Після закінчення 5-річного періоду від дня підписання за Стороною передбачалося право виходу з Угоди.

Угода тимчасово застосовується Україною з моменту підписання. Текст Угоди міститься в «Офіційному віснику України, 2005, № 37.

У рамках СНД вже укладено чимало міжнародних договорів з питань власності та інвестицій держав—учасниць СНД та їх суб'єктів на території держав—учасниць.

Зокрема Конвенція про захист прав інвестора, яку було укладено у Москві 28 березня 1997 р., передбачає, що умови здійснення інвестиції, а також правовий режим діяльності у зв'язку із

здійсненими інвестиціями не можуть бути менш сприятливими, ніж умови здійснення інвестицій і пов'язаний з ними режим діяльності для юридичних і фізичних осіб країни—реципієнта, за винятком вилучень, встановлених законодавством країни—реципієнта. Конвенція визначає правові гарантії захисту прав інвестора.

Переходимо до такого важливого документу як Європейська енергетична хартія. Її уклали 17 травня 1991 р. у Гаазі 50 країн. Документ охоплює держави різних континентів, тому назва «Європейська» є умовною. Хартія — загальнопланетарний документ. Відповідно до Хартії у грудні 1994 р. у Лісабоні було укладено «Договір хартії». Договір Хартії значною мірою стосується інвестицій компаній і приватних осіб в енергетичний сектор економіки.

Оскільки одержання енергії неможливе без інвестицій, то Договір Європейської хартії можна вважати ще й міжнародним багатостороннім договором про захист інвестицій. Країни Заходу, вкладаючи гроші в енергетику Сходу, не хотіли, щоб вони виявилися «викинутими на вітер». Договір є складним за своєю юридичною природою. Його інколи називають «конвенційною випадковістю». Щодо операцій з інвестування, Договір віддає перевагу «м'якому праву» (soft law). До ліквідації інвестицій цей Договір застосовує «тверде право» (hard law).

Деякі положення Хартії були настільки радикальні, що у середині 1990-х років її вважали другою за значенням дипломатичною подією XX століття після утворення Організації Об'єднаних Націй. Нині Хартію згадують рідше. Свій слід у розвитку міжнародного інвестиційного права вона залишила.

Далі — стисло про Угоду про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею, що була укладена на VIII Уругвайському раунді переговорів ГАТТ.

Зазначена Угода забороняє заходи, що є несумісними з правилами ГАТТ про національний режим. Заборонені і заходи, що спрямовані на використання кількісних обмежень.

Несумісними з ГАТТ вважаються «Вимоги про місцевий вміст» (local content requirements). Тобто заборонено силоміць вимагати від іноземного інвестора, щоб він купував або використовував продукти національної економіки країни—одержувача інвестицій. Забороняється також встановлювати вимоги про те, щоб обсяг імпортованих у зв'язку з інвестиціями товарів був узгоджений з обсягом або вартістю місцевих товарів, які експортують відповідний суб'єкт господарювання.

Не можна силоміць пов'язувати обсяг імпорту з кількістю або вартістю експортованого продукту. Заборонено обмежувати до-

ступ до іноземної валюти її обсягом, вкладеним у відповідне підприємство. Несумісною з нормами ГАТТ вважається вимога про обсяг або вартість продуктів, виготовлених із залученням іноземних інвестицій. Недозволеними вважаються і вимоги щодо експорту.

Аналізована Угода вважається обмеженою за своїм обсягом. По-перше, вона охоплює лише п'ять заходів. Існують і інші заходи, які цілком можна вважати як такі, що несумісні з ГАТТ, але Угода про них мовчить. Прикладом може бути вимога, яку висувають країни—одержувачі іноземних інвестицій, про те, щоб частина активів спільних підприємств належала місцевим інвесторам.

Отже, як можна бачити з розглянутих вище міжнародних нормативно-правових актів, світовою спільнотою вже створена ціла низка документів. У сфері міжнародного інвестиційного права відбувається досить інтенсивний процес свого становлення та удосконалення.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що є предметом правовідносин у міжнародному інвестиційному праві?
2. Які найвідоміші багатосторонні конвенції у сфері міжнародного інвестиційного права?
3. Під чимось егідою була укладена Вашингтонська конвенція про порядок розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами?
4. Основні положення Вашингтонської конвенції 1965 р.?
5. Яке право застосовує арбітраж, розглядаючи спір за процедурою Вашингтонської конвенції 1965 р.?
6. Як арбітраж приймає додаткове рішення згідно з процедурою Вашингтонської конвенції 1965 р.?
7. Чи передбачає Вашингтонська конвенція 1965 р. скасування рішення арбітражного суду?
8. Чи можна рішення арбітражу за процедурою Вашингтонської конвенції 1965 року оскаржити у судовому порядку?
9. Процесуальне право якої країни застосовується для виконання арбітражного рішення за процедурою Вашингтонської конвенції 1965 р.?
10. Хто має право тлумачити Вашингтонську конвенцію 1965 р.?

11. Для чого було створено Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій?
12. Які функції виконує Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій?
13. Для чого у Багатосторонньому агентстві утворювався статутний капітал?
14. Які інвестиційні ризики гарантуються Багатостороннім агентством?
15. Кому надає гарантії Багатостороннє агентство ?
16. Які функції, окрім гарантування інвестицій, виконує Багатостороннє агентство?
17. Який акт Європейського Союзу стосується інвестицій?
18. Яку роль відіграє Європейський Суд у розвитку інвестиційного права ЄС?
19. Чим рух капіталу у Європейському Союзі відрізняється від руху поточних платежів?
20. Коли і де у Європейському Союзі вперше була зафіксована свобода повного руху капіталу?
21. Чи йшлося про інвестиції у Договорі про створення Економічного Союзу СНД від 24 вересня 1993 р. ?
22. Що передбачала Угода про співробітництво у сфері інвестиційної діяльності від 24 грудня 1993 р. ?
23. Яке значення має Європейська енергетична хартія для міжнародного інвестиційного права?
24. Основні положення Угоди про інвестиційні заходи, укладеної 1994 р. у рамках ГАТТ?

Тема 16

ПРАВО МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

16.1. Основні поняття

Таке право в міжнародному публічному праві відоме ще й як «право спільного ринку». Його норми стосуються як «негативної інтеграції», так і «позитивної інтеграції». Перша спрямована на усунення різноманітних бар'єрів, які історично встановлювалися і які заважають торгівлі та економічному співробітництву країн угруповання. Це своєрідне руйнування стінок з метою створення великої зали. Зазначеними бар'єрами є мита, квоти та інші тарифні та нетарифні обмеження. Позитивна інтеграція передбачає створення заново норм, спрямованих на становлення і розвиток спільного ринку.

Отже, негативна інтеграція — це юридична форма кроків щодо знищення спадщини, яка заважає спільному ринку. Позитивна інтеграція — це юридична форма проінтеграційних заходів. Негативне право — це юридична форма заходів, вжитих у зв'язку з ліквідацією мит, квот та інших обмежень взаємної торгівлі між країнами-членами інтеграційної групи. Позитивне право — це право, що створюється для спільного ринку. У часі і просторі позитивна і негативна інтеграція можуть зливатися чи рухатися паралельно, принаймні на початкових стадіях міжнародної економічної інтеграції. Позитивна інтеграція є успішнішою, якщо їй якомога менше заважає історична спадщина.

Існують такі форми міжнародної економічної інтеграції:

1. Зона вільної торгівлі (передбачає скасування членами об'єднання мита на товари, що надходять до сфери зовнішньої торгівлі країн—учасниць).
2. Митний союз (вважається поглибленою формою міжнародної економічної інтеграції; окрім заходів зони вільної торгівлі застосовується єдиний митний тариф у торгівлі з іншими країнами).
3. Спільний ринок (встановлюється вільний рух товарів, робочої сили, капіталу та вільне створення центрів підприємницької діяльності).

4. Економічний і валютний союз (економіка угруповання стає єдиним цілим і запроваджується спільна валюта).

Щоб створити спільний ринок необхідно, передусім, ліквідувати дискримінацію товарів, послуг, капіталу, робочої сили за ознаками їх національної приналежності.

Через міждержавні кордони країн економічного угруповання робоча сила, товари і капітал мають рухатися вільно. Вільним має також бути надання послуг іноземців з країн інтегрованого об'єднання та утворення центрів підприємницької діяльності (тобто фірм, компаній тощо).

Суб'єктами права міжнародної економічної інтеграції є, передусім, держави. У Європейському Союзі ними також вважаються юридичні та фізичні особи, оскільки право ЄС є правом прямої дії.

16.2. Головні ознаки чотирьох свобод спільного ринку Європейського Співтовариства

Щодо вільного руху товарів, то йдеться про весь товарообіг у рамках ЄС. Передбачає скасування тарифних та нетарифних обмежень для учасників інтеграційного процесу. Ліквідовуються мита та рівнозначні їм збори (збори зі схожим ефектом). Забороняється дискримінаційне внутрішньодержавне оподаткування товарів та послуг походженням з інших країн угруповання. Забороняються також кількісні обмеження на імпорт та експорт товарів.

Принцип дискримінації у сфері податкової політики не означає, що системи оподаткування у державах ЄС мають бути ідентичними. Застосування цього принципу забезпечує свободу руху товарів на внутрішньому ринку кожної держави-члена інтеграційного угруповання.

Фізичними бар'єрами на шляху вільного руху товарів є ті, що застосовуються на кордонах держав—учасниць. Субтильними бар'єрами вважаються різноманітні кампанії за підтримки урядів на користь вітчизняних виробників. Певні обмеження на шляху вільного руху товарів допускаються лише з міркувань громадської моралі, суспільного порядку, державної безпеки та захисту життя і здоров'я людей, тварин та рослин тощо.

Принцип вільного руху працівників, окрім свого проголошення в установчих документах ЄС, одержав подальший розвиток у численних регламентах та директивах ЄС, а також у рішеннях Європейського Суду. ЄС нині має єдиний ринок робочої сили.

Дискримінація працівників та членів їх родин з інших країн ЄС забороняється. Їм гарантується забезпечення трудових прав у повному обсязі. Не забуті і права на соціальне забезпечення (зокрема, допомога у зв'язку з безробіттям).

Право вільного пересування надано всім працівникам-громадянам ЄС, незалежно від місця їх проживання. Працівники та члени їх сімей мають право вільно залишати територію країн ЄС, щоб стати до роботи в іншій країні-учасниці угруповування або ж з метою пошуку роботи. Тривалість часу, протягом якого особа шукає роботу, законодавство ЄС не визначає. Працівники не можуть дискримінуватися як щодо працевлаштування, так і заробітної плати і інших умов праці. Працівники з країн учасниць ЄС мають право залишатися на території інших країн ЄС, де вони працювали у випадку виходу на пенсію чи непрацевдатності. Положення, що стосуються вільного пересування працівників не стосуються зайнятості на державній службі. Відповідні обмеження стосуються працівників поліції, військовослужбовців, вищих державних чиновників.

Особам, які засновують центри підприємницької діяльності, надається національний режим, тобто їх права та зобов'язання є аналогічними з тими, які надано національним фізичним і юридичним особам. Заборонена дискримінація не лише за підставами громадянства, але і з огляду на те, що особа вже має більше одного центру підприємницької діяльності. Передбачена можливість вільного в'їзду до країни, де планується здійснення такої діяльності і одержання права на проживання у ній.

Законодавство ЄС не стосується випадків зворотної дискримінації, — тобто запровадження державами правил, які ставлять своїх фізичних та юридичних осіб у становище, яке є гіршим, порівнюючи зі становищем іноземців.

Важливим, з точки зору працевлаштування, принципом спільного ринку на ділянці робочої сили є взаємне визнання країнами-членами угруповання професійної кваліфікації їх працівників. Це має важливе значення, передусім, для працівників так званих «вільних професій», наприклад, лікарів. Держави-члени угруповання мають право встановлювати на своїй території правила, що регулюють ті або інші види підприємницької діяльності.

Принцип вільного надання послуг юридичними і фізичними особами певної держави-члена ЄС на території іншої держави-члена зафіксовано як у установчих актах ЄС, так і у «вторинному праві» (тобто «підзаконних актах») угруповання. Надання послуг в іншій державі-члені не обов'язково передбачає фізичне пере-

міщення осіб, які надають чи одержують послуги через кордони країн—членів. Послугами вважається те, що надається на тимчасовій основі, оскільки постійне надання розглядається як утворення центру підприємницької діяльності.

Свобода руху капіталу — це свобода на здійснення не будь-яких міжнародних платежів, а, передусім, операцій, пов'язаних із зарубіжним інвестуванням. Йдеться також про те, що інвестовані ресурси не повертаються до країни свого походження протягом астрономічно нетривалого терміну. Маастрихтський договір підтвердив повну свободу пересування капіталу, яка була свого часу визнана директивою 88/361.

Директива Ради від 31 травня 1963 р. № 63/340 скасувала всі перепони та обмеження на оплату послуг та повністю і безумовно лібералізувала у рамках ЄС поточні платежі.

У Європейському Союзі право міжнародної економічної інтеграції відображене, передусім, в його установчих договорах, — Паризькому (1951 р.), двох Римських (1957 р.), Єдиному Європейському Акті (1986 р.), Маастрихтському (1992 р.), Амстердамському (1997 р.). Установчі договори та інші законодавчі акти ЄС встановлюють обов'язки, які мусять виконувати держави-члени для створення і забезпечення нормального функціонування спільного ринку. Такі зобов'язання за своєю юридичною природою є негативними, оскільки не дозволяють запроваджувати нові обмеження та змушують ліквідувати існуючі. Визначальним серед принципів права міжнародної економічної інвестиції є принцип недискримінації за національною ознакою щодо держав, компаній та громадян з інших країн Європейського Союзу. Саме цей принцип стоїть на варті основних свобод (інакше кажучи, — принципів) спільного ринку — вільного руху капіталу, робочої сили, товарів та послуг, вільного заснування центрів підприємницької діяльності.

Право міжнародної економічної інтеграції у рамках ЄС — це сукупність зобов'язань та заборон. Оскільки право ЄС є правом прямої дії, то воно надає особам позитивні права, які захищаються національними судами та Європейським Судом.

16.3. Право СНД з міжнародної економічної інтеграції

Нагадаємо читачеві, що у розділі 5 даної книжки міститься довідкова стаття про СНД, тому далі не повторюватимо раніше викладений матеріал.

Серед найголовніших актів Співдружності Незалежних Держав, які стосуються міжнародної економічної інтеграції, слід назвати «Договір про створення економічного союзу СНД» (укладений у Москві 4 вересня 1993 р.) та Угоду про формування єдиного економічного простору (укладена у Ялті у вересні 2003 р.).

У ст. 3 «Договору про створення економічного союзу СНД» зазначалося, що Союз означає:

- вільне пересування товарів, послуг, капіталів та робочої сили;
- узгоджену грошово-кредитну, бюджетну, податкову, цінову, зовнішньоекономічну, митну і валютну політику;
- гармонізоване господарське законодавство Договірних Сторін;
- наявність загальної статистичної бази.

Договір передбачав класичну схему становлення економічного союзу. Спочатку мала бути створена асоціація вільної торгівлі, потім митний союз. Останній переростав у спільний ринок, а на його основі виростав економічний союз. Тобто даний ланцюжок повністю збігається з ланцюжком Європейського Союзу.

Договір про створення економічного союзу підписали 9 держав, — Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Узбекистан. Україна та Туркменія належать до Союзу на правах асоційованих членів.

До кінця 1993 р. передбачалася підготовка 35 угод, які мали скласти інфраструктуру Договору та мати практичне спрямування.

Економічний союз передбачав два рівні взаємодії, а саме:

- між підприємствами;
- між державами.

На засіданні глав держав СНД 21 жовтня 1994 р. була укладена Угода про створення Міждержавного економічного комітету Економічного союзу. З 12 країн СНД під угодою відсутній підпис керівника Туркменістану. Вперше в історії СНД з'явився орган, що мав контрольно-розпорядчі та виконавчі функції. З деяких питань Міждержавний економічний комітет (МЕК) мав право приймати рішення, що були обов'язковими для виконання країнами Співдружності. «Положення про МЕК» вважаються складовою частиною Угоди, укладеної 21 жовтня 1994 р. МЕК — постійно діючий орган. Він є підзвітним Раді глав держав і Раді глав урядів.

Є такі основні напрямки діяльності МЕК:

- формування Економічного союзу шляхом створення механізмів платіжного союзу, спільного ринку товарів, послуг, капіталів і робочої сили, валютного (грошового) союзу;

- досягнення гармонійного регулювання економічних відносин;
- підтримка підприємництва, сприяння розвитку інфраструктури спільного ринку, транснаціональних об'єднань, фінансово-промислових груп, фінансово-кредитних та страхових структур, спільних підприємств;

- опрацювання узгоджених рішень із соціальних питань, що становлять загальний інтерес.

До ряду основних функцій МЕК належать:

- аналіз стану економіки та поступу економічних реформ;
- підготовка пропозицій для проведення гармонізованої економічної і соціальної політики;
- зближення господарського законодавства і удосконалення правової бази економічного співробітництва та інтеграції;
- формування загальних інформаційних систем;
- опрацювання спільних програм у рамках багатосторонньої домовленості про розвиток промисловості, сільського господарства та інших галузей економіки;
- організація контролю за виконанням взятих зобов'язань за рішеннями Ради глав держав і Ради глав урядів.

МЕК приймає рішення:

- розпорядчого характеру з питань, добровільно переданих йому державами;

- обов'язковості виконання яких має підтверджуватися відповідними рішеннями урядів, у тому числі з питань збереження мобілізаційних потужностей, підтримання ефективних коопераційних зв'язків, структурних змін, охорони довкілля та природних ресурсів;

- рекомендаційного характеру — з інших питань.

Керівні органи МЕК — Президія та Колегія. Президія вважається найвищим органом МЕК. Вона складається з замісників глав урядів. Збирається на засідання не рідше, ніж один раз на квартал. Очолює Президію Голова. Голову обирають на рік зі складу членів Президії.

Колегія має право приймати оперативні рішення. Вважається робочим органом МЕК. Очолює її Голова, якого призначає Рада глав держав за поданням Ради глав урядів терміном на три роки. Заступники Голови Колегії призначаються Радою глав урядів за поданням Голови Президії. Представляти інтереси своїх держав Голова Колегії та його заступники права не мають. За своєю посадою Голова Колегії є заступником Голови Президії. Колегія працює на постійній основі. Її регламент роботи встановлює Президія.

Свої рішення Президія та Колегія приймають за такими процедурами голосування:

1. Консенсус — з питань переходу до митного союзу, спільного ринку, спільного ринку товарів, послуг, капіталів та робочої сили, валютного союзу та інших стратегічно важливих питань розвитку Економічного союзу. До голосування держави-учасниці мають право заявляти про свою зацікавленість щодо рішення з питання, що розглядається. На країни, що заявили про своє утримання від участі в обговоренні і голосуванні, прийняті рішення не поширюються. У тих випадках, коли необхідна згода представників усіх держав, але усунути суперечності не вдається, то проєкт рішення з письмово викладеними незгодами окремих держав передається на розгляд Ради глав урядів Співдружності.

2. Кваліфікована більшість — з питань доцільності запровадження квот, резервної валюти, створення фінансових фондів та інших конкретних питань економічного розвитку, окрім тих, що зазначені у наступному пункті.

3. Кваліфікована більшість, що враховує економічний потенціал держав — конкретні економічні питання, що вимагають значних витрат або можуть мати серйозні економічні наслідки. Розподіл голосів визначається відповідно до спеціально встановлених квот.

4. Проста більшість — з процедурних питань.

Якщо окремі держави не брали участі у прийнятті рішень, але згодом виявили бажання приєднатися до них, то вони подають про це МЕК письмову заяву.

МЕК має апарат. Він комплектується громадянами з країн—учасниць Договору про створення Економічного союзу. Очолює апарат голова Колегії. Керівники департаментів призначаються Колегією та затверджуються Президією. Решту співробітників призначає на посади голова Колегії.

Співробітники апарату МЕК (окрім технічного та обслуговуючого персоналу) мають статус міжнародних цивільних службовців. Виконуючи службові обов'язки, вони вважаються незалежними від органів, організацій та офіційних осіб своїх держав.

Робоча мова МЕК — російська. Штаб-квартира МЕК розташована у Москві. Він вважається юридичною особою.

Всі країни—члени СНД 21 жовтня 1994 р. уклали Угоду про створення Платіжного союзу СНД. У ст. 1 сформульоване його завдання, — забезпечення безвідмовності розрахунків у результаті використання взаємної конвертованості національних валют і формування на цій основі платіжної системи.

Створення Платіжного союзу Сторони розглядають як поетапний процес та приступають до його реалізації шляхом укладення двосторонніх та багатосторонніх угод. В Угоді зазначається, що у майбутньому можуть здійснюватися заходи щодо створення багатосторонньої системи розрахунків у колективній валюті.

Стаття 2 містить перелік принципів, закладених в основу Платіжного союзу:

- визначення національного валютного суверенітету і ролі центральних (національних) банків Сторін як емісійних центрів і органів грошово-кредитного і валютного регулювання на території кожної із Сторін;

- недопущення на території кожної із Сторін будь-яких обмежень щодо прийому та використання національних валют як платіжних засобів за торговельними і неторговельними операціями, передбачених у контрактах;

- встановлення правил державного зовнішньоторговельного та валютного регулювання, що сприяють розвитку на території кожної зі Сторін повноцінного (ліквідного) валютного ринку, за операціями купівлі-продажу національної валюти за національні валюти інших Сторін та за інші валюти;

- забезпечення гарантованої конвертації національної валюти у валюту інших сторін за спеціально значущими платежами: перекази пенсій, аліментів, державної допомоги, виплат і компенсацій, включаючи виплати щодо відшкодування шкоди, спричиненої каліцтвом, професійним захворюванням або іншими пошкодженнями здоров'я працівників, що пов'язані з виконанням їх трудових обов'язків, суми, що виплачуються на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових і слідчих органів, платежі, пов'язані зі смертю громадян, грошові компенсації жертвам політичних репресій, членам їх сімей і спадкоємцям, і відшкодування витрат судовим, слідчим, арбітражним, нотаріальним та іншим правоохоронним органам;

- надання уповноваженим комерційним банкам права виконувати розрахунки за зовнішньоторговельними операціями, надавати кредити банкам-кореспондентам та іншим нерезидентам-учасникам зовнішньоекономічних операцій;

- недопущення адміністративних обмежень у частині визначення валюти платежів при укладенні контрактів між суб'єктами господарювання Сторін.

Стаття 3 передбачала, які саме розрахунки має обґрунтувати платіжна система та хто її учасники.

У статті 4 йшлося про валюту платежу, міжнародні розрахунки за допомогою кореспондентських рахунків, розміщення валютних коштів у національній валюті іншої Сторони на її внутрішньому грошовому ринку, режим єдиного валютного курсу для всіх видів зовнішньоекономічних операцій, обмінний курс, стабільність валютних курсів, стабілізаційні фонди у вільно конвертованих валютах та дорогоцінних металах, допуск на свій внутрішній валютний ринок банків-нерезидентів та Міждержавного банку тощо.

Стаття 5 передбачала створення Міждержавного валютного комітету, а в статті 6 — інформаційно-довідкових баз даних.

Валютний контроль передбачався як на багатосторонній, так і на двосторонній основі (ст. 7).

Сторони взяли зобов'язання створювати сприятливі умови для становлення і розвитку транснаціональних фінансово-промислових і банківських груп, фінансувати і кредитувати міждержавні програми (ст. 8).

Стаття 9 спрямовувалася на боротьбу з неплатежами та бартером і передбачала запровадження векселя та механізму багатостороннього клірлінгу.

Десята стаття стосується врегулювання суперечок між сторонами, а одинадцята — внесення змін та доповнень до угоди.

Стаття 12 передбачала можливість приєднання до угоди держави-учасниці СНД, а стаття 13 — право вільного виходу зі складу учасників угоди.

В Угоді про формування Єдиного економічного простору зазначається:

«Під Єдиним економічним простором Сторони розуміють економічний простір, що об'єднує митні території Сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, засновані на єдиних принципах, що забезпечують вільний рух товарів, послуг, капіталів та робочої сили, і проводиться єдина зовнішньоторговельна і узгоджена, в тій мірі і в тому обсязі, в яких це необхідно для забезпечення рівноправної конкуренції та підтримання макроекономічної стабільності, податкова, грошово-кредитна і валютно-фінансова політика».

Варто, бодай коротко, згадати про економічний союз Казахстану, Узбекистану і Киргизії. У його рамках у лютому 1995 р. утворена Міждержавна рада. Цей найвищий орган приймає рішення зі стратегічних питань економічної інтеграції зазначених трьох держав. Фінансове забезпечення діяльності цього Союзу має виконувати Центральноазіатський банк співробітництва і розвитку.

Зазначений регіональний економічний союз вважається відкритим для всіх країн СНД.

В СНД можна вирізнити три рівні інтеграційних процесів:

- Економічний союз (12 країн);
- Митний союз (4 країни);
- Співтовариство Росії і Білорусії.

У цьому підрозділі ми зупинилися лише на окремих актах, що стосуються економічної інтеграції у рамках СНД. Рішень і угод приймається настільки багато, їх не встигають відстежувати, навіть, фахівці. На жаль, в Україні до цих пір відсутній офіційний бюлетень, який би постійно і оперативно публікував тексти міжнародних договорів, конвенцій тощо.

24 листопада 1995 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 462/95-ВР «Про ратифікацію Угоди про створення міждержавного об'єднання вугілля та металу». На початку XXI ст. про це об'єднання ніхто і не згадував.

Президенти України, Білорусії, Казахстану та Росії 19 вересня 2003 р. підписали у Ялті «Угоду про формування Єдиного економічного простору». Вона ратифікована Законом України від 20 квітня 2004 р. № 1683-ІV.

Найближчі роки покажуть чого було більше у рамках СНД, — політичних декларацій про економічну інтеграцію чи реальних справ.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чим «негативна інтеграція» відрізняється від «позитивної інтеграції»?
2. Які є форми міжнародної економічної інтеграції?
3. Що означає поняття фізичні бар'єри на шляху вільного руху товарів?
4. Поясніть поняття «субтильні бар'єри».
5. Що означає принцип недискримінації у зв'язку з міжнародною економічною інтеграцією?
6. Як розуміють поняття «зворотна дискримінація»?
7. У яких правових актах Європейського Союзу містяться положення права міжнародної економічної інтеграції?
8. Що означає «вільний рух капіталу»?
9. Як розуміють вільне пересування робочої сили?
10. Що таке вільний рух товарів?

11. Що означає право на вільне створення центрів підприємницької діяльності?
12. Назвіть основні акти права СНД з міжнародної економічної інтеграції.
13. Основні положення права СНД з міжнародної економічної інтеграції?
14. Що означає Економічний союз у рамках СНД?
15. Які країни СНД у вересні 1993 р. не ввійшли до Економічного союзу?
16. Як були сформульовані основні напрямки діяльності Міждержавного економічного комітету?
17. Основні функції Міждержавного економічного комітету.
18. Процедури голосування у Міждержавному економічному комітеті.
19. Керівні органи Міждержавного економічного комітету.
20. Чи зобов'язані працівники апарату МЕК дотримуватися вказівок, одержаних від своїх урядів?
21. З якою метою укладалася Угода про створення Платіжного союзу СНД від 21 жовтня 1994 р.?
22. Принципи діяльності Платіжного союзу.
23. Що таке Єдиний економічний простір?
24. Рівні інтеграційних процесів у СНД.
25. Ваша точка зору про майбутнє СНД.

Тема 17

МІЖНАРОДНЕ МИТНЕ ПРАВО

17.1. Основні положення

Очевидно, цю галузь права можна вважати досить розгалуженою системою норм, що стосуються митного аспекту міжнародної торгівлі. Головними його джерелами є багатосторонні та двосторонні договори. Вже давно людству відомі такі явища, як «митний союз», «тарифне співтовариство», «асоціація вільної торгівлі» («зона вільної торгівлі»).

Коротенька нотатка «Custom Union» (Митний Союз) на стор. 389 «Oxford Paperback Encyclopedia» зазначає: «Група країн, що формують економічний союз, який дозволяє країнам-членам вільно торгувати однією з кожною іншою, але застосовує спільний тариф до товарів із-за меж цього союзу».

Слід відмежувати поняття «митний союз» від понять «тарифне співтовариство» та «асоціація вільної торгівлі». Держави-члени «тарифного співтовариства» мають спільний тариф щодо третіх країн. У «торговому співтоваристві» скасоване також мито на імпорту більшості товарів з інших держав—членів. Тобто «тарифне співтовариство» певною мірою не досягає планки, встановленої для митного союзу. У митному союзі повністю відсутні експортно-імпорту мита у взаємній торгівлі держав—членів. Стосовно ж третіх країн у митному союзі, як і у тарифному співтоваристві, застосовується спільний митний тариф.

У зоні вільної торгівлі не обкладаються митом товари, що виготовлені або суттєво перетворені у країнах-учасницях зони.

17.2. Гармонізована система опису і кодування товарів

Зазначена система є збіркою міжнародних правил з класифікації і статистичної інформації про товари, що надходять до сфери міжнародної торгівлі. Містить детальний перелік імпортованих та експортованих товарів, що розподілені за спеціальною

класифікаційною схемою. Охоплює 21 розділ, 26 глав, 5019 суб-позицій. У Гармонізованій системі (ГС) є і допоміжні матеріали, а саме:

- алфавітний вказівник до ГС;
- пояснення до ГС;
- ключ переходу від номенклатури Ради митного співробітництва (її стосується наступна рубрика) до даної Системи.

Гармонізована система була створена для задоволення потреб митних органів країн світу, їх служб статистики та потреб міжнародної торгівлі у цілому. Вона забезпечує зіставність національних статистичних даних про зовнішню торгівлю. Узгоджує також зовнішньоторговельну і виробничу статистику різних держав.

Створена ГС у рамках Ради митного співробітництва. У колишньому СРСР була запроваджена у 1991 р. замість Єдиної товарної номенклатури зовнішньої торгівлі країн—членів РЕВ. Вважалося, що це спростить вступ СРСР до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі.

Президент України 17 травня 2002 р. підписав Указ № 466/2002 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів».

17.3. Рада митного співробітництва

Цей міжурядовий орган було створено 1953 р. у Брюсселі сімнадцятьма країнами Західної Європи. Нині у роботі Ради беруть участь представники понад 120 країн світу. Штаб-квартира Ради розташована у Брюсселі. Конвенція про створення Ради митного співробітництва набрала чинності 4 листопада 1952 р.

Рада вивчає питання співробітництва у митній сфері між країнами-членами. Готує проекти конвенцій (угод) та рекомендації з припинення спорів, забезпечує обмін інформацією про митне регулювання та процедури.

Країни—члени зобов'язані чітко дотримуватись правил, створених Радою.

Рада митного співробітництва підготувала проекти двох десятків міжнародних митних конвенцій. Створено також кілька десятків рекомендаційних документів.

Верховна Рада України 19 червня 1992 р. прийняла Постанову № 2479-ХІІ «Про приєднання України до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва 1950 р.». Датою приєднання України до Конвенції про створення Ради митного співробітництва

тва вважається 10 листопада 1992 р. Ця ж дата є датою набуття Конвенцією чинності для України.

Текст Конвенції міститься в «Офіційному віснику України», 2005, № 12.

15 липня 1994 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 117/94-ВР «Про участь України у Митній конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенції МДП 1975 р.)». Дата набуття чинності для України 11.10.1994 р. Реєстраційний код 38438/2007. Українськомовний текст Конвенції міститься, зокрема, в «Офіційному віснику України» 2007, № 3. До «Конвенції про тимчасове ввезення», підписаної 26 червня 1990 р., Україна приєдналася відповідно до Закону України від 24.03.2004 р. № 1661-IV. Дата набуття чинності — 22.09.2004.

Текст Конвенції міститься в «Офіційному віснику України», 2004, № 36.

17.4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі

Значною мірою міжнародного митного права стосується і зазначена Угода.

Нотатка «General Agreement on Tariffs and Trade» на стор. 561 «Oxford Paperback Encyclopedia» пояснює: «Міжнародна торговельна угода. Запроваджена Об'єднаними Націями у 1948 р., з секретаріатом у Женеві, мала 125 країн—членів наприкінці 1994 р. Мета її членів (які разом становили приблизно 90 % всієї світової торгівлі) полягала у сприянні (to promote) міжнародній торгівлі шляхом усунення перешкод (obstacles) та торговельних бар'єрів, встановленні максимальних тарифних ставок (maximum tariff rates) і слугуванні форумом для дискусій з торговельної політики. До 1980-х років з'явилися вимоги про модифікацію угод ГАТТ. У 1986 р. Уругвайський раунд переговорів (названий так тому, що вони відбувалися в уругвайській столиці Монтевідео) зробив спробу розв'язання важливих сільськогосподарських питань (outstanding agricultural issues). Дискусії, що часто заходили у безвихідь, тривали до 1993 р., у результаті яких з'явилася компромісна угода про субсидії сільському господарству (farm subsidies). У 1994 р. у Женеві відбулися переговори з глобальних проблем торгівлі (global trade deals). У квітні 1994 р. заключений акт Уругвайського раунду був формально підписаний, завершивши переговори про широкі зниження тарифів та експортних

субсидій і про створення Світової організації торгівлі як правонаступниці ГАТТ».

Підрозділ 7.2.15 даної книги містить перелік договорів, укладених на VIII раунді, стислу характеристику чотирьох основних правил ГАТТ, правил загального користування та інших правил, Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС), Угоди ТРІПС тощо. Додатково до ГАТТ зазначимо таке.

До закінчення Уругвайського раунду правила ГАТТ не застосовувалися у сфері сільського господарства і текстилю. Економічно розвинені країни світу шляхом протекціоністських заходів оберігали зазначені сфери. Найпоширенішими із заходів були положення двосторонніх та багатосторонніх договорів про добровільні обмеження експорту (voluntary export restraints — VERs), які нав'язувалися країнам, що розвиваються, з метою обмеження з них імпорту конкуруючих товарів. Заходи були відомі ще й як «заходи сірої зони» (grey area measures), оскільки їх узгодженість з правилами ГАТТ була сумнівною.

До 1994 р. не було міжнародних багатосторонніх правил, що регулювали торгівлю послугами, а останні становили настільки значний елемент міжнародної торгівлі, що далі його ігнорувати було просто неможливо.

З огляду на розбіжності у національних законодавствах з охорони прав інтелектуальної власності та неефективне дотримання їх положень, зростала торгівля контрафактними (незаконно виготовленими чи маркованими) товарами, що стримувало ділову громадськість економічно розвинених країн передавати технології партнерам з країн, що розвиваються.

У результаті Уругвайського раунду була створена поліпшена база (framework) багатосторонніх правил, що регулюють міжнародну торгівлю. Було також спрощено доступ (access) до міжнародних ринків товарів та послуг.

Головною метою (basic objective) ГАТТ є створення ліберальної і відкритої торговельної системи (open trading system), за якої підприємства країн—членів ведуть між собою торгівлю на умовах чесної і неспотвореної конкуренції (fair and undistorted competition).

Читачеві, який має бажання стисло ознайомитися з угодами у рамках Світової організації торгівлі, рекомендуємо звернутися до четвертого розділу навчального посібника І. І. Дахна «Міжнародна торгівля», якого опублікувало 2003 р. видавництво Міжрегіональної академії управління персоналом.

Далі ж наведемо коротку характеристику правил ГАТТ, що застосовуються на кордонах держав у процесі міжнародної торгівлі.

влі, тобто саме тих, які безпосередньо стосуються міжнародного митного права.

Визначення вартості експорту, на яку нараховується мито.

Угода про митну оцінку (The Agreement on Customs Valuation) стоїть на захисті інтересів імпортерів. У ній зафіксовано, що вартість імпорту для митних цілей визначається на основі ціни, яка сплачена або підлягає сплаті імпортером, за товари, що проходять через митницю. Митники можуть відкинути задекларовану вартість, якщо мають розумні сумніви (reasonable doubts) щодо правдивості (truth) чи точності (accuracy) задекларованої вартості. Імпортерам надається можливість обґрунтувати свою задекларовану вартість. Якщо митники залишаються незадоволеними таким обґрунтуванням, то Угода передбачає п'ять способів, за якими вони можуть визначити вартість імпорту, з якої стягується мито. Інших прийомів визначення митної вартості їм не дозволяється застосовувати.

Застосування обов'язкових стандартів.

Держави часто вимагають, щоб імпортовані продукти відповідали обов'язковим стандартам (mandatory standards), встановленим з метою захисту здоров'я і життя їх населення. Угода про технічні бар'єри у торгівлі (The Agreement on Technical Barriers to Trade) встановлює, що такі стандарти не повинні формулюватися так, щоб створити непотрібні бар'єри у торгівлі (unnecessary barriers to trade). Угода закликає країни використовувати міжнародні стандарти, якщо вони існують. Якщо ж вони відсутні для певних товарів, то Угода зобов'язує держави створювати свої примусові стандарти на основі наукової інформації і досвіду (scientific information and evidence).

Застосування санітарних і фітосанітарних правил.

Заражені овочі, фрукти, м'ясо та інші продовольчі продукти можуть становити загрозу для людського життя, рослинного і тваринного світу з огляду на розповсюдження бур'янів та хвороб, занесених у результаті такого імпорту. Угода про застосування санітарних і фітосанітарних правил (The Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures) не ставить під сумнів компетенцію держав за допомогою митників боротися за здоров'я та життя людей, тварин та рослинного світу, але вимагає, щоб не створювалися «нерозумні бар'єри» (unreasonable barriers) у сфері міжнародної торгівлі. Угода націлює держави базувати свої правила на міжнародних стандартах і настановах (international standards and guidelines) так широко, наскільки це можливо.

Процедури ліцензування імпорту.

Угода про ліцензування імпорту (The Agreement on Import Licensing Procedures) містить набір правил, які мають застосовуватися, якщо країни—учасниці встановлюють ліцензування всього імпорту чи певної його частини.

17.5. Митне право Європейського Союзу

У статті 9 «Договору про ЄЕС», укладеного у Римі 25 березня 1957 р., було зафіксовано: «Основою Співтовариства є Митний союз, який охоплює всю торгівлю товарами та передбачає заборону імпортного і експортного мита і будь-яких рівнозначних зборів у торговельних відносинах між державами-членами, а також встановлення загального митного тарифу у відносинах з третіми країнами».

Зародження митного союзу у рамках західноєвропейського економічного угруповання пов'язане з укладенням Паризького договору про європейське об'єднання вугілля і сталі 18 травня 1951 р. У статті 4 «а» цього Договору передбачалося скасування мита на торгівлю вугіллям та сталлю між країнами, що об'єднувалися.

Скасування мита та інших рівнозначних зборів на ядерну продукцію передбачалося у статті 93 Договору про Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом), укладеного у Римі 25 березня 1957 р.

Римський договір про Європейське Економічне Співтовариство передбачав, що протягом 1 січня 1958 р. — 31 грудня 1969 р. поступово буде скасовано мито та рівнозначні збори. Проголошена мета була досягнута на 18 місяців раніше.

Скасування мита ще не означала повної відсутності митних перешкод на шляху руху товарів. Понад два десятки років після скасування мита пішло на те, щоб скасувати митні процедури на кордонах держав—членів. Останні повністю зникли 1 січня 1993 р. Зокрема, з 1 січня 1992 р. на кордонах перестали виконувати ветеринарний та фітосанітарний контроль. Відтоді його здійснюють за місцем відвантаження продукції.

1 січня 1993 р. розпочала функціонувати система «Інтрастат» (INTRASTAT). Вона дозволяє одержувати безпосередньо від підприємств статистичну інформацію про обмін товарами між державами-членами.

Основним документом Європейського Економічного Співтовариства, що регламентує торгівлю з третіми країнами, став Митний кодекс Співтовариства. Проект цього документу Комісія ЄЕС представила 28 лютого 1990 р. Його прийняли 12 жовтня 1992 р., набрав він чинності 1 січня 1994 р.

Створений Кодекс об'єднав понад 70 регламентів, прийнятий у ЄЕС впродовж 1968—1992 років.

Кодекс складається з трьох блоків. Перший блок присвячено основам митного законодавства. У ньому йдеться про митну територію Європейського Союзу, митний тариф, митну вартість, походження товарів тощо.

У другому блоці встановлені правила, пов'язані з митними призначеннями (*custom destinations*), що мають економічний ефект, певні митні режими, підстави зміни напрямку та знищення товарів.

Третій блок містить правила, що пов'язані з питаннями митного боргу та опротестуванням рішень, пов'язаних з митними процедурами.

Митний кодекс — це основа митного союзу ЄС, але не єдиний документ у даній сфері діяльності. Окрім Митного кодексу, існує ряд нормативних актів, що регулюють питання митної діяльності.

Існують, наприклад, регламенти про:

- звільнення від мита;
- перевірки відповідності продуктів, імпортованих з «третіх країн», правилам безпеки продукції;
- боротьбу з підробними і піратськими товарами;
- контроль за експортом товарів подвійного призначення (*dual use*), тобто тих, які можна використовувати як з мирною, так і військовою метою.

У митному законодавстві ЄС окремо зазначається про експорт, імпорт та знищення товарів. Усі інші режими вважаються «митними процедурами економічного значення». Ці режими у рамках ЄС були уніфіковані та гармонізовані регламентами і директивами Європейської Ради. Уніфікація і гармонізація, зокрема, стосувалася: статусу митних складів і вільних зон; форм розпорядження товарами, що перебувають у митних складах та вільних зонах; виготовлення товарів під митним контролем; тимчасового допуску контейнерів.

Митному праву ЄС відомий і режим внутрішньої переробки (*inward processing*). Він передбачає випуск у вільний обіг продукції з «третьої країни» для її переробки у державах-членах з подальшим реекспортом до третьої країни.

Існує і «режим зовнішньої переробки», що є віддзеркаленням попереднього. Передбачає експорт товарів до третіх країн, переробку (обробку, ремонт) та реімпорт до ЄС. Вперше режим з'явився у 1982 р. в Угоді про товари з текстилю та одяг. Подальший розвиток режим набув в Угоді про стандартний обмін від 1986 р. У 1988 р. охопив і «трикутний рух» (triangular traffic), що мав на увазі вивіз товару з певної країни ЄС для переробки у третю країну з подальшим реімпортом до іншої держави ЄС.

Загальному митному тарифу присвячені статті 18-29 Договору про ЄЕС. Його розпочали застосовувати від самого початку існування ЄЕС, тобто з 1 січня 1958 р. Повністю застосовується після завершення перехідного періоду, — із середини 1968 р. Спираючись на цей документ, ЄС застосовує спільні мита до торгівлі з третіми країнами.

У Загальному митному тарифі знайшли відображення середньоарифметичне мито за станом на 1 січня 1957 р. Винятки з правила про середньоарифметичне мито були внесені до різноманітних переліків, що додавалися до Договору.

У 1958 р. Загальний митний тариф ЄЕС було створено на основі Брюссельської конвенції про номенклатуру для класифікації товарів у митних тарифах (1950 р.). Першопочаткова тарифна номенклатура мала понад 20 тис. субпозицій. У результаті першого її перегляду кількість субпозицій скоротилася до 10 тисяч, а у результаті другого — до 2809. Тарифна номенклатура у такому вигляді проіснувала у ЄЕС до 1987 р.

ЄЕС ратифікувало 22 вересня 1987 р. Міжнародну конвенцію про Гармонізовану систему опису і кодування товарів. Вона стала основою тарифних і статистичних номенклатур ЄЕС. На території ЄЕС 1 січня 1988 р. набрала чинності так звана «комбінована номенклатура», яка охоплює:

- 1) номенклатуру згідно з Міжнародною конвенцією про Гармонізовану систему опису і кодування товарів;
- 2) субпозиції комбінованої номенклатури до зазначеної вище Міжнародної конвенції;
- 3) додаткові секції до глав та примітки до зазначених вище субпозицій.

Одночасно із запровадженням Комбінованої номенклатури з'явилася база даних TARIC (Integrated Community Tariff). Вона містить положення про імпорт, не охоплені Комбінованою системою, — тарифні квоти і преференції, тимчасові призупинення автономних мит, антидемпінгові мита, компенсаційні мита. Ця база друкувалася щорічно.

У 1994 р. з'явилася друга, цього разу електронна, база даних TARIC. Вона щоденно поновлюється.

Редакція Загального митного тарифу від 1995 р. враховує результати Уругвайського раунду переговорів ГАТТ. Кожний підпункт тарифної номенклатури має два рівні тарифів, — автономний і договірний. Для країн—учасниць ГАТТ застосовується останній.

Країнам, що розвиваються, які підписали Ломейську конвенцію, ЄС гарантує вільний доступ практично всіх товарів на свою територію. Інші країни, що розвиваються, мають від ЄС значні митні привілеї за винятком текстильної продукції та переважної більшості продукції Європейського сільського господарства.

Митному праву ЄС відомі і тарифні квоти, тарифні стелі та тимчасове призупинення тарифів.

Тарифні квоти і стелі застосовуються на підставі двосторонніх угод з третіми країнами. Мають на меті забезпечення постачання ЄС певними товарами. Затверджуються зазначені квоти і стелі щорічно.

Тимчасове призупинення тарифів поширюється на близько 1800 товарів чи груп товарів. Це, передусім, продукція хімічної, електронної, авіаційної промисловості. Захід застосовується і до певних видів продукції сільського господарства та рибальства.

Концепція походження товарів вперше була сформульована у регламенті Ради від 27 червня 1968 р.

Запровадження Загального митного тарифу дозволило проводити єдину митну і тарифну політику ЄС. Без загального митного тарифу створення спільного ринку було неможливим. Без цього інструментарію неможлива і єдина торговельна політика. Загальний митний тариф використовується і для надання Європейським Союзом економічної допомоги країнам, що розвиваються.

Митне законодавство Європейського Союзу можна вважати найкраще опрацьованим регіональним законодавством світу.

17.6. Митне право Співдружності Незалежних Держав

Перелічимо основні акти у даній сфері.

1. Договір про створення економічного союзу СНД. Укладений у Москві 24 вересня 1993 р. Під Договором поставили свої підписи керівники Азербайджану (А. Муталібов), Вірменії (Л. Тер-Петросян), Білорусії (Є. Шушкевич), Казахстану (Н. Назарбаєв), Киргизії (А. Акаєв), Молдови (М. Снегур), Росії (Б. Єль-

цин), Таджикистану (І. Карімов). Відсутні там підписи президентів України та Туркменістану. Грузія до СНД тоді ще не належала.

9 вересня 1994 р. було укладено «Угоду про створення Міждержавного економічного комітету Економічного Союзу». Підписана Україною 21 жовтня 1994 р. у м. Москві. Чинності для України не набула, оскільки Україна не виконала відповідні внутрішньодержавні процедури. Додаток № 1 до «Угоди» — «Положення про Міждержавний комітет Економічного Союзу». Реєстраційний код 38498/2007.

(Офіційний вісник України», 2007, № 4. Текст «Угоди» і «Додатка» — українською мовою).

2. Угода про створення зони вільної торгівлі. Підписана керівниками країн СНД 15 квітня 1994 р. Ратифікована Законом України від 06.10.1999 р. № 1125-IV. Набрала чинності для України 12.15.1999 р. Зазначеним Законом України було також ратифіковано «Протокол про внесення змін та доповнень до Угоди про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р.». Протокол було підписано у Москві 2 квітня 1999 р. Підпис представника Туркменістану відсутній. Азербайджан до Протоколу надіслав застереження, а Грузія та Україна зауваження.

Угода про створення зони вільної торгівлі набрала чинності для держав Співдружності:

Азербайджанської Республіки — 18.12.1996 р.;

Республіки Беларусь — 24.11.1999 р.;

Республіки Вірменія — 22.01.2000 р.;

Республіки Казахстан — 30.12.1994 р.;

Киргизької Республіки — 28.12.1995 р.;

Республіки Таджикистан — 07.05.1997 р.;

Республіки Узбекистан — 30.12.1994 р.;

Республіки Молдова — 30.12.1994 р.;

України 15.12.1999 р.

(Текст Угоди та Протоколу містяться, зокрема, в «Офіційному віснику України», 2000, № 17).

3. «Протокол про правила ліцензування імпорту державами-учасницями Угоди про створення зони вільної торгівлі». Підписаний у Мінську 30 листопада 2000 р. Ратифіковано Законом України від 20 вересня 2001 р. № 2734-III.

4. «Правила визначення країни походження товарів». Затверджено рішенням Ради Глав урядів СНД 30 листопада 2000 р. у Мінську. Ратифіковано Законом України від 20 вересня 2001 р. № 2735-III.

Попереднім документом були «Правила визначення країни походження товарів». Затверджено Рішенням Ради глав урядів СНД від 24 вересня 1993 року. Рішення про зміну пунктів 9 і 10 Правил підписано Україною 15.04.1994. Дата набуття чинності для України 15.04.1994. Реєстраційний код 37963/2006.

(«Офіційний вісник України», 2006, № 48 містить текст «Правил»).

5. «Угода про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах» укладена 15 квітня 1994 р. Набула чинності 31 січня 2001 р. Текст Угоди опубліковано російською мовою в «Офіційному віснику України», 2005, № 52.

6. «Основи митних законодавств держав—учасниць Співдружності Незалежних Держав».

Прийняті Радою глав держав СНД 10.02.1995. Дата набрання чинності для України 10.02.1995. Реєстраційний код 41440/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 85).

7. «Угода про технічні бар'єри в зоні вільної торгівлі».

Підписана в м. Москві 20.06.2000 р.

Затверджена постановою Кабінету Міністрів України 31.05.2006 р. № 783. Реєстраційний код 36508/2006.

(Офіційний вісник України, 2006, № 22).

8. «Єдина методологія митної статистики зовнішньої торгівлі держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав». Затверджена рішенням Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав від 09.12.1994 р. Реєстраційний код 38544/2007.

(«Офіційний вісник України», 2007, № 5).

Угода про створення зони вільної торгівлі має таку структуру:

Преамбула

Стаття 1. «Загальні положення».

Стаття 2. «Режим стосовно держав, що не беруть участі».

Стаття 3. «Мито, податки та збори, що мають еквівалентну дію, і кількісні обмеження».

Стаття 4. «Технічні та інші спеціальні вимоги (обмежена)».

Стаття 5. «Збори та формальності, пов'язані з ввозом та вивозом товарів».

Стаття 6. «Уніфікація та (або) гармонізація митних процедур».

Стаття 7. «Товарні номенклатури».

Стаття 8. «Внутрішні податки та інші збори фіскального характеру».

Стаття 9. «Субсидії».

Стаття 10. «Транзит».

Стаття 11. «Реекспорт».

Стаття 12. «Виробнича кооперація та науково-технічне співробітництво».

Стаття 13. «Винятки».

Стаття 14. «Порядок введення заходів державного регулювання».

Стаття 15. «Співробітництво в галузі експортного контролю».

Стаття 16. «Сфера дії Угоди щодо товарів».

Стаття 17. «Послуги».

Стаття 18. «Обмін інформацією про правове регулювання зовнішньоекономічних зв'язків».

Стаття 19. «Порядок розв'язання спорів».

Стаття 20. «Співвідношення цієї Угоди з іншими зобов'язаннями і правами Договірних Сторін».

Стаття 21. «Перехід до Митного союзу».

Стаття 22. «Зміни та доповнення».

Стаття 23. «Набуття чинності».

Стаття 24. «Приєднання».

Стаття 25. «Припинення участі в Угоді».

Додатком № 1 до Угоди вважалися «Правила визначення країни походження товарів», що були затверджені рішенням Ради глав урядів СНД від 24 вересня 1993 р.

Рада глав урядів вносила зміни до кількох пунктів Угоди. Зокрема, такі рішення приймалися 15 квітня 1994 р. та 18 жовтня 1996 р.

Додатком № 2 до «Угоди про створення зони вільної торгівлі» вважалася «Угода про реекспорт товарів та порядок видачі дозволу на реекспорт». Вона була укладена у Москві 15 квітня 1994 р.

Угода про створення зони вільної торгівлі, зокрема передбачала:

— взаємодію Договірних Сторін у розв'язанні конкретних завдань першого етапу створення Економічного союзу СНД;

— утримання від дій, що суперечать цілям Угоди;

— право Договірних Сторін на самостійне і незалежне визначення режиму зовнішньоекономічних відносин, що не беруть участі у цій Угоді;

— відмову від застосування мита, податків і зборів та кількісних обмежень на ввіз або вивіз товарів, які походять з митної території однієї з Договірних Сторін і призначені для митної території інших Договірних Сторін;

— гармонізацію технічних та інших спеціальних вимог та узгодження політики у цій сфері;

- спрощення та уніфікацію адміністративних формальностей;
- гармонізацію митних процедур і взаємне визнання митних документів та митних забезпечень;
- використання товарних номенклатур, які базуються на Гармонізованій системі опису та кодування товарів;
- утримання від обкладання товарів, що мають за походження митну територію інших Договірних Сторін податками та зборами фіскального характеру у розмірі, що перевищує їх рівень для національних товарів;
- відмову від надання експортних субсидій, якщо вони порушують умови добросовісної конкуренції;
- дотримання принципу свободи транзиту;
- заборону несанкціонованого реекспорту товарів, щодо експорту яких інші Договірні Сторони, з території яких походять ці товари, застосовують засоби тарифного та/або нетарифного регулювання;
- сприяння розвитку виробничої кооперації та науково-технічному співробітництву;
- можливість, за певних умов, запровадження заходів державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків;
- співробітництво Договірних Сторін у сфері експортного контролю;
- створення умов для вільного надання послуг у межах території, на якій діє Угода;
- взаємне надання інформації про внутрішнє правове регулювання зовнішньоекономічних зв'язків;
- переростання зони вільної торгівлі у митний союз.

Згідно з «Правилами визначення країни походження товарів» від 24 вересня 1993 р., країною походження товарів вважалася держава—учасниця СНД, у якій товар був повністю виготовлений або зазнав достатньої переробки. Для застосування критерію достатньої переробки міг застосовуватися кумулятивний принцип походження, тобто у разі послідовної переробки товару в державах-учасницях СНД, ці держави розглядалися для мети визначення походження як одне ціле.

Повністю виробленими у даній країні вважалися такі товари:

- а) корисні копалини, видобуті на її території або у її територіальних водах, на її континентальному шельфі і в морських надрах і якщо країна має виключні права на розробку цих надр;
- б) рослинна продукція, вирощена і зібрана на її території;
- в) живі тварини, народжені і вирощені в ній;
- г) продукція, отримана в цій країні від вирощених у ній тварин;

д) вироблена в ній продукція мисливського, рибальського та морського промислу;

е) продукція морського промислу, добута та/або вироблена у Світовому океані суднами даної країни або суднами орендованими (зафрахтованими) нею.

Зазначені Правила від 24.09.1993 р. також містить тлумачення понять: критерій достатньої переробки; митний контроль; товари; товарна номенклатура.

Правила передбачали, що сертифікат про походження повинен однозначно свідчити про те, що даний товар походить з відповідної країни. Такий сертифікат мав подаватися митним органам разом з вантажною митною декларацією.

Текст Правил міститься в «Офіційному віснику України», 2005, № 37.

Договір про створення Економічного союзу СНД передбачав для етапу асоціації вільної торгівлі Договірних Сторін послідовне зниження і скасування мит, податків і зборів, а також кількісних та всіх інших рівнозначних їм за своїми наслідками обмежень, гармонізацію митного законодавства, механізмів тарифного й нетарифного регулювання, спрощення митних процедур, уніфікацію форм митної документації для ведення митної статистики.

Створення митного союзу Договірних Сторін передбачало, окрім повного скасування тарифного і нетарифного регулювання, пересування товарів, робіт та послуг, запровадження загального митного тарифу щодо держав, які не брали участі у Договорі.

Спільний ринок мав на увазі створення необхідних правових, економічних та організаційних умов для вільного пересування капіталів і робочої сили.

Угода про Митний союз була укладена 20 січня 1995 р. між Росією, Білоруссю та Казахстаном. Наступного року до Угоди приєднався Киргизстан. Попередницею даної Угоди була Угода про Митний союз між Російською Федерацією і Республікою Білорусь від 6 січня 1995 р. Обидві Угоди є своєрідними близнятами, що цілком закономірно, адже важко уявити, щоб дві країни—засновниці (Білорусь і Росія) змінювали цілі, принципи у зв'язку з приєднанням Казахстану до їх гурту всього через один рік.

В Угоді від 20 січня 1995 р. сформульовано такі цілі Митного союзу:

— забезпечення спільними діями соціально-економічного прогресу країн—учасниць шляхом усунення між ними перепон для вільної економічної взаємодії між суб'єктами господарювання;

— гарантування стійкого розвитку економіки, вільного товарообміну і добросовісної конкуренції;

— зміцнення координації економічної політики своїх країн і забезпечення всебічного розвитку національного народного господарства;

— створення умов для активного виходу держав—членів Митного союзу на світовий ринок.

Митний союз вважається його Сторонами як економічне об'єднання держав. Митний союз базується на таких принципах:

1. Наявність єдиної митної території держав—учасниць Митного союзу. Формування такої території відбуваються шляхом:

— скасування у торгівлі між Сторонами товарами, що походять з їх території мита, податків і зборів, що мають еквівалентну дію, а також кількісних обмежень;

— встановлення і застосування у стосунках з третіми країнами однакового торговельного режиму, загальних митних тарифів і заходів нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі;

— формування механізму взаємовідносин Митного союзу з третіми державами і міжнародними організаціями на основі положень Угоди між Урядом Росії і Урядом Білорусі про єдиний порядок регулювання зовнішньоекономічної діяльності від 12 квітня 1994 року.

2. Наявність однотипного механізму регулювання економіки. Механізм має будуватися на ринкових принципах господарювання і уніфікованому законодавстві.

Угода від 20 січня 1995 р. передбачала два етапи створення Митного союзу.

1. Застосування на практиці механізму функціонування зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р. Уніфікація впродовж чотирьох місяців від 20 січня 1995 р. зовнішньоторговельного, митного, валютно-фінансового, податкового та іншого законодавства, що стосується зовнішньоекономічної діяльності. Формування механізму взаємовідносин Митного союзу з третіми країнами і міжнародними організаціями на основі делегування відповідних повноважень одній із Сторін.

2. Об'єднання митних територій Сторін у єдину митну територію, розв'язання питання про міжнародну правосуб'єктність Митного союзу та долю чинних міжнародних договорів.

Країни—члени Митного союзу застосовують:

— основи митних законодавств держав—учасниць СНД від 10 грудня 1994 р.;

— єдину методологію митної статистики зовнішньої торгівлі країн СНД від 10 грудня 1994 р.;

— Правила визначення країни походження товару від 24 вересня 1993 р. (з подальшими змінами та доповненнями);

— Угоду про реекспорт товарів і порядок видачі дозволу на реекспорт від 15 квітня 1994 р.

«Правила митного контролю за переміщенням через митний кордон товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності». Затверджені рішенням Ради глав урядів СНД про Правила митного контролю за переміщеннями через митний кордон товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності від 28.09.2001 р.

Ратифіковано Законом України від 19.01.2006 р. № 3383-IV. Дата набуття чинності: 03.03.2006. Реєстраційний код 35283/2005.

(Офіційний вісник України», 2006 № 8).

Згодом в «Офіційному віснику України», 2006, № 37 повідомлялося, що реєстраційний код зазначених «Правил» — 37330/2006.

Глави урядів Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії 18 жовтня 1996 р. прийняли рішення про те, щоб Інтеграційний комітет їх країн був виконавчим органом Митного союзу. Це рішення було схвалено 31 грудня 1996 р. Міжнародною радою чотирьох названих країн. Були внесені зміни та доповнення до «Положення про Інтеграційний комітет» вказаних держав, затверджено «Положення про порядок прийняття рішень з питань реалізації угод про Митний союз». Керівники зовнішньоторговельних і митних відомств Сторін беруть участь у розгляді Інтеграційним комітетом питань, пов'язаних з реалізацією угод про Митний союз.

Митний союз вважається організацією, яка є відкритою для будь-якої країни СНД.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке митний союз?
2. Як Ви розумієте тарифне співтовариство?
3. Що таке зона вільної торгівлі?
4. Основні положення Гармонізованої системи опису і кодування товарів.
5. Рада митного співтовариства та її функції.
6. Для чого укладалася Генеральна угода з тарифів і торгівлі?
7. Процедура визначення вартості імпорту, на яку нараховується мито, згідно з Угодою про митну оцінку.
8. Механізм застосування обов'язкових стандартів згідно з Угодою про технічні бар'єри у торгівлі.

9. Основні положення Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних правил.

10. Основні положення Угоди про процедури ліцензування імпорту.

11. Коли зародилося митне право Європейського Союзу?

12. Чи є скасування мита автоматичною запорукою відсутності митних перешкод?

13. Коли у Європейському Союзі набрав чинності Митний кодекс?

14. Основні блоки Митного кодексу ЄС.

15. Чи відображене у Митному кодексі все митне право ЄС?

16. Митний режим митного права ЄС.

17. Коли у ЄС почав застосовуватися Загальний митний простір?

18. На основі якої Конвенції у 1958 р. було створено Загальний митний тариф?

19. Що означає «комбінована номенклатура», яка набрала чинності у ЄЕС 1 січня 1988 р.?

20. Для чого була створена база даних TARIC?

21. Як Загальний митний тариф ЄС врахував результати Уругвайського раунду переговорів ГАТТ?

22. Тарифні квоти, тарифні стелі та тимчасове призупинення тарифів у ЄС.

23. Назвіть основні акти митного права СНД.

24. Основні положення Угоди про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р.

25. Митні положення Договору про створення Економічного союзу СНД від 21 вересня 1993 р.

26. Принципи митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану та Киргизстану від 20 січня 1995 р.

27. Що таке «країна походження товару» та яке це має значення для митних процедур?

Тема 18

ПРАВО МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Донині у жодному вітчизняному чи зарубіжному підручнику з міжнародного економічного права не було згадки про таке право. Слід, очевидно, визнати, що практика випередила навчально-методичну літературу. Право міжнародної економічної конкуренції вже окреслило свої контури, воно вже відоме урядовцям та діловій громадськості світу. Пора призвичаювати до нього і студентський загаль. Можливо, це право має підстави називатися ще й як міжнародне антимонопольне право. Вважаємо, що повнішою і менш політизованою назвою є все ж таки та, що склала заголовок даному підрозділу.

18.1. Угоди ГАТТ, спрямовані на захист міжнародної економічної конкуренції

У рамках ГАТТ є дві угоди, які безперечно стосуються економічної конкуренції. Це Угода про субсидії та врівноважуючі заходи (The Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)) та Угода про антидемпінгові практики (The Agreement on Anti-dumping Practices (ADP)). Певною мірою проблематики стосується і Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPs)).

Спочатку зупинимося на положеннях перших двох угод.

Вони стосуються двох форм недобросовісних торговельних практик (unfair trade practices), які спотворюють умови економічної конкуренції:

- субсидування експортних товарів;
- демпінг товарів на зарубіжних ринках.

Положення Угоди SCM спрямовані на те, щоб заборонити або обмежити використання субсидій, які негативно впливають на інтереси інших країн—членів ГАТТ. Якщо ж застосування дозволених ГАТТ субсидій спричиняє шкоду економіці країни, яка імпортує продукцію, то правила ГАТТ передбачають застосування нею захисних заходів (remedial measures) у формі врівноважуючи мит (countervailing duties) щодо субсидизованого імпорту. Угода ADP уповноважує країни—члени застосовувати антидемпінгові мита на демпінговані товари.

Кажучи у цілому, продукт вважається демпінгованим, якщо його експортна ціна не є нижчою, ніж його продажна ціна у країні-експортері. Навіть, якщо ж експортна ціна продукту не є нижчою, ніж його внутрішня ціна, він вважається демпінгованим, якщо реалізується за цінами, нижчими за собівартість (cost of production).

Важливо застережити. Угоди не забороняють демпінг і субсидизацію як такі (per se) і не карають виключно за це. Угоди не можуть ігнорувати того факту, що субсидизовані і демпінговані товари є вигідними для їх споживачів. Застосування врівноважувальних та антидемпінгових мит є можливим у тому випадку, коли у певній країні, після проведеного у ній на вимогу певної галузі промисловості розслідування, буде встановлено, що демпінговані або субсидизовані товари завдають їй матеріальної шкоди (material injury).

Країни—члени ГАТТ мають можливість вдаватися і до застосування охоронних заходів (safeguard measures), щоб допомогти своїм галузям промисловості, яким завдана шкода у зв'язку з раптовим і різким зростанням імпорту. У такому випадку вимагається, щоб шкода була дійсно «серйозною». Шкода національній промисловості викликається чинниками іншими, ніж недобросовісна конкуренція. Антидемпінгові та врівноважувальні мита запроваджуються, коли матеріальна шкода є меншою, ніж у випадку запровадження захисних заходів.

З українських прислів'їв відомо, що не все те, що блищить, є золотом і не все, що сіре, є вовком.

Значений вище критерій демпінгу не застосовується, якщо відповідні товари на своєму національному ринку реалізовувалися не за ustalеною практикою (продавалися за цінами, нижчими за собівартість), а обсяг продажу був невеликим. У таких випадках до уваги беруться ціни на схожі товари, експортовані до третіх країн. Застосовується і розрахункова вартість (constructed value), яка враховує можливу вартість виготовлення таких това-

рів у країні-імпортері плюс різноманітні накладні витрати та прибуток. Ціни на схожі товари та конструйовані ціни, з метою досягнення ними більшої достовірності, застосовуються до продажу цих товарів, що не є меншими ніж 5 % від загального обсягу продажу таких товарів у країні-імпортері.

Для застосування мит потрібно, щоб існували такі умови:

1. Значне зростання демпінгового або субсидизованого імпорту (за абсолютними чи відносними показниками);
2. Ціни таких товарів «підрубали», знизили чи не дали можливість підвищуватися цінам на схожі товари у країні-імпортері;
3. Національній промисловості завдана шкода чи існує загроза завдання їй шкоди.

Між шкодою і субсидизованим або демпінгованим імпортом має існувати причинно-наслідковий зв'язок. Для застосування мит недостатньо, щоб шкода була завдана лише невеликій кількості вітчизняних виробників. Вимагається, щоб шкода була завдана великій частині внутрішньої промисловості. Тобто скаржитися має національна промисловість у цілому або ж це мають виконувати від її імені.

Коли шкоду національній промисловості завдає імпорт з кількох країн, то шкоду оцінюють щодо імпорту з кожної з них. За певних ситуацій дозволяється оцінювати шкідливий вплив комбінованого (сумарного, кумулятивного) імпорту.

Кумуляція імпорту дозволяється, якщо:

- 1) рівень демпінгу чи субсидування у кожній з країн перевищує певний мінімально допустимий рівень (*de minimis level*);
- 2) обсяг імпорту з кожної країни є таким, яким не можна знехтувати;
- 3) доречно враховувати умови конкуренції між імпортованими товарами у цілому і субсидизованими та демпінгованими товарами і схожими товарами національної промисловості.

Заява внутрішньої промисловості (*domestic industry*) про застосування антидемпінгових або врівноважувальних мит має містити таку інформацію:

1. Обсяг національного виробництва продукції виробників, що подали заяву;
2. Обсяг демпінгового або субсидизованого товару;
3. Назви країн—експортерів, кожного відомого експортера або іноземного виробника та перелік імпортерів відповідного продукту;
4. Ціни, за якими продукт реалізується на внутрішньому ринку країни—експортера; експортні ціни;

5. Докази про наявність субсидій, їх обсяг і суть;

6. Обсяг демпінгового або субсидизованого імпорту та дані про його шкідливі наслідки щодо внутрішніх цін та національної промисловості;

7. Доказ про існування причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та субсидизованим і демпінгованим експортом.

Керівництво країн, що проводять розслідування, мусять утримуватися від оприлюднення скарг, які їм надходять. Але якщо рішення про проведення розслідування ними прийнято, то воно має бути оприлюднене. У відповідному повідомленні, зокрема, зазначаються:

- назва (назви) країни (країн);
- підстава для розслідування про підозру у демпінзі чи субсидіюванні;
- стислий виклад тверджень про заподіяну шкоду національній промисловості.

До початку проведення антидемпінгового або врівноважувального розслідування уряд відповідної країни має повідомити уряди країн—експортерів про одержання належно оформленої скарги. негайно після початку розслідування урядам країн—експортерів мусить бути доступним повний письмовий пакет скарги про проведення розслідування. До початку проведення антисубсидійного розслідування уряд має проконсультуватися з урядом країни—експортера щодо звинувачень та дізнатися про його готовність модифікувати практику субсидіювання з метою досягнення взаємно прийнятних рішень.

Якщо розслідування розпочинаються, то експортери підозрілих на демпінг чи субсидіювання товарів, їх імпортери, уряди країн—експортерів та всі інші зацікавлені сторони мають рівні можливості надавати усні і письмові свідчення щодо спростування звинувачень заявників.

До уваги береться і точка зору споживачів продуктів, щодо яких ведеться розслідування. Їх погляди можуть не збігатися з поглядами скаржників. Для скаржників накладення мита є бажаним протекціоністським заходом, а для споживачів означає несправедливе зростання цін.

Підприємства-експортери мають не лише право захищати свої інтереси у процесі розслідування, але і зобов'язані співробітничати з відповідними органами влади. Якщо підприємства-експортери відмовляються співробітничати чи не надають інформацію протягом певного терміну, то органи влади, що проводять розслідування, мають право приймати рішення на основі найкращої інформації (best information), яка є в їх розпорядженні.

За певних умов дозволяється проведення розслідування у конкретному місці (on-the-spot investigations).

Угоди SCM та ADP передбачають настанови, яких мусять дотримуватися органи влади, що проводять розслідування, виконуючи розрахунки субсидування та демпінгу. Зафіксовані загальні принципи цінового порівняння, принципи розрахунку середніх цін, валютної конверсії, розрахункової вартості. Сформульовано «правило мінімізації» (de minimus), — про шкоду не варто говорити, якщо рівень демпінгу є малим або частка імпорту жалюгідна.

В угодах сформульовано і правило найменшого мита (lesser duty). Воно вимагає, щоб накладені мита аж ніяк не перевищували демпінгу чи субсидування.

Якщо власті, які проводять розслідування, дійшли попереднього висновку про наявність демпінгу чи субсидування, то їм надається право приймати від заподіювачів шкоди грошові депозити (cash deposits) або облигації (bonds) у рахунок компенсації після прийняття остаточного рішення. Якщо у кінцевому рахунку виявиться, що зазначені суми є нижчими, ніж накладене мито, то різниця не доплачується, а якщо вищими — то різниця за клопотанням може повертатися заявнику (заявникам).

Після попереднього рішення про наявність субсидування або демпінгу експортери мають право, але не обов'язок, брати зобов'язання про підвищення своїх експортних цін з метою уникнення накладання антидемпінгових або врівноважувальних мит.

Максимальний термін проведення розслідувань не повинен перевищувати 18 місяців. До прийняття остаточного рішення власті мають розкрити зацікавленим сторонам суттєві факти (essential facts), на яких ґрунтується рішення про запровадження мит.

Обсяги мит окремо визначаються для кожного експортера або виробника.

Прикінцеве положення угод (sunset clause) встановлює, що антидемпінгові і врівноважувальні заходи автоматично припиняються через п'ять років після їх запровадження. Якщо огляд справ (review of cases) вказуватиме, що у випадку скасування засобів демпінг та шкода триватимуть, то заходи зберігатимуть чинність.

Стисло зупинимось на Угоді TRIPs (про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності). Контрафактними вважаються товари, які реалізуються під добре відомими торговельними марками, на використання яких продавець не має права. Як правило,

це трудомісткі (labour-intensive) товари. Завдяки торговельній марці (brand name) вони можуть продаватися за високими цінами.

Піратськими товарами вважаються ті, які порушують авторське право та суміжні з ним права (copyright and related rights). Найпоширенішим об'єктом зловживання є програмне забезпечення (software).

Пропозиція поставити під контроль торгівлю контрафактними та піратськими товарами пролунала ще під час Токійського раунду переговорів ГАТТ.

TRIPs передбачає, що іноземним власникам прав інтелектуальної власності надається національний режим та режим нації найбільшого сприяння, тобто іноземні особи поставлені у рівне становище як між собою, так і з особами відповідних країн—учасниць.

Якщо винахід, корисна модель, промисловий зразок, топографія інтегральної мікросхеми, сорт рослин має правову охорону у певній державі, але не має в іншій, то це означає, що у державі, де правова охорона відсутня, їх можна вільно використовувати без згоди відповідного власника і таке використання не вважається ні порушенням патентного права у цілому, ні недобросовісною конкуренцією зокрема. Механізм авторського права та суміжних з ним прав діє інакше. Твір, створений у країні-учасниці міжнародної угоди з авторського права, автоматично набуває правової охорони як у ній, так і в інших країнах-учасницях.

Недобросовісною конкуренцією вважається застосування чужого відомого товарного знаку, навіть, у тих класах, для яких він не реєструвався його власником.

Угода TRIPs передбачає, що країни—учасниці вживуть належних заходів, щоб власники прав інтелектуальної власності:

- не зловживали своїми монополістичними правами;
- не застосовували практик, що нерозумно обмежують чи шкідливо впливають на передачу технології.

18.2. Право ЄС з економічної конкуренції

Правилам економічної конкуренції у Римському договорі від 25 березня 1957 р. були присвячені статті 85-90. Переклад їх тексту, виконаний автором цих рядків, міститься у книзі І.І.Дахна «Антимонопольне право» (с. 61-64). Там є й інший цікавий матеріал про право ЄС з економічної конкуренції.

У статті 85 йдеться про заборону дій, спрямованих на укладення угод, які запобігають, обмежують чи порушують конкуренцію у межах «Спільного ринку». Стаття 86 бореться з домінуючим становищем ринку суб'єкта (суб'єктів) господарювання. Угоди, що стосуються встановлення цін, розподілу ринків, обмеження виробництва і технічного розвитку, нав'язування умов постачання та інших нерезонних умов, автоматично вважаються незаконними, якщо вони не звільнені від відповідальності Комісією ЄС. Таке звільнення може надаватися за умови, що угода (контракт) сприяє покращенню виробництва, дистриб'юторства, технічному та економічному прогресу, надає споживачам справедливую частку вигод, водночас не накладаючи неналежних обмежень і не створюючи можливості для усунення конкуренції. Комісія має право надавати як індивідуальні, так і групові (блокові) звільнення від відповідальності щодо деяких категорій угод.

Статті 87-88 є організаційними, вони передбачали застосування механізмів із впровадження принципів двох попередніх статей. Статті вимагали співробітництва між Комісією і урядами країн—членів ЄЕС.

Стаття 89 уповноважувала Комісією ЄЕС на проведення розслідувань щодо порушень принципів і правил економічної конкуренції.

У березні 1962 р. Європейська Рада схвалила «правило № 17». Яке регулює процедуру розслідування конкуренційних порушень та накладання покарань за це. Правило описане на стор. 68-73 вказаної вище книги «Антимонопольне право».

Стаття 90 брала до уваги наявність державних підприємств та підприємств зі спеціальними чи винятковими правами. Докладалися зусилля, щоб діяльність таких підприємств якнайменше завжала конкурентній політиці Співтовариства, тобто: «Конкуренція — так для всіх конкуренція!».

Варто згадати ще дві статті. У статті 91 йдеться про заходи, спрямовані проти демпінгу. Стаття 92 проголошує несумісною зі спільним ринком будь-яку допомогу, яку надають держави компаніям і галузям, якщо вона порушує або загрожує порушити конкуренцію, створюючи сприятливі умови окремим підприємствам і виробництвам. Тобто стаття 92 є антисубсидійною.

На час свого зародження національне конкурентне законодавство ЄЕС було примитивним. В Італії, Бельгії і Люксембурзі взагалі не було жодного конкурентного закону. У Нідерландах закон про економічну конкуренцію формально існував. Він, зокрема, вимагав реєструвати контракти, що обмежували конкуренцію.

Згаданий закон порівняно легко дозволяв порушувати конкуренцію. Французьке конкурентне законодавство переважно стосувалося вертикальних угод і бойкотів. Лише Німеччина мала більш менш задовільне конкурентне законодавство.

Зробимо застереження, — не лише наприкінці 1950-х років, а й значно раніше у Європі була конкуренція суб'єктів господарювання. Як можна було здогадуватися, були і обман покупців, наклепи на партнерів-конкурентів, використання чужої репутації (наприклад, застосування чужих товарних знаків) тощо.

Очевидно, в невеликих за розміром європейських країнах впродовж тривалого часу у господарській діяльності достатньо дотримувалися загальнолюдських цінностей. У невеликих країнах невеликі фірми добре знали своє обмежене конкурентне середовище і поводитися переважно чемненько. Зняття перешкод на транскордонне пересування товарів, капіталу і робочої сили змусило створити спеціальне конкурентне законодавство. Західна Європа спромоглася належним чином відгукнутися на виклик часу. Європейський Союз вже має власне конкурентне законодавство і відшліфовує його. Зрозуміло, що меж для удосконалення не існує.

У рамках Комісії ЄЕС питання конкуренції були покладені на так званий Генеральний директорат-IV (DG-IV), якому доручена розробка різноманітних конкурентних правил.

Зазначимо і таке. У Паризькому договорі про Європейське об'єднання вугілля і сталі теж були статті про конкуренцію. На відміну від зазначених статей Римського договору, вони не мали статусу прямої дії.

Антимонопольна сфера була від самого початку існування ЄЕС віднесена до сфери загальної політики. Це означало, що основні рішення приймалися не на національному, а на наднаціональному рівні. У цьому напрямку основним методом законотворення стала уніфікація, а не гармонізація. Як відомо, інструментом уніфікації у ЄС є правило (регламент), а гармонізації — директива.

Важливу роль у сфері конкурентного права ЄС відіграють також рішення Європейського Суду, який за роки свого існування створив розгалужене прецедентне право. Слід мати на увазі і існування національного конкурентного законодавства. Воно застосовується до конкуренції, що не виходить поза межі національних територій.

Для прикладу наведемо перелік узгоджених дій, які забороняються між конкурентами у ЄС:

— домовлятися про ціни та інші умови торгівлі;

- обмежувати обсяги виробництва, технічний розвиток, інвестиції;
- розподіляти ринки та джерела постачання;
- застосовувати неоднакові умови до ідентичних угод, що укладаються з різними партнерами;
- нав'язувати до контрактів додаткові умови, що прямо не пов'язані з ними.

Узгоджені угоди охоплюють письмові та джентльменські угоди, метою або результатом яких є обмеження конкуренції. Угоди можуть бути як горизонтальними (між суб'єктами, що діють на одному ринку), так і вертикальними (між суб'єктами, що діють на різних рівнях).

Вплив заборонених дій на конкуренцію має бути суттєвим. Домінуюче становище на ринку як таке не вважається неправомірним, але означає, що підприємство має потурбуватися, щоб не допускати поведінки, яка порушує конкуренцію на спільному ринку. Зловживання домінуючим становищем означає, що сама присутність такого підприємства на ринку згортає там конкуренцію.

Антимонопольні органи у всьому світі підозріло ставляться до злиття, вважаючи, що чим більше монополій — тим менше конкуренції. Зрозуміло, що в ЄС Генеральний директорат-IV контролює лише великомасштабне злиття, а не злиття дрібних підприємств.

Екстериторіальний характер дії конкурентного права ЄС полягає у тому, що воно поширюється не лише на угоди між підприємствами у межах «Спільного ринку», результатом яких може бути вплив на торгівлю між державами ЄС, але і на інші угоди та дії, які можуть впливати на торгівлю між державами-членами Євросоюзу.

У згаданій вище книзі «Антимонопольне право» для прикладу наведена низка правил Комісії ЄЕС з економічної конкуренції (стор. 65-66). Зрозуміло, що зазначений перелік є неповним, але він створює певне враження про розмаїття конкурентних аспектів, що регулюються з Брюсселю.

Рекомендуємо читачеві за книгою «Антимонопольне право» вивчити, як ЄС застосовує принципи Римського договору до деяких категорій патентних ліцензійних угод (с. 128—137), ліцензійних угод з ноу-хау (с. 138—142), угод з науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт (с. 142—146).

Про те, як ЄС вже давно узгоджує співіснування таких явищ, як комерційна концесія (франчиза) і економічна конкуренція йдеться у книзі І. І. Дахна «Патентно-лицензионная работа» (С. 156—163).

18.3. Міжнародне конкурентне право СНД

У статті 7 «Договору про створення економічного союзу СНД», укладеного у Москві 24 вересня 1993 р., зазначалося, що при переході до спільного ринку Договірні сторони створять умови для добросовісної конкуренції, включаючи механізм антимонопольного регулювання. У Договорі відсутня конкретизація цього положення. Стаття 3 Договору містить перелік видів узгодженої політики сторін, але серед них не зазначена узгоджена політика у сфері міжнародної економічної конкуренції. Це, очевидно, означає, що на тому етапі розвитку СНД така політика не належала до гатунку пріоритетних.

Далі у цьому підрозділі зупинимося на двох найосновніших актах СНД у сфері антимонопольного права. Розпочнемо з Угоди про узгодження антимонопольної політики. Вона була укладена у Москві 12 березня 1993 р. на рівні глав урядів.

У статті 1 зазначалося, що узгодження антимонопольної політики сторін здійснюється на основі спільних дій, принципів і правил, добровільно взятих на себе зобов'язань, рівності прав і відповідальності.

Учасниці Угоди розглядали узгоджені дії щодо запобігання монополійній діяльності, її обмеження та придушення і розвитку конкуренції як необхідної умови розширення їх торговельно-економічних відносин.

Сторони мали наміри боротися з:

- монополістичними діями суб'єктів господарювання і неправомірними діями органів влади і управління, спрямованих на обмеження конкуренції;

- досягнутими у будь-якій формі угодами (узгодженими діями) конкуруючих суб'єктів господарювання чи потенціальних конкурентів, якщо такі угоди (узгоджені дії) мають або можуть мати своїми результатами суттєве обмеження конкуренції;

- недобросовісною конкуренцією об'єктів господарювання (ст. 2).

Свої зусилля сторони спрямовували на досягнення одноманітності у встановлення критеріїв і способів оцінки монополістичної діяльності і недобросовісної конкуренції, процедур розгляду і припинення порушень антимонопольного законодавства (ст. 3).

Сторони зобов'язувалися обмінюватися інформацією про:

- стан ринків;

- законодавчі і нормативні акти, що регулюють питання антимонопольної політики;

- методи і досвід роботи сторін щодо запобігання монополістичній діяльності, її обмеження та придушення;
- розвиток конкуренції (ст. 4).

Створювалася робоча комісія для опрацювання принципів, правил і механізму реалізації положень даної угоди та підготовки відповідних документів (ст. 5).

Угода передбачала можливість укладення сторонами додаткових угод з конкретних питань узгодженої антимонопольної політики (ст. 6).

Угода укладалася на однорічний термін. За місяць до закінчення її чинності Сторони погоджувалися розглянути питання про її подовження.

Великого історичного значення дана угода не мала (автор цих рядків у ті часи був начальником Управління міжнародних зв'язків Антимонопольного комітету України і багато чого знає з огляду на своє службове становище), але як кажуть: «Краще синиця у долоні, ніж журавель у небі».

Далі зупинимося на «Договорі про проведення узгодженої антимонопольної політики» від 25 січня 2000 р. Його було укладено у Москві як продовження розглянутої вище угоди. Це зафіксовано у преамбулі Договору.

Стаття 1 належить до найдовших у Договорі. У статті наведено формулювання понять: суб'єкти господарювання, товарний ринок, конкуренція, домінуюче становище, монополістична діяльність, недобросовісна конкуренція, антимонопольне законодавство, антимонопольний орган, розслідування (дослідження).

Меті і завдань Договору стосувалася його друга стаття.

Метою Договору є створення правових і організаційних основ співробітництва сторін щодо проведення узгодженої антимонопольної політики і розвитку конкуренції, а також усунення негативних для торгівлі і економічного розвитку факторів і недопущення дій, що завдають шкоди економічним інтересам держав—учасниць у результаті монополістичної діяльності і/або недобросовісної конкуренції, їх обмеження і придушення.

Завдання Договору були сформульовані так:

- координація спільних дій щодо запобігання монополістичній діяльності і/або недобросовісної конкуренції;
- зближення антимонопольних законодавств наскільки це необхідно для реалізації Договору;
- створення умов для розвитку конкуренції, ефективного функціонування товарних ринків і захисту прав споживачів;

— узгодження порядку розгляду і оцінки монополістичної діяльності суб'єктів господарювання, органів влади і управління та створення на цій основі механізму співробітництва.

Статтю 3 Договору можна розглядати як своєрідне продовження його першої статті. Стаття 3 має назву «Загальні принципи конкуренції», і у ній йдеться про формулювання багатьох понять.

Договір встановив три групи заборонених дій:

- 1) зловживання домінуючим становищем суб'єкта господарювання на ринку;
- 2) антиконкурентні угоди між суб'єктами господарювання;
- 3) недобросовісна конкуренція.

У межах кожної із зазначених вище груп у Договорі вказані конкретні дії. Перелік дій не закінчується словом «тощо», що дає можливість тлумачити цей перелік як повний.

Держави-учасниці угоди створили Міждержавну раду з антимонополісної політики. Рада має Секретаріат, що діє на постійній основі. Головне завдання Ради — опрацювання критеріїв і способів оцінки монополістичної діяльності, недобросовісної конкуренції, процедур розгляду справ з порушень правил конкуренції, а також опрацювання правил і механізмів впливу на суб'єктів господарювання, органи влади і управління, що порушують правила конкуренції на товарному ринку (ст. 4).

У статті 5 сформульовані загальні обов'язки сторін. Стаття 6 передбачає між сторонами обмін інформацією.

Від дня набрання чинності даного Договору втрачав чинність «Договір про підведення узгодження антимонополісної політики» від 23 грудня 1993 р. та Протокол про продовження терміну його дії до 4 червня 1999 р.

Договір від 25 січня 2000 р. укладався на 5-річний термін. Передбачалося його автоматичне продовження на чергові 5-річні терміни, якщо у сторін не буде іншого рішення. Зміни і доповнення до Договору можуть вноситися за спільною згодою Сторін. Про це оформляються окремі протоколи, що вважаються складовими частинами Договору.

Договір під час свого укладення мав два додатки:

- «Положення про взаємодію держав щодо придушення монополістичної діяльності і недобросовісної конкуренції»;
- «Положення про Міждержавну раду з антимонополісної політики».

Структура першого документа:

1. Загальні положення і сфера застосування.
2. Повідомлення.

3. Запит інформації.
  4. Заява про розгляд справи.
  5. Консультації.
  6. Матеріали, що надсилаються до Міждержавної ради з антимонопольної політики.
  7. Використання інформації.
- Структура другого документу:
1. Загальні положення.
  2. Функції Антимонопольної ради.
  3. Права Антимонопольної ради.
  4. Склад і структура Антимонопольної ради.
  5. Секретаріат Антимонопольної ради.
  6. Організація діяльності Антимонопольної ради.
  7. Заключні положення.

3 повними текстами Угоди про узгодження антимонопольної політики від 12 березня 1993 р. та «Договору про ведення узгодженої антимонопольної політики» від 25 січня 2000 р. читач може ознайомитися, зокрема, за книгою «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» (Антимонопольне законодавство України. — «Юрінком Інтер», 2001. — № 1. — С. 416).

Слід також мати на увазі, що Антимонопольний комітет України уклав двосторонні договори з аналогічними йому структурами з країн СНД та інших країн. Ціла низка таких договорів, що передбачали співробітництво з антимонопольної політики, публікувалася, наприклад, у журналі «Офіційний вісник України» за 2003 р.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Які угоди у рамках ГАТТ безпосередньо стосуються економічної конкуренції?
2. Чому субсидування експортних товарів шкодить міжнародній економічній конкуренції?
3. Чому демпінг належить до недобросовісної конкуренції?
4. Що таке демпінговий продукт?
5. Як ви розумієте врівноважувальні та антидемпінгові мита і які умови передбачені Угодами ГАТТ щодо їх накладання?
6. Як відбуваються антидемпінгові та врівноважувальні розслідування та скільки часу вони тривають?
7. Коли і як припиняються врівноважувальні та антидемпінгові санкції?

8. Які товари вважаються контрафактними та піратськими?
9. Як ви розумієте дію режиму нації найбільшого сприяння та територіального режиму у сфері інтелектуальної власності?
10. Чому угода TRIPS стосується і сфери недобросовісної конкуренції?
11. Чи передбачалося правове регулювання економічної конкуренції у Римському договорі (1957 р.)?
12. Що ви знаєте про «Правило № 17» ЄЕС?
13. Чи давно у країнах Західної Європи з'явилося право економічної конкуренції?
14. До компетенції якого підрозділу Комісії ЄС належить питання економічної конкуренції?
15. Наведіть приклади узгоджених дій підприємців, що забороняються конкурентним законодавством ЄС.
16. У чому полягає екстериторіальний характер дій конкурентного права ЄС?
17. Чому існує потреба в узгодженні економічної конкуренції з патентною монополією?
18. Чи була згадка про економічну конкуренцію у «Договорі про створення економічного союзу СНД» від 24 вересня 1993 р.?
19. Основні положення Угоди про узгодження антимонопольної політики від 12 березня 1993 р.
20. Скільки понять сформульовано у статті 1 «Договору про проведення узгодженої антимонопольної політики» від 25 січня 2000 р.?
21. Що таке конкуренція згідно з московським договором від 25 січня 2000 р.?
22. Яка мета Договору від 25 січня 2000 р.?
23. Завдання Договору від 25 січня 2000 р.?
24. Які дії, згідно з Договором від 25 січня 2000 р., вважаються зловживанням суб'єкта господарювання своїм домінуючим становищем?
25. Що зараховує Договір від 25 січня 2000 р. до антиконкурентних угод між суб'єктами господарювання?
26. Які дії вважаються недобросовісною конкуренцією згідно з Договором від 25 січня 2000 р.?
27. Які завдання вирішує Антимонопольна рада з антимонопольної політики?
28. Якою інформацією обмінюються сторони Договору від 25 січня 2000 р.?
29. Термін чинності Договору від 25 січня 2000 р. та механізм його пролонгації.
30. Механізм взаємодії сторін Договору від 25 січня 2000 р. щодо застосування принципів конкуренції.

Тема 19

МІЖНАРОДНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО

Міжнародним трудовим правом вважається підгалузь міжнародного економічного права, яка регулює правовідносини його суб'єктів у зв'язку зі створенням міжнародних трудових норм та застосуванням їх у національному законодавстві держав.

Договірними джерелами міжнародного трудового права є багатосторонні договори та конвенції, двосторонні договори (протоколи тощо), які повністю чи частково стосуються питань найманої праці. Багатосторонні акти можуть бути як універсальними, так і регіональними.

У цьому розділі читач познайомиться з прикладами різноманітних актів у сфері міжнародного трудового права.

19.1. Акти Міжнародної Організації Праці

Нагадаємо читачеві, що п'ятий розділ цієї книжки містить довідкову статтю про Міжнародну організацію праці (МОП), тому далі зупинимось не на власне організації, а на результатах її діяльності.

За станом на 1 січня 1999 р. МОП прийняла 182 конвенції і 188 рекомендацій.

Більшість конвенцій МОП стосується міжнародного публічного права, оскільки предметом їх регулювання є не цивільно-правові, а адміністративно-правові відносини. Беручи до уваги те, що трудові відносини мають комплексний характер, містять елементи як цивільного, так і адміністративного прав, то часто в одних і тих же конвенціях МОП фіксуються норми кількох галузей права.

Конвенції МОП — це своєрідні міжнародні трудові стандарти. Конвенції МОП підлягають ратифікації країнами-членами. Рекомендації МОП публікуються з того ж кола питань, що і конвенції.

Часто вони супроводжують ті чи інші конвенції, деталізуючи ширше коло прав та їх вищий рівень. Рекомендації відіграють роль типової норми у процесі створення національних трудових норм.

Конвенції і рекомендації МОП можна вирізнити у такі групи:

1. Захист прав людини у сфері праці (право на працю, на асоціацію, на свободу від дискримінації у трудових відносинах).
2. Забезпечення зайнятості і боротьба з наслідками безробіття.
3. Умови праці і відпочинку.
4. Соціальне страхування і соціальне забезпечення працівників (захист від нещасних випадків на роботі, професійних захворювань, допомога з тимчасової непрацездатності).
5. Стосунки між працедавцем і працівником, у тому числі вирішення спорів.

МОП вже створила сотні документів. Автор цих рядків не має можливості навести їх повний перелік. Обмежимося вибіркоким переліком конвенцій, який дасть можливість зрозуміти розмаїття трудових правовідносин, що перебувають у полі зору МОП:

Про безробіття (1919 р., № 2).

Про примусову або обов'язкову працю (1932 р.).

Про мінімальний вік допуску дітей на роботу у море (1936 р.).

Про дискримінацію у сфері праці і занять (1949 р.).

Про трудові статті і договори, що укладаються державними органами влади (1949 р.).

Про трудящих-мігрантів (1949., № 97, набрала чинності у 1952 р.).

Про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності (1951 р.).

Про максимальний вантаж, допустимий для перенесення одним трудящим (1967.).

Про оплачувані відпустки (1970 р.).

Про зловживання у сфері міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей і звернення (23.06.1975 р., № 143).

Про припинення трудових відносин (1982 р.).

Про збереження прав у сфері соціального забезпечення (1982 р.).

Про рівноправ'я громадян країн та іноземців і осіб без громадянства у сфері соціального забезпечення (1982 р., № 118).

Далі стисло зупинимося на деяких положеннях актів МОП.

Конвенції і рекомендації МОП захищають мігрантів на всіх стадіях. Встановлено пріоритет державних органів влади щодо

нагляду за вербуванням мігрантів (Конвенція № 97). Рекомендація № 100 передбачає, що мігранти не повинні сплачувати проїзд до країни їх найму. Рекомендація № 97 передбачає звільнення працівників від сплати мита при прибутті до місця роботи та надання їм допомоги в облаштуванні і наданні відповідної роботи. Ряд конвенцій МОП регулюють такі питання, як мінімальний розмір і форма виплати зарплати, умови праці, технічної безпеки, заохочення, соціальне забезпечення, охорона здоров'я і безпеки, право профспілок, свобода пересування, право звернення до суду.

У Рекомендації № 151 зафіксовано, що мігранти мають право оскаржувати рішення про дострокове припинення їх зайнятості. Вони не сплачують витрати на здійснення адміністративних та юридичних процедур, якщо їх вигнано з країни.

Конвенція № 143 від 23.06.1975 р. містить вимогу про недопущення дискримінації і забезпечення працівникам-мігрантам рівних шансів у працевлаштуванні і захисті прав. Конвенція передбачає заходи щодо боротьби з нелегальною міграцією, містить зобов'язання про забезпечення прав мігрантів-транзитників.

Конвенція № 118 (1982 р.) передбачає координацію національних систем соціального забезпечення, зобов'язує працедавців завчасно попереджувати працівників про звільнення. Працедавці мають доводити наявність підстав для звільнення. Заборонена дискримінація при звільненні за ознаками статі, раси, етнічного походження, членства у профспілках.

Конвенція 1949 р. «Про трудящих мігрантів (переглянута)» встановлює, що члени МОП, які є її сторонами, зобов'язуються надавати без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії чи статі іммігрантам, які законно перебувають на території сторони, умови, що не є менш сприятливими, порівнюючи з тими, якими користуються її власні громадяни, щодо таких питань як заробітна плата, робочий час, понадурочні роботи тощо.

У Конвенції № 97 зафіксовано національний режим щодо іноземних трудящих. Вона передбачає заходи у сфері контролю за міграцією робочої сили.

Ця Конвенція зобов'язує виконувати безплатну допомогу мігрантам у наданні їм необхідної інформації через служби працевлаштування, вживати заходів, спрямованих проти пропаганди з питань імміграції і еміграції, що вводить в оману, полегшувати всі стадії міграції — від'їзд, пересування, прийом, організацію медичного обслуговування, а також дозволяти переказ на батьківщину зароблених грошей, заощаджень.

У додатках до конвенції відображені питання найму, розміщення, умов праці, умов ввезення мігрантами особистого майна, робочих інструментів і обладнання.

Конвенція встановлює порядок дозволу працевлаштування мігрантів, тобто працевлаштування є можливим за наявності дозволу компетентних органів влади країни. Ці ж органи влади мають право контролювати і процес працевлаштування.

19.2. ООН і міжнародне трудове право

Цей розділ містить інформацію про роль Міжнародної організації праці у міжнародно-правовому регулюванні робочої сили. Будемо пам'ятати, що МОП — це спеціалізована агенція ООН. Все, що робить МОП, зараховується на рахунок ООН. У даному ж підрозділі стисло зупинимось на діяльності ООН поза рамками МОП. Окрім МОП, у системі ООН міграцією населення опікуються:

- Комісія ООН з народонаселення і розвитку;
- Всесвітня організація охорони здоров'я;
- ЮНЕСКО;
- Економічна і соціальна рада (ЕКОСОП).

До універсальних джерел міжнародно-правового регулювання праці належать:

Загальна декларація прав людини (10.12.1948);

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966);

Конвенція про статус біженців (28.07.1951);

Конвенція про статус апатридів (28.11.1954).

Далі зупинимось на основних положеннях досить важливого документу ООН.

Генеральна асамблея ООН у 1990 р. прийняла Міжнародну конвенцію ООН про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей. Конвенція зобов'язує країни, які беруть у ній участь, надавати трудящим-мігрантам національний режим, тобто ставитися до них не гірше, ніж до своїх національних найманих працівників, з питань винагороди та інших умов праці (робочий час, понадурочний час, щотижневий відпочинок, оплачувана відпустка, безпека, охорона здоров'я, припинення трудових відносин та будь-яких інших умов праці, а також умов зайнятості (мінімальний вік зайнятості, обмеження надомної праці), а також інші питання, які відповідно до національних законів і практики їх застосування вважаються умовами зайнятості.

Дискримінація прав трудящих-мігрантів у сфері трудових відносин заборонена.

Трудящим-мігрантам та членам їх сімей, зокрема, надається право створювати профспілки і асоціації у державі, де вони працюють за наймом, з метою захисту своїх економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Працівники-мігранти мають право переказувати зароблені кошти і заощадження з держави праці за наймом до держави свого походження або до будь-якої іншої держави.

Конвенція також передбачає, що у тих країнах, де існують обмеження у прийомі на роботу робітників-мігрантів, відповідні обмеження не застосовуються до мігрантів, які прожили у країні перебування понад 5 років.

Мігрант та члени його сім'ї мають право у будь-який момент від'їхати до країни свого походження і залишитися у ній.

Після закінчення терміну свого перебування у країні працевлаштування мігрант і члени його сім'ї мають право переказати весь свій заробіток і збереження на батьківщину та вивезти своє особисте майно.

Мігрант не повинен позбавлятися права на проживання або одержання роботи чи висилатися з країни працевлаштування лише на підставі невиконання зобов'язань за трудовим договором (контрактом). Зазначених прав мігрант позбавляється, якщо невиконання зобов'язань було однією з умов одержання дозволу на роботу.

19.3. Основні положення актів Ради Європи

Найголовнішими актами Ради Європи у сфері міжнародного трудового права є:

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950);

Європейська конвенція про поселення (1955);

Європейська конвенція про влаштування і підприємництво;

Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів (укладена 24.11.1977, набрала чинності 1 травня 1983);

Європейська конвенція про соціальне забезпечення (1972);

Європейська соціальна хартія (18.10.1961).

Розпочнемо з Європейської соціальної хартії. Вона зобов'язує договірні сторони, зокрема: застосовувати чинне законодавство у ліберальному дусі; спростити існуючі формальності; скоротити

або скасувати гербові та інші збори з іноземних працівників або їх роботодавців; лібералізувати законодавство, що регулює найм іноземних працівників; визнати право своїх громадян виїжджати зі своєї країни для того, щоб зайнятися діяльністю, яка приносить дохід на території інших оговірних сторін; закріплює право працівників мігрантів та їх сімей на захист і допомогу, що реалізується на основі системи гарантій, яка включає, зокрема, надання трудящим-мігрантам, які законно перебувають на території договірних сторін, не менш сприятливого режиму порівняно з тим, який надається власним працівникам у таких сферах, як оплата та інші умови найму і праці, членство у професійних спілках і користування перевагами, що випливають з колективних договорів, надання житла.

Хартія та додатковий до неї протокол не містили чіткої вказівки про коло осіб, на яких вони поширюються. Це створювало конфлікти у тлумаченні сфери їх застосування. Переглянутий проект нового тексту Хартії було подано у жовтні 1994 р. на розгляд Комітету Міністрів Ради Європи. Текст було схвалено і у травні 1996 р. Хартія була відкрита для підписання державами-членами Ради Європи. Хартія поширюється на всіх працівників, незалежно від їх національності, якщо вони проживають на законних підставах або регулярно працюють на території однієї з сторін.

Далі зазначимо основні положення Європейської конвенції про соціальне забезпечення:

1. Рівність у ставленні до громадян сторін, біженців, осіб без громадянства, на яких поширюється її дія.
2. Єдність застосування законодавства.
3. Збереження набутих та тих, що набуваються, прав для того, щоб жоден аспект трудового життя працівника-мігранта не залишився неврахованим у зв'язку з його пересуванням.
4. Виплата допомоги за межами компетентної держави.

Конвенція є своєрідним «гібридом». Вона поєднує у собі ознаки рамкової конвенції та модельного закону. Сфера застосування конвенції включає питання виплати допомоги у зв'язку з материнством, хворобою, інвалідністю, старістю, каліцтвом, професійним захворюванням, смертю, безробіттям, сімейними обставинами. Розв'язання цих питань поставлено у залежність від укладення у майбутньому відповідних угод між сторонами.

У конвенції також зафіксовано, що допомога, надана на підставі законодавства про соціальне забезпечення, зберігається незалежно від зміни місця проживання відповідних осіб на терито-

ріях сторін. Щоб уникнути дублювання у страхуванні, конвенція передбачає застосування лише одного законодавства до вирішення цього питання. Для уникнення можливих колізій правових норм передбачено, що законодавство, яке застосовується — це переважно законодавство договірної сторони, на території якої здійснюється оплачувана трудова діяльність.

Переходимо до Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів, яка застосовується до працівників-мігрантів, які є громадянами держав—членів Ради Європи, що її ратифікували.

Конвенція не поширюється на працівників-мігрантів прикордонних районів та сезонних працівників. Основні питання, що їх регламентує конвенція, стосуються процедури одержання дозволу на проживання і роботу, набору на роботу та переїзду до неї, соціального забезпечення, воз'єднання сімей.

Нарешті, про конвенцію, що стосується явища, яке, можливо, не дуже поширене, але воно є і європейська спільнота від нього не відмахується.

Європейська угода про влаштування на роботу на умовах повного пансіону за послуги у домі (1969 р.) стосується тимчасового працевлаштування молодих людей за кордон у сім'ї в обмін на виконання ними певної роботи у домі. Ці особи розглядаються як спеціальна категорія, що не підпадає під категорію студентів або працівників, але причетна до них.

19.4. Трудове право Європейського Союзу

Свобода руху робочої сили належить до визначальних принципів спільного ринку. Найголовнішими її складовими є:

1) право вільно пересуватися територією держав—членів інтеграційного об'єднання;

2) право працівника приймати роботу, що йому пропонують;

3) право перебувати в одній з країн—членів та займатися в ній трудовою діяльністю відповідно до законодавства, що регулює працевлаштування громадян даної країни;

4) право залишитися на території однієї з країн—членів після закінчення в ній трудової діяльності;

5) право на складання до купи всіх періодів роботи, що враховуються законодавством різних країн з метою соціального забезпечення;

б) право на одержання соціальної допомоги на території країн—учасниць.

Європейський Суд визнав вільне пересування робочої сили одним із фундаментальних прав людини. Стаття 48 Договору про ЄС містить основні положення, що регулюють вільний рух робочої сили. Деякі з них названо вище.

Свобода пересування працівників має певні винятки. Наприклад, вона не поширюється на державних службовців, тобто держави мають право передбачати, що місця державних службовців можуть посідати лише громадяни їх країн.

Слід нагадати читачеві, що згідно з Маастрихтським договором 1992 р. у ЄС запроваджене подвійне громадянство — громадяни країн—членів одержали також статус громадян Європейського Союзу.

Європейський Суд визнав, що робітником за законодавством ЄС є особа, яка виконує обов'язки певного економічного значення заради і під керівництвом іншої особи, за що отримує оплату. Робота може бути з неповним робочим днем, якщо лише вона не настільки незначна, щоб нею можна було знехтувати, навіть, якщо грошова компенсація нижче мінімально гарантованої заробітної плати або зовсім відсутня. Щоб бути робітником, особа мусить виконувати роботу, яка здійснюється задля економічної мети або походить від неї.

Країни Європейського Союзу мають одну з найбільш розвинених у світі систем соціального забезпечення. Її основи були закладені ще у першій половині ХХ ст., а перші законодавчі акти про охорону соціальних і трудових прав трудящих були прийняті у Німеччині у 1870-х роках за часів канцлерства О. Бісмарка.

Правові основи нинішньої соціальної політики Євросоюзу закладені у його установчих договорах. Велику роль відіграє Угода про соціальну політику 1992 р. У 1980-х роках були створені спеціальні інформаційні та документаційні системи у соціальній сфері. Функціонують також спеціалізовані бази даних. Аналітичні огляди соціальної сфери відображуються у «Зелених книгах». Пріоритетні напрямки діяльності ЄС фіксуються у «Білих книгах». Наприклад, у 1994 р. була опублікована «Біла книга» про Європейську соціальну політику.

Нормативне регулювання соціальної сфери у ЄС відбувається, як правило, за допомогою директив. Нагадаємо читачеві, що директива — це важіль гармонізації. Імперативним документом, важелем уніфікації у ЄС вважається «правило» (rule). Наша літе-

ратура ширше використовує термін «регламент». У Європейському Союзі, окрім первинного законодавства (установчих договорів), є ще й вторинне, до якого і належать і регламенти (правила) та директиви. Вторинне законодавство поглибило принципи щодо вільного руху людей, сформульовані у первинному законодавстві.

Важливе значення мають і рішення Європейського Суду. Саме Суд відстояв принцип рівності чоловіків і жінок з питань оплати праці. Згодом Європейський Суд переніс принцип про заборону дискримінації за ознакою статі і на питання пенсійного забезпечення.

На усунення дискримінації спрямовувались директиви Ради 75/117 (1975 р.) та 76/207 (1976 р.) Співтовариство вжило заходів щодо охорони здоров'я вагітних жінок, які працюють, жінок-матерів малолітніх дітей. Було, зокрема, передбачено, що тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю і родами має становити щонайменше 14 місяців.

Кодекс гарної практики систематизував і запропонував до практичного виконання форми захисту прав і гідності особи на робочому місці не залежно від статі.

У статті 7 Маастрихтського договору передбачено, що будь-який робітник, що є громадянином однієї з країн ЄС і перебуває на території іншої країни співтовариства, не повинен обмежуватися у правах порівняно з робітниками, що є її громадянами, на підставі громадянства щодо будь-яких умов працевлаштування і роботи, зокрема, оплати праці і звільнення з роботи, а безробітний — при відновленні у правах і повторному працевлаштуванні.

Працівники-мігранти мають однакові права з робітниками відповідної країни на навчання у професійних училищах і центрах перепідготовки.

Робітники-мігранти мають право на членство у профспілках та супутні права без дискримінації.

Робітники-мігранти мають право як на муніципальне, так і приватне житло на тих же умовах, що і громадяни країни працевлаштування. Це право поширюється і на власність на будинок.

Регламентом 1612/88 визначено, хто є членами сім'ї робітника та має право мігрувати разом з робітником до іншої країни.

Передбачає ЄС і вільне пересування непрацюючих. Існують нормативні акти щодо студентів, пенсіонерів та інших осіб, які не вважаються економічно активними.

Протягом 70—80-х років минулого століття Співтовариство прийняло ряд директив, спрямованих на захист здоров'я і безпеку працівників.

Гармонізація стандартів безпеки на підприємствах особливо активно здійснювалася наприкінці 1980-х років. Були, наприклад, директиви про персональний захист особи, знаки безпеки на робочому місці, максимальну вагу вантажів, що переносяться вручну, емісію канцерогенних речовин тощо.

Соціальна політика Співтовариства спрямована на зменшення негативних наслідків безробіття, а не на його ліквідацію.

Має ЄС і правові акти, що регулюють трудові правовідносини у випадках банкрутства підприємства, скорочення штатів, зміни власника.

Спеціальні резолюції Ради з питань зайнятості та соціальної підтримки безробітних мають рекомендаційний характер, але формують єдиний підхід країн ЄС до розв'язання зазначених проблем.

ЄС разом з державами-членами з 1971 р. здійснюють заходи щодо підвищення соціального захисту пенсіонерів, інвалідів та інших непрацездатних громадян.

Рада прийняла у 1991 р. директиву про обов'язок роботодавця надавати працівнику письмову декларацію з детальним описом умов трудового контракту. Директива про тривалість робочого часу була затверджена у 1993 р. Вона встановлювала:

- тривалість робочого тижня — не більше 48 годин;
- щоденний відпочинок — не менше, ніж 11 годин;
- тривалість відпустки — не менше, ніж 4 тижні.

У ЄС є і нормативні акти, що регулюють участь працівників в управлінні підприємством і розподілі прибутків. Соціальне партнерство формується на тристоронніх консультаціях у яких беруть участь Комісія ЄС та Європейські об'єднання професійних спілок і підприємців. Діє допоміжний орган ЄС — Комітет з соціального діалогу.

Бюджет ЄС використовується для фінансування загальних політик ЄС, зокрема, соціальної. Цільове фінансування виконується через структурні фонди. У сфері соціальної політики таким фондом є Європейський Соціальний Фонд.

Рада і Комісія опрацьовують і здійснюють заходи соціальної політики ЄС. Економічний і Соціальний комітет є у ЄС органом представництва соціальних і економічних інтересів.

На закінчення зазначимо, що трудове право ЄС перебуває у процесі постійного удосконалення. За його розвитком необхідно постійно стежити.

19.5. Міжнародне трудове право СНД

У рамках СНД укладені такі основні багатосторонні угоди про:

- гарантії прав громадян у сфері пенсійного забезпечення від 13.03.1992 р.;
- співробітництво у сфері трудової міграції і соціального захисту трудящих-мігрантів від 15.04.1994 р.;
- взаємне визнання прав на відшкодування шкоди, завданої працівникам каліцтвом, професійним захворюванням або іншим пошкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ними трудових обов'язків від 09.09.1994 р.;
- переказ грошових сум громадянам за соціально значущими неторговельними платежами (підписана Україною 09.09.1996 р.);
- порядок переказу та виплати пенсій від 30.07.1996 р.

Країни СНД укладають між собою і двосторонні угоди. Наприклад, Україна уклала угоди про працевлаштування і соціальний захист громадян з Молдовою (1993 р.), Росією (1993 р.), Білоруссю (1995 р.), Вірменією (1995 р.). Принагідно зазначимо, що двосторонні угоди уклалися Україною не лише з країнами СНД, а й з іншими державами — Латвією (1997 р.), Польщею (1994 р.), Чехією (1997 р.), Литвою (1997 р.).

Вказаний перелік не є повним, його наведено лише для прикладу.

Реалізації угод сприяють центральні органи з питань праці довірливих держав. Вони виконують обмін інформацією про національне законодавство у сфері праці, імміграції та еміграції, умови життя працівників, стан національних ринків праці тощо.

Угода про співробітництво у сфері трудової міграції і соціального захисту трудящих-мігрантів від 15.04.1994 р. регулює основні напрямки співробітництва Договірних Сторін у сфері трудової діяльності і соціального захисту працівників та членів їх сімей, які постійно проживають на території однієї з сторін та працевлаштовані на підприємствах, у закладах, організаціях усіх форм власності на території іншої держави відповідно до її законодавства.

Угода не поширюється на біженців і вимушених переселенців, на осіб вільних професій, які в'їхали до країни на короткий термін, на осіб, які спеціально приїжджають з метою отримання освіти. Порядок залучення працівників і вимоги до них встановлюються державою працевлаштування з урахуванням міжнародних угод.

Угода передбачає, що трудова діяльність працівника оформлюється трудовим договором (контрактом). Він укладається з

працівником на державній мові сторони працевлаштування та російською мовою відповідно до трудового законодавства сторони працевлаштування. Договір (контракт) вручається працівнику до його виїзду на роботу.

Трудовий договір (контракт) має містити основні реквізити працедавця і працівника, професійні вимоги до нього, відомості про характер роботи, умови праці і її оплати, тривалості робочого дня і відпочинку, умови проживання, термін дії трудового договору (контракту), умови його розірвання, порядок покриття транспортних витрат.

Угода передбачає, що працівники користуються правами і виконують обов'язки, встановлені трудовим законодавством сторони працевлаштування і міжнародними угодами.

У випадку розірвання трудового договору (контракту) у зв'язку з ліквідацією чи реорганізацією підприємства (закладу, організації), скороченням чисельності або штату працівників, на трудящого-мігранта поширюються пільги і компенсації згідно із законодавством сторони працевлаштування для вивільнених за вказаними підставами працівників.

Повернення трудящого-мігранта до сторони виїзду у цьому випадку здійснюється за рахунок коштів працедавця-наймача.

Законодавство сторони працевлаштування регулює питання користування трудящими-мігрантами соціальним страхуванням і соціальним забезпеченням (крім пенсійного забезпечення), а також порядок відшкодування працівнику шкоди, спричиненої каліцтвом, професійним захворюванням або іншим пошкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, якщо інше не передбачено окремими угодами.

Медичне обслуговування працівника здійснюється за рахунок працедавця на основі національного режиму.

Передбачила угода і питання організації перевезення тіла і особистого майна померлого на територію держави виїзду та відповідальності за сприяння таємній або незаконній міграції. Підписуючи трудовий договір (контракт), працівник бере на себе зобов'язання не перебувати на території держави працевлаштування довше того терміну, на який він одержав дозвіл, та не шукати іншої роботи, крім тієї, яка передбачена відповідним договором. Працедавець після закінчення дії трудового договору виконує у трудовій книжці відповідний запис. Довідки про заробітну плату під час роботи видаються помісячно.

Далі стисло зупинимось на основних положеннях двосторонньої угоди між Україною та її найбільшою сусідкою.

Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян України і Росії, які працюють за межами кордонів своїх держав (1993 р.) містить такі найголовніші положення:

1) працівники сторони виїзду, які працюють на території сторони працевлаштування, користуються правами і несуть обов'язки, встановлені законодавством про працю сторони працевлаштування (включаючи питання трудових відносин, колективних договорів, оплати праці, режиму робочого часу і часу відпочинку, охорони праці та її умов);

2) трудовий стаж, включаючи стаж, розрахований у пільговому порядку, і стаж роботи за спеціальністю, набутий у зв'язку з трудовою діяльністю на територіях обох сторін, взаємно визначається сторонами;

3) обчислення стажу виконується за законодавством тієї сторони, на території якої здійснювалася трудова діяльність;

4) сторонами визнаються без легалізації дипломи, свідоцтва та інші документи державного зразка про рівень освіти і кваліфікації, видані відповідними компетентними органами сторін.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке договірні джерела міжнародного трудового права?

2. Якими за своєю юридичною природою є конвенції Міжнародної організації праці?

3. Яку роль виконують рекомендації МОП?

4. Які найголовніші положення конвенцій МОП ви запам'ятали?

5. Чи багато конвенцій і рекомендацій прийняла МОП за роки свого існування?

6. Які універсальні джерела міжнародно-правового регулювання праці ви знаєте?

7. Назвіть основні положення Міжнародної конвенції ООН про захист прав трудящих-мігрантів.

8. Якими є найголовніші акти Ради Європи у сфері міжнародного трудового права?

9. Основні положення Європейської соціальної хартії.

10. Як ви розумієте поняття рамкової конвенції та модельного закону щодо Європейської конвенції про соціальне забезпечення?

11. Що означає свобода руху робочої сили у Європейському Союзі?
12. Кого вважає робітником право ЄС?
13. Коли у Європі почала розвиватися система соціального забезпечення?
14. Що відображається у «Зелених книгах» та «Білих книгах» у сфері соціальної політики?
15. За допомогою якого документу переважно відбувається у ЄС нормативне регулювання соціальної сфери?
16. Яке значення має Європейський Суд для розвитку трудового права ЄС?
17. Чому у ЄС заборонена дискримінація працівників, якщо вони походять з іншої країни—члена?
18. Чи можуть у ЄС вільно пересуватися непрацюючі особи?
19. Чи спрямовується соціальна політика ЄС на ліквідацію безробіття?
20. Хто у ЄС опрацьовує і здійснює заходи соціальної політики?
21. Які багатосторонні угоди СНД у сфері трудового права і соціальної політики ви знаєте?
22. Назвіть основні положення Угоди про співробітництво у сфері трудової міграції і соціального захисту трудящих-мігрантів від 15 квітня 1994 р.?
23. Про що йдеться в Угоді між Урядом України і Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян України і Росії, які працюють за межами кордонів своїх держав?

Мета 20

ОСНОВНА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО»

Мета цього розділу полягає у тому, щоб ознайомити допитливого читача з колом питань, висвітлених у підручниках з міжнародного економічного права інших авторів. Будемо пам'ятати, ця галузь права ще остаточно не окреслена і у кожного автора є щось своє як щодо пропонованих тем, так і їх питань.

Коли автор цих рядків у 1999 р. працював над рукописом своєї книги «Міжнародне економічне право», яка вперше була надрукована у видавництві МАУП у 2000 р., а потім вдруге надрукована без жодних змін і доповнень у 2003 р., то керувався «Програмою вивчення дисципліни «Міжнародне економічне право», складеною у МАУП. До речі, не автором цих рядків. До книги ввійшли перші чотирнадцять тем, що відображені у тому виданні книги. У телефонній розмові з автором цих рядків у листопаді 2003 р. декан юридичного факультету Київського національного економічного університету В. Ф. Опришка сказав, що це саме він створив таку структуру дисципліни. Абсолютно не ставлячи під сумнів згадану інформацію, все ж таки хотілося б зазначити, що у підручнику В. Ф. Опришка «Міжнародне економічне право» (К.: Либідь, 1995) більше тем, ніж у підручнику автора зразка 2000 р. У В. Ф. Опришка є розділ з шістьма главами, що висвітлюють законодавство України з різних аспектів зовнішньоекономічної діяльності. У підручнику ж автора був лише один розділ, — «Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні». Решта розділів безпосередньо стосувалася саме міжнародного економічного права. Отже, процитуємо зміст тем підручника В. Ф. Опришка.

ПЕРЕДМОВА

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Глава 1. Поняття та предмет міжнародного економічного права.

1. Міжнародні економічні відносини, їх зміст та значення.
2. Поняття міжнародного економічного права.
3. Система міжнародного економічного права.

Глава 2. Джерела міжнародного економічного права.

1. Поняття та система джерел міжнародного економічного права.
2. Міжнародні економічні договори — основне джерело МЄП.
3. Характеристика інших джерел міжнародного економічного права.

Глава 3. Принципи міжнародного економічного права.

1. Поняття та система принципів міжнародного економічного права.
2. Характеристика основних (загальних) принципів міжнародного економічного права.
3. Характеристики спеціальних принципів міжнародного економічного права.

Глава 4. Держави як суб'єкти міжнародного економічного права.

1. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного економічного права.
2. Імунітет держави.

Глава 5. Міжнародні економічні організації.

1. Поняття міжнародної економічної організації та її правовий статус.
2. Міжнародні економічні організації в системі ООН.
3. Рада Економічної Взаємодопомоги в системі та історії міжнародного економічного співробітництва.
4. Європейське економічне співтовариство в системі міжнародних економічних організацій.
5. Інші міжнародні економічні організації.

Глава 6. Транснаціональні корпорації (ТНК) і міжнародно-правове регулювання їхньої діяльності.

1. ТНК та їх роль у системі міжнародних економічних відносин.
2. Міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК.

Глава 7. Міжнародні економічні договори.

1. Поняття та значення міжнародних економічних договорів.
2. Правове регулювання відносин у межах міжнародних економічних договорів.
3. Види міжнародних економічних договорів.
4. Укладання міжнародних економічних та зовнішньоекономічних договорів.

Глава 8. Забезпечення виконання міжнародних економічних договорів.

1. Правові основи забезпечення виконання зобов'язань міжнародних економічних договорів.
2. Засоби забезпечення вирішення спорів, що виникають у межах міжнародних економічних договорів.
3. Міжнародний арбітраж — один із засобів розв'язання міжнародних економічних спорів.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Глава 9. Міжнародне торгове право.

1. Міжнародне торгове право — складова частина міжнародного економічного права.
2. Принципи міжнародної торгівлі.
3. Міжнародні торгові договори.
4. Порядок укладення договору міжнародної купівлі-продажу товарів

Глава 10. Міжнародне валютне право.

1. Поняття та джерела міжнародного валютного права.
2. Організаційно-правовий механізм міжнародної валютної системи.
3. Організація валютно-кредитних відносин.

Глава 11. Міжнародне транспортне право.

1. Поняття та джерела міжнародного транспортного права.

2. Правове регулювання міжнародних морських перевезень.
3. Правове регулювання міжнародних річкових перевезень.
4. Правове регулювання міжнародних залізничних перевезень.
5. Правове регулювання міжнародних автомобільних перевезень.
6. Правове регулювання міжнародних повітряних перевезень.

Глава 12. Міжнародно-правове регулювання промислового, сільськогосподарського і науково-технічного міжнародного співробітництва.

1. Міжнародно-правовий механізм регулювання співробітництва у галузі промисловості.
2. Міжнародно-правовий механізм регулювання співробітництва у галузі сільського господарства.
3. Міжнародно-правовий механізм регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва.

**ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЙОГО РОЛЬ
В ОРГАНІЗАЦІЇ І ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО
ЕКОНОМІЧНОГО І ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Глава 13. Укладання та виконання міжнародних економічних договорів України.

1. Порядок укладання Україною міжнародних економічних договорів.
2. Виконання міжнародних договорів Україною.

Глава 14. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

1. Значення правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.
2. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності в Україні.
3. Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Глава 15. Правове регулювання митної справи в Україні.

1. Значення митної діяльності та законодавства щодо неї.
2. Митний кодекс України — основа правового регулювання митної справи в Україні.

3. Правове регулювання обкладання митом товарів та інших предметів.

Глава 16. Правові питання валютного регулювання.

1. Загальні положення з питань валютного регулювання.
2. Правовий режим здійснення операцій з валютними цінностями.
3. Роль державних органів у сфері валютного регулювання і валютного контролю.

Глава 17. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні.

1. Значення іноземних інвестицій та їх правове регулювання відповідно до законодавства України.
2. Сутність Державної програми заохочення іноземних інвестицій в Україні.
3. Особливості режиму іноземних інвестицій на території України.

Глава 18. Законодавство України про правове регулювання вирішення спорів, які виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

1. Загальна характеристика законодавства, що регулює спори у сфері зовнішньоекономічної діяльності.
2. Основні положення Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».
3. Правовий статус Міжнародного комерційного суду та Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Друге видання книги В. А. Опришка «Міжнародне економічне право» (К. КНЕУ, 2003) має таку структуру:

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА.

Розділ 1. Поняття та предмет міжнародного економічного права.

1. Міжнародні економічні відносини, їх зміст і значення.
2. Україна як суб'єкт міжнародного економічного співробітництва.
3. Поняття міжнародного економічного права.
4. Система міжнародного економічного права.

Розділ 2. Гармонізація законодавства України з міжнародним економічним правом.

1. Загальні питання гармонізації.
2. Зближення Європейського права із законодавством України.
3. Гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу.

Розділ 3. Джерела міжнародного економічного права.

1. Поняття та система джерел міжнародного економічного права.
2. Міжнародні економічні договори — основне джерело міжнародного економічного права.
3. Характеристика інших джерел міжнародного економічного права.

Розділ 4. Принципи міжнародного економічного права.

1. Поняття та система принципів міжнародного економічного права.
2. Характеристики основних (загальних) принципів міжнародного економічного права.
3. Характеристика спеціальних принципів міжнародного економічного права.

Розділ 5. Держави як суб'єкти міжнародного економічного права.

1. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного економічного права.
2. Імунітет держави.

Розділ 6. Міжнародні економічні організації.

1. Поняття міжнародної економічної організації та її правовий статус.
2. Міжнародні економічні організації в системі ООН.
3. Європейське економічне співтовариство та Європейський Союз у системі міжнародних економічних відносин.
4. Рада Економічної взаємодопомоги в системі та історії міжнародного економічного співробітництва.
5. Регіональні економічні організації на пострадянському просторі.

Розділ 7. Транснаціональні корпорації (ТНК) і міжнародно-правове регулювання їх діяльності.

1. ТНК та їх роль у системі міжнародних економічних відносин.
2. Міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК.

Розділ 8. Міжнародні економічні договори.

1. Поняття та значення міжнародних економічних договорів.
2. Правове регулювання відносин у межах міжнародних економічних договорів.
3. Види міжнародних економічних договорів.
4. Міжнародно-правове регулювання порядку укладення міжнародних економічних договорів.
5. Міжнародно-економічні договори між державами та міжнародними економічними організаціями.

Розділ 9. Забезпечення виконання міжнародних економічних договорів.

1. Правові основи забезпечення виконання зобов'язань міжнародних економічних договорів.
2. Засоби забезпечення вирішення спорів, що виникають у межах міжнародних економічних договорів.
3. Міжнародний арбітраж — один із засобів розв'язання міжнародних економічних спорів.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ 10. Міжнародне торговельне право.

1. Міжнародне торговельне право — складова міжнародного економічного права.
2. Принципи міжнародної торгівлі.
3. Міжнародні торговельні договори (угоди).
4. Порядок укладення договору міжнародної купівлі-продажу товарів.
5. Світова організація торгівлі як міжнародна економічна організація.
6. Міжнародні товарні організації.

Розділ 11. Міжнародне митне право.

1. Поняття міжнародного митного права.
2. Джерела міжнародного митного права.
3. Організаційно-правові форми міжнародного митного співробітництва.

Розділ 12. Міжнародне валютне право.

1. Поняття та джерела міжнародного валютного права.
2. Організаційно-правовий механізм міжнародної валютної системи.
3. Організація валютно-кредитних відносин.

Розділ 13. Міжнародне інвестиційне право.

1. Сутність міжнародного інвестиційного права та його джерел.
2. Міжнародно-правове регулювання іноземних інвестицій.
3. Міжнародні договори як джерело інвестиційного права.

Розділ 14. Міжнародне транспортне право.

1. Поняття та джерела міжнародного транспортного права.
2. Правове регулювання міжнародних морських перевезень.
3. Правове регулювання міжнародних річкових перевезень.
4. Правове регулювання міжнародних залізничних перевезень.
5. Правове регулювання міжнародних автомобільних перевезень.
6. Правове регулювання міжнародних повітряних перевезень.

Розділ 15. Міжнародно-правове регулювання промислового, сільськогосподарського і науково-технічного міжнародного співробітництва.

1. Міжнародно-правовий механізм регулювання співробітництва у галузі промисловості.
2. Міжнародно-правовий механізм регулювання співробітництва у галузі сільського господарства.
3. Міжнародно-правовий механізм регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЙОГО РОЛЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ І ЗДІЙСНЕНІ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО І ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Розділ 16. Укладання та виконання міжнародних економічних договорів України.

1. Порядок укладання Україною міжнародних економічних договорів.
2. Виконання міжнародних договорів Україною.

Розділ 17. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

1. Значення правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.
2. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності в Україні.
3. Загальна характеристика Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».
4. Державне регулювання зовнішньої економічної діяльності.
5. Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Розділ 18. Правове регулювання митної справи в Україні.

1. Значення митної діяльності та законодавство про неї.
2. Державна митна служба та її правовий статус.
3. Митний кодекс України — основа правового регулювання митної справи в Україні.
4. Правове регулювання обкладання митом товарів та інших предметів.

Розділ 19. Правові питання валютного регулювання.

1. Загальні положення з питань валютного регулювання.
2. Правовий режим здійснення операцій з валютними цінностями.
3. Роль державних органів у сфері валютного регулювання і валютного контролю.

Розділ 20. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні.

1. Значення іноземних інвестицій та їх правове регулювання відповідно до законодавства України.
2. Сутність Державної програми заохочення іноземних інвестицій в Україні.
3. Особливості режиму іноземних інвестицій на території України.

Розділ 21. Законодавство України про правове регулювання вирішення спорів, які виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

1. Загальна характеристика законодавства, що регулює спори у сфері зовнішньоекономічної діяльності.
2. Основні положення Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

3. Правовий статус Міжнародного комерційного суду та Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Перейдемо тепер до структури навчального посібника В. М. Шумілова «Міжнародне економічне право», надрукованого видавництвом Незалежного інституту міжнародного права (Москва) у 2001 р. При цитуванні змісту там найчастіше використовуватимемо такі скорочення:

СНД — Співдружність Незалежних Держав;

СОТ — Світова організація торгівлі;

ГАТТ — Генеральна угода з тарифів і торгівлі;

ЄС — Європейський Союз;

МБРР — Міжнародний банк реконструкції і розвитку;

МВФ — Міжнародний валютний фонд;

МЄВ — міжнародні економічні відносини;

МЄП — міжнародне економічне право;

МП — міжнародне право;

ПНС — принцип найбільшого сприяння;

ТНК — транснаціональні корпорації.

Вступ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ГЛАВА 1. МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО І СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1.1. Міжнародний економічний правопорядок

Міжнародний поділ праці і світовий ринок. Галузі МЄП. Публічно-правові і приватно-правові елементи у правовому регулюванні МЄВ. Державні контракти. Проблема імунітету держав і її юрисдикцій. «Розщеплення» імунітету. Сучасний міжнародний правопорядок та його характерні риси. Предмет і метод правового регулювання МЄВ. Державні і загальнолюдські інтереси у сфері правового регулювання МЄВ. Економічна сила і право. Новий міжнародний економічний порядок. «Наднаціональність» у МЄП. Про МЄП як науку та навчальну дисципліну.

1.2. МЕП і внутрішнє право

Взаємопроникнення МЕП і внутрішнього права. Явище екстериторіальної дії внутрішнього права у МЄВ. Проблема колізій. Поняття правового режиму у МЄВ. Внутрішній правовий режим і міжнародно-правовий режим.

ГЛАВА 2. ДЖЕРЕЛА І СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

2.1. Універсальні та спеціальні джерела міжнародного економічного права

Джерела МЕП. Види договорів у МЕП. Міжнародно-правові звичаї у МЕП. Взаємозв'язок звичаєвих норм на прикладі ПНС. Загальні принципи МП і МЕП. Спеціальні (галузеві) принципи МЕП. Рішення міжнародних організацій у МЕП. Кодифікація і уніфікація у МЕП.

2.2. Суб'єкти міжнародного економічного права

Держави як первинні суб'єкти МЕП. Диференціація держав у МЕП. Преференційний режим для країн, що розвиваються. Держави з «перехідною економікою». Економічні права та обов'язки держав. Суб'єкти федерацій у МЄВ. Фізичні та юридичні особи в МЄВ. ТНК як суб'єкти МЄВ. Державні органи і МЕП. Росія як суб'єкт МЕП. Концепція транснаціонального права. *Lex mercatoria*.

2.3. Режим господарського використання територіальних просторів

Територіальні простори в МЄВ. Режим господарського використання міжнародних рік, внутрішніх морських вод, територіального моря, континентального шельфу, відкритого моря, виключної економічної зони. Морське дно як «спільне надбання людства». Повітряний простір та сфера послуг у МЄВ. Господарські можливості Антарктиди. Вільні економічні зони у МЄВ. Міжнародно-правове регулювання охорони довкілля.

ГЛАВА 3. ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ДЕРЖАВ І МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Організаційно-правові форми інтеграції об'єднань. Інтеграція на глобальному і регіональному рівні. «Внутрішньоін-

теграційні режими» і ПНС. Європейський економічний простір. Наднаціональний порядок ЄС. Диференційований режим імпорту в ЄС. Регіональні інтеграційні об'єднання держав. Інтеграція і економічне співтовариство. Росія в інтеграційних процесах. СНД і економічна інтеграція.

ГЛАВА 4. ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ В МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

Поняття міжнародного спору. Врегулювання спорів у рамках ЄС, СНД, СОТ.

ГЛАВА 5. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

Види правопорушень і відповідальності. Матеріальна шкода в МЄВ. Первинна і вторинна відповідальність в МЄВ. Колективні санкції. Відповідальність держав у випадках націоналізації іноземної власності. Про «історичну відповідальність» розвинутих держав. Особлива частина.

ГЛАВА 6. МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО.

6.1. Міжнародний правопорядок у сфері міжнародної торгівлі.

Торговельне право. Предмети правовідносин у міжнародній торгівлі. Багатостороннє регулювання міжнародної торгівлі. Товарні ринки, ПНС у міжнародній торговельній системі. Загальна система преференцій для країн, що розвиваються. Питання уніфікації торговельного права. Принципи міжнародного торговельного права.

6.2. Тарифні та нетарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі

Лібералізація і протекціонізм. Тарифні заходи регулювання доступу товарів на національні ринки. Кодекс з митної оцінки товарів. Гармонізована система опису і кодування товарів. Антидемпінгові і компенсаційні мита. Кількісні обмеження, ліцензування. Контингентування. Добровільні обмеження імпорту. Податки як нетарифні обмеження. Технічні бар'єри. Санітарні та фітосанітарні норми. Митні формальності та ускладнені вимоги до товаросупроводжу-

ючих документів. Захисні заходи. Регулювання експорту з Росії та імпорту в Росію.

6.3. Міжнародно-правове регулювання транснаціональних товарних ринків.

Транскордонні товарні ринки. Міжнародні торговельні угоди. Співвідношення режиму міжнародних товарних угод з ПНС. Роль економічних організацій. Організації країн—виробників і країн—експортерів. «Інтегрована програма для сировинних товарів». Ломейські конвенції між ЄС і країнами, що розвиваються. «Потоварне» (секторіальне) регулювання.

6.4. Система СОТ.

Виникнення ГАТТ. Основні положення ГАТТ. ГАТТ як міжнародна організація. Органи ГАТТ. Багатосторонні торговельні переговори у рамках ГАТТ. Угода про заснування СОТ. Органи СОТ. Членство в СОТ. Регулювання сфери послуг і торговельних аспектів прав на інтелектуальну власність в СОТ.

ГЛАВА 7. МІЖНАРОДНЕ ФІНАНСОВЕ ПРАВО.

7.1. Міжнародний правопорядок у світовій фінансовій системі.

Міжнародні фінансові відносини. Предмети правовідносин у міжнародному фінансовому праві. Багатосторонні системи правового регулювання платіжних балансів. Ямайська багатостороння валютна система. Європейська валютна система. Платіжно-розрахункові, валютні, кредитні операції та їх правове регулювання. Питання зовнішньої заборгованості. Міжнародні організації у фінансовій сфері.

7.2. Система МВФ і Світового банку.

Виникнення МВФ і МБРР. Росія і МВФ. Квоти держав—членів в МВФ. Компетенція МВФ. Органи МВФ. Діяльність МВФ і МБРР. Регулювання валютно-фінансових питань у Російській Федерації.

ГЛАВА 8. МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПРАВО.

8.1. Міжнародний правопорядок на ринку інвестицій

Поняття капіталовкладень та інвестицій. «Прямі» і «паралельні» інвестиції. Позиковий капітал. Ринок інвестицій.

Предмет правовідносин в інвестиційній сфері. Джерела міжнародного інвестиційного права. «Кодекси поведінки» для інвестиційної сфери. Принципи міжнародного інвестиційного права. Багатостороннє регулювання транскордонного руху інвестицій. Багатостороннє агентство гарантування інвестицій. Науково-технічне співробітництво. Воєнно-технічне співробітництво.

8.2. Внутрішнє право і режим інвестицій.

Міжнародне інвестиційне право і внутрішнє право. Правове регулювання прямих іноземних інвестицій. Резиденти у інвестиційній сфері. Правовий режим прийому та захисту інвестицій. Гарантії інвестицій за внутрішнім правом. До питання про «міжнародне контрактне право». Договори про концесії і розподіли продукції. Експорт технологій. Приватизація і міжнародне інвестиційне право. Росія на міжнародному інвестиційному ринку. Правове регулювання інвестиційної діяльності у Росії. Портфельні інвестиції і їх правове регулювання. Розв'язання інвестиційних спорів. Регулювання інвестиційної діяльності у СНД.

ГЛАВА 9. ПРАВО МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОПОМОГИ.

Ринок міжнародної економічної допомоги. Предмети правовідносин за міжнародної економічної допомоги. Джерела права міжнародної економічної допомоги. Держави-донори. Багатостороннє регулювання економічної допомоги. Міжнародні організації і економічна допомога. Питання допомоги у Раді Економічної Взаємодопомоги. Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД).

ГЛАВА 10. МІЖНАРОДНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО.

Міжнародний ринок праці. Права трудових мігрантів. Правове регулювання міграції на регіональному рівні. Міжнародна організація праці (МОП) і конвенції МОП. Конвенція ООН про захист прав трудящих-мігрантів 1990 року. Імміграційні закони держав. Правовий статус трудящих-мігрантів у Росії. Колізії законів у сфері правового регулювання трудових відносин.

Для порівняння процитуємо зміст першого видання посібника В. М. Шумілова «Международное экономи-

ческое право», опублікованого московською видавничо-консалтинговою фірмою «Де-Ка». Воно мало таку структуру (див. попереднє пояснення аббревіатури):

Вступ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ 1. Міжнародне економічне право і система міжнародних економічних відносин.

- 1.1. Міжнародне право і міжнародне економічне право.
- 1.2. Міжнародне економічне право і система МЄВ.
- 1.3. Співвідношення міжнародного економічного права і внутрішньодержавного права (міжнародного приватного права).
- 1.4. Феномен «наднаціонального» регулювання у МЄВ.

Розділ 2. Джерела міжнародного економічного права.

- 2.1. Універсальні джерела міжнародного економічного права. Система принципів МП/МЄП.
- 2.2. Спеціальні джерела МЄП.
- 2.3. Кодифікація і уніфікація у МЄП.
- 2.4. Роль Росії (СРСП) у розвитку МЄП.

Розділ 3. Суб'єкти МЄП і МЄВ. Предмети міжнародно-правового регулювання в МЄВ.

- 3.1. Поняття суб'єктів МЄП і МЄВ.
- 3.2. Держава як суб'єкт МЄП і МЄВ.
- 3.3. Державні органи зовнішньоекономічних зв'язків.
- 3.4. Російська Федерація як суб'єкт МЄП і МЄВ.
- 3.5. Правосуб'єктність міжнародних організацій/міжнародних економічних організацій.
- 3.6. Предмети міжнародно-правового регулювання в МЄП.
- 3.7. Правонаступництво держав в МЄП.

Розділ 4. Населення і територія в МЄП і МЄВ.

- 4.1. Фізичні особи в МЄП і МЄВ.
- 4.2. Юридичні особи в МЄП і МЄВ.
- 4.3. Територія в МЄВ.
- 4.4. Статус вільних економічних зон.

Розділ 5. Економічна інтеграція держав і МЄП.

- 5.1. Інституційні механізми і форми інтеграцій.

- 5.2. Європейський економічний простір
- 5.3. Регіональні інтеграційні об'єднання держав.
- 5.4. Росія і СНД в інтеграційних процесах.

Розділ 6. Міжнародний економічний правопорядок і міжнародна економічна безпека.

- 6.1. Міжнародно-правова відповідальність в МЄВ.
- 6.2. Міжнародний економічний правопорядок і міжнародна економічна безпека.
- 6.3. Міжнародні спори і мирні засоби врегулювання спорів в МЄВ.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ 7. Міжнародне торговельне право.

- 7.1. Міжнародна торгівля і міжнародне торговельне право.
- 7.2. Міжнародний правопорядок у сфері міжнародної торгівлі.
- 7.3. Тарифні і нетарифні заходи регулювання доступу товарів на національні ринки.
- 7.4. Міжнародно-правове регулювання транснаціональних товарних ринків.
- 7.5. Система СОТ/ГАТТ.
- 7.6. Міжнародно-правове регулювання сфери послуг у МЄВ.
- 7.7. Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність (ТРИП).

Розділ 8. Міжнародне фінансове право.

- 8.1. Міжнародний правопорядок у світовій фінансовій системі.
- 8.2. Системи МВФ і Світового банку.
- 8.3. Російська Федерація в системі правового регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин.

Розділ 9. Міжнародне інвестиційне право.

- 9.1. Міжнародний правопорядок на ринку інвестицій.
- 9.2. Внутрішньодержавне право і режим інвестицій.
- 9.3. Регулювання іноземних інвестицій у Російській Федерації і СНД.

Розділ 10. Право міжнародної економічної допомоги.

- 10.1. Правопорядок у сфері міжнародної економічної допомоги.

Розділ 11. Міжнародно-правове регулювання праці.

11.1. Міжнародний правопорядок на ринку праці.

11.2. Внутрідержавне право і режим іноземців на національних ринках праці.

Розділ 12. Тенденції розвитку МЕН.

12.1. Міжнародний правопорядок у ХХ столітті (прогностичні аспекти).

Зазначений у переліку літератури підручник паризьких професорів Домініка Карро і Патріка Жюйара є фундаментальною книгою, що нараховує 608 сторінок тексту. Її тираж становив 3 тис. примірників. Можна здогадуватися, що цю книгу вдається побачити далеко не в усіх бібліотеках країн СНД. Але така книга є і про її існування потрібно знати. Зміст книги викладено більше, ніж на 18 сторінках. Далі вкажемо лише назви її глав і утримаємося від зазначення розділів, параграфів та дрібних рубрик.

Глава 1. Міжнародне право і міжнародне економічне право.

Глава 2. Міжнародне світове співтовариство і міжнародний економічний порядок.

ПЕРША ЧАСТИНА. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ.

Титул 1. Загальна інституційна схема.

Глава 1. Від Генеральної угоди з тарифів і торгівлі до Світової організації торгівлі.

Глава 2. Механізм розв'язання спорів.

Глава 3. Багатосторонні торговельні переговори.

Титул 2. Міжнародна торгівля товарами.

Глава 1. Економічні сектори, що увійшли до системи СОТ.

Глава 2. Поширення сфери дії СОТ на нові сектори.

Глава 3. Сектори, що виключені з сфери дії СОТ (чи тимчасові побіли?).

Субтитул 2. Горизонтальний підхід у праві СОТ: основні загальні принципи.

Глава 1. Доступ на ринки.

Глава 2. Багатосторонні правила торговельного захисту.

Глава 3. Винятки і звільнення від зобов'язань у сфері багатосторонньої торгівлі.

Титул 3. Міжнародна торгівля послугами.

Глава 1. Специфіка міжнародної торгівлі послугами.

Глава 2. Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС).

ДРУГА ЧАСТИНА. РОЗМІЩЕННЯ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА (ПОСЕЛЕННЯ ОСІБ І МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТУВАННЯ).

Титул 1. Поселення осіб.

Глава 1. Економічний статус іноземців у міжнародному загальному праві.

Глава 2. Договірний режим поселення.

Титул 2. Інвестиції.

Глава 1. Поняття міжнародного інвестування.

Глава 2. Рух (мобільність) інвестицій.

Глава 3. Безпека інвестицій (режим, захист і гарантії інвестицій).

Глава 4. Перехід права власності (експропріація, націоналізація, приватизація).

ТРЕТЯ ЧАСТИНА. МІЖНАРОДНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІКИ: ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВА СИСТЕМА.

Титул 1. Публічно-правова валютна система універсального характеру: Бреттон-Вудська система.

Глава 1. Кодекс добропорядної валютної поведінки: обмеження валютного суверенітету держав.

Глава 2. Інституційна основа співробітництва у валютній сфері: право на економічну допомогу.

Титул 2. Приватна валютна система: Євроринки.

Глава 1. Євродепозит.

Глава 2. Єврокредит.

Глава 3. Єврооблігації.

Глава 4. Нові міжнародні фінансові інструменти.

Насамкінець наведено короткий зміст книги Г. М. Вельямінова «Международное экономическое право и процесс».

Передмова. Міжнародне економічне право.

Глава I. Генезис і філософія міжнародного економічного права.

Глава II. Поняття міжнародного економічного права і його систематика

Глава III. Суб'єкти і дестинатори міжнародного економічного права.

Глава IV. Джерела міжнародного економічного права.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ 1. Організаційно-правові форми міжнародного економічного співробітництва.

Глава V. Організація економічного співробітництва на універсальному рівні.

Глава VI. Регулювання економічного співробітництва на регіональному рівні.

Розділ 2. Міжнародне торговельне право.

Глава VII. Поняття міжнародної торгівлі і форми її регулювання

Глава VIII. Міжнародна торгівля товарами.

Глава IX. Міжнародна торгівля послугами.

Глава X. Валютно-фінансове регулювання в міжнародній торгівлі (міжнародне валютно-фінансове право).

Глава XI. Уніфікація і гармонізація торговельного права.

Глава XII. Порушення і обмеження міжнародних торговельно-економічних відносин.

Розділ 3. Міжнародне майнове право

Глава XIII. Режим міждержавних майнових відносин.

Глава XIV. Міжнародне право інтелектуальної власності.

Глава XV. Міжнародне інвестиційне право.

Глава XVI. Проблеми врегулювання міжнародного режиму транснаціональних корпорацій (ТНК).

Глава XVII. Регулювання міжнародних податкових відносин (міжнародне податкове право).

Міжнародне економічне процесуальне право

Глава XVIII. Врегулювання публічно-правових економічних спорів.

Завершення

Література з міжнародного економічного права і процесу.

Алфавітно-предметний покажчик.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Які підручники та навчальні посібники, окрім згаданих у цьому розділі, вам відомі?
2. З яких трьох основних блоків складається підручник В.Ф.Опришка, опублікований видавництвом «Либідь» 1995 р.?
3. Чим відрізняється навчальний посібник І. І. Дахна 2000 р. і підручник В.Ф.Опришка 1995 р.?
4. Чим відрізняється підручник В. Ф. Опришка 1995 р. від його ж підручника 2003 р.?
5. Які відмінності між навчальними посібниками В. М. Шумилова, що опубліковані у 1999 та 2001 роках.
6. Які теми у навчальних посібниках В. М. Шумилова відсутні, порівнюючи з книгами В. Ф. Опришка та І. І.Дахна?
7. Чи читали ви підручник Д. Карро та П.Жюйара «Международное экономическое право»?
8. Чи є у підручнику Д. Карро та П. Жюйара «Международное экономическое право» теми, які не розглядаються у підручниках і навчальних посібниках В. Ф. Опришка, І. І. Дахна, В. М. Шумилова, Г. М. Вельямінова?
9. Яку структуру підручника з міжнародного економічного права ви могли б запропонувати?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. — М.: БСЭ, 1998.
2. *Вельяминов Г. М.* Основы международного экономического права. — М.: ТЕИС, 1994.
3. *Вельяминов Г. М.* Международное экономическое право и процесс (Академический курс), Учебник. — М.: Волтерс-Клувер, 2004. — 496 с.
4. *Дахно І. І.* Антимонопольне право. — К.: Четверта хвиля, 1998.
5. *Дахно І. І.* Патентно-лицензійна робота. — К.: Блиц-інформ, 1996.
6. *Дахно І. І.* Патентоведення. — Харків: Ксилон, 1997.
7. Действующее международное право. — М.: Изд-во Моск. Независимого ин-та междунар. права, 1996. — Т. 1–3.
8. *Додонов В. Н., Панов В. П., Румянцев О. Г.* Международное право: Словарь-справочник. — М.: Инфра-М, 1997.
9. Международное право: Учебник / Под ред. Г. Н. Тункина. — М.: Юрид. лит., 1994.
10. Международное частное право: Действующие нормативные акты. — М.: Изд-во ин-та междунар. права и экономики, 1997.
11. Международное частное право // Сб. документов. — М.: БЕК, 1997.
12. *Опришко В. Ф.* Міжнародне економічне право. — К.: Либідь, 1995.
13. Основы права Европейского Союза: Учеб. пособие / Под ред. С. Ю. Кашкина. — М.: Белые альвы, 1997.
14. *Панов В. П.* Международное право: Учеб. материалы. — М.: Инфра-М, 1997.
15. *Тынель А., Функ Я., Хвалец В.* Курс международного торгового права. — Минск: Амафья, 1999.
16. *Шреплер Х.-А.* Международные экономические организации: Справочник. — М.: Междунар. отношения, 1999.
17. *Шумилов В. М.* Международное экономическое право. — М.: Издат.-консалтинг. фирма «Де-Ка», 1999.

18. Business Guide to the Uruguay Round. — Geneva: ITC/CS, 1995.
19. *Chuan J. C. T.* Law of International Trade. — London: Sweet & Maxwell, 1998.
20. Competition law of the European communities. Rules applicable to undertakings. — Brussels, 1990. — Vol. 1.
21. Contemporary business law principles and cases / R. C. Hoerber et al. — 3 ed. — N. Y.: Mac Grow Hill book company, 1986.
22. Oxford Paperback Encyclopedia. — London: Oxford Univ. Press, 1998.
23. Trebilcock Michael J., Howse Robert. The Regulation of International Trade. — London: Routledge, 1997.
243. *Дахно И. И.* Англо-русский толковый словарь по интеллектуальной собственности. — К.: ВИРА-Р, 1997.
25. *Дахно I. I.* Міжнародна торгівля. — К.: МАУП, 2003.
26. *Дахно I. I.* Міжнародне приватне право. — К.: МАУП, 2001.
27. *Дахно I. I.* Право інтелектуальної власності. — К.: Либідь, 2002.
28. *Карро Д., Жюйар П.* Международное экономическое право. Учебник: Пер. с фран. В. П. Серебренникова, В. М. Шумилова. — М.: Международные отношения, 2001. — 608 с.
29. *Опришко В. Ф.* Міжнародне економічне право. — К.: КНЕУ, 2003. — 311 с.
30. *Шумилов В. М.* Международное публичное экономическое право: Учебное пособие. — М.: НИМП, 2001. — 288 с.
31. Юридический словарь И. Дахно: словарь законодательных и нормативных терминов. — К.: А.С.К., 2001. — 1056 с.

Зміст

Передмова	3
Тема 1. Поняття та предмет міжнародного економічного права	6
1.1. Зміст і значення міжнародних економічних відносин.	6
1.2. Система та особливості міжнародних економічних відносин	8
1.3. Предмет міжнародного економічного права	10
1.4. Концепції міжнародного економічного права	13
1.5. Система міжнародного економічного права.	15
<i>Контрольні запитання</i>	15
Тема 2. Джерела міжнародного економічного права	17
2.1. Поняття та система джерел міжнародного економічного права	17
2.2. Загальна характеристика джерел міжнародного економічного права	18
<i>Контрольні запитання</i>	24
Тема 3. Принципи міжнародного економічного права	26
3.1. Поняття та система принципів міжнародного економічного права	26
3.2. Нормативне закріплення принципів міжнародного економічного права — важлива умова їх дотримання	28
<i>Контрольні запитання</i>	39
Тема 4. Держава як суб'єкт міжнародного економічного права	40
4.1. Правовий статус держави як суб'єкта міжнародного економічного права	40
4.2. Імунітет держави за міжнародним правом	42
<i>Контрольні запитання</i>	49
Тема 5. Міжнародні економічні організації — суб'єкти міжнародного права	50
5.1. Поняття та правовий статус міжнародної економічної організації	50
5.2. Короткі довідки про міжнародні економічні організації	51
5.2.1. Азіатський банк розвитку (АзБР) Asian Development Bank (ADB)	51
5.2.2. Азійська зона вільної торгівлі Asian Free Trade Area (AFTA)	51
5.2.3. Азійське і Тихоокеанське кокосово-горіхове Снітоваристтво Asian and Pacific Coconut Community	52

5.2.4. Арабський банк економічного розвитку у Африці <i>Arab Bank of Economic Development in Africa (ABEDA)</i>	52
5.2.5. Арабський валютний фонд <i>Arab Monetary Fund</i>	52
5.2.6. Арабський міжнародний банк <i>Arab International Bank</i>	52
5.2.7. Арабський спільний ринок <i>Arab Common Market</i>	53
5.2.8. Арабський фонд економічного і соціального розвитку <i>Arab Fund for Economic and Social Development (AFESD)</i>	53
5.2.9. Арабо-африканський банк <i>Arab African Bank</i>	53
5.2.10. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) <i>Association of South-East Asian Nations (ASEAN)</i>	53
5.2.11. Асоціація країн—виробників натурального каучуку <i>Association of Natural Rubber Producing Countries</i>	54
5.2.12. Асоціація країн—експортерів залізничної руди <i>Association of Iron Ore Exporting Countries</i>	54
5.2.13. Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (АРСРПА) <i>South Asian Association of Regional Cooperation (SAARC)</i>	54
5.2.14. Африканський банк розвитку (АфБР) <i>African Development Bank</i>	55
5.2.15. Балтійська асамблея <i>The Baltic Assembly</i>	55
5.2.16. Банк міжнародних розрахунків <i>Bank for International Settlements</i>	55
5.2.17. Бенілюкс <i>Benelux</i>	55
5.2.18. Всесвітній поштовий союз (ВПС) <i>Universal Postal Union (UPU)</i>	56
5.2.19. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) <i>World Meteorological Organization (WMO)</i>	56
5.2.20. Договір про Амазонське співробітництво <i>Amazonian Cooperation Treaty</i>	57
5.2.21. Економічне співтовариство західноафриканських держав <i>Economic Community of West African States (ECOWAS)</i>	57
5.2.22. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) <i>European Free Trade Association (EFTA)</i>	58
5.2.23. Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) <i>European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)</i>	58
5.2.24. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) <i>European Investment Bank (EIB)</i>	58
5.2.25. Європейський Союз (ЄС) <i>European Union (EU)</i>	59
5.2.26. Західно-африканське економічне співтовариство <i>West African Economic Community (WAEC)</i>	70
5.2.27. Карибський спільний ринок <i>Caribbean Common Market (CARICOM)</i>	70
5.2.28. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) <i>United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)</i>	70
5.2.29. Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІА) <i>Latin American Integration Association (LAIA)</i>	71

5.2.30. Латиноамериканська економічна система (ЛІАЕС) <i>Latin American Economic System (LAES)</i>	71
5.2.31. Ліга арабських держав (ЛІД) <i>The League of Arab States (LAS)</i>	72
5.2.32. Митний і економічний союз Центральної Африки <i>Customs and Economic Union of the Central Africa (CEUCA)</i>	72
5.2.33. Міжамериканська зона вільної торгівлі (МАЗВТ) <i>Free Trade Association Area (FTAA)</i>	72
5.2.34. Міжнародна морська організація (ІМО) <i>International Maritime Organization (IMO)</i>	73
5.2.35. Міжнародна організація праці <i>International Labour Organization</i>	73
5.2.36. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) <i>International Civil Aviation Organization (ICAO)</i>	75
5.2.37. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) <i>International Atomic Energy Agency (IAEA)</i>	76
5.2.38. Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) <i>International Bank of Reconstruction and Development (IBRD)</i>	77
5.2.39. Міжнародний валютний фонд (МВФ) <i>International Monetary Fund (IMF)</i>	77
5.2.40. Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) <i>International Telecommunication Union (ITU)</i>	78
5.2.41. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР) <i>International Fund of Agricultural Development (IFAD)</i>	79
5.2.42. Міжнародний центр торгівлі Конференції ООН з торгівлі та розвитку і Світової організації торгівлі (МЦТ) <i>International Trade Centre UNCTAD/WTO (ITC)</i>	80
5.2.43. Організація американських держав (ОАД) <i>Organization of American States (OAS)</i>	81
5.2.44. Організація арабських країн—експортерів нафти (ОА-ПЕК) <i>Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC)</i> . .	82
5.2.45. Організація африканської єдності (ОАЄ) <i>Organization of African Unity (OAU)</i>	82
5.2.46. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) <i>Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)</i>	82
5.2.47. Організація за демократію та економічний розвиток — ГУАМ.....	83
5.2.48. Організація країн—експортерів нафти (ОПЕК) <i>Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)</i>	83
5.2.49. Організація Об'єднаних Націй (ООН) <i>United Nations Organization (UNO)</i>	84
5.2.50. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) <i>United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)</i>	85

5.2.51. Організація центральноамериканських держав (ОЦАД) <i>Organization of Central American States (OCAS)</i>	86
5.2.52. Паризький клуб (ПК) <i>Paris Club (PC)</i>	86
5.2.53. Південноамериканський спільний ринок (ПАСР) <i>South American Common Market (MERCOSUR)</i>	87
5.2.54. Північна рада (ПР) <i>The Northern Council (NC)</i>	87
5.2.55. Північноамериканський банк розвитку (ПАБР) <i>North American Development Bank (NADB)</i>	87
5.2.56. План Коломбо (ПК) <i>Colombo Plan for Co-operative Economic and Social Development in Asia and Pacific (CP)</i>	87
5.2.57. Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО) <i>Food and Agricultural Organization (FAO)</i>	88
5.2.58. Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) <i>Council for Mutual Economic Assistance (CMED)</i>	89
5.2.59. Рада Європи (РЕ) <i>Council of Europe (CE)</i>	91
5.2.60. Рада співробітництва арабських держав Персидської затоки (РСАДПЗ) <i>Council of Cooperation of the Arab States of the Persian Gulf (CCASPG)</i>	91
5.2.61. Світова Організація Торгівлі (СОТ) <i>World Trade Organization (WTO)</i>	92
5.2.62. Співдружність Незалежних Держав (СНД) <i>Commonwealth of Independent States (CIS)</i>	107
5.2.63. Форум «Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво» (АТЕС) <i>Asia and Pacific Ocean Economic Cooperation Forum (APOECF)</i>	109
5.2.64. Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА) <i>North American Free Trade Agreement (NAFTA)</i>	110
5.2.65. Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР) <i>Central American Common Market (CACM)</i>	111
5.2.66. Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) <i>Black Sea Economic Cooperation (BSEC)</i>	111
Контрольні запитання	111
Тема 6. Право транснаціональної підприємницької діяльності	113
6.1. Роль транснаціональних корпорацій у системі міжнародних економічних відносин	113
6.2. Міжнародне правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій	115
Контрольні запитання	119
Тема 7. Міжнародні економічні договори	120
7.1. Поняття та значення міжнародних економічних договорів	120
7.2. Види договорів та угод	121

7.2.1. Торговельні договори	121
7.2.2. Контингентні угоди.	121
7.2.3. Кредитні угоди	122
7.2.4. Угоди про міжнародні розрахунки	123
7.2.5. Довготермінові комплексні угоди про економічне, промисло- ве та науково-технічне співробітництво	123
7.2.6. Міжнародні товарні угоди	124
7.2.7. Міжнародний факторинг	124
7.2.8. Міжнародний форфейтинг	126
7.2.9. Міжнародний фінансовий лізинг.	126
7.2.10. Міжнародні ліцензійні договори на об'єкти промислової власності	128
7.2.11. Міжнародний договір франчизи	128
7.2.12. Міжнародно-правове регулювання економічної допомоги	129
7.2.13. Міжнародний договір з будівництва комплектного проми- слового об'єкта	130
7.2.14. Договори про міжнародну торгівлю послугами	130
7.2.15. Договори в рамках Світової Організації Торгівлі.	132
Контрольні запитання	139
Тема 8. Забезпечення виконання зобов'язань, що впливають з між- народних економічних договорів	140
8.1. Загальна характеристика правового забезпечення зобов'язань і засобів розв'язання міжнародних економічних спорів	140
8.2. Міжнародний суд і міжнародний арбітраж	143
8.2.1. Міжнародний суд ООН	143
8.2.2. Рада Безпеки ООН.	144
8.2.3. Співдружність Незалежних Держав	144
8.2.4. Механізм урегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі	145
8.2.5. Міжнародні третейські суди (арбітражі)	146
8.2.6. Міжнародні угоди з міжнародного комерційного арбітражу	148
Контрольні запитання	151
Тема 9. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні	152
9.1. Значення та правові засади правового регулювання зовніш- ньоекономічної діяльності в Україні	152
9.2. Органи державного регулювання зовнішньоекономічної дія- льності	158
Контрольні запитання	160
Тема 10. Міжнародне торговельне право.	162
10.1. Міжнародне торговельне право — підгалузь міжнародного економічного права	162
10.2. Принципи міжнародної торгівлі	163

10.3. Міжнародні торговельні договори	164
<i>Контрольні запитання</i>	168
Тема 11. Міжнародне валютне право	170
11.1. Поняття та джерела міжнародного валютного права	170
11.2. Організаційно-правовий механізм міжнародної валютної системи	172
11.3. Європейська валютна система	175
11.4. Міжнародні валютно-кредитні відносини	176
<i>Контрольні запитання</i>	178
Тема 12. Міжнародне транспортне право	179
12.1. Поняття та джерела міжнародного транспортного права	179
12.2. Основи міжнародно-правового регулювання видів транспорту	180
<i>Контрольні запитання</i>	186
Тема 13. Міжнародно-правове регулювання співробітництва у промисловості та сільському господарстві	188
13.1. Загальносвітові тенденції розвитку промисловості та сільського господарства	188
13.2. Правове регулювання міжнародного співробітництва у промисловості	190
13.3. Правове регулювання міжнародного співробітництва в сільському господарстві	191
<i>Контрольні запитання</i>	192
Тема 14. Правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва	193
14.1. Розвиток науки як чинник економічного піднесення	193
14.2. Значення та правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва	195
14.3. Правове регулювання науково-технічного співробітництва СНД	200
14.4. Правове регулювання науково-технічного співробітництва між Україною і Європейським Союзом	203
<i>Контрольні запитання</i>	205
Тема 15. Міжнародне інвестиційне право	206
15.1. Вашингтонська конвенція про порядок розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами	206
15.2. Сеульська конвенція про заснування Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій	209
15.3. Міжнародне інвестиційне право Європейського Союзу	211

15.4. Інші джерела права про зарубіжні інвестиції	213
<i>Контрольні запитання</i>	217
Тема 16. Право міжнародної економічної інтеграції	219
16.1. Основні поняття	219
16.2. Головні ознаки чотирьох свобод спільного ринку Європейського Співтовариства	220
16.3. Право СНД з міжнародної економічної інтеграції	222
<i>Контрольні запитання</i>	228
Тема 17. Міжнародне митне право	230
17.1. Основні положення	230
17.2. Гармонізована система опису і кодування товарів	230
17.3. Рада митного співробітництва	231
17.4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі	232
17.5. Митне право Європейського Союзу	235
17.6. Митне право Співдружності Незалежних Держав	238
<i>Контрольні запитання</i>	245
Тема 18. Право міжнародної економічної конкуренції	247
18.1. Угоди ГАТТ, спрямовані на захист міжнародної економічної конкуренції	247
18.2. Право ЄС з економічної конкуренції	252
18.3. Міжнародне конкурентне право СНД	256
<i>Контрольні запитання</i>	259
Тема 19. Міжнародне трудове право	261
19.1. Акти Міжнародної Організації Праці	261
19.2. ООН і міжнародне трудове право	264
19.3. Основні положення актів Ради Європи	265
19.4. Трудове право Європейського Союзу	267
19.5. Міжнародне трудове право СНД	271
<i>Контрольні запитання</i>	273
Тема 20. Основна навчальна література з дисципліни «Міжнародне економічне право»	275
<i>Контрольні запитання</i>	294
Список використаної та рекомендованої літератури	295

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Іван Іванович ДАХНО

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Видання 3-тє, перероблене і доповнене

Навчальний посібник

Керівник видавничих проектів – *Б. А. Сладкевич*
Друкується в авторській редакції
Дизайн обкладинки – *Б. В. Борисов*

Підписано до друку 17.07.2009. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС.
Умовн. друк. арк. 17,1.
Наклад 1000 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК № 2458 від 30.03.2006